تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

تەفسیری زمناکۆیی

بەقەڵەمی

مەلا سعیدی زمناکۆیی

جزمی : ١

بەرگی یەکەم

تەفسیری زمناکۆیی

بەقەڵەمی

مەلا سعیدی زمناکۆیی

جزمی ﴿١﴾

بەرگی یەکەم

ناوی کتێب : تەفسیری زمناکۆیی .
ناوی نووسەر :مەلا سعیدی زمناکۆیی .
جزمی یەکەم .
بەرگی یەکەم .
چاپی یەکەم .
چاپی کۆمپیوتەرو ڕاکێشانی : ﴿ چاپخانەی ئۆفسێتی بابان ﴾
ژمارەی سپاردنی (٤٠٩) ی ساڵی(٢٠٠٠) ی وەزارەتی ڕۆشنبیری پێ سپێردراوە .
مافی لەچاپدانی بۆ نووسەر پارێزراوە .

پێشکەشە

- بەگیانی پیرۆزی پێغەمبەر (ﷺ)
- پێشکەشە بەگیانی پیرۆزی ئـەو مامۆسـتایانەم کـەفێری خوێندنـەوەی قورئانی پیرۆز و زانستە ئاینیەکانیان کردم .
- پێشکەشە بەخێزانی بەوەفام کە لـە خۆشی و ناخۆشیدا هاوڕێم بووە.
- پێشکەشە بە کوڕو کچەکانم ، هیوادارم هەمیشـە سـەرکەوتووبن بـۆ ئایین و نەتەوەکەیان .

﴿ بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان ﴾

سوپاس و ستایش بۆ ئەو یەزدانەی کە ووزەی بەخشـی بەدەست و پەنجـەمان تـا قەڵەمی پێبگرین و فەرمووده پیرۆزەکانی تەفسیر بکەین ، درووود بۆ ئـەو پێغەمبـەرەی کـە یەزدان ڕەوانەی مرۆڤایەتی کرد و پێش هەموو شتێك فێری خوێندنەوە و ووشەی پـیرۆزی (إقرأ) ی کردین .

لەو ڕۆژەوە لە حوجرە و مزگـەوت و قوتابخانـە ئاینیـە پیرۆزەکـانی کوردسـتاندا مێشك و دڵ و دەروونم بە ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان گۆش کراو ، لەو ڕۆژەی دەستم دایە خوێندنی زانستە ئیسلامی‌یەکان خولیایەك لـەدەروغدا چەکـەرەی کـرد ئـەویش خولیـای تەفسیر کردنی قورئانی پیرۆز بوو بەزمانی پاراوی نەتەوەکەم ، هۆی دروسـت بوونـی ئـەو خولیایەش دەگەڕایەوە بۆ دوو خاڵی سەرەکی :

یەکەم : ئەوین و خۆشەویستی و ڕێـزی گـەورەم بـۆ ئـەو ئایەتـە پیرۆزانـەی قورئـان ، کەلەشەوی دەیجوری مرۆڤایەتیدا ، وەك چرایەك هەڵکراو هەموو جیهانی ڕوون کـردەوە ، چرایەك تاهەتایە نورەکەی بەسەر هەموو دنیادا بەخش ئەبێت و ، هەرگیز خامۆش نابێت.

دووەم : هاوسۆزیم لـەگەڵ زمانی نەتەوە چەوساوە موسڵمانەکەمدا ، کەسەرەڕای ئەوەی خزمەتێکی گەورەی ئاینی ئیسلامی پـیرۆزی کـردووە ، هەمیشـە لەلایـەن دوژمنەکانیـەوە چەوساوەتەوە و ، تاڵی جەور و ستەمی چەشتوە . دواتر گەیشتمە ئـەو بڕوایـەی کەیـەکێ لەهۆکاری دواکەوتویی نەتەوەکەم پشت گوێ خستنی زمانی نەتەوەکەمە .

بۆیە خولیای تەفسیر کردنی قورئانی پیرۆز بـەزمانی پـاراوی کـوردی هـەر لەسـەرەتای ژیانی لاویتیمەوە لە مێشك و دەروغدا گەشەی کرد .

ڕۆژ هات و ڕۆی ، نەتەوەکەم زۆر شۆڕش و نوچدان و هەڵسانەوەی بینی ، نەتەوەکـەم لەڕێگای شۆڕش و کۆششی ڕۆڵە بەجەرگەکانیەوە توانـی زۆر دەسـتکەوتی کولتـوری و ڕۆشنبیری بەدەست بێنێ بۆ خزمەت کردنی زمان و ئـەدەبیاتی کـوردی ... لـەو بەینـەدا

چەند زانایەکی گەورە و پایەبەرزی وەك مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس و خوالێخۆشبوان مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ و مامۆستا مەلا عوسمانی مەلا عەبدولعەزیز و شێخ محەمەدی بالیسانی و مامۆستا مەلا محەمەدی قازی پێنجوێنی و چەند زانایەکی تری پایە بەرز لە هەولێر و سلێمانی و کوردستانی ئێران و کەبەداخەوە ناوەکانیانم لە یاد نیە دەستیان دایە ئەرکێکی پیرۆز کە بریتی بوو لە تەفسیر کردنی قورئانی پیرۆز ، کەبەداخەوە هەندێکیان بەهۆی ماڵئاواییان لەدنیا تەواویان نەکرد . ئەمەش بوو بەهاندەرێکی ترم تا ئەو خولیایە زیاتر لە دڵ و دەروونمدا بگەشێتەوە .

شەوێك لەشەوانی زستانی ١٩٨٤ ، بڕیارمدا ئەو خولیا پیرۆزە جێبەجێبکەم و دەست بدەمە پرۆژەیەك بۆ تەفسیر کردن و لێکدانەوەی ئایەتە پیرۆزەکانی یەزدان . ئیتر لەو شەوەوە تا ئەمڕۆش هەر سەرقاڵی ئەو ئەرکە پیرۆزەم و ، کاتێکی زۆری خۆم تەرخان کردووە بۆ گەشت و گوزار لە گوڵزاری تەفسیرە گەورەکاندا تاکو ئاسۆی بیرکردنەوەی خۆم فراوان بکەم و ، ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان تەرجەمە و تەفسیر بکەم بەزمانی ڕەسەنی کوردی .

ئێستا لەخوای گەورە بەزیادبێت کەتەمەنی تائەمڕۆ درێژکردمەوە ، لەنێوان ئەمساڵانەدا توانیومە ئەو پرۆژە پیرۆزە بەئەنجام بگەیەنم و هەر ﴿٣٠﴾ جزمە پیرۆزەکەی قورئان بەزمانی کوردی تەفسیربکەم .حەز دەکەم خوێنەری بەڕێز لەوە ئاگاداربکەمەوە کە من لەئەنجامدانی ئەم پرۆژەیەدا هەوڵم داوە شێوازێکی تایبەت بگرمە بەر و پەیڕەوی چەند خاڵێك بکەم لەوانە :

(١)تەنها لەسەر ماناکردنی ڕستە و ووشەکانی قورئانی پیرۆز نەوەستاوم بەڵکو هەوڵم داوە بەشێوەیەکی درێژ تەفسیریان بکەم و ئاماژە بدەم بەهەندێ مەسەلەی دەرەکی بۆ دەوڵەمەند کردنی مەبەستەکانم .

(٢)لەتەفسیر کردنی ئەو ئایەتانەدا کەپەیوەندییان بە عەقیدەوە هەیە ، هەولّم داوە بەشێوەیەکی درێژ باسی بیروڕای زانا و فەیلەسوفەکان بکەم و ، باس لە بەلّگە عەقلّیەکان بکەم ، بەمەبەستی فراوانکردنی ئاسۆی بیرکردنەوەی خوێنەر .

(٣)لەکاتی لێکدانەوەی مانای ئەو ئایەتانەدا کە بوونەتە چاوگی حوکمی یاسایی فیقهی هەولّم داوە بەشێوەیەکی فراوان باس لەحوکمە شەرعیەکان بکەم و ، ئاماژە بە بۆچوونی جیاوازی زاناکانی ئیسلام بکەم .

(٤)لەتەفسیرکردنی ئەو ئایەتانەدا کە چیرۆکی ژیانی پێغەمبەرانبان تێدایە ، هەولّم داوە بەشێوەیەکی وورد باسی ئەو چیرۆکانە بکەم و ، باس لەو پەند و عیبرەتانە بکەین کە پێویستە لەو چیرۆکانە وەریان بگرین .

(٥)باسی ئەو ڕەوشت و ئاکارانەم کردووە کە هەمیشە لەقورئانی پیرۆزدا جەختیان لەسەر دەکرێ و ، باسی سیفەتەکانی مرۆڤی موسلّمانی کاملّم کردوە .

(٦)لەکاتی باسکردنی ئاینەکاندا ، هەولّم داوە بەراورد لەنێوان ئاینی پیرۆزی ئیسلام و ئاینەکانی وەك مەسیحیەت و جولەکە بکەم و ، ڕوی گەشی ئاینی ئیسلام دەربخەم .

(٧)باسی هۆی هاتنەخوارەوەی ئایەتەکانی قورئان و ، ئایەتە مەککەیی و مەدینەیی‌یەکانم کردووە ، پاشان باسم لەغایەتی یەزدانی ئەو ئایەتانە کردووە .

(٨)تەفسیری ئەو ئایەتانەم کردووەکە ماناکانیان ئالّۆزە و زیاد لەتەفسیرێك هەلّدەگرێ و ، هەروەها تەفسیری ئەو ئایەتانەم کردووە کە تەنها تەفسیرێك هەلّدەگرن .

(٩)باسی ئەرکە نەتەوەیی و نیشتمانی‌یەکانم کردووە و ، باسی ئەرکی بەرگری کردنم لەخاکی نیشتمان کردووە کە ئەرکێکی ئاینی پیرۆزە و نابێ هەرگیز خۆمانی لێ بدزینەوە .

(١٠) باسی ووردەکاری‌یە زمانەوانیەکانی قورئانی پیرۆز و ئیعجازی ئەو ووردەکاریانەم کردووە .

(١١) باسی موعجیزەکانم کردووە بەگشتی و باسی ڕوخسارەکانی ئیعجازم کردووە لــە قورئانی پیرۆزدا .

(١٢) باسی جیاوازی نێوان مەزهەبەکانی ئیسلامم کردووە ، هــەوڵم داوە بەشـێوەیەکی بابەتی ئەو جیاوازیانە شی بکەمەوە .

(١٣) لەکاتی دوو دڵیدا پەنام بردووە بۆ تەفسیرە پیرۆزەکانی تر تاکو لەڕێگای ئەوانەوە بەرچاوم زیاتر ڕوناك ببێتەوە و نەکەومە هەڵەوە .

لەکۆتاییدا داواکارم لە یەزدانی گەورە لەو کەم و کورتیانەم خۆش ببــێ کەبـەبێ مەبەست کەوتونەتە ناو ئەم تەفسیرەوە ، هەروەها داواکارم لە خوێنــدەواران کەبەتێبینی و ڕوونکردنەوەکانیان سوودی زیاترم پێببەخشن ، لە پێناو خزمـەت کردنـی ئـاینی پـیرۆزی ئیسلام و نەتەوە چەوساوەکەم .

مەلاسعید زمناکۆیی

سلێمانی

٢٠٠٠/١٠/١٥

الحمد لله رب العلمين الذي نزل القرآن على عبده ليكون للعالمين نذيرا . والصلاة والسلام على الخريج من أرومة البلاغة والبراعة وعلى آله وشيعته.

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان ﴾

سوپاس و ستایشی بێ پایان بۆ پەروەردگاری هەموو بوونەوەران . درودی بێ ئەندازە لەسەر گیانی پاکی پێشەوا و ڕەهبەری بونەوەران پێغەرمبەری خودا موحەمەدی کوڕی عەبدولاّ (ﷺ) وەلەسەر خێزان و یارو یاوەرانی هەتاهەتایە.

ماوەیەکی زۆرە بیرم لەوە ئەکردەوە دەست بدەمە خامە بۆ نوسینی مانای قورئانی پیرۆز بەزمانی کوردی و لەسەر شێوەی زاراوەی کرمانجی خوارو . بەلاّم خۆم بەشایستەی ئەو کارە گرنگە و دەریا بێ بنە نەئەزانی و خۆم بەخنکاوی ئەو زەریایە دائەنا بۆیە خامەم هەلّئەگرت و دام ئەنایەوە .

دوا جار پێم نا بەجەرگی خۆمدا ، بۆ جاری یەکەم دەستم کرد بەمانا کردنی قورئانی پیرۆز لە ﴿٩﴾ مانگی جیمادی یەکەم لەساڵی ﴿١٤٠٥﴾ کۆچی بەرانبەر بە ١٩٨٤/٢/١٠ زاینی و بەیاریدەی خودا کۆتایی پێ هات لە ڕۆژی یەك شەممە ﴿١٣﴾ ی مانگی زیل حیجە لەساڵی ﴿١٤١٧﴾ کۆچی بەرانبەر بە ١٩٩٧/٤/٢٠ زایینی .

لەجاری دووهەمیشدا بۆ پوختە کردنی نوسینی یەکەم دەستم پێ کردەوە لە ڕێکەوتی ﴿١٤﴾ ی مانگی زیل حیجە ﴿١٤١٧﴾ کۆچی بەرانبەر ١٩٩٧/٤/٢١ زایینی لەخودا ئەپاڕێمەوە کە یاریدەم بدا ئەم جارەیش بۆ کۆتایی پێهاتنی ئەو کارە گرنگ و گرانە .

پێشەکی : پێویستە بەر لەدەست پێ کردنی مانای مەبەست هەندێ کاری پێویست ڕوون بکەینەوە . وەئەوانیش بە چوار بەشەوە باسیان ئەکرێ :

﴿ بەشی یەکەم : ناوەکانی قورئانی پیرۆز و مانای ناوەکانیان ﴾

ناوی قورئـان ئەگاتـە نزیکـەی پـەنجا نـاو . دوای ووردبونەوەیـەکی ڕاسـت هـــەمویان بـەگوێرەی ماناکانیـان ئەگەڕێنـەوە بـۆ لای یـەك نـاو ئـەویش بریتیـە لـە قورئـان ، نـاوە بەناوبانگەکانیش ئەم چوار ناوەن :

١-[القرآن] یانێ خوێندن . ناوە بۆ ئەو پەیامەی ، خوا ناردویێتی بۆ پێغەمبەر .

٢-[الفرقان] یانێ ئەو پەیامەی کارە ڕاست و پوچەکان لەیـەك جیـا ئەکاتـەوە بـەهۆی بەڵگەی ڕون و بێگومانەوە.

٣-[الکتاب] یانێ کۆکردنەوە ، واتە ئەو فەرمودانەی خوا ناردویێتی بۆ پێغەمبەر لـــەودا کۆکراوەتەوە .

٤-[الذکر] ئەم ووشەیە بە دوو مانا هاتووە ، هەردوو ماناکە ڕاست و شایستەن بکرێـن بە ناوی قورئانی پیرۆز (١) یانێ باس و گێڕانەوەی ئامۆژگاری خوا بۆ بـەندەکانی خـوا . (٢) یانێ ڕێزگرتن ، واتە قورئان خۆی لـەخۆیا بـەڕێزە و یاسـایە بـۆ ئـادەمیزاد ، و هـەر کەسێ بڕوای بە قورئان بێ لای خودا بەڕێزە .

﴿ بەشی دووهەم باسی گەورەیی قورئان ﴾

ئێمەی ئادەمیزاد بەهەر شێوەیە خۆمان ماندوو بکەین ئەوەی شایانی گـەورەیی قورئـان بـێ ناتوانین بینوسین . بەڵام بەسە بۆ گـەورەیی قورئـان کەتەنـها یاسـای موسـوڵمانان نیـە بـۆ پێویستی ژیانی هەردوو جیهان .

بەڵکو یاسا نوسان و زانایان جیهان جگەی موسڵمانان ، دوای خۆ مـاندوکردنێکی زۆری بێ‌وچان بۆ دۆزینەوە و دیاری‌کردنی یاسایە بـۆ هـەموو ئـادەمیزاد لـە هـەموو جێگـەیـە و لەهەموو کاتێکـا لەسـاڵی ﴿ ١٩٣٣ ﴾ هـەتا سـاڵی ﴿ ١٩٥٣ ﴾ ی زایینـی و ، دوای چەندین کۆڕو کۆبونـەوە پـرس و ڕاوێـژ بڕیاریـان دا کەیاسـای ئیسـلام بکـەن بەیاسـا و

تەفسیری زمناکۆیی

دەستوری گشتی بۆ هەموو ئادەمیزاد لەڕوی زەوی‌دا بۆ بەکارهێنانی بەمەبەستی نەهێشتنی ئاژاوە و ناکۆکی نێوان هەموو ڕژێمەکانی جیهان ، بە موسڵمان و جگەی موسڵمانەوە و ، بڕیاریشیاندا کە یاسای بەردەوام بێت لەدادگای دادی نێو دەوڵەتی ((مَحْكَمَة العَدْلِ الدُّوَلِي)) کە بارەگاکەی لە شاری لاهای هۆڵەندی‌یە ، چونکە یاسایەکی سەربەخۆیە ، نەرم و نیانە لایەنی هیچ لایەنێك ناگرێ جگە لەڕاستی و بێ‌لایەنی ، بۆیە چاریان نەما و باوەشیان کردەوە بە دەستوری ئیسلام کەسەرچاوەکەی قورئانی پیرۆزە .

هەروەها بۆ گەورەیی قورئان : ئەبو هورەیرە ئەگێڕێتەوە کە پێغەمەرەوە (ﷺ) فەرمویەتی : هەر کۆمەڵێ لەهەر مزگەوتێکا کۆببنەوە و قورئان بخوێنن و فێری بن و دانیشتوانی تر فێری قورئان بکەن ئارامی و دڵخۆشی لەلایەن خواوە ئەڕژێ بەسەریانا و، بەمیهرەبان و بەزەیی خۆی دایان ئەپۆشێ و، فریشتەکان ئەم لا و لایان لێ ئەگرن بۆ نرخاندنیان و ، خوای گەورە ڕێزیان ئەگرێ و باسیان ئەکا لەلای ئەوانەی بەڕێزن لای خوا وەك فریشتەکان و گیانی پێغەمەران و شەهیدان و پیاوچاکانی تر .

ئەنەسی کوڕی مالیك یاوەری پێغەمەر (ﷺ) ئەڵێ : پێغەمەر ئەفەرموێ ، قورئان لەهەموو شتی گەورەترە ، هەر کەسێ ڕێز لە قورئان بگرێ وەك ڕێزی لەخوا گرتبێ وایە . ئەو کەسەی بەسوکی تەماشای قورئان بکا و گاڵتە بەڕاستیەکانی بکا گاڵتە بەڕاستی خوا ئەکا ، خوا پەنامان بدا .

عەلی کوڕی ئەبی تالیب ئەڵێ پێغەمەر (ﷺ) ئەفەرموێ ئەو کەسەی قورئان بخوێنێ و ماناکانی ڕوون بکاتەوە ، ڕاستی و ڕەواکانی بەڕاست و ڕەوا بزانێ و ، ئەوانەی خوا قەدەغەی کردوون بەناڕەوایان دابنێ ، خوا ئەو کەسە ئەخاتە بەهەشت.

هەڵگرانی فەرمودەی خوا بەوێنەی زانایان بەمیهرەبانی خواوە پێچراونەتەوە ، هەرکەسێ بەسوکی تەماشایان بکا وەك گاڵتەی بەمافی ڕەوای خوا کردبێ وایە ، وە ئەبێ چ کەسێ

گەورەتر بێ لەوانەی کتێبی مافی ڕەوای ئاینی ئیسلامیان پاراستووە و هەڵیان گرتووە بەبێ دەست کاری ؟

﴿ بەشی سێهەم : باسی پەناگرتن لەشەیتان ﴾

خوای گەورە فەرمان مان پێ ئەدا پەنا بگرین لەشەیتان و ئەفەرموێ : ﴿ فَإذا قَرَأْتَ القُرْآنَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ ﴾ ئایەتی (٩٨) سورەتی (نەحل) یانێ هەرکاتێ تۆ ویستت قورئان بخوێنی تۆ بەهۆی یاریدەی خواوە پەنا بگرە لەشەیتانی دوورخراوە لەبەزەیی و میهرەبانی خوا .

لەئایەتی (٢٠٠) سورەتی (ئەلئەعراف)یش دا خوا ئەفەرموێ ﴿ وَإمّا ينْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطان نزاغٌ فَاسْتَعِذ بِاللهِ،إنَّهُ سَميعٌ عَليمُ ﴾ ئەگەر لەلایەن شەیتانەوە دوو دڵیت تووش بوو کە خراپەیەك بکەی لەکاتی توڕەبونتا ، پەنابگرە بەهۆی خواوە لەشەیتان . بەڕاستی خوا هەر شتێ بڕوا بەدڵتا ئەیبیسێ و ئەزانێ بەمەبەستی نالەبارت و ، تۆ ئەپارێزێ لەخراپەکردن .

بەناوبانگترین ڕستە بەکار بهێنرێت بۆ پەناگرتن لەشەیتان بەهۆی خواوە ﴿ أعوذ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجيمِ ﴾ بەهۆی یاریدەی خواوە پەنا ئەگرم لەشەیتانی دوورخراوە لەمیهرەبانی و بەزەیی خوای گەورە .

بۆئاگاداری : هەرچەندە ئێمە شەیتانمان نەدیوە ، بەڵام خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا لە (٨٧) جێگەدا باسی کردووە ، پێغەمەر (ﷺ) لەزۆر فەرمودەیدا بەزۆر شێوە باسی شەیتانی کردوە و ، ئێمەی موسوڵمان گومانمان لە بونی شەیتان نیە ، وەهەر کەسێ لەبونی شەیتاندا گومانی هەبێ بەبێ باوەڕ دا ئەنرێ ، بەڵام لەلایەن یاسای ئیسلامەوە داوامان لێ ناکرێ چۆنێتی لەش و قەوارەی و بەرزی و پانی و ڕەنگی شەیتان وەسف بکەین .

پێویسته بزانرێ که خوای گەورە بۆ ئێمەی ڕوون کردوەتەوە کەشەیتان دوژمنی ئادەمیزادە و ئامادەیە بەبێ وچان مرۆڤ لەڕێگەی خواپەرستی لابدا و لە فەرمانەکانی خوا دووریان بخاتەوە شەیتان بەنیازی خراپ بەدەرونی مرۆڤدا هاتوو چۆ ئەکا، کۆسپ و تەگەرە لەڕێگەی ئادەمیزادا دادەنێ و هاندانیان ئەدا بۆ خراپەکردن ، کردەوەی ناشایستەیان بۆ ئەڕازێنێتەوە بۆ دۆزینەوەی ڕێگەی ڕاست سەریان لێ تێك دەدا، خواپەرستی لەئادەمیزاد دا ئەماڵێ ، دووریان ئەخاتەوە لەڕەوشتی شیرین ، ئەوانە هەمویان کار و کردەوەی شەیتانن .

ئەوەیشمان لەبیر نەچێ کاتی وائەبێ مرۆڤێ پەنائەگرێ لەشەیتان لەبەر کردەوەیەکی خراپی شەیتان ، بەلام هەر لەوکاتەدا پێویستە ئەو مرۆڤە پەنا لەخۆیشی بگرێ چونکە ئەو مرۆڤە ئەو کردەوە خراپەی کردوە ، خۆی بزانێ یا خۆی گێل بکا ؟

تێبینی : وتنی ڕستەی ﴿ أعوذ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجيمِ ﴾ پەسەند و چاکە لای خوای گەورە لەهەندێ کاتا (واجب) نیە ، وەك لەکاتی دەستنوێژ گرتن ، پێش نان خواردن ، بەر لەکردنی هەموو کارێ . ئەو ڕستەیە خودا پێویستی نەکردووە بەجۆرێ ئەگەر نەبێژرێ مرۆڤ گوناهباربێ ،بەلام ووتنی زۆر چاکە لە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحادا و لە هەموو ڕکاتەکانی نوێژدا ، وەئەوڕستەیە بەشێك نیە لە قورئانی پیرۆز ، وەئایەتێکیش نیە .

بۆ زانین : زۆر جاران هەندێ مرۆڤی خۆپەرست و بی باوەڕو لاواز لەلای هەندێ کەسی گێل و ساویلکە لەهەندێ کۆڕدا دەم درێژی بەکارئەهێنن بۆ خەڵەتاندنی ئەو مرۆڤە ساویلکانە لەبارەی ویست و ئارەزوی خوای گەورە ئەلێن : کە هەموو شتێ بە و یست و ئاروزوی خوایە و خوا ئەیکا و ، مرۆڤ بێ دەستەلاتە ، بۆ ئەبێ خوا سزای مرۆڤ بدا لەسەر کاری خراپ . بەر لەوەی تیشك بخەینە سەر وتوێژی شەیتان لەخزمەتی خوادا: پێویستە ئەو کەسانە بزانن خوا ئەقلی بەخشیوە بەئادەمیزاد ، بەو هۆیەوە چاکە و خراپە

جویَ ئەکاتەوە . ئەمەی خوارەوەش دەقی ووتویژێکە لەنیوان خوای گەورە و شەیتاندا کە هەندیَ زانایان باسیان کردوە و لەنامەکانی خۆیان تۆماریان کردوە:

شەیتان ئەڵیَ : ئەی خوایە : ئەگەر تۆ بتویستایە من سوژدەم ئەبرد بۆ ئادەم و بەزۆر بەمنت ئەکرد ، ئیتر بۆچی سزای من ئەدەی ؟

خوای گەورە ئەفەرمویَ : چ کاتیَ زانیوتە من نەمویستوە تۆ مل کەچی بۆ ئادەم بکەی ، لە دووای ئەوەی من فرمانم پیَدای سوژدە ببە بۆ ئادەم و نەت برد ؟ یا بەر لەفەرمان پیَ دانت بەوەی سوژدە ببەی بۆ ئادەم ؟

شەیتان ئەڵیَ : دوای ئەوەی فەرمانت پیَ دام و سوژدەم نەبرد و بی فەرمانی تۆم کرد .

خوای گەورە ئەفەرمویَ : کەواتە تۆ بیانوت نەما هەر بەگویرەی ووتەی خۆت ، تۆ خۆتت بۆڕدا ، چونکە مل کەچ نەکردنی تۆ پیش ئەوە بووە کە تۆ بزانی کەمن بەزۆر بەتۆی ئەکەم ڕیزگرتن لەئادەم . ئەمە لەلاییکەوە ، لەلایەکی ترەوە ئەگەر من بم ویستایە بەزۆر سوژدەت ببردایە فەرمانم پیَ نەئەدای بەکردنی و ، سودیَ لەو فەرماندانەی مندا نەئەبو ، کاری وایش لەئیمەوە دورە . کەواتە سزادانی ئیمە بۆ تۆ لەجیگای خۆیایەتی ، چونکە پیش هەموو شتیَ خۆتت بەگەورە داناوە و بیَ فەرمانی ئیمەتان کردوە .

تیبینی : جاریك شەیتان بەخزمەت پیغەمەر گەیشت (ﷺ) ووتی : خوا ناوی تۆی بردوە بەڕیگە پیشاندەری ئادەمیزاد بۆ پەرستنی خودا و ، ناویشت نراوە بەڕیگە پیشاندەری ڕاستەقینە و ، منیشی نیو بردوە بەڕیگە تیك دەری مرۆڤ و بەڕیگە لیَ تیك چو ، ئەوانە زۆر ڕاستن . بەڵام هەمویان نە بەدەستی تۆیە و ، نەبەدەستی منە ، هەمویان بەدەستی خوان .

پیغەمەر (ﷺ) فەرموی : هەرچەندە هەمو شتیَ بەدەستی خوایە ، بەڵام ئەو شتەی بەدەستی منە ڕوون کردنەوەی کاری پڕوپوچە بۆ دانیشتوان ، وە هەوڵدانە بۆ گیرانەوەیان لەخراپە ، و هەڕەشەلیَ کردنیانە بەسزای گران بۆ ئەوەی خوا بپەرستن و ، بەدەستی تۆیە فیلَ و

پیلان و دوو ڕویی و هاندانی دانیشتوان بۆ کردنی کاری خراپ و ناشایستە ، بەدەستی ئادامیزادە سەربەستی و توانا و جوێ کردنەوەی ڕاستی و ناڕاستی ، وەخودا ئەقلی پێ بەخشیون . کەواتە ئەتوانن ئەوەی چاکبێ بۆ خۆیانی هەڵبژێرن و ، ئەو شتەی خراپە خۆیانی لێ دوور بخەنەوە هەتا توشی سزا نەبن .

بێگومان چونکە مرۆڤ ئەزانێ ئاگر سوتێنەرە دەستی بۆ نابا و خۆی لێ دوور ئەخاتەوە چونکە ئەزانێ ئەیسوتێنێ . کەواتە هەموو لایەکمان ئازادین بۆ کردنی هەموو شتێ لەچاك و لەخراپ .

بۆ ئاگاداری : جارێ شەیتان چوو بۆ لای عیسا پێغەمەر (ﷺ) و بەعیسای ووت: خۆ تۆ ئەزانی تۆ خاوەنی ڕێز و پلەی بەرزی ، کەواتە لەسەر ئەو جێگە بەرزە خۆت بخەرە خوارەوە ، بزانین خوا ڕزگارت ئەکا لەئازار ؟ عیسا فەرموی : شایستەی خوایە بەندەی خۆی تاقی بکاتەوە . بەڵام نابێ بەندەی خوا پەروەردگاری خۆی تاقی بکەنەوە ، وە خوا ئەقلی بەمن داوە ، ئەزانم ئەو بڵندایەتیە جێگەی مەترسیە ، کەواتە خۆم بەرنادەمەوە و خۆم ناخەمە مەترسیەوە .

بۆ زانین : شەیتان چوو بۆ خزمەت نوح ، لەپاش خنکاندنی هەمو بێ باوەڕان بەلافاو و پاش وشك بونەوەی زەوی ، شەیتان ووتی : ئەی پێغەمەری خوا : بەڕاستی تۆ چاکەیەکت بەسەر منەوەیە ئەمەوێ پاداشتی ئەو چاکەیەت بدەمەوە . نوح فەرموی : ئەگەر تۆ چاکەت بەسەر منەوە هەبێ پێویستە من داوای لێبوردن لەخوابکەم .

شەیتان ووتی : تۆ پاڕایتەوە لە خوا کە خزمەکانت بنە بڕبن ، خوا نزاکەی وەرگرتی و هەمویانی لەنێو بردن و بنەبڕی کردن ، من بەر لەناوچونیان بەشەو و بەڕۆژ نەئەوەستام .بۆ ئەوەی لایاندەم لەڕێگەی خواپەرستی ، چاکە لەوە چاکتر نیە کەمن لە خۆشی و پشودام .

نوح فەرموی : بەچ شتێ تۆ پاداشتی من ئەدەیتەوە ؟ . شەیتان ووتی : من ئامۆژگاریت ئەکەم هەرگیز توڕە نەبیت ، چونکە ئەو کەسە توڕە ببێ و ئاڵۆز ببێ من ئەو کەسە ئەکەم

بەژێر دەستەی خۆم و ، هەر کاتێ بویت بەکار بەدەست و فەرمان ڕەوا ئاگــاداری خـۆت بکە لەکاتێکدا ویستت فەرمان دەربکەیت و دابینی بکەیت بەسەر کەسێکاو بتەوێ ئـاژاوە نەیەڵی ، بێگومان بزانە من سێهەمین کەستانم ، هەوڵ ئەدەم لاتان بدەم لەداد پــەروەری ، لـە چۆڵەوانیدا هاوڕێتی ژنی بێگانە مەکە ، بەڕاستی وابزانە من هانتــان ئـەدەم بـۆ کردنـی کاری خراپ و داوێن پیسی کە خراپ ترین کاری بێزلێ کراوەن .

لەو باسـانەی کـەڕابوردن بۆمـان دەردەکوێـت کـە شـەیتان بـەبێوچان لەکاردایـە بـۆ پەرەپێدانی جەنگ و پـەیدا کردنـی ئـاژاوە و نـاکۆکی و داوێـن پیسـی و ، لەهـەر لایـێ چەکێکی ئاگرینی دەست کەوێ کە هۆی بلاوکردنەوەی ڕەوشتی پیسێ شەیتان پیرۆزبایی لێ ئەکا .

تێبینی : ئامۆژگاری وەرگرتن و پەنا گرتن بەخوا سودی زۆری تێدایە بـۆ ئـادەمیزاد . و فێرمان ئەکا بەچ جۆرێ ڕوی خۆمان بکەین بۆلای خوای خۆمان ، بۆ ئـەوەی فـێری ئـەو کارە بەڕێزە ببین ، ئەبینرێ ئەگەر کەسێ بیەوێ بڕوا بۆلای مرۆڤێکی گەورە یا دۆسـتێکی خۆی پێویستە بەبێ شەرمانە نەڕواو لەپێشـەوە تەقـەبدا لـەدەرگای خانوەکـەی و ، داوای چونە ژورەوە بکا و چاوەڕوانی وەلامبێ ، ئەگەر وەلامی چونــە ژورەوەی وەرگـرت ئـەو کاتە بڕواتە ژورەوە بۆلایان . کەواتە ئەگەر ئێمە ویستمان قورئان بخوێنین مانای وایـە ئێمـە فەرمودەی خوا ئەخوێنین و لە خوا ئەپاڕێینەوە ، پێویستە پێشەکی زمانی خۆمان لـە ووتـەی ناڕەواکاری خراپ پاك بکەینەوە بەهۆی پەناگرتن لەشەیتان بەیاریدەی خودا .

زانایانی ئاینی ئەڵێن : پـەناگرتن بـەهۆی خـواوە لـەشـەیتان ئەبێتـە هـۆی نزیـك بونـەوە لەمیهرەبانی خوا ، ئەبێتە هـۆی ترسـان لـەخوا ، ئەبێتـە هـۆی لادانـی مـرۆڤ لـەگوناه، بنچینەی دۆزینەوەی ڕێگەی ڕاستە ، ئەبێتە هــۆی گەڕانـەوەی تاوانبـاران بـۆ لای خـوای خۆیان ، پەناگرتن بەهۆی خواوە لەشەیتان ئەبێت بەهۆی بەختیاری و خۆشی ، ئەبێتە هۆی

بەدەست هێنانی توێش و سامان بۆ هەژارانی کەم چاکە لـــەرۆژی دواییـدا ، ئەبێتـە هـۆی دوور خستنەوەی مرۆڤ لە خراپە و کردەوەی ناهەموار .

بەو باسانەی ڕابوردن بۆمان ڕوون ئەبێتەوە کەکاتێ دەستمان کرد بەهەرشتێ واچاکە ئەو ڕستەیە لەبیر نەکەین و پەناگرین لەشەیتان : لـەکاتی هەڵسـان و دانیشـتن و ڕۆیشـتن و هەموو کردەوەمانا ئەو ڕستەیەش بریتیە لە ﴿ أعوذ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجيمِ ﴾ .

﴿ بەشی چوارەم : باسی ژمارەی سورەتەکان و ئایەتەکان و پیتەکانی قورئانی پیرۆز و مانای سورەت و ئایەت ئەکا ﴾

ژمارەی سورەتەکانی قورئان (١١٤) سەدو چواردە سورەتن ، یە سورەتی فاتیحە دەست پێ ئەکات، بەسورەتی ﴿ النّاس ﴾ کۆتایی پێ دێ.

تێبینی : نامەی پیرۆزی خوا بەپیتی (ب) بێ دەست پێ ئەکا وەبەپیتی (س) سین کۆتایی پێ دێ ، لەو دوو پیتەدا نهێنیەکی زۆر گەورە و پڕ مانا هەیە کەبەزمانی عەرەبی ڕستەی ﴿ بسك ﴾ واتە ﴿ حسبك ﴾ یانی تۆ موحەمەد بەستە ئەو شتەی لەنێوان ئەو دوو پیتـەدان کە هەموو قورئانی پیرۆزە .

* ووشەی ﴿ سورة ﴾ بەزۆر مانا هاتوە ، هەموو ماناکانی شایستەی ئەوەن بکرێـن بـەناو بۆ بەشێکی دیاری کراوی قورئانی پیرۆز . ﴿ سورة ﴾ لەزمانی عەرەبیدا بـەمانای بـەرزی هاتوە ، بەناو بۆ جێگەیەکی جوان لــەخانوێکا بریتیبێ لەچـەند بەشـێ، هیـچ بەشـێکیان بەبەشەکەی تریانەوە نەنوسابێ و لـەیەك پچڕابن ، بەمانای شورا و سنوریش هاتووە یانێ ئەو کۆمەڵە دیاری کراوە لەقورئانی پیرۆزدا کە ناویان نراوە بە سورەت بەرزن لـە پلە و پایەدا جوانن و لـەیەك پچڕاون ، وێنەی شورا و سنوری شـارێکن کەهـەموو لاکـانی قورئاننیـان گرتوەتەوە.

*کەمترین سورەت لە قورئانی پیرۆزدا بریتیە لە سێ ئایەت ، ژمارەی ئایەتەکانی قورئان لە﴿٦٣٣٦﴾ شەش هەزار و سێ سەد و سی و شەش ئایەتن ، بەدابین کردنی ڕستەی ﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيم ﴾بەئایەتێ لە پێش هەموو سورەتێکەوە جگە لە سورەتی ﴿ التوبة ﴾ کەژمارەی ئەو سورەتانەی ئەو ڕستانەیان لەپێشەوەیە ﴿ ١١٣﴾ سەد و سیانزە سورەتن .

*﴿ آية ﴾ بە دوو مانا هاتوە : هاتوە بەمانای نیشانە ، بەو مانایەش یانێ نیشانەیە لەسەر ڕاستی بخوێنەکەی و نیشانەیە لەبۆ کۆتایی هاتنی ئایەتێك و سەرەتای ئایەتی تر ، وەهەر یەکەیان بەشێکن لە قورئانی پیرۆز . وەژمارەی ووشەکانی قورئانی پیرۆز ﴿ ٧٧٩٣٤﴾ حەفتاوحەوت هەزار و نۆ سەد و سی و چوار ووشەن .

ژمارەی پیتەکانی قورئان ﴿ ١٠٢٧٠٠٠﴾ یەك ملیۆن و بیست و حەوت هەزار پیتن .

لەخوا داواکارم یارمەتی هەموو لایەکمان بدا لەسەر پەرستنی خۆی .

نووسەر : مەلا سعید فتح الله زمناکۆیی

﴿ سورەتی ئەلفاتیحە ﴾

ئەوەی جێگەی متمانە بێ ئەم سورەتە لەمەکە هاتوەتە خوارەوە بۆ سەر پێغەمبەر (ﷺ) و هەندێ لەزانایان ئەڵێن : دوو جار هاتوەتە خوارەوە : جارێ لەمەکە ، وە جارێکی تر لە مەدینە . ژمارەی ئایەتەکان (٧) حەوت ئایەتن . ئەم سورەتە زۆرتر لە (٢١) بیست و یەك ناوی هەیە ، بەڵام بەناوبانگترینیان ﴿١٢﴾ دوانزە ناون ، وەك ئەمانەی خوارەوە :

١) (الفاتحة) یانێ لەم سورەتەوە دەست ئەکرێ بەخوێندنی قورئانی پیرۆز و لەم سورەتەوە دەست ئەکرێ بەنوسینەوەی قورئانی پیرۆز . بۆزانین پێویستە ئەم سورەتە لە هەموو ڕکاتی‌کانی نوێژدا بخوێنرێ لەلای پێشەوا شافیعی ، و بەلای پێشەوا حەنەفیەوە واچاکە بخوێنرێ لەهەموو ڕکاتێکا بەنهێنی بەمەرجێ نوێژ بەکۆمەل واتە ﴿ جەماعەت ﴾ نەکرێ ، ئەو کاتە جگەی لەپێش نوێژ نابێ بخوێنرێ لەلایەن نوێژکەرانی ترەوە ، پێش نوێژکەر واچاکە فاتیحە بخوێنێ و ئەیشتوانێ جگەی ئەویش بخوێنێ . بەکورتی ئەم سورەتە پێشەوای خوێندن و نوسین و هەموو کارێکی چاکە ، وەهەر شتێ ئەگەر ئایەتی یەکەمی ئەو سورەتەی بۆ نەوترێ لەسەرەتاوە بێ فەڕو بێ پیت ئەبێ .

٢) (أم الكتاب) یانێ وەك بنچینە و دایك وایە بۆ نامەی خوا کە قورئانە ، سەرچاوەیە بۆ ئەو نامەیە .

٣) (الحمد) واتە ووشەی (الحمد) لەنێو ئەم سورەتەدایە سەرەتا و یەکەم ئایەتی ئەم سورەتەیە ئەگەر ﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحيم ﴾ یەکەم ئایەت نەبێ ، بۆیە نێو نراوە بەم ووشەیە .

٤) (السّبع الثاني) واتە ژمارەی ئایەتەکانی (٧) حەوت ئایەتە ، و لەهەموو ڕکاتەکانی نوێژدا دووپات ئەکرێتەوە ، دوو جاریش هاتوەتە خوارەوە بۆسەر پێغەمبەر (ﷺ).

٥) (الكافية) یانێ ئەم سورەتە بەسە بۆ هەموو شتێ ، وە پێویستی بەشتی تر نیە ، وە هەموو شتێ پێویستی بەم سورەتە هەیە و بەم تەواو ئەبێ .

٦) (الأساس) یانێ ئەم سورەتە بنچینەیە و بنەمایە بۆ هەموو شتێ لەکاروباری ئایندا ، بنچینەشە بۆ یاد و پەرستنی خودا .

٧) (الوافیة) واتە پێویستە لە هەموو ڕکاتەکانی نوێژدا بخوێنرێ بەتەواوی ، ئەم سورەتە تەواوکەری نوێژەکانە .

٨) (الّشفاء) هۆی ڕزگار کردن و لابردنی نەخۆشی دەرونی ئادەمیزاد و نەخۆشی مرۆڤە .

٩) (الصلاة) ئەم ناوە لەفەرمودەیەکی پێغەمەرەوە هاتوە کە موسلیمی کوڕی حەجاج ئەی گێڕێتەوە کە پێغەمەر (ﷺ) فەرموی : خوا نوێژی بەش کردوە لە نێوان خۆی و بەندەکانی‌دا ، یانێ بەندەی خوا لە نوێژدا ئەڵێ ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّهِ رَبّ الْعالَمِين ﴾ خوا ئەفەرموێ بەندەی من سوپاسی منی بەجێ هێنا ، وەبەندەی خوا ووتی ﴿ الرَّحْمنِ الرَّحيم ﴾ خوا ئەفەرموێ بەندەی من ستایشی منی بەجێ هێنا ، بەندەی خودا کە ووتی ﴿ مالِكِ يَوْمِ الدّينِ ﴾ خوا ئەفەرموێ: لەوەڵامدا بەندەی من منی بەخاوەنی ڕۆژی ئایین داناوە ، بەندەی خوا ووتی : ﴿ إيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِياكَ نَستَعِينُ ﴾ خودا ئەفەرموێ ئەو ڕستانە بەش کراوە لەنێوان من و بەندەی مندا ، داوای هەر شتێکم لێ بکا بەوی ئەبەخشم ، بەندەی خوا کە ووتی : ﴿ إهدِنا الصِراطَ الْمُسْتَقيمَ صِراطَ الَّذينَ أنْعَمتَ عَلَيهِمْ غيرْ المَغضوُبِ عَلَيهِمْ وَلا الضّالّينَ ﴾ خودا ئەفەرموێ : ئەوپاڕانەوە و نزایانەم لێ وەرگرتی کەمافی بەندەی منە ، هەر شتێکم لێ داوا بکا پێی ئەبەخشم .

١٠) (السؤال) یانێ هەر بەندەیەکی من پرسیاری هەر شتێکم لێ بکا و زمانی خۆی بەیادی من پاراو بکاتەوە من وەڵامی ئەدەمەوە و پێی ئەبەخشم .

١١) (الدعاء) یانێ لەم سورەتەدا دانراوە پاڕانەوەی لە خوا تێدایە بەهۆی ڕستە ﴿إِهدِنا السِراطَ المُستَقيمَ﴾ تا کۆتایی سورەتەکە .

١٢) (الشکر) یانێ سوپاس و ستایش کردن و ڕێز گرتنی خوا لەم سورەتەدایە بێ کەم و کوڕی .

﴿ باسی گەورەیی سورەتی ئەلفاتیحە ﴾

فەرمودەی پێغەمەر (ﷺ) لەبارەی گەورەیی ئەم سورەتەوە زۆرن . بەناوبانگترین ئەوفەرمودەیە ئەمەیە : حوزەیفەی کوڕی یەمان ئەڵێ : پێغەمەر (ﷺ) ئەفەرموێ : خوای گەورە ویستوێتی سزای کۆمەڵێ لەئادەمیزاد بدا بەهۆی نالەباری و خراپەیانەوە لەجیهاندا ، خوای گەورە ئەو سزایەی بە هۆی منالێك کە سورەتی فاتیحەی دەخوێند لە قوتابخانەیەکدا ، ئەو سزایەی دوور خستەوە بۆ ماوەی چل ساڵ .

تێبینی : لە نمونەی گەورەیی سورەتی فاتیحەیە ، موسوڵمانان لانی کەم (١٧) جار لەماوەی شەو و ڕۆژێکدا لەنوێژدا ئەی خوێنن چونکە خوا پێویستی کردووە لەسەریان .

ئەگەر موسوڵمانان بیانەوێ نوێژی سوونەت بکەن لەپێش و پاشی نوێژە پێویستەکان (٤٤) چل و چوار جار سورەتی فاتیحە دەخوێنن ، ئەگەر نوێژی زۆر تریش بکەن سورەتی فاتیحە زۆرتر ئەخوێنرێ .

بۆزانین : هیچ نوێژێ بەبێ سورەتی فاتیحە لەهەموو ڕکاتێکی نوێژدا دروست نیە لای پێشەوا شافیعی ، بوخاری و موسلیم ئەڵێن : پێغەمەر (ﷺ) ئەفەرموێ : نوێژی ئەوکەسانە دروست نیە سورەتی فاتیحە ناخوێنن لەهەموو ڕکاتەکانی نوێژەکانیانا .

بۆ ئاگاداری : سورەتی فاتیحە هاتۆتە خوارەوە کە بخوێنرێ لە هەموو ڕوێکەوە ، ئێمە فێر ئەکا چۆن فەڕ و پیرۆزی وەرگرین لەناوی خوای گەورە لەکاتی کردنی هەموو کارێکا ، وە ئەم سورەتە فێرمان ئەکا بەچ جۆرێ سوپاس و ستایشی خوا بکەین، چۆن داوای یارمەتی لە خوا بکەین ، خوا بەئادەمیزاد دەفەرموێ : کاتێ دەستتان کرد بە هەموو

کاریَ بلێن : ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحیم ﴾ ئەم ڕستەیە پیرۆزە ئایەتێکە لەپێش هەموو سورەتەکانی قورئاندا دانراوە ، ئەو ڕستەیە کە (١١٣) سەدو سیانزە ئایەتە لەپێشەوەی (١١٣) سورەتی قورئانی پیرۆزدا هەیە جگە لە سورەتی ﴿ التوبە﴾ ، لەلای پێشەوا شافیعی و زۆربەی زانایانی قورئان ناس لەگەڵ ئەم بۆچونەدان ، بەڵام هەندێ زانایان پێیان وایە ڕستەی ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحیم ﴾ (١) یەك ئایەتە لەهەموو قورئاندا ، وەجێگەی تایبەتی بۆ دیاری نەکراوە هەندێ تر لەزانایان لایان وایە ئەو ڕستەیە ئەبێژرێ لەکاتی کردنی هەموو کارێکدا بۆ مفەرك و پیرۆزی و ئایەتێ نیە لەقورئان .

بۆ زانین : ئەو ڕستە پیرۆزە بەدروشمی تایبەتی موسوڵمانان دائەنرێ ئەوترێ لەپێش هەموو کار و وتارو نامەیەکیان دا. بەڵام جگەی موسوڵمانان ئەو ڕستەیە بەکار ناهێنن ، لەکاتی کردنی کاریان و لەپێش نامەکانیانەوە ئەڵێن :﴿باسمِكَ اللّهُمّ﴾ ﴿ باسْمِهِ تَعالى ﴾ ﴿باسمِ المُبدِئ المُعيد ﴾ ﴿ بِاسمِ الأب وَالأبِنْ وَروُحِ القُدُس ﴾ ﴿باسمِ اللاّتِ وَالْعُزّى﴾ هەتادێ . هەندێ ئادەمیزادی گێل و گەوجیش ناوی هەندێ ئادەمیزاد بەکار ئەهێنن . خوا پەنامان بدا .

پوختەی مانای ئەو ڕستەیە ئەمەیە : دەست ئەکەم بەم کارە بەهۆی ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان ، پێویستە لەسەر موسوڵمانان لە هەموو کار و کردەوەیەکیان بەناوی خوای گەورەی پەروەردگاری هەموو بونەوەران دەست پێ بکەن. نەك بەناوی جگەی خواوە . ئەبێژرێ بەناوی خاوەن شکۆوە یان بەناوی گەلەوە ، یابەناوی میرەوە ، یابەناوی مامۆستاوە یا بەناوی فلان کەسەوە دەست بەم کارە ئەکەین ، هەتادێ . ئەوانە چاك نین .

بۆ ئاگاداری : پێویستە ئەو کارەی ﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحیم ﴾ی بۆ ئەبێژرێ ئەبێ کارێکی گونجاو بێ لەگەڵ ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا بگونجێ و قەدەغەنەبێ ، ئەگەر نەگونجاو و قەدەغەبێ ئەوا دوو جار گوناهە : جارێ بەکردنی ئەو کارە ناڕەوایە ،جارێکی تر بەووتنی ئەو ڕستەیە کەوەك ئەوەیە گاڵتەی پێ بکرێ ، گاڵتەکردنیش بەفەرمودەی خوا

بێ باوەڕیە . واتە وێنەی ئەوەیە لەکاتی مەی خواردن و هەموو کارێکی تری قەدەغە کـراو ئەو ڕستەیە ببێژرێ .

﴿ خوای پەروەردگار لە گوناهی خۆم و باوکم و دایکم و هاوسەرم و منالّەکانم خۆشبە﴾

سورەتی ﴿ ئەلفاتیحە ﴾

وەك لەمەو بەر باسمان کرد لەمەکە هاتوەتە خـوارەوە ، هـەندێ لـەزانایان ئـەڵێن: دوو جار هاتوەتە خوارەوە : جارێ لەمەکە ، جارێ لەمەدینە . ژمارەی ئایەتەکانی (٧) حەوت ئایەتن .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾
الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾
إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهْدِنَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ
عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ
وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيم ﴾

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان دەست ئەکەم بە خوێندنی قورئان کە بەخشندەیە بۆ هەموو بونەوەران لە جیهاندا بـۆ سـوودی ئـەوان و ژیـان و گوزەرانیـان لـە بەخشراوە گەورەکان وەك دروست کردنی ئاسمانەکان و زەوی و خۆر و مانگ و ئاو و خواردەمەنی و بەخشینی تەندروستی و ئـەقڵ و هەسـت و هـۆش ، میهرەبانـە بـۆ بونـەوەران کـەبێ ی بەخشیون بەخشراوە وردەکان وێنەی ڕەنگی شیاو بۆ چاوەکانیـان و ئـەندامانی تریـان ، دروست کردنی هەموو ئەندامەکانیان بەشێوەیەك بگونجێت لەگەڵ یەکتری بەبێ ناشیرینی ، بەتایبەتی نوساندنی برژانگ بەپێڵوی چاوەکانیـان بـۆ بـەرگری کردنـی تـۆز و خـەوش و گەیاندن بەنێو بۆشایی چاوەکانیانەوە ڕوناکی بۆ تۆڕی چاو هەتا شتی پێ ببینێ و لەوێشەوە

بۆ مێشك ، دووبارە بەخشینی بەهەشت بەموسولمانان و لێبوردنیان لە گوناهەکانیان ، فێر کردنی هەموو بونەوەران بەجۆر و شێوەی پەیداکردنی خواردەمەنی بۆ ژیان و گوزەرانیان و پاراستنی خۆیان لە گێژاوی جیهان بەهۆی ئەو هەستە تایبەتی‌یە جۆراو جۆرەی خوا پێی بەخشیون ، زۆر شتی تری پێ بەخشیون کەلە توانادا نیە بژمێرین .

﴿ چەند نمونەیەك لەمیهرەبانی خوا بۆ هەندێ لەبونەوەران ﴾

١- فێرکردنی مێش هەنگ بۆ پەیدا کردنی خواردەمەنی بۆ خۆیان : خوای گەورە هەستێکی وای داوەتێ ئەزانن گوڵەکان سەر لەبەیانی و بەر لەخۆر کەوتن دەم ئەکەنەوە ، بۆیە لەو کاتەدا ئەچنە دەرەوە بۆ مژینی شیرینی و شیلەی ئەو گوڵانە ، دوایی ئەگەڕێنەوە بۆ نێو جێگەکانی خۆیان و نێو شانەکانیان ، ئەو شیلەیە لەنێو شانەکانیان دائەنێن، بۆ دروست کردنی هەنگوین بۆ خواردەمەنی خۆیان و ئادەمیزاد ، فێری کردوون شانەیەکی شەش سوچی بەمێو سواغ دراو بۆ جێگەی هەنگوینەکەیان بنەخشێنن .

لەو باسانەی ئێمە نوسیمان میهرەبانی خوامان بۆ ڕوون ئەبێتەوە و بەرانبەر بەمێش هەنگ کەلەپاش خۆرکەوتن ناچنە دەرەوە و لەشوێنەکانی خۆیاندا کڕ هەڵدێن ، چونکە هەست ئەکەن کە گوڵەکان پاش خۆر کەوتن ئەپوکێنەوە .

لەگەشتی مێش هەنگدا میهرەبانی خوا بۆ ئادەمیزاد دەرئەکەوێ ، چونکە لەکاتی گەڕانی مێش هەنگەکان بەسەر گوڵەکاندا تۆوی مێینەو نێرینە لەسەر گوڵەکان هەڵئەگرێ و بەیەکەوە ئەیان نوسێنێ و ڕوەکەکانی پێ موتوربە ئەبێ و ، ئەبێتە هۆی بەرگرتن بۆ درەختەکان و پەیدابونی میوەی خۆش و بەرهەم بۆ سوودی ئادەمیزاد و ، پێویستە بزانین چ کەسێکە جگەی خوای گەورە ئەو هەستانەێ بەخشیبێ بە مێش هەنگ ؟

٢- میهرەبانی خوا لەگەڵ مێرووله : خوای گەورە گیاندارێکی دروست کردووە بەزمانی فەڕەنسی پێی ئەوترێ (ئەفس) مێرولە لەگەڵیان ئەکەونە جەنگەوە بەسەریانا زاڵ ئەبن و ئەیان گرن و بەخێویان ئەکەن لە جێگەیەکی تایبەتیدا و ئەیان لەوەڕێنن لەنێو گوڵدا و ،

ئەو گیاندارە پاش تێر خواردن شیرێکیان لێ پەیدا ئەبێ و مێرولەکان ئەیان مژن ئەمە لەلایەکەوە ، لەلایە ترەوە مێرولە شارێکی وا دروست ئەکەن زاناترین ئەندازیار ناتوانن نەخشەی بکێشن ، مێرولە ڕێگەی تایبەتیان هەیە لەم شارەوە بۆ ئەو شار بۆ گۆڕینەوەی بازرگانی .

٣- میهرەبانی خوا لەگەڵ جاڵ جاڵۆکە ، خوای گەورە بەجۆرێکی سەرسوڕێنەر جۆلایی کەرەی فێری چنینی چاتۆڵەکەی خۆی کردووە ، ئامادەی کردوە بەکاری ئەهێنێ بۆ حەسانەوەی خۆی و ، بەکاریشی ئەهێنی بۆ بەدەست هێنانی خواردەمەنی خۆی و ، بەجۆرێ ئەو چاتۆڵەی دروست کردوە لەوکارەدا سەرکەوتوە بەسەر هەموو ئادەمیزاد و ئەندازیاراندا ، چونکە مامۆستای جۆلایی کەرە خوای گەورەیە مامۆستای ئادەمیزاد خۆیانن بەو ئەقڵەی خوا پێی بەخشیون . بۆنمونە ئەندازیارانی ئادەمیزاد زۆر جار تووشی هەڵە ئەبن لەدروستکردنی کۆشك و تەلارەکاند ، بەڵام جاڵ جاڵۆکە لەکردەوەی خۆیا توشی هەڵە نابێ ، لەبەر ئەوەی خانوی جۆلای کەرە لاوازترین خانوون خوا فێری کردوون و ئەگەڕێن بەدوای شیلەمەنی‌یەکی تایبەتیدا لەسەر درەخت و جێگەی تردا کەبەهۆی ئەو شیلەیەوە دەزولەی جاتۆڵەکەی خۆیان ئەنوسێنن بەیەکەوە و بەدار و درەختی ترەوە ، بەوبۆنەوە لە باو گەردەلول پارێزراو ئەبن ، هەرکاتێ مێش و مەگەز بڕۆن بەلای هێلانەکەیاندا ئەیگرن و ئەیکەنە نێچیری خۆیان و ئەی خۆن . بۆ ئەوەی باشتر میهرەبانی خوامان بۆ دەرکەوێ پێویستە ئێمەی ئادەمیزاد تەماشای ئەو شیلەیە بکەین چۆن خانوەکە ئەپارێزێ لەدڕین لەکاتی هەڵکردنی ڕەشەبادا کە زۆر جاران ئەبینرێ دار و درەخت لەرگەوە دەر ئەهێنێ و خانوی مەحکەم ئەڕوخێنێ کەچی چاتۆڵی جۆلایی کەرە نادڕێ و بەدرەختەکانەوە ماونەتەوە .

هەربەو شێوەیە خوای گەورە ئەو گیاندارانەی فێری ئەوکارە سەرسوڕێنەرانە کردوە .

دووبارە خوا خستویّتیە دڵی پێغەمەران و سروشی ﴿ واتە وەحی ﴾ بۆ ناردوون کە بەندەکانی خوا بەچ جۆرێ فەڕو پیرۆزی وەرگرن بەر لەوەی دەست بکەن بەکاری خۆیان لەخوێندن و خواردن و نوسیندا بەو بۆنەوە بیر لە میهرەبانی و پەیڕەو کردنی خوابکەنەوە ، بەنیازی دڵی پاك ، دڵی بەندەکانی خوا پڕ ئەبن لەمیهرەبانی و بەزەیی خوا و ، بە مۆژدە دانی خوا بەچاکەی خوا لەگەڵیان دڵخۆش ئەبن . مێشکیان پڕ ئەبێ لە میهرەبانی خوا ، چاو و دەمیان ئەکرێتەوە بۆ سوپاسی خوا و خوانی خانەدانی بێ وێنەی خوا و چاریان نامێنێ و بەهەمو ئەندامیانەوە هاوار ئەکەن و ئەڵێن :

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمِينَ ﴾

هەموو سوپاسێ بۆ خوای پەروەردگاری هەموو بونەوەرانە ، هەرشتێك دروستبێ و شایستەبێ سوپاسی لەسەر بکرێ سەرچاوەکەی لەخوای پەروەردگارەوە پەیدا بووە ، هەر بۆلای ئەو ئەگەڕێتەوە . هەموو سوپاس و ستایشێ لەهەر کەسێکەوە بکرێ ، بۆ هەرکەسێ بکرێ ، بەهەر شتێ بکرێ هەمویان هەر بۆ خوایە و شایستەی کەسی تر نیە .

بۆ زانین : هەرچەندە هەرکەسێ چاکەی لەگەڵ بکرێ سوپاسی چاکەکەرەکە ئەکا ، بۆ نمونە کوڕ سوپاسی باوکی خۆی ئەکا ، مرۆڤی لاواز و بێ هێز سوپاسی پاڵەوان و خاوەن هێز ئەکا ، گەلان سوپاسی کاربەدەستان و کەسانێ ئەکەن کە ڕزگاری کردوون لەستەمی بێگانەکان باوەڕداران سوپاسی پێغەمەران و زانایانی خۆیان ئەکەن کەڕزگاریان کردوون لەبێ باوەڕی و فێری فەرمان و دەستوری خوایان کردوون ، بەڵام سوپاس و ستایش پێویستە بۆ کەسێ بکرێ شایستەی ئەو سوپاسە بێ ، کەسێك بێ هیچ جۆرە ناتەواوی ڕوی تێ نەکاو برسێتی و نەخۆشی و مردن ڕوی تێ نەکا ، ئەو کەسەیش هەر خوایە ، خوای پەروەردگاری هەموو بونەوەران ، کەواتە ئەو سوپاسە بەهەر زمانێ بکرێ لەبەر هەرشتێ بکرێ ، بۆ هەر کەسێ بکرێ هەر شایستەی خوایە بەتەنها .

بۆ ئاگاداری : موسوڵمانان خوای گەورە فەرمانی پێ داون ڕوی خۆیان وەرگێڕن بۆلای خوا بەتەنها ، واز لەستایشی پاشاکان و مل کەچ کردنی کاربەدەستان و پیرانی تەریقەت و زانایان بهێنن گەر دژی یاسای ئیسلام بن . خۆیان ڕزگار بکەن لە گۆڕستان و درخت پەرستن ، کۆت و پێوەن و مل شۆڕی و بەندایەتی و کۆیلەیی جگەی خوا تەفر و تونا بکەن خۆیان ڕابهێنن بۆ پەیدا کردنی خۆشی و ئازادی و سەربەستی و ژیری بۆ ئەوەی جگەی خوا نەپەرستن و لەکەس نەترسن جگەی خوا . جێگەی سەر سوڕمانە و دوو ڕوییە هەندێ کەس ئەڵێن : ئێمە خوا ئەپەرستین کەچی زۆر شت ئەکەن بەهاوبەشی خوا و ئەڵێن : ئەو کەسانە لە خوا نزیکمان ئەخەنەوە ، چونکە ئەو کەسانە خۆشەویستی خوان ، خۆیان کەڕ و کوێر و گێل ئەکەن لەئاستی فەرمودەی خوای گەورە لەئایەتی ﴿٣﴾ ی سورەتی ﴿ الزمر ﴾ دا ئەفەرموێ ﴿ ألا لِلّهِ الدّينُ الْخالِصُ وَالّذينَ اتَّخَذُوا مِنْ دونِهِ أولياءَ ما نَعبدُهُم إلاّ لِيُقَرِّبُونا إلى اللهِ زُلْفى ﴾ یانێ ئەی ئادەمیزاد ئاگاداربن ئاینی پاك و پوختەو دوور لەهاوبەشدانان بۆ خوایە پێویستە شتێ دژی ئاین بێ نابێ تێکەڵاوی بکرێ ، کەسانێکی ئەوتۆهەن جگەی لەخوا چەند دۆستێ ئەگرن و ئەڵێن: ئەو دۆستانە ناپەرستین بەڵکو تەنها بۆ ئەوەیە نزیکمان بکەنەوە لە خوا بە نزیکبونەوەیەکی چاك .

ئەو دۆستانەیش وێنەی ﴿ عیسا ﴾ درودی خوای لێبێ .

تێبینی لەم کات و سەردەمەی ئێمەدا ئەو جۆرە بیانوانە بەکار ئەهێنن . کەواتە پێویستە ئەو جۆرە کارانە لەبیری خۆمان ببەینەوە و جگە لەخوا داوای هیچ چاکەیەك لەکەس نەکەین . بێگومان هەموو شتێ لای خواوە دێ ، هەر خوایش بەخێوکەرمانە بەگشتی ، ئیتر پاشا بین یان گەدا ساماندار بین یان هەژار ، زانا بین یان نەخوێندەوار .

موسوڵمانە بەراییەکان هەموو شتێکیان لە خواوە ئەناسی هەموو شتێکیان لەخوداوە ئەکرد ، بۆیە توانیان بەو بیرو باوەڕە گەورەیەوە لەماوەیەکی زۆر کەمدا ببنە پێشەوای هەموو ئادەمیزاد . گەورەترین بەڵگە بۆ ڕاستی ئەو مەبەستە ئەو گفتو گۆ و ڕاوێژەیە

لەنێوان (زەهرە) ی فروستادەی موسوڵمانان و باوەڕداران و لەنێوان پێشەوای فارسەکان ڕۆستەمدا ڕوی دا ، (زەهرە) بە ڕۆستەم ی ووت: ئێمە نەهاتوین بۆ لای ئێوە بۆ پەیدا کردنی سامانی جیهان بەڵکو ئاواتی ئێمە پاداشتی ڕۆژی دواییە ، ڕۆستەم ووتی : ئاینی ئیسلام چ شتێکە ؟ (زەهرە) ووتی : ﴿ أشْهَدُ أنْ لا إلـهَ إلاّ اللهُ وَأنَّ مُحَمَّداً رَّسُولُ اللهِ ﴾ واتە من بەزمان ئەڵێم و بەدڵ بڕوام هەیە کەهیچ پەرستراوی ڕاست نیە جگەلە خوا ، بەڕاستی موحەمەد فردۆستادەی خوایە ، ڕۆستەم ووتی چی ترە ؟ (زەهرە) ووتی : ڕزگار کردنی بەندەکانی خوا لەپەرستنی ئادەمیزاد بۆ لای پەرستنی خوا بەتەنها . چونکە ئادەمیزاد هەمویان کوڕو نەوەی ئادەم و حەوان . ڕۆستەم ووتی : ئەوەی تۆ ووتت زۆر شیرین و سەرسوڕهێنەرە !! ، پاش ئەو ووتو وێژە ڕۆستەم تاقمەکەی خۆی بانگ کرد و ئەو شتانەی بۆ گێڕانەوە ، ئەوانیش زۆریان پێ ناخۆش بوو بەووتەی ڕۆستەم ڕازی نەبوون ، لەپاشا داوایان کرد لە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاس مرۆڤیکی تر گفتو گۆیان لەگەڵ بکا ، سەعدیش ڕەبعەی کوڕی عامیری نارد بۆ لایان ، کاتێ ڕەبعە گەیشتە لایان ئەسپەکەی خۆی بەسەر ئەو هەوریشمە دابرد کە ڕایان خستبو لەجێگەی دانیشتنی ڕۆستەمدا ، لە گفتو گۆیا بەڕۆستەم و تاقمەکەی ووت: بەڕاستی خوا ئێمەی ناردووە بۆ ئەوەی کەسێ لەناخۆشی جیهانەوە ببەین بۆ لای خۆشی هەردوو جیهان ، وەلەستەمی ئاینەکان بۆلای دادپەروەری ئاینی ئیسلام ، ڕۆستەم بە گفتوگۆی ڕەبعە خۆشحاڵ بوو وە بەنهێنی کۆبونەوەی لەگەڵ تاقمێ لە پیاوانی خۆی کرد، لەوەڵامدا ووتیان پەنا ئەگرین بەخوا لەوەی ئێمە ئارەزومان لەئاینی ئەم کەسە بێ ، ڕۆستەم بەتاقمەکەی خۆی ووت : ووتەی بەڕێز و بەنرخترتان لەو ووتەیە نەبیستوە .

لەپاشا سەعد بۆ جاری سێهەم موغەیرەی کوڕی شەعبەی نارد بۆ لایان ، موغەیرە لەگەڵ ڕۆستەم لەسەر کورسی ڕۆستەم بەیەکەوە دانیشتن ، فارسەکان موغەیرەیان هێنایە خوارەوە ، موغەیرە ووتی : من کەسێکم لە ئێوە بێ ئەقڵتر نەدیوە ، بەڕاستی ئێمەی

موسوڵمانان خۆمان ناکەین بەبەندەی هیچ کەسێ ، ئەو جۆرە کارەی لەنێو ئێوەدا ناچێتە سەر هەتاهەتایە چونکە من ئێوە وائەبینم هەندێکتان خۆتان بەپەروەردەکەر و خوای ئەوانی ترتان دائەنێن .

لەو باسانەی سەرەوەدا بۆمان دەرئەکەوێ کەسوپاسی خوا بنچینەی گرنگی یاسای ئیسلامە ، ئەوەشمان بۆ ڕوون ئەبێتەوە بەچ ووشەیە و ، بەچ جۆرێ سوپاسی خوا بکەین . واتە ئێمە ئەبێ بڵێین : ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ هەموو سوپاسێ بۆ خوای پەروەردگاری هەموو بونەوەران کە هەمومانی بەجوانترین شێوە خولقاندووە، لەمناڵێکی ساواوە ئەمانکاتە کەسێکی گەورە، لەدڵۆپێ ئاوەوە بۆ مرۆڤێکی خاوەن ئەقڵ ، دەنکێ دانەوێڵەوە ئەکابە درەختێکی بەرزی میوەدار ، نەخوێندەوارێ ئەکاتە زانایەکی بەنرخ و پسپۆڕ ، هەژارێك ئەکاتە خاوەن سەروەت و سامان و تادوایی ،ئەو بونەوەرانەش کە خوا پەروەردگاریانە . ئەکرێن بەدوو بەشەوە :

١- بونەورانی لای سەرەوە : وێنەی ئاسمانەکان و ئەو شتانەی ئاسمانەکانیان ئاوەدان کردۆتەوە .

٢- بونەوەرانی لای خوارەوە : وەك زەوی و دانیشتوانی سەر زەوی لەگەڵ گیاندارەکان و بێ‌گیانەکان ، هەردوو لایشیان خوا پەروەردەی کردون و بەخێوی کردون و بەخێویان ئەکا .

﴿ الرَّحمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

مانای ئەم دوو وشەیە زانراوە ، بەڵام ئەوەی پێویستە زیاتر ڕوون بکرێتەوە ئەوەیە بۆچی ئەو ووشانە دووپات کراوەتەوە ؟ لەوەڵامدا ئەڵێین بەخێوکردنی بونەوەران مانای بەخشندەیی و میهرەبانی خوایە بەتەنها ، لەبەر ئەوەنیە خوای گەورە سوود لەبونەوەران وەرئەگرێ ، یابەنەبونیان تووشی زیان ئەبێ ، میهرەیانی خواش هەموو بونەوەران بەشێوەیەکی گشتی ئەگرێتەوە .

هۆکارێکی تر لەسەر دووپات کردنەوەی ئەو ووشانە ، ئەوەیە کاتێ بەسەرماندافەرز ئەبێ بە تەنها : سوپاس بۆ خوای پەروەردگاری بکەین ، لەوانەیە گومان دروست بێ کە خوای گەورە زۆر توندە لەگەڵ بونەوەران ، بەڵام بەدووپاتکردنەوەی ئەو ووشانە ئەو گومانە ئەڕەوێتەوە و بۆمان دەرئەکەوێ کە جگە لەمیهرەبانی ، خوای گەورە هیچ شتێکی تر لەگەڵ بونەوەران بەکار ناهێنێ .

بۆ زانین : زۆربەی زۆری بونەوەران بیر ناکەنەوە لەو شتە گرنگانەی لەم جیهانەدان و شاراونەتەوە ، بەتایبەتی لەلەش و دەرونی خۆیاندا کە زۆریان نازانن و نایان ناسن ، خۆیشیان بەزانا و پسپۆڕ ئەزانن ، هەندێکیشیان وائەزانن ژیر و لەخوا ترسن .کەواتە لەمەو دوا هەندی نمونەی تر لە میهرەبانی ڕوون ئەکەینەوە ، نەك بەتەنها بۆ ئەو کەسانە ئێستا زیندوون ، بەڵکو بۆ ئەو کەسانەیش لەمەو دوا دروست ئەکرێن بۆ ئەوەی باشتر تێبگەن لەبارەی میهرەبانی خوای گەورە ، ئەمانەش هەندێکن لەو نمونانە :

١- زانای سروشت ناسی فەڕەنسی (ملین ئەدواردز) ئەڵێ : گیانداری هەیە لەوەرزی بەهاردا بەتەنها ئەژی ، ئەو گیاندارە کە هێلکەی کرد گورج ئەمرێ ، خوای گەورە بە میهرەبانی خۆی ئەو گیاندارەی لەنێو درەختێکا هێلانەیەکی درێژی شیاو بۆ خۆی دروست ئەکا ، بەچەندین گوڵ و گەڵایەکی شیلاوی هێلانەکەی خۆی بەچاکی پڕ ئەکا ، ئاردی هاڕاوەی ئەو درەختە کە خۆی ساختەی هێناوە ئەیکا بەهەویرو لەو هێلانەیەدا دای ئەنێ کە کاتی هێلکە کردنی هات هێلکەی ئەکا و ئەمرێ . دووای ماوەی پێویست و دیاری کراو ئەو هێلکەیە ئەتروکێ گیاندارێکی لێ دێتە دەرێ ، دەست ئەکا بەخواردنی ئەو هەویرە دانراوە بۆ ماوەی ساڵێ ، پاش گەشە کردن و پەیداکردنی هێزی تەواوی خۆی ، ئەمیش پیشەی دایکی هەمان پیشەی ڕابوردوو بەکار ئەهێنێ بۆ مانەوەی ڕەگەزەکەی خۆی . ئەبێ ئەو هەستە بێجگە لە خوا چ کەسێ پێی بەخشیبێ بەو ؟ زۆر ڕوون و بێگومانە خوا ئەو هەستەی داوەتێ هەر بەمیهرەبانی خۆی و بەس .

٢- ئەو منداڵەی خوا دروستی ئەکا لەمنداڵدانی دایکـیدا پێش ئـەوەی لـەدایك ببـێ ، ووردەووردە لەمەمکەکانی دایکیدا شیر دروست ئـەبێ ، بـەر لـەدیاکبوونی ئـەو منداڵـە بەماوەیەکی کەم ئەو شیرە شیاوی ئەوە ئەبێت کە ساوا بیخواتەوە هێدی هێـدی ڤیتـامینی جۆراوجۆر لە نێو ئەو شیرەدا پەیدا ئەبێ کە ئەبێتە هۆی گەشە پێدانی ئەو منالە . لـەبیرمان نەچێ زانایان ئەڵێن : شیری کۆن کەبتر شێ منـاڵی تـازە لـەدایك بـوو نابـێ بیخواتـەوە ، چونکە لەوانەیە ئەو منالە بەخواردنەوەی ئەو شیرە تووشی نەخۆشی و زیان ببێ ، ئـەبێ چ کەسێ بێ ئەو شیرە بەو جۆرە باس کرا دروستی بکا بێجگـە لـە خـوا ؟ بەڕاسـتی ئەگـەر بمانەوێ باسی میهرەبانی خوا بکـەین لـەتوانای ئێمـەی ئـادەمیزاد دا نییـە و تەمـەنی زۆر درێژی ئەوێ .

﴿ مالِكِ يَومِ الدِّينِ ﴾

خوا خاوەن و سەرداری ئاین و پاداشته ، لەو ڕۆژەدا ئادەمیزاد پاداشت و تۆڵەی هەموو کردەوەکانیان وەرئەگرن ، هەموو کردەوەی بونەوەرانی ئەمڕۆ و بەیانی و پاشە ڕۆژ تەنـها بەدەستی خوایە ، کەواتە خوای گەورە وەك پەروەردگاری هـەموو بونەوەرانـە لەجیـهاندا خاوەن و پەروەردەکەریشیانە لە پاشە ڕۆژدا .

خوای گەورە بەو ئایەتە پیرۆزە ئاگادارمان دەکا و دەمانترسێنێ بۆ ئـەوەی دوور بـین لـە گوناه کردن و بێ فـەرمانی خـوا ، هانیشـمان ئـەدا بـۆ پەرسـتنی خـوا و بـەجێ هێنـانی فەرمانەکانی .. دووبارە بەو ئایەتە خاوەنێتی و گەورەیی خۆیمان بۆ دابین ئەکا لە دوا ڕۆژدا ، بەئایەتی ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ ﴾ خاوەنێتی خۆیمان بۆ ڕوون ئەکاتەوە لە جیهاندا .

﴿ إِيّاكَ نَعْبُدُ ﴾

هەر بۆ تۆیە خوایە ئێمە پەرستن ئەکەین ، کوڕنۆشو کزۆلی و مل کـەچی هـەر بـۆ تۆیـە ئێمە بێجگە لە تۆ هیچی دیکە ناپەرستین . ئادەمیزاد کەبۆی ڕوون بۆوە هەر خوای گەورە شایستەی پەرستنه چاری نامێنێ و ئەڵێ :

﴿ وإيّاكَ نَستَعينُ ﴾

هەر لەتۆش داوای یارمەتی و کۆمەك و لێبوردن ئەکەین لە ئێستا و لەدوا ڕۆژدا بۆ خۆمان و خێزانمان، بەبێ یارمەتی تۆ هیچ شتێکمان پێ ناکرێ بۆیە بەتەنها داوای یارمەتی لەتۆ ئەکەین .

ئەم ڕستە کورتە ڕانموی ئادەمیزاد دەکا بۆ دوو شتی زۆر گەورە و گرنگ کە بەختیاری هەردوو جیهان لەو ڕستەیەدایە :

١- پێویستە ئێمەی موسوڵمان هەموو شتێکی سوود بەخش بەجێ بهێنین ، بەپێی توانا ئەو شتانە بەچاکی و پوختی بیان کەین ، چونکە خوا یارمەتیمان نادا هەتا خۆمانی بۆ ماندوو نەکەین و مافی تەواوی نەدەینێ و هەموو کارێکیش بەدەستی خوایە و ئەبێ لەوی بناسین ، لە هەموو شتێکا ئەبێ پشت بەخوا ببەستین ، و بەتەمای کەسی تر نەبین و داوای یارمەتی لەکەسی تر نەکەین وکەس ماندوو نەکەین ، بۆ نموونە : ئەگەر پێنوسێ یا هەرشتێکی تر لەدەستت کەوتە خوارەوە هەڵی گرەوە و داوای یارمەتی لەکەسی تر مەکە ، بەڵام ئەگەر بەرەنگاری کارێکی گران بوی ، بەتەنها نەتوانی بیکەی ، بێگومان ئەبێ داوای یارمەتی بکەی بۆ کردنی ئەو کارە هەموو تواناى خۆتت خستە کار و بۆت نەکرا ، بەڵام بەمەرجێ خوات لەبیر بێ ، بۆ پەرستنی خوایش پێویستە داوای یارمەتی لە خوابکەی .

هەر لەبەر ئەوەیە خوای گەورە دوای ڕستەی ﴿إيّاكَ نَعْبُدُ﴾ ئەفەرموێ ﴿إيّاكَ نَستَعينُ ﴾ ، واتە داوای یارمەتی لە خوا ، پەیژەی بەختیاری و بنچینەی سەرکەوتنە بۆ دوا ڕۆژ .

٢- پێویستە داوای یارمەتی هەر لە خوا بکەین ، زانین و ناسینی تەواومان هەر بەکاکڵەی ئاین و یەکێتی خوابێ ، جگە لەخواش قەدەغەیە لەکەسی تر بترسین ، تەنها بەهۆی ئەوەوە ڕزگارمان ئەبێ لە گۆڕ پەرستی و درەخت و بەرد پەرستی ، مرۆڤ بەو هۆیەوە کۆت و بەندەی ئەپچڕێنین ، هەر بەو بیرو باوەڕە پاکە ئادەمیزاد ڕزگاریان ئەبێ لەچنگی و

ڕوندەی کلێسا و کەشیش و مالومەکانی گاور و جولەکە و ئاین فرۆشان و سامان پەرستانی موسوڵمانان بەناوی نوشتە و تەریقەتەوە خەڵکی لەخشتە دەبەن و ... تادوایی .

بۆ زانین : ئەو سودانەی لە سورەتی ئەلفاتیحە وەرئەگیرێن بەشێوەیەکی کورت ئەمانەن : ئێمەی ئادەمیزاد پێویستە لە خزمەت پەروەردگاری خۆمانا ڕاوەستین ، بڕوامان بەیەکێتی و ڕاستی خوا هەبێ و ، سوپاسی خوا بکەین بە نیازی پاك و دڵی خاوێنەوە لەخوا بپاڕێینەوە هەتا زانیاری ئیش کردنمان بۆ ئاین پێ ببەخشێ ، چونکە هەر شتێ ئێمە بیچێنین هەر ئەو شتە ئەدورینەوە ، گفتوگۆی ڕازاوە بەتەنها سودبەخش نیە ، خوا پەرستی و دووره پەرێزی لە گوناه نزیکمان ئەکاتەوە لە خوای گەورە .

بۆ ئاگاداری : هەر گەل و کۆمەڵێ لە خوا یاخی بن و لەڕێگەی ڕاست لابدەن، دوای ڕابواردن و ئارەزوی خراپی خۆیان بکەون ، دەست بدەنە ڕەوشتی خراپ و دزی و درۆزنی و داوێن پیسی و دوو ڕویی و مەی خواردنەوە و قومارکردن و بەرتیل خواردن و دراوسێ وەزەنی و دەمارزلی و ڕەگەز پەرستی و ڕووتی ژنان و بەرەڵڵایی منالان و جنێو فرۆشتن و بێ شەرمی و بێ ڕەوشتی و بێ دادی و ستەم کردن و شتی خراپیان کرد بەخورەوشت بۆ خۆیان ، بێگومان خوای گەورە ئەو گەلە سوك و ڕسواو بێ ئابڕو ئەکا . هەمیشە دڵ ناخۆش و بێ ئارام و سەرگەردان و چەوساوەی دەستی دوژمنیان ئەکا ، باخاوەنی ژمارەی دانیشتوان و چەکی زۆریش بن.

هەر بەبیروباوەڕی پاکی ئاینی پیرۆزی ئیسلام و بڕوا بوون بەیەکێتی خوا ڕزگارمان ئەبێ لەدەست کەڕی و کوێری و لاڵی و زیندانی کردنی ئاین فرۆشان. ئەگەر ئێمە وابین مرۆڤێکی بڕوادار و خوا پەرستمان لێ دەرئەچێ و سەربەست و نیازپاك و بەرێز ئەبین لای خوا و لای ئادەمیزاد ، بەندەیەکی مل کەچ بۆ خوا و ڕاست و یژمان لێ پەیدا ئەبێ ، نەك مرۆڤێکی دوو ڕوو تەڵەکە باز بین بەرامبەر بەباوەڕداران و بونەوەرانی تر ، خوا پەرست و پێغەمەر ناس ئەبین ، سەرکەوتوو ئەبین لەهەردوو جیهاندا ، خوا ئەفەرموێ : ﴿ وَمَنْ يُطِعِ

اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فازَ فَوزاً عَظیماً ﴾ ، واتە هەر کەسێ پەیڕەوی خوا و نێردراوی خوا بکا بەڕاستی ئەو کەسە ڕزگاری بووە بەڕزگار بونێکی گەورە لە دوارۆژدا .

﴿ إهْدِنا الصِّراطَ الْمُسْتَقيمَ ﴾

خوایە ئەو ڕێگەی ڕاستمان نیشان ئەدا ، ئەو ڕێگە ڕاستەی ئێمە ئەگەیەنێ بەئایینی ڕاستی ئیسلام ، شارەزایی ئێمە ئەکا بۆ لای ناسینی هەموو شتێکی چاك بەجۆرێ ئێمە سوودی لێ وەربگرین .

بۆ زانین : نزا و پاڕانەوە زۆر پێویستە بۆ ئێمەی ئادەمیزاد ، هەرچەندە خوای گەورە ڕێگەی ڕاستی بەئێمە نیشانداوە ، بەلاّم وائەبێ مرۆڤ تووشی هەلّە ئەبێ بەنیازی خراپ و گومانی ناڕەوا ، دوودلّی ئەکەوێتە مێشکی ، بۆیە پێویستە داوا لەخوا بکەین لەسەر ئایین بمانهێلّێتەوە، چونکە زۆر جار تەنها مرۆڤی نەزان و نەخوێنەوار تووشی هەلّە نابن بگرە هەندێ زانا و مامۆستای ئایینی تووشی هەلّە و خراپە ئەبن و چاك و خراپ جوێ ناکەنەوە لەیەکتری ، کەواتە پێویستە داوای شارەزایی لە خوا بکەین هەتا تووشی هەلّە نەبین .

﴿ صِراطَ الَّذِينَ أنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾

ڕێگەی کەسانێکی ئەوتۆ کە چاکەی خۆت بەسەریاندا ڕژاندووە ، ناز و نیعمەتی ڕۆژی دواییت پێ پیشانداون ، ئەو کەسانەش بریتین لە پێغەمەران و ڕاست وێژان و کوژراوانی ڕێگەی ئایین و پیاوچاکان ، ئەو کەسانەیش بەڕاستی پێشەوای گەل و نەتەوەن خاوەن ڕێز و ڕێگە نیشاندەری ئادەمیزادن ، پەیڕەوی کەرانی ڕێگەی ڕاستن ، ڕاستیان کردوە بەپەیڕەو و پرۆگرام بۆ خۆیان.

﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ﴾

بێجگە لەو کەسانەن خەشمیان دراوە بەسەردا لەلایەن تۆوە ، کە لایان داوە لەڕێگەی ڕاست ، شارەزای ڕێگەی ڕاستن و ئەزانن ئایینی ڕاست کامەیە کەچی خۆیان پەیڕەوی

ناکەن و ناپەرستن ، دوای ئاینی پڕو پوچی باوباپیرانیان کەوتوون ، نامەی خوایان دەستکاری کردووە ، دانیشتوان لەڕیگەی ڕاست لائەدەن . ئەو کەسانە وەك ئەو جولەکانە وان کەلەسەر ئایینی دەستکاری کراو ماونەتەوە و ، کەسانی تریش کە ئەو جولەکانە ئەکەن بەمامۆستای خۆیان و خوی ئەوانیان گرتوە .

﴿ وَلاَ الضَّالِّينَ ﴾

هەروەها جگەی ئەو کەسانەیش سەریان لیٚ شیٚواوە و ڕیٚگەیان ونکردووە و ڕیٚگەی ڕاست نادۆزنەوە ، سەرگەردانن و چاك و خراپیان لیٚتیٚك چووە ، ئەو کەسانە بریتین لە گاورەکان و خاچ پەرستان ئەوانەیان لەسەر ئاینی پوچ کراوەی عیسا ماونەتەوە ئەڵێن: عیسا کوڕی خوایە و سیٚهەمی سیٚ خوایە ، واتە عیسا خوایە .

تێبینی : ئیٚمە هەرچەندە ووتمان خەشم لیٚ گیراوەکان بریتین لە جولەکەکان ، ڕیٚگە وون کەرەکان لە خاچ پەرستان ، بەلاٚم هەرکەسیٚ لەڕیٚگەی خواپەرستی لابدا ، ڕووی وەرگیٚڕیٚ لە ئایینی ڕاست و لانەدا لەئاینی پوچ ئەو کەسانەیش خەشم لیٚ گیراوان ، ئیتر هەر بیرو باوەڕیٚکی هەبیٚ ، لەبنەماڵەی پیاوچاکان بیٚ یان ، ساماندار بیٚ یان هەژار ، زانابیٚ یان نەزان .

بۆ دابین کردن و بڕوا بوون بەوانەی باسکران لەم سورەتەدا : میٚژوی لەناوچون و بنەبڕبوونی گەلانی پیٚشوی ڕابوردوو گەورەترین بەڵگەن لەسەر ئەو ڕاستیانە .میٚژوو تۆماری کردووە لەبەر چ شتیٚ و بەچ شیٚوەیەك خوا تۆڵەی لیٚ سەندوون و سزای داون ، زۆربەیان کراون بەپەندی ڕۆژگار لەسەر فەرمودەی خوا و زمانی پیٚغەمەران ، هەموو کەسیٚ نەفرەتیان بۆ ئەنیٚرن ، گەر هەندیٚ نەتەوە و کۆمەڵیٚ ڕەوشت خراپیش لەجیهاندا تووشی سزای خۆیان نەبن ، خوای گەورە لە ڕۆژی دواییدا سزایان ئەدا سزایەکی سەخت تر . وەك خوا ئەفەرمویٚ :

﴿ يَومَ لاتَمْلِكَ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئاً وَالاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّهِ ﴾

ڕۆژێکە هیچ کەسێ خاوەنی هیچ سودێ نیە بۆ هیچ کەسێ و ، هەموو فەرمانێ لەو ڕۆژەدا بۆ خوایە . تۆڵەی ئەو ڕۆژە زۆر سەخت ترە لەتۆڵەی جیهان .

﴿ آمِينَ ﴾

خوایە ئەو سوپاس و نزا و پاڕانەوەیەمان لێ وەربگرە کە لە سورەتی فاتیحەدا لەتۆمان داواکرد ، ئەم ووشەیە بەشێ نیە لەسورەتی فاتیحە و ئایەتێ نیە لەقورئانی پیرۆزدا ، بەڵام پێغەمەر (ﷺ) هەموو کاتێ کە سورەتی فاتیحەی خوێندبێ لە نوێژدا و لەهەموو پاڕانەوەیە کا فەرموێتی ﴿ آمین ﴾ ئێمەی موسوڵمان کە پێغەمەر (ﷺ) پێشەوامانە لەکاروباری ئاییندا وەهەرشتێ ئەو کردبێتی یا فەرمانی پێ دابێ ، یا کاری پێ کردبێ ئەو کارانە بۆ ئێمەی موسوڵمان دەستورە ، پێویستە یا چاکە ئێمەش بیکەین .بەڵام ئەبێ بزانین ووتنی ﴿ آمین ﴾ پێویست (فەرز) نیە و چاکە ووتنی .

کورتەی مانای سورەتی فاتیحە

من بەهۆی خواوە پەنا ئەگرم لەشەیتانی دوورخراوە لە میهرەبانی خوا ، بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان ، سوپاس بۆ پەروەردگاری بونەوەران ، بەخشندەی میهرەبانە ، خاوەنی پاداشتی ڕۆژی ئایینە ، خوایە هەر تۆ ئەپەرستین ، هەر لەتۆ داوای یارمەتی دەکەین ، تۆ شارەزایی ئێمە بکە بۆلای ڕێگەی ڕاست ، ڕێگەی ئەو کەسانەی چاکەت ڕژاندوە بەسەریانا ، جگەی ئەو کەسانەی خەشمیان لەسەرە ، جگەی ئەو کەسانەیش لایانداوە لەڕێگەی ڕاست ، خوایە پاڕانەوەمان لێ وەربگرە .

بەیاریدەی خوا کۆتایی پێهات (ڕۆژ شەممە ٢٣ -مانگی زیل حیجەن بەرانبەر بە ١٩٩٧/٤/٢٧ زاینی ، بەرانبەر بە ١٤١٧ کۆچی)

خوای پەروەردگار

دەخیل

لێم ببورە

﴿سورەتی ئەلبەقەرە ﴾

لە مەدینەهاتوەتە خـوارەوە . ژمـارەی ئایەتـەکانی (٢٨٦) دووسـەدو هەشتاو شـەش ئایەتن.. بـەگوێرەی پێویسـتی ئیـش و کـاری رۆژانـەی موسـلمانان بـەش بـەش هاتوەتـە خوارەوە.

لە بارەی گەورەیی ئەم سورەتەوە فەرمودەی پیغەمبەر ﴿ﷺ﴾ زۆرن : ئەحمـەدی کـوری حەنبەل و موسلیم و بوخاری و تواموزی و نەسائی ئەگێرنەوە لە ئەبی هورەیرەوە پیغەمبـەر ﴿ﷺ﴾ فەرموویەتی : ﴿ لاتَجْعَلوُا بُيوتكُم قُبوراً فإنَّ الْبَيـتَ الَّـذي تُقـرَءُ فِيـهِ سُـورَةُ البَقَـرَة لايَدخُلُهُ الشيطانُ ﴾ ئێوە خانووەکانتان مەکەن بە گۆرستانی هیــچ کـاریکی تیـدا نـەکریّ بەراستی هەر جێگەیەك کە سورەتی ئەلبەقەرەی تیدا بخوینری شەیتان ناچیتە ناوی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ١ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ٢ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ٣ وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ٤ أُو۟لَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ٥

﴿ الم ﴾ زانایان بیری جیاوازیان هەیەلە بارەی مانـای ئـەم پیتانـەوە کـە لـە پێشـەوەی هەندێ سورەتەکانی قورئانەوەن : وەك (ألمص . كهيعص.حم.عسق.ن)وە هەندێ سـورەتی تر .ئەو مانایە جێگەی متمانەی زوربەی زانایان بێ ئەمەیـە :کـاتێ خواویسـتی بـەرەنگاری ووتەی بێ باوەران بکا کە ئەیان ووت : ئەم قورئانە دانراوی موحەمەدە ، خوای گەورە بە

و پیتانە وەڵامی دانەوە ودەم کوتی کردن، فەرمووی : (ألم) یانیٚ ئەم قورئانـە پیٚـك هـاتووە لەو پیتانە کە ئیٚوە پەخشانو هۆنراوە و بیٚژەی تری خۆتانی لیٚپیٚك دیٚنن . کەواتە ئیٚـوە کـە لافی زمان پاراوی و زمانیعەرەبی زانین لیٚ ئەدەن: ویٚنەی ئەم قورئانە ، یا (١٠) ئایەت ، یا سورەتیٚکی کورتی ئەم قورئانە دابنین کە تامی ئەوقورئانـە بـدا وەزۆر ڕوون و ئاشکرایە نەتان توانیوە و ناشتوانن . کەواتە دانراوی موحەمەد نیەو دانراوی‌کەسی تر نی‌یە جگە لـە خوای‌گەورە ، موحەمەد مرۆڤیکە وەك ئیٚوە . پیتو ڕستە هەر ئەوانەن کە قورئـان و جگـە لە قورئانیان لیٚ پیٚك دیٚت کەئیٚوە ناتوانن ویٚنەی قورئان دابنین بەو پیت و ڕستانە .

خوای گەورە بەم چوار ئایەتەی دووایی باسی‌کردەوەو ڕەوشتی باوەردارنمان بۆ ئەکا و ئەفەرمووێ :

﴿ ذلك الكتابُ ﴾ ئەم قورئانە کە دانراوی خوایە و لـەو پیتانەی سەرەوە پیٚك هـاتووەو ئیوەی بی باوەر ناتوانن ڕووبەڕووی بوەستن و ویٚنەی کەمترلـە و قورڕئانە دابنیٚن .

﴿ لاريب فيه ﴾ گومانی تیدانی‌یە لـە لایەن خواوە هاتووە ، بۆیە ئیٚوە ناتوانن ویٚنەی ئەو دابنیٚن بەو پیتانە ، کە گفت و گۆی خۆتانی پیٚ دەکەن .

﴿ هدى للمتقين ﴾ ئەو نامەیە ریگە پیشان دەرەبۆ ئەو کەسـانەی خۆیـان ئـەپاریٚزن لـە هەموو گوناهیٚ ، وە هەر شتیٚ خوا فەرمانی پیٚ بدا جیٚ بە جیٚ ی ئەکەن.

پ-ئەو کەسانە خۆیان لـە گوناە ئەپاریزن چ پیٚویستیان بە ڕیٚ پیشاندن هەیە ؟

و- مامۆستا کەئەیەویٚ قوتابیەکان فیٚری وانەکان بکا . ئەو قوتابیانە هەیانە زیرەکـن وە هەیانە تەمەڵن و نازیرەکن .وە ئەو قوتابیانە کەسوودی تەواو وەرئەگرن قوتابیـە زیرەکـانن وپاشەرۆژیان دەرچونـەبیگومان .کەواتـە لـە راسـتیدا ئـەو مامۆسـتایە مامۆسـتای قوتابیـە زیرەکەکانە . هەروەها قورئانی پـیرۆز ڕوی خـۆی ئـەکا تـە لای هـەموو کەسـیٚ بـە بـیٚ جیاوازی . بەڵام ئەو کەسەی سوودی تەواو لـە قورئـان وەرئـەگریٚ ئەوکەسـانەن خۆیـان ئەپاریٚزن لـە گوناهو کاری‌چاك ئەکەن ، بۆیە خوای گەوەرە بەتایبەتی ناوی ئەوانی بـردووە

. ئەو کەسانەی خۆیان ئەپارێزن لە گوناە خوای گەورە لە مافیانـا ئەفـەرموێ :﴿ وَالَّذِیـنَ اهتَدوا زدناهُم هدیً ﴾ وە کەسانێکی ئەوتۆ شارەزاییان وەرگرتبێ ئیمە بۆ ئەوان پاداشـت زۆر ئەکەین.

پ- ئایا قورئانی پیرۆز هەموو شتێکی فێری ئادەمیزاد کـردوە لـەکاروباری هـەردوو جیهان ؟

و- قورئانی پیرۆز نامەیەکی خوایە ناردویەتی بۆئادەمیزاد بـۆ ئـەوەی فـێری ڕەوشـتی چاك بن و یاسای ئیسلامیان بۆڕوونبکاتەوە بەشێوەیەك .

ئادەمیزاد بەختیاری هەردوو جیهان وەربگـرن . بـەلام قورئـان بـۆ ئـەوە نـەهاتووە ئـادەمیزاد فـێری ئاسـنگەری و دارتاشـی و دروسـت کردنـی کارگـەی هەمـە جـۆرە و بەرهەمەکانیان بکات ، زۆر ئاشکرایە قورئان هانی ئادەمیزاد ئەدا بەو ئەقلـەی خـوا پـیی بەخشیون فێری هەموو شتێ بن بەهۆی ئاشتی و خۆشی جیهان فێری ببین بۆ زۆر کردنـی دارایی و بەرگری لە خۆیان لە کاتی پەلاماری دوژمـن بـۆ سـەریان ، فـێری پزیشـکی و ئەندازیاری و گەردوون ناسی و مێژوو ناسی و زانیاری سروشتی و پیوانی زەوی و جۆری ژیـانو و گـوزەران و زمـان و زاراووەی دانیشـتوانی رووی زەوی بـین ، خۆمـان نـەزان ونابەلەد لە جیهاندا نەیەڵنەوە ئیتر قورئـان وەکـو یاسـا و دەسـتورێکی ئـایینی بـۆ ئـەوە نەهاتووە تە خوارەوە مرۆڤ فێری نان خواردن و جل شۆری و بەرگ و کەرەسـەی خـاو دەرهینان بکا وە هیـچ نامەیـەك و پـەراویکی هـەتا ئێسـتا نـەهاتووە لـە لایـەن خواوەکـە ئادەمیزاد فێری ئەو جۆرە شتانە بکا..

بۆ زانین : دوژمنانی موسڵمانان پروپـاگندەی ژەهـراوی بـڵاو ئەکەنـەوە و ئـەڵێن : بۆچی قورئانی موسڵمانان ئەوانی فێری چەك دروست کردن و کەشتی دروست کـردن و ئەو شتانەی جگە لە موسلمانان هەیانە نەکردووە ؟. ئەو کەسـانە زۆر گێـل و گـەوجن خۆیانیان کوێر کردووە : ئایا لە نامەکانی ئەواندا وەك تەورات و ئینجیل ئـەو دوژمنانـەی

ئیسلام ئەوانی فێری ئەو شتانە کردووە؟ وە ئەو کەسانە بۆیە ئەو پروپاگەندانە ئەکەن هەتا ئێمە بیر نەکەینەوە وەکو خۆیان بۆ دروست کردنی شتی پێویست ،لاوازمان بکەن و بەرگی خواپەرستی لە بەرمان داکەنن ، لە ڕەوشتی چاك دوورمان بخەنەوە ، وە ئەو دوژمنانەی موسڵمانان ئەیانەوێ بمان خەڵەتینن و ئاگامان لە خۆمان نەمێنی بە و پڕۆپاگەندانە دەرزی ژەهراوی مان لێ بدەن بۆ بێ هۆشیمان و دزینی سامان و زێڕی ڕەشمان و بەکاری بێنن بۆ خوێن مژینمان و داگیر کردنی ناموس و پەرتەوازەی یەکێتیمان .

بۆ ئاگاداری : ئێمە موسڵمان پێویستە ژیری و هۆشی خۆمان بەکاربهێنین بۆ بەسەر گرتنەوەی ناموسی داگیرکراومان ، زۆر شەرم و ڕیسواییە دوژمنان بین بە خاوەن بیت و سامان و نیشتمان و ، ئیمە بێ بەش بین لە دارایی خۆمان و لە و شتانەی سوودی تێدا بێ بۆمان چاویان لێ نەکەین ، بەلام لاسای ئەوان بکەینەوە لە خواردنەوەی ئارەق و داوێن پیسی و قومارکردن و ڕوت کردنەوەی ژنان و ئەو شتە گلاوانە بە پێش کەوتن بزاین . دووای ئەوەی خوای گەورە هەست و ئەقڵی پێ بەخشیوین سەربەستی و ئازادی داوە پێمان پێویستە هەست بە ڕیزیخۆمان بکەین و راپەرین بۆ دۆزینەوەی پیشەی بەنرخ و زانینی هەموو شتێ ببێتە هۆی سەرکەوتنمان بۆ پاراستنی ئاین و ناموس وخاك وگەلەکەمان ،وەئەبێ لەبیرمان نەچێ هەنێجار قورئانی پیرۆز باسی کەونمان بۆئەکا و باسی سروشتەکانمان بۆ ئەکا وباسی ،بزبزکەو چەخماخەوهەنێجاریش باسی مێژووی گەلانی رابردوومان بۆ ئەکا،بۆئەوەبزانین سودیان چ شتێکە ، باسی سزادانی هەنێ نەتەوەمان بۆ ئەکا بۆ ئەوەی پەندی لێ وەرگرین .

﴿ الَّذِينَ يؤمِنُونَ بِالْغَيبِ ﴾ ئەو کەسانەی ئەوتۆ لەخو نەترسن وخۆیان ئەپارێزن لە گوناه کەسانێکی ئەوتۆن بڕوایان هەیە بەو شتانە لەبەر چاو نین و نهێنین و ، هەستیان پێ ناکرێ بە دەست و چاو و زمان وەکو خوایگەورەو فریشتەکان و ڕۆژی دووایی و پرسیاری گۆڕ و بەهەشت و دۆزەخ و زیندووبونەوەو گیان (الروح) و زۆر شتی تری زۆر

. بەڵام ئیمەی موسڵمان گومانمان لە بونیانا نیيە بەهۆی فەرمودەی خواو فەرمودەی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ وە پێویستە ئەو شتانە هەستی پێ ناکریٚو ناچێتەئەقڵەوە . وەك گاو ماسی و کێوی قاف و ئاوی زیندەگانی (ماء الحیاة) ئەوانە هەمووی ئەفسانەی پڕوپوچن و بیروڕای جولەکەکانە .

بەراستی ئەم ڕووداوەی خوارەوە شتێکی گرنگەبۆ ئەوەبکرێ بە بەڵگە لە سەر بوونی خوای گەورە : جارێك زانایەکی بەنرخ لە لای ژوورەوەی کۆمەڵێك دا دادەنیشێ و ئامۆژگاریان ئەکا ئەوانیش زۆر بە ڕێزەوە گوێ ی لیٚ ئەگرن لەنێو ئەو کۆمەڵەدا مرۆڤێکی دڵ پیسو نالەبار پرسیاری شتێکی لیٚ ئەکا وەك مەتەڵ ئەبێ زاناکەیش ئەفەرموێ : من وەڵامی ئەو پرسیارە نادەمەوە و نایزانم مرۆڤەکەیش ئەڵێ : کەواتە ئەو جێگە شایستەی تۆ نیيە . زاناکەیش ئەڵێ : هەرکەسێ دیاربێ وبەچاو ببینرێ و جێگەیەکی دیاری کردبێ هەموو شتێ نازانێ ، ئەوکەسەی هەموو شتێ بزانێ و بۆ هیچ شتێ دانەمێنێ پێویستە نەبینرێ ئەو کەسەیش هەرخوا یە بە تەنها .

پ- هەندێ دوژمنانی ئاینی ئیسلام بلاٚویان کردەوە تەوە کە ئاینی ئیسلام دژی زانستی و زانینی تازەی ئەم سەردەمەیە .

و- بەڕاستی ئاینی ئیسلام ڕێزی ئەقڵ و زانین و زانستی گرتووە و هانی ئادەمیزاد ئەدا بۆ زانستی و ، زانینی زانستی پێویست کردووە لە سەر ژن و پیاوی موسڵمان و وە پلەی بەرزی داوە بەزانایان پێویستەلە سەرهەموسڵمانێ بڕوای وابێ زانست ڕاست و ئەقڵی خاوێن دژایەتیان لە گەڵ ئاینی ئیسلامدا نیيە ، دژایەتیان لە گەڵ فەرمانەکانی ئیسلامدا نیيە بە ڕاستی و بە تایبەتی تاقی کردنەوەی ئەقڵ و زانستی گەورەترین بەڵگەن لە سەر خوایەتی خواوپێغەمبەریەتی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ئەگەر ئەقڵ نەخرێتە کار هیچ شتێ نازانرێ بۆ ڕێزی زانست و ئەقڵ خوای گەورە (٥٦)جار لە قورئاندا ئەفەرموێ :(تعلمون) وە (٢٤)

جار ئەفەرموێ : ﴿ تعلمون ﴾ پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێ ﴿ أصل دینی العقل ﴾ بنچینەی ئاینی من لەئەقڵەوە دەرئەچێ .

پ- وەکو باسکرا ئەقڵ بنچینەی ئایینە . کەواتە بە ئەقڵ هەمو فەرمانەکانی ئاینی ئەزانرێ و پێویست بە قورئان ناکا؟

و- زۆر ڕاستە ئیسلام یەکەمین شتێ بەڵگە بێ لەسەر خوایەتیخواو پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر و لە سەر ئەوەی لە لایەن خواو پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ هەموفەرمانەکانیئیسلام دەزانرێت ریگەیشبی بۆ ناسینی خواو پێغەمبەر هەر ئەقڵە ، خوا ئەناسرێ بەهۆی بونەوەرانەوە وە بە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەناسرێ بە ئەقڵ لە رێگەی کارە پەك خەرەوەکانەوە کەلە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ پەیدا ئەبن کەواتە واتای ئەو فەرمودەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەمەیە : دابین کردنی خوایەتی خوا و پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ لە سەر ئەقڵە نەك لە سەر لاسایی و دواکەوتنی کوێرانە ، نەك لە سەر ئەفسانەکان و کاری پڕو پوچ ، بە ئەقڵ هەموو فەرمانیك ئەزانرێ لەکاری ڕاست و لەکاری پڕوپوچ .

بۆئاگاداری : باوەڕ(الایمان) چ شتیکە ؟ باوەر ئەمەیە ئەبێ بە دڵ و بە زمان بلێیی : هەر خوا شایستەی پەرستنە ، پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ نێرۆاوی خوایە و ، دووبارە باوەڕ ئەمەیە : کردەوەمان چاك بێت و دوورە پەریز بین لە خراپە ، لە بەر ئەوەی ئێمە نازانین دڵی مرۆڤ چ شتێکی تێدایە ؟ ئێمە پێویستمان بە کردەوەی بینراو هەیە تا بەڵگەبن لە سەر باوەڕی مرۆڤ ، یانێ شایەتی هێنان نوێژ و ڕۆژوو و زەکات بەڵگەن بۆ سەر باڕوەرداری خاوەنەکانیان ، باوەڕ بەنهێنیەکان بە شێکە لە ئاینی ئیسلام و ، هەر کەسێ باوەڕی بە نهێنیەکان نەبێ موسلمان نیەیە ، هەرشتی نەگونجێ ببینرێ بە تاقی کردنەوە یان بە ئەقڵ یا بە فەرمودەی خواو پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەوشتە ئەفسانە پروپوچە ، جوولەکەکان و دوژمنانی ئیسلام بڵاویان کردووەتەوە .

﴿ ویقیمون الصلا ة﴾ : وەئەوکەسانە لەخوا ئەترسن خۆیان ئەپارێزن کەسانێکی ئەوتۆن ڕائەوەستێنن نوێژەکانیان ،شەووڕۆژی پێنج نوێژ ئەکەن بەو جۆرەی بۆی دیاری کردووین .

تێبینی : خوای گەورە نەحشەیەکی تایبەتی کێشاوە بۆ موسلملنان کە لە شەو رۆژێکدا پینج جار خۆیان بنوێنن لە خزمەتی خوادا . وێنەکە سێ کاربە دەستان ئەوکەسە قەدەغە بکەن نەچێتە دەرەوە و پێویستی ئەکەن لە سەری هەموو رۆژێ خۆی بۆ بنوێنێ لای ئاسایش و پۆلیس لە کاتی دیاری کراو بۆ ئەوکەسە .

بۆ زانین : ئەوکەسەی واز لە نوێژ کردن بێنێ و بڕوای بە پێویستی نوێژ نەبێ پێویستە بکوژرێ و بەبێ باوەڕ ئەژمێرێ لای ئاینی ئیسلام . ئەگەر بڕوای بە پێویستی نوێژ ببێ و نوێژ نەکا لە بەر تەمەڵی پێویستە داوای لێ بکرێ پەشیمان ببێتەوە و دووایی پەشیمان بونەوەی لێ وەرئەگیرێ بۆ کردنی نویژەکان ، ئەگەر هەرنەی کرد پێویستە بکوژرێ ، بەڵام بە موسڵمان دائەنرێ بە ڕووالەت ، پەنهانیشی لای خوای گەورەیە .

﴿ ومما رزقناهم ینفقون ﴾ وە ئەوکەسانەی لە خوا ئەترسن و خۆیان ئەپارێزن کەسانێکی ئەوتۆن هەندێ لەو شتانەی ئێمە پێمان بەخشیون ئەوان ئەیدەن بەهەژاران لەڕێگەی خودا ئەوکەسانە باوەڕیان وایە هەرسامانێ هەیانە خواخاوەنی ئەو سامانەیە ،خوا ئەمانی داناوە لەسەر بۆماوەیەکی کەمی تایبەتی ،ئەوانیش بەپێی فەرمودەی خوا ئەبەخشن بەوکەسانەی خوا دیاری کردوون .

بۆزانین : دارایی ئادەمیزاد پێویستە زەکاتی لێ دەربکرێت ، ئەو زەکاتە دووجۆرە ، جۆرێکیان خواپێویستی کردووە لەسەر ئادەمیزاد ئەندازەیەکی دیاری کراوو بەگوێرەی یاسا لەداری خۆیان بەشی هەژارانی لێ بدەن ئەگەر نەیاندەنێ گوناهبار ئەبن ، ئەو جۆرەکەی تر یان پێویست نی‌یە .بەلام چاك وایە لە دارایی خۆیان بە شی هەژاران ئەدەن لە و داراییانەی خۆیان.

﴿ والّذین یؤمنون بما أنزل إلیك وما أنزل من قبلك ﴾ ئەوکەسانە خۆیان ئەپارێزن لەگوناه کەسانێکیئەوتۆن باوەڕئەهێنن بەشتێنێرراوە بۆلای تۆ وەبەشتێ بۆلای پێغەمبەرە پێشوەکان لەپێش تۆوەن ، ئەوکەسانە وێنەی عەبدولآی کوڕی سەلام کەبڕوایان بە قورئان وتەورات وئنجیل هەیە پێش دەست کاری کردنیان .

تێبینی : ئەوشتەی هاتوە بۆلای پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ قورئانەکە بەسروش خواناردوویەتی بۆ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەوشتەش نێرراوە بۆلای پێغەمبەرە پێشوەکان بریتین لە تەورات بۆموسا ،زەبور بۆلای داوود ،ئنجیل بۆ لای عیسا ، ئەو نامانەی پێشوو شایانی ئەوە نین ئێستا بڕوایان پێ بکرێت بەوانەی ئێستابیان ،چونکە نەماون ،وەئەگەر مابیشن دەستکاری کراون ئێمە وازدێنین و لە تەورات و زەبور . بەلآم باباسی وتەی گاورەکان بکەین لە بارەی ئینجیلەکانبان وەکە خۆیان ئەیلێن .نەك جگە لە خۆیان (جوستان لاتسۆن) لەنامەی خۆیا (نولتێ)کەموحەمەدغونەیمی وەریکێڕاوە بۆسەر زمانی عەرەبی لە گۆڤاری (هلال)دا لاپەڕ ١٩٣ چاپی سالی ١٩٦٣ی سالی زاینی ئەلێت : ئەوەی بزانرێ لەو ئینجیلانە گاورەکان دایان ناون ئەگەنە ٥٤ پەنجاو چوار ئینجیل ، چوار لەو ئینجیلانە کەلەدوای هەمویان دانراون ،لەوچوارانە تازەترین ئینجیلیان (لۆقا)یەو ئەمە ش بێگومان وا نیشان ئەدا کەئەو ئینجیلانە نامەی خوا نین ، چونکە نامەی خوا هەر یەکە نامەیە ... وەهەر وەها (الیاس نجمە) لە نامەی (یسوع المسیح) لە لاپەرەی (١١) یازدە چاپی سالی (١٩٦٢) ئەلێ کاتێ نیردراوەکانی عیساو قوتابیەکانی وایان بە چاك زانی کە بە راستی پێویستە دانانی هەندی لە ئامۆژگاریەکانی خواو هەندێ لە و ئامۆژگاری و کردارە پەك خەرەکانی خوا، ئەوانیش بۆ ئەو مەبەستە ی خۆیان هەندێ لەو ئامۆژگاری و کردارە پەکخەرانە یان نووسی ئەوانیش بیگومان ناوی ئەبەین بە ئینجیل ، وە ئەو ئینجیلانەیش بریتین لە چوار شیوە یا لە چوار دەق (متی ، یوحنا ، مرقوس ، لوقا) ن.

بۆ ئاگاداری: بێگومان ئەو دوو نامانەی پێشوو بە لگەی ئاشکران هەر بە ووتەی گاورەکان لە سەر ئەمەی کە بە راستی ئەو چوار ئینجیلانە نە بە دەقی خۆیان نە بەپیتە کانیان سروش نین لە لایەن خواوە هاتین وێنەی قورئانی پیرۆز کە سروشی خوایە ،بە راستی ئەو ئنجیلانە گێرانەوەی فەرمودەی مەسیحن و بە س . وێنەی فەرمودەکانی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ کە موسلمانان گێراویانەتەوە لە فەرمودەو کردارە پەك خەرەکانی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ وەك نامەی بووخاریو موسلیم توورموزی نەسائی وەنامەکانی تر کەفەرموودەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ تێداکۆکراوەتەوە ، بەلآم تاکە جیاوازیان هەبێت ئەمەیە کەبەڕاستی ئەوکەسانەی ئەوچوار ئنجیلانەیان .گێراوەتەوە لە عیساوە لە هەڵەوە دورن و پارێزراون لە درۆبەلای گاورەکانەوە درووست نییە تانەیان لیٚبدرێ بێگومان لەمووسولمانان هیچکەسێ لەوزانایانە فەرموودەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ گێراوەتەوە نەبێ گوناهن وەنەبێ هەڵەیشن وەدروست نییە کاربەهەڵەکانیان بکەین مەگەر لەپاش تاقیکردنەوەی ڕاستی . کەواتەبەگوێرەی ئەقڵ هیچ جۆرە جیاوازییەك نییە لەنێوان ئەو چوارئنجیلانەو لەنێوان نامەکانی فەرمودەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ لەوبارەوە کەدروستە تانەو توانج بدرێ لەهەردوو لایان ، چونکە بەبێ جیاوازی هەردوو لایان گێرانەوەی فەرموودەی دوو پێغەمبەر دووخاوەن پەیامن .. بەلآم جیاوازی نێوان قورئانی پیرۆزو نێوان ئینجیلەکان زۆر ڕون و ئاشکرایە ، چەونکە بەڕاستی قورئانی پیرۆز ڕوبەڕوی نەتەوەی دوای خۆی ئەوەستێو بەرەنگاریان ئەکات و بانگیان ئەکاو ئەفەرمووێ : ئێوەی ئادەمیزاد ناتوانن وێنەی قورئان دابێنن هەرچەندە ئەتوانن نامە ئاسمانییەکانی تر دابێنن .

تێبینی : ئیلیاس نەجمەی ڕابردوو هەوڵی داوە کە ئەووتەی خۆیە دابین بکاو ئەڵێ : لەلاپەڕەی ﴿١٢﴾ دووازدەی ﴿ يسوع المسيح ﴾ کلێسا شایەتی ئەدا کەئینجیلەکان ڕاستن ، وەئینجیلەکانیش شایەتی ئەدەن کەکلێسا ڕاستن و ، هەریەکەیان ڕاستی ئەوی تریان دابین ئەکەن..ئاشکرایە کە بە راستی ووتەی ئیلباس وێنەی ئەوەیە مرۆڤێ خۆی

شایەنی بدات بۆ خۆی دەق بە دەق وەك ئەمەیە مرۆڤێ بلێ من راست ئەکەم چونکە فلان شایەتی ئەدا من راست ئەکەم یانێ بەکتری شایەتی بدەن لەسەرڕاستی یەك تری بۆزانین: جێگەی متما نەیە کەلەپاشکۆڕۆژنامەی (النهار)ی بیروتی لە مێژووی (١٩٦٤/٧/١٣) لە گفتوگۆیەکی درێژدا هاتووە بە راستی زانایانی تایبەت وگاورەکانیش دووبارە دابینیان کردووە بە تاقی کردنەوەی میشکی ئەلەکترۆنی بە راستی زۆرتر لەو نووسراوانە دراونەتە پاڵ (پولص) ی نیراو دانەری گەورەی ئاینی مەسیحیەکانە زۆرتریان درۆن و دەست هەلبەستن .

﴿وبالآخرة هم یوقنون﴾: وە هەر ئەو کەسانە خۆیان ئەپارێزن لە گوناه باوەڕی بێگومان ئەهێنن بەڕۆژی دوایی. خوای گەورە بەو رستەیە جولەکەکان بە درۆ ئەخاتەوە کە ئەلێن ئیمە گەلی هەلبژێراوی خواین بە هەشت هەر بۆ ئیمەیە ، چەند رۆژیکی دیاری کراو خوا ئێمە ئەسوتینی چونکە هەندێ لەوان بڕوایان بەڕۆژی دوایی نیە ، دووبارە بەم رستە بە باوەڕی بیگومان ئەوکەسانە خۆیان ئەپاریزن لە گوناه دابین ئەکاتەوە ، بیروڕای جگەی ئەوان پوچ ئەکاتەوە .

بۆ زانین : بڕوا بەرۆژی دوایی یەکێکە لە بڕوابوون بەو شتانە نەهێنین و نابینرێن . بەلام دووپات کراوەتەوە هەتا بە چاکیبڕوای لەخواترسەکان ڕون دەبێتەوە باشتر باسی چاکەکەیان بکرێت .ئاشکرایە باوەڕ بەڕۆژی دوای تەنها بەوتەی ڕوت نابێ پێویستە خۆیشیان بپارێزن لەکوشتن و کاری نارەوادا وداوێن پیسیودووڕوویی و دزیو سودوەرگرتنو بەرتیل خواردن و خواردنەوەی مەی و قومارکردن ڕووتالی ژنانو بەرەلاییانو سوێنی درۆوکیشانەوە پێوانەی نارێکو دەیان شتی خراپ.

﴿ اولئك علی هدی من ربهم و اولئك هم المفلحون ﴾ وە ئەو کەسانە خۆیان ئەپارێزن لە گوناه لە سەر شارەزایی و ریگەی راستن لە لایەن پەروەردگاری خۆمانەوە وە ئەو

کەسانە ئەوانەن رزگاریان ئەبێ و ئەچنە نێو بە هەشت و دوورئــەبن لــە ئـاگری دۆزەخ و سزای پاشەڕۆژ .

خوای گەورە بەم دوو ئایەتەی دووایی باسی بی باوەران ئەکا بە شیوەیەکی تـەواوی و ئەفەرموێ :

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰٓ أَبْصَٰرِهِمْ غِشَٰوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

﴿ إنَّ الَّذِينَ كَفَـرُوا سَـوَاءٌ عَلَيـهِم ءَأَنذَرتَـهُم أم لَـمْ تُنذِرهُـم لا يؤمنـون ﴾ بەڕاسـتی کەسانێکی ئەو تۆ باوەڕیان نەهێناوە بەخوا و بەپێغەمەر و بەڕۆژی دوایی و بەنامەکانی خـوا ، یەکسانە لەسەریان ئایا تۆ بیان ترسێنی لەسزای خوا یا تـۆ نـەیان ترسێنی ئـەوان بـاوەڕ ناهێنن وە ئەو کەسانە شایستەی ئامۆژگاری نین .

﴿ خَتَم اللهُ عَلَى قُلوبِهِمْ وَعَلَى سَمعِهِم وَعَلَى ابصارِهِم غِشَـوَةٌ وَلَـهُم عَـذَابٌ عَظِيـمٌ ﴾ خوا مۆری داوە بە سەر دڵیانا بیر لە فەرموودەی خوا ناکەونەوە وە مـۆری داوە بـە سـەر گویچکەیانا شتی چاك نابینن و بە سەر چاویانەوەپەردەیەك هەیەکەنابەڵیڕاستی بچێتە نـاوی و بۆ ئەو کەسانە سزایەکیزۆر گەورە هەیە لە ڕۆژی دواییدا.

خوای گەورە دوای باسی باوەڕداران و بـێ بـاوەڕان بـەم ﴿١٣﴾ سێزدە ئایەتـەی دوای باسی دووروەکان ئەکاو ئەفەرموێ:

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

يُخَـٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ ٱللَّهُ مَرَضًا ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ قَالُوٓا۟ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾
أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلْمُفْسِدُونَ وَلَـٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمْ ءَامِنُوا۟ كَمَآ ءَامَنَ ٱلنَّاسُ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ ٱلسُّفَهَآءُ ۗ
أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلسُّفَهَآءُ وَلَـٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا۟
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا۟ إِلَىٰ شَيَـٰطِينِهِمْ قَالُوٓا۟ إِنَّا
مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ
فِى طُغْيَـٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلضَّلَـٰلَةَ
بِٱلْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَـٰرَتُهُمْ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ ٱلَّذِى ٱسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّآ أَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُۥ
ذَهَبَ ٱللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَـٰتٍ لَّا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّۢ

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ
ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِم مِّنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُم مَّشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

﴿ وَمِنَ النّاسِ مَنْ يَقولُ آمَنّا بِاللهِ وَبِالْيَومِ الآخِرِ وَ مـا هُمْ بِمؤمنين ﴾ وە هـەندێ لـە ئادەمیزاد کە سێکن ئەڵێن:ئێمە بڕوامان بە بە خوا هەیە و بڕوامان بە بە ڕۆژی دووایی هەیە وە ئەو کەسانە باوەڕ دارنین لە دڵیانەوە و بەدەم ئەڵێن : ئێمە باوەڕمان هیناوە .

﴿ يخادعون الله و الذين أمنوا ﴾: ئەوکەسانە بە ووتەی درۆی خۆیـان فێڵ لـە خوا ئەکەن و ، وە فیڵ لە کەسانێکی ئەوتۆ ئەکەن باوەڕیان هیناوە .

﴿وما يخدعون الا أنفسهم وما يشعرون﴾ و ئەوکەسانە فێڵ لە کەس ناکەن مەگـەر لـە خۆیان و ئەوکەسانە هەست ناکـەن کـە خـوا ئابڕویـان ئـەبا وە خـوا فێڵـی لێ نـاکرێ و باوەڕدارانیش فریوناخۆن بە درۆی ئەوکەسانە .

﴿في قلوبهم مرض فزادهم الله مرضاً﴾ لە نێـو دڵـی ئـەو کەسـانەدا هەیـە نەخۆشـی دەروونـی و دووڕویـی دووایـی خـوا بـۆ ئـەوان زۆرتـر ئـەکا نەخۆشـیەکەیان بـە هـۆی سەرکەوتنی باوڕەدارانەوە بێ نرخی و ڕیسوایی خۆیان لە نێو دانیشتواندا دەرئەخەن.

﴿ولهم عذاب اليم بما كانوا يكذبون﴾ وە بۆ ئـەو کەسـە دووڕووانـە هەیـە سـزایەکی خاوەن ئازار لـە ڕۆژی دووایدا بەهۆی شـتێ ئـەو کەسـانە باوەرنـاهینن و بـە درۆ ئـەڵێن باوەڕمان هێناوە ، باوەر بە خواو بە رۆژی دوویی نایەرن و لـە ژێرەوە بێ باوەرن .

بۆ زانین :ئەوکەسانە بێ شەرم و دووڕوون بە بێ جیـاوازی ئەوکەسـانەی سـەردەمی پێغەمبەربن ﴿ﷺ﴾ یا جگەی ئەوان بن لە هەموو کات و جیگەیـە هـەر رۆژێ بـەرگێك و رەنگی ئەدەن لـە خۆیان هەرلە بەر سودی تایبـەتی خۆیـان بـۆ ئـەوە بـە جۆرێکـی نـارەوا سامانی زۆر پەیدا بکەن ، ئایین و نیشتمان و ناموس و گەلی خۆیان ئەفرۆشن . بەلاّم بیریان پوچ و خاوە هەروەك ئەو دووڕووانە ی سەردەمی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئابڕویان ئەچێ و ئەبن بە پەند لـە جیهاندا و لـە رۆژی دووایشدا سزایەکی بە تینیان ئەدرێ بـە ئـاگری دۆزەخ ، وە مرۆڤی دووڕوو هەرچەندە بۆ ماوەیەکی کەم خۆیان بسەپێنن بەسەردا نیشتواندا زۆری پـێ ناچێ توشی ڕوورەشی ئەبن ، وە هێرشـی مـافی ڕەوا ئـەیان پلیشـێنێ و رون ئەبنـەوە و ، گەلو دانیشتوان تفیان لێ ئەکەن و نەفرەتیان بۆ ئەنێرن ، لـە هەموو لایەکەوە تاوانجیـان تـێ ئەگرن ، بە ختیاری و سەربەرزی هەر بۆ پیاو چاکانە وەکو ڕوونە ئەو ئایەتانـە هەڕەشـەی توندیان کردووە لـەو کەسانە فێڵ لە موسڵمان ئەکەن و ئەیانـەوێ فریویـان بـدەن ، خـوا پشتیوان و یاریدەدەری موسڵمانان و نیاز پاکانە .

تێبینی : پێش ئەوەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ کۆچ بکا بـۆ مەدینـە هـەندێ لـە دانیشـتوانی مەدینە بەتایبەتی ئەو کەسانەیان خاوەنی پلەو سەرۆکایەتی بون ، وێنەی عـەبدولای کـوری ئوبەی ،لە مەدینە هێشتا ڕەگەزپەرستی و کۆمەڵایەتی نارۆەوا کۆتایی پێ نەهاتبوو ، چونکە ئاینی ئیسلام وەکو پێویسشت دابین نەکرابوو جیگەی خـۆی نـەگرتبوو ، ئەوکەسـانە لـە بەرمانەوەی پلەو پایەکانیان دەستیان دایـە پڕوپاگـەندەو دوو ڕوویـی و پـیلان نانـەوە بـۆ موسڵمانان لـە مەدینە هەوڵیان ئەدا کەس پیان نەزانی ، خوای گەورە ئاشکرای کردن .

﴿و اذا قیل لهم لاتفسدوا فی الأرض﴾ وە هەرکاتیّ بیژرایە بەو دووڕووانە : ئیّوە خراپە مەکەن لە نیّو زەوی‌داو لە مەدینەدا کاری خراپ بلاّومەکەنەوە .

﴿ قالوا انما نحن مصلحون ﴾ ئەو مرۆڤە دووڕووانە ئەیان ووت ئیّمە پیاو چاکین و ئاشتی خوازین ، جگەی چاکە هیچ شتیّ بلاّوناکەینەوە.

﴿ ألا انهم هم المفسدون ولکن لایشعرون ﴾ ئیّوەی موسلّمان بە تایبەت ئاگادار بن : ئەو کەسانە بە ڕاستی هەر ئەوان پیاو خراپن و خراپە بلاّو ئەکەنەوە و بەلاّم ئەوان هەست ناەن بە خراپەی خۆیان و بە ڕیسوایی خۆیان .

بۆ ئاگاداری : پیاوانی دوو ڕوو بە بیّ ماندو بون ئاژاوەو ناکۆکی دروست ئەکەن . بە هاندانی دوژمنانی ئیسلام لە دژی موسلّمانان و خۆیان بە بیّ لایەن دائەنیّن . بەلاّم لە ژیّروە هەولّ ئەدەن بۆ پیّك هیّنانی جەنگ لەنیّوان هەردوو لادا لە هەرلایە زیانی موسلمانانی تیّدا بیّ پیرۆزبایی لیّ ئەکەن و یاریدەی دوژمنانی باوەرداره‌کانیان ئەدا و نهیّنی موسلمانیان ئەگیّرایەوە بۆ بیّ باوەران و جولە کەکان و ئەوانیان بە دۆستی خۆیان دا ئەنان و، بە شوین هەلدا ئەگەڕان موسلّمانان نەمیّنن و جولەکەکان سەرکەون . ئەودوو ڕووانە ئەیان ووت : ئیّمە ئاشتی خوازین و بیّ لایەنین ، دۆستی هەردوولا بن بەلاّم لە ناوەرۆکدا بەو کارەی خۆیان ئەیان ویست بە ئاسودەیی بژین و سامانی زۆر پیکەوە بنین و باشتر بتوانن تۆوی دووبورەکی بچیّنن ، لە لای جولەکەکان ئەیان ووت : ئیّمە لە بیروباوڕەی کۆنی خۆمان واز لیّ ناهیّنین ، ویّنەی ئەو دوو ڕووانە ئیستاش بەردەوامن وە بەرگی ڕیز و ناموس خۆیان ئەدڕن بۆ سودی کاتی خۆیان ، وە بەهەزاران کەس لایان بمریّ گویّیان لیّیان نیە و بەزەییان پیّیانا نایەتەوە .

﴿ واذا قیل لهم امنوا کما امن الناس﴾ وە کاتیّ ببیّژرایە بە و دوو ڕووانە : ئیّوە باوەڕ بهیّنن وەك ئادەمیزاد تر ویّنەی کۆچ کەران و یاریدەدەرانی باوەڕیان هیّناوە.

﴿قالوا أنؤمن كما آمن السفهاء﴾ ئەیان ووت : ئایا ئێمە باوەڕبهێنین وەك باوەڕیان هێناوە کەم ئەقڵەکان بۆ سوودی جیهانی و نەزانن بەو سودەی خۆیان .

﴿ألا انهم هم السفهاء﴾ ئاگاداربن بە ڕاستی ئەودوو ڕووانە هەر ئەوان کەم ئەقڵن و نەزانن بە سوودی خۆیان .

﴿ ولكن لا يعلمون ﴾ وە بەڵام ئەو دووڕووانە نازانن کە خۆیان کەم ئەقڵ و نەزانن .

بۆ زانین : زۆر ڕوون وئاشکرایە کاتێ بانگەوازی ئیسلام ڕووی کردە مەدینە زۆربەی دانیشتوان مەدینە بڕوای بێ گومانیان هێنا بە ئاینی ئیسلام وە سنگیان کردەوە بۆ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ بەڵام دووڕووەکان بە ئەقڵی خۆیان وایان ئەزانی ئەو کەسانەی سامانیان زۆر بێ پلەی کۆمەڵایەتیان هەبێ پێویستە ئەوان ڕێزیان بگیرێ باوەڕ بهێنن یا باوەڕنەهێنن ، باوەڕداران زۆربەیان هەژار بوون ، وەك ئەبوو هورەیرە ، زۆریشیان بەندەی ئازاد کراو بوون ، وەکو سەلمان . سوهەیب ، بلال ،خەباب بۆیە دووڕوەکان هار بوبون و دوای بیرو باوەڕی پوچی خۆیان کەوتبوون وە گاڵتەیان بەباوەڕدارانی هەژار دەکرد ، وایان ئەزانی بەرگ و سامان شێوەی جوان وبنەماڵە ئەگەنە فریایان ئێستا و پاشەڕۆژ . ئاوات و بیرو باوەڕی پوچیان سەری نەگرت . لەئەنجامدا هەژاران و بێ خزمەکان بون بەپێشەوای هەزاران لەپیاوە گەورەکانی جیهان و هەرێم و ، بوون بەمامۆستاو چاو لێکراوی ڕەوشتی بەرزو بەنرخی دانیشتوان . وەلەبیرمان نەچێ باوەڕداران و دووڕووان کاری خۆیان و پاداشتی خۆیان وەردەگرن یەکەمیان بەرەو بەختیاری جیهان و بەرەو بەهەشت ، دووهەمیان بەرەو ڕیسوایی جیهان وبەرەو دۆزەخ . دووڕووان بەوکردەوە پێشووە پیسانەی خۆیان وازیان نەهێنا . بەڵکو چەند ڕەوشتی تری خراپیان خستە سەر ئەوانەی پێشو یان ، وەك ترسنۆکی و ئاژاوە نانەوە ، لەپشتی پەردەوە ، وەك خوا ئەفەرموێ :

﴿و اذا لقوا الذین آمنوا قالوا آمنا﴾: وە هەرکاتێ بگەشتایە بە کەسانێکی ئەوتۆ باوەڕیان هێنابوو ئەیان ووت : ئیمە باوەڕمان هیناوە بە خواو پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ .

﴿و اذا خلوا الی شیاطینهم قالوا إنا معکم﴾: وە هەرکاتێ بڕۆشتنایە بۆ لای شەیتانە سەرۆکەکانیان خۆیان ئەیان ووت : ئێمە بەڕاستی لەگەڵ ئێوەین لە کانگای دلمانەوە وە لە ئیوە جوێ نابینەوە .

﴿إنما نحن مستهزؤون﴾ بە ڕاستی ئیمە گاڵتە بە موحەمەد و هاوڕیکانی ئەکەین بە گشتی .

﴿ الله یستهزی بهم ﴾ خوای مەزن پاداشتی گاڵتە کردنەکەیان ئەداتەوە : لە جیهاندا وەك باوەڕداران یاسای ئاینیان بە سەردا ئەسەپێ و مۆلە تیان ئەدرێ و لە پاشەڕۆژدا بە ئاگری دۆزەخ سزایان ئەدرێ .

﴿ ویمدهم فی طغیانهم یعمهون﴾ وە خوا درێژە ئەدا بە یاخی بوونیان و دەرچونیان لە سنووری خوا ئەوان سەرگەردانن و دێن و ئەڕۆن ودڵ تەنگن .

هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتی (١٤) وە ئایەتی(١٥) وە ئایەتی(١٦) : ئەگێرنەوە جارێك عەبدوڵای کوڕی ئوبەی وهاوڕێی دووڕووەکانی توشی چەند کەسێ لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر ئەبن . عەبدوڵای کوڕی ئوبەی ئەڵێ :بڕوانن ئێستا چۆنتان ڕزگار ئەکەم و ئەم کەسانە چۆن ئەخەڵەتێنم کە نزیکیان ئەبێتەوە وەدەستی ئەبو بەکر ئەگرێ و ئەڵێ : مەرحەبا بێ لە مرۆڤی ڕاست وێژ ، سەرۆکی بەنی تەمیم و گەورەی پیاوانی موسڵمان . دووایی دەستی عومەر ئەگرێ و ئەڵێ : مەرحەبا لە گەورەی بەنی عەدی ، جوێ کەرەوەی چاك و خراپ ،مرۆڤی ئازاو بەهێز ، خۆت و دارایی خۆتت دانا لە ڕێگەی فروستادەی خوا ... لە پاشا دەستی عەلی کوڕی ئەبی تالیب ئەگرێ و ئەڵێ مەرحەبا بێ لە ئامۆزا و زاوای پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ گەورەی بەنی هاشم دووای پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ . لێرەدا عەلی ئەفەرموێ : لە خوا بترسە و دووڕوویی مەکە ، دووڕووەکان خرابترین

دروست کراوی خوان..عەبدولا ئەلێ : باوکی حەسەن بۆ وام پێ ئەلێت . سوێندم بە خوا بڕوای بێگومانم وێنەی بڕوای بێگومانی ئێوەیە ،کە لە یەك جویێ نابنەوە عەبدولا بە هاوڕیکانی خۆی ئەلێ : ئێوەیش لە منەوە فێری فێڵ و تەڵەکە بین ، هاوڕێکانی زۆریان ستایش کردووو تیان :ئێمە هەتا بە و جۆرە بین لە خۆشیا ئەژین . هاوەڵەکانی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەم ڕووداوەیان بۆ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ گێڕاوەیەوە ، ئەو سێ ئایەتە هاتنە خوارەوە .

تێبینی : دووڕووەکان دڵ پیسی و ترسنۆکی بە هێز و بە ئازایی دائەنێن بۆ خۆیان ، فیڵ و فڕی خۆیان بە سەربەرزی دا ئەنێن . بە لام لە ناوەڕۆکدا دڵ پیسی و فیڵ باز و گێرە شێوێن و ترسنۆك بون . خۆیان هەڵئەکێشا لای موسلمانان کە باوەڕدارن هەتا ڕزگاریان بێ لە دەستی موسلمانان توشی زیانی جیهان ئەبن . ئەو کردەوەی خۆیانە یان کردبوو بە پەردە بۆ ئەوە گیروگرفت بۆ موسلمانان باشتر پەیدا بکەن ، هەتا ڕیزیان تیك نەچێ ، بۆیە لای سەرۆکەکانی خۆیان ئەیان ووت : ئێمەگاڵتە بەو موسلمانانە ئەکەین .. بەلام ئەوکاتە و ئێستایش کردەوە کانیان جێگەی سەرسوڕمانە !! چ شتێ لە وە خراپتر بێ ؟ خوا تۆڵەی ئەو گاڵتە پێ کردنەیان بە موسلمانان لێی بسینێ کە هیچ کەسێ نەتوانێ ڕیگە بگرێ لە خوا ، وە ڕیسوایی و سەرگەردانی و ئازاری ڕۆژی دوایی گرانتر بێ . کوێرن و دوارۆژی خۆیان نابینن .دەستی توانای خوا ئەیان چنێتەوە وە دەرچونیان نییە ، خۆیان خستۆتە نێو داوی نەگبەتی وە ئەڵێن : کاری خۆکردوومانە ، ئێمە بوین گاڵتەمان ئەکرد بە موسلمانان . دوو ڕووانی ئەمڕۆش هەمان کار ئەکەن .

﴿ اولئك الذین اشتروا الضلالة بالهدی﴾ ئەو دووڕووە سەرگەردانانە کڕیویانە ڕیگە وون کردن بە شارەزایی ریگەی راست ، لە بریتی ڕێگەی ڕاست ڕیگەی خراپیان هەلبژاردووە.

﴿فما ربحت تجارتهم﴾ دووایی قازانجی نەکردووە بازرگـانی ئـەو دووڕوانـە ، ڕێگـەی بازرگانیان وون کردو زیانو مەندبون لـە هەردوو جیهاندا.

﴿وما کانوا مهتدین﴾ وە ئەو دوو ڕووانە ڕێگـەی ڕاسـت وەرنـاگرن و ڕێـی نومـایی وەرناگرن و نای دۆزنەوە و ئامۆژگاری وەرناگرن .

﴿مثلهم کمثل الذی استوقد ناراً﴾ وێنەی ئەو دوو ڕووانە لــە گـەڵ پێغەمبـەر(ﷺ) و موسلمانانـدا وەك وێنەی کەسـێ وایـە ئـاگرێ هـەڵ گرسـێنێ ، هـەرچوار لای ڕوونـاك بکاتەوە لە جێگەی یەکی تاریکدا هەتا خۆیانی پێ بپارێزن و خۆیانی پێ گەرم بکەنەوە ، لە دڕوندەو گیانداری تر خۆیان بپاریزن بە گومانی خۆیان بۆ ماوەیەکی کەم .

﴿ فلما اضاءت ماحوله ذهب الله بنورهم﴾ دووایی کاتێ ئەو ئاگرەی ڕوونی کـردەوە ئەم لاو لای ئەو کەسە خوا کوژانبێتیەوە ڕووناکیەکەیان و سودی لێ وەرنەگرن .

﴿ و ترکهم فی ظلمات لا یبصرون﴾ وە خوا ئەو کەسـانەی واز لێ هێنـابێ لـە نێـو چەندین تاریکیدا ، تاریکی بێ باوەڕی و تاریکی دووڕوویی تاریك ڕۆژی دووایی تـاریکی ڕێگە وونکردن . تاریکی خەشمی حوا . چەند تاریکی تررو هیچ نەبینین .

﴿ صم بکم عمی فهم لا یرجعون﴾ ئەو دوو ڕووانە کەڕن ڕاستی نابینن لاڵـن توانـای وتنی ڕاستیان نی یە ، کوێرن چاکە نابینین دووایـی ئـەو دوو ڕووانـە ناگەڕێنـەوە لـە بـێ ڕیگەی خۆیان ولە دوو ڕوویی خۆیان .

ئەو وێنە هینانــەوە زۆر ڕاسـتە : یـانێ بـە ڕسـتەی (ئیمـە بڕوامـان هینـاوە) ڕونـاکی وەرئەگرن لای موسڵمانان ڕیزیان ئەگیرێ ، ژن و ژن خوازی میرات لــە یـەکتری گرتـن وپاراستنی بازرگانی ، ئەترسان لە دارایی ومناڵیان بۆ دابین ئەبێ . بـەلاَم ناگەڕێنـەوە لـە دووڕووی دووای مردنیان توشی تاریکی و سـزای ئـاگری دۆزەخ ئـەبن . بـە ڕوواڵـەت باوەڕیان هێناوە لە ناوەڕۆکدا وێنەی کەڕو لاڵ و کوێر وان ، ڕاستی نابیینن ونایڵێن و نای بینین . بە جۆرێ شایستە بێ و سودی لێ وەربگرن .. نە لە دروستکردنی خۆیان وە نە لە

لەدروست کردنی هەموو بونەوەران بیریٚ ناکەنەوە ، نە بەهۆی هیچ هەستێکیانەوە ، نەبە گوێچکە نە بەزمان و نە بە چاو وەك ڕون کرایەوە .

تێبینی : سودی وێنە لێدان بۆ ئینسان ئەمەیە هەتا چاکتر لە ناشارەزایی دووڕووەکان تیٚبگەین وە پاشە کشیٚ و پیلانیان چاکتر بۆ دانیشتوان ڕون بێتەوە و دووبارەوە ئەو وێنانە باشتر کار ئەکەن سەر دڵی ئەو دوو ڕووانە ، لە ناوەرۆکی وێنەکان وردبینەوە کە هاندەر بیٚ بۆ چلۆنایەتی وجۆری وێنە پیٚ دراوان ، بۆ ئەوەی بیانو یان نەمێنیٚ ، پێویستە دانیشتوانبزانن زیان وخراپەی ئەو دوو ڕووانە و شاگردەکانیان هەرماون و پیشەی گلاٚوی ئەوانیان کردووە بە مامۆستا بۆ خۆیان و ئەی چەسپێنن لە نێو کۆمەڵدا ، بیشزانن زیان و خراپەی ئەو دوو ڕووانە زۆرترە لە زیانی بیٚ باوەڕان ، چونکە بیٚ باوەڕان یەکەم جار بە زەقی دژایەتی خۆیانیان بە بیٚ پەردە بلاٚوکردۆتەوە و موسڵمانان ئەیانتوانی ڕاسەو خۆ خۆیانیان لیٚ بپاریزن ، بەلاٚم ئەو دوو ڕووانە لە ڕووناکی ئاینی ئیسلام سودی زۆریان وەرگرتووە وەك موسڵمانان و لە ژێرەوە کەڕو لاڵ و کوێر و دڵ بە سراون بۆ وەرگرتنی ئاینی ئیسلام وە موسڵمانان ڕاستەو خۆ نەیان توانی لەزیان و خراپە یان خۆیان لادەن . خواگەورە یاریدەدەری ئاینی خۆی دا وە ئەو ڕووناکیە کە ئەو دوو ڕووانە سودیان لیٚ وەرنەگرت کوژانیەوە وە لە تاریکیدا وازی لیٚ هێنان و ڕیسوایی کردن لە تۆڵەی وازهێنانیان لە رووناکی ئاینی پیرۆزی ئیسلام .کاتیٚ ئەو دوو ڕووانە ئەندامی هەستەکانی خۆیانیان بەکار نەیەرن بۆ دۆزینەوەی ڕاستی و لە خراپەی خۆیان پەشیمان نەبنەوەو ڕیگەی دۆزینەوەی ڕاستی وەرنەگرن ڕووناکی ئایین نادۆزنەوە .

﴿أو كصيب من السماء﴾ یا وێنەی ئەو کەسانەی دووڕوون لەنەزانینٚ وسەر لێشێوانی زۆریان وێنەی دانیشتوانیٚ وان لە لای بارانیٚ بێتە خوارەوە لە هەورێکی چڕو پڕ لە ئاسمانەوە بە خوڕی بڕژیٚ بە سەریانا لە دەشتیکی چۆڵی سامداردا لە شەوێکی تاریکدا .

﴿فيه ظلمات و رعد و برق﴾ لە نێو ئەو بارانەدا هەبێ چەندین تاریکیە وەك تاریکی چڕی ئەو هەورە و تاریکی بەرگرتنی تیشکی خۆر تاریکی شەو لە نێویدا هەبێ هەورە گرمەو و بزیسکەو چەخماخە .

بۆ ئاگاداری : (رعد) بەو دەنگە دەڵێن ئەبیسرێ لەهەورەوە بە گوێرەی بیری زانایان پەیدا ئەبێ لە چەند تەنیکی ئاسمانی لەکاتی یەکدانیان لە یەکتری بە توندی و ، یا پەیدا ئەبێ لەو بارانەوە و لە هەورەوەو دێت خوارێ بە چەپ و بە راست لەسەرەوە و لە خوارەوە بایەکی توند و تیژ هەلیان ئەگرێ و ئەیاندا لە یەکتری و ئەو دەنگە پەیدا ئەبێ وە هەندێ لە زانایانی ئاینی دەڵێن هەورە گرمەو دەنگی ئەو فریشتە بە خوا ئەو کارەی پێ سپاردوە . بەهەر شێوەیە بێ هەمو کارێ بە توانای خوائەکرێ . وە(برق) بەو رووناکیەکارە بابیەی ئەڵێن لە کاتی هەورە گرمەدا پەیدا ئەبێ و پێی ئەوترێ پزیسکە هۆی پەیدابوونی ئەو رووناکیە لە یەکدانی تەنە ئاسمانیەکانە لە یەکتری ، وێنەی ئەوە بەردو ئاسن لە یەکتری نەدەن ئەوەیش ئەمەمان بۆ دابین ئەکا کە گەرمای تیشکی خۆر هەموو تەنێ بەشی خۆی لێ وەرئەگرێ ئادەمیزاد بە زانیاری خۆی بە گوێرەی پێویستی گوزەرانی خۆی لەو تیشکە دەرئەهێنێ بۆ سوودی خۆیان هەندێ جار لە کارگەکاندا و هەندێ لە جێگەکانی تردا دەرئەهێنرێ .

﴿ يجعلون أصابعهم فی أذانهم من الصواعق حذر الموت﴾ ئەو کەسانە توشی ئەو بارانە بوون بەو جۆرە ی باسکرا دائەنێن سەر ی پەنجەکانی دەستیان لە نێو گوێچکەکانی خۆیان لە بەر ئەو ئاگرانە لە ئاسمانەوە پەیدا ئەبن لە ترسی مردن (الصاعقه) ئاگرێکی نەرمە لە هەرکەسێ بدا ئەی کوژێ .

﴿و الله محيط بالكافرين﴾ وەتەوانای خوا دەورەی داوە بە هەموو لایەکی بێ باوەڕاندا ، خوا هەموو بێ باوەڕان کۆئەکاتەوە لە نێو ئاگری دۆزەخدا و کەسیان لە دەست دەرناچێ

﴿یكاد البرق یخطف أبصارهم﴾ نزیكە ئەو بروسكە چاویان ببا بەهۆی تیـژی و هێـزی ئەو بزیسكە یە لە ناكاودا بە تاریكی ئەدا بە سـەرچاویانا . هـەروەها ئـەو دوو ڕووانـە بـە هۆی بارانی ئاین و ڕوناكی قورئانی پیرۆزەوە نزیك بو دلیان بپچرێ لـە ترسی بیركردنـەوە ی كاری ئاین و سەركەوتنی ئایینی ئیسلامەوە .

﴿كلما أضاء لهم مـشوا فیه﴾ هەمووكاتێ ئەو بزیسكەیە ڕوناكی بلاوبكردایە بـۆ ئـەو دووڕووانە و بەر پێیان ببینرایە ئەوان ئەڕۆیشتن بە نێو ڕووناكیدا .

﴿ واذا أظلم علیهم قاموا﴾ وە هەر كاتێ ئەو بزیسككە وون ببوا یە و تاریكی بهاتایـە بە سەریانا ئەوەستان لـە جێگەی خۆیانا و بەر چاویان تاریك ئەبوە وە سەرگەردان ئـەبون ، چاوەڕوانی ڕوناكی تریان ئەكرد هەتا بگەنە پەنا یە بییان پاریزی لـە كارەستات و ڕووداو . هەربە و جۆرە دووڕووەكان لـە كۆنو لـە تازەدا ئەگەر بانگ بكرێـن بـۆ وەرگرتنـی پـارەو خواردەمەنی بۆیان ڕائەكەن بە چوستی . بەلآم هاونیشتمانیان توشی گرانـی و جـەنگ بـین دێن و ئەڕۆن بە سەرگەردانی ئەوەستن و لـە ترسانا نازانن چ شتێ بكەن .

تێبینی :دووڕووان بـە بـێ جیاوازیهـەركاتێ كشـتو كـاڵ و ئـاژەڵ ودەرامـەتیان بـە ئارەزووی خۆیان بۆایە و سودی جیهانیان بەرەو پێش بڕوایە ئەیان ووت : ئـاینی ئیسـلام زۆر پیرۆزە وە هەركاتێ تووشی جەنگ و ئاژاوە و گرانی بن دەمار ئەیان گرێ و ئـەڵێن : ئاینی ئێمە تووشی ئەم شتانە كردووە .

﴿ولو شـاء الله لذهـب بسـمعهم و ابصـارهم﴾: وە ئەگـەر خوابیویسـتایە گوێچكـەی نەئەهێشتن بە دەنگی هەورە گرمـە و چاوەكانیـان نەئەهێشـتن بـە هـۆی ڕوونـاكی تیـژی بروسكەوە وە پەردەی گوێچكەیان وهێزی چاویان ئەوڕا هەروەها ئەگەر خوا بیویستایە ئەو دووڕووانە ی لەناوببردایە لە ناوی ئەبردن بە كوشتن و شتی تر . بەلآم خوا مۆڵەتیان ئـەدا هەتا ڕۆژی دوایی تۆڵەی گرانیان لێ ئەسێنێ

﴿ ان الله علی کل شی قدیر﴾ بەراستی خوا بە سەر هەموو شتێکا دەسەڵات زۆری هەیە و خاوەنی توانایە کەسی لە دەست دەرناچێ .

دووای ئەوەی خوای گەورە باسی باوەڕداران و بێ باوەڕان و دووڕووەکانی کرد بە جۆرەکانیانەوە .. دووایی ڕوو ئەکاتە هەموو ئادەمیزاد کە ژیرن و تەمەنیان گەورە بێ پیاوبن یان ژن باوەڕداربن یا بێ باوەر ئەوکەسانە بن لە وکاتەدا قورئان هاتوە بۆ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ یا ئەو کەسانەبن لەوە پاش خوا دروستیان ئەکا . هەموویان بانگ ئەکا بە بێ جیاوازی بۆلای پەرستنی خوا بە تەنها . فەرمانیان پێ ئەدا کە بەردەوامبن لە سەر ئایین ، پیاو چاکان و باوەرداران کەمتەر خەمی نەکەن ئەوکەسانەیش گوناهبارن یا بێ باوەڕن پەشیمان ببنەوە و باوەڕ بهێنن بە خواو بە ئایینی پاکی ئیسلام و، ئەفەرموێ :

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

﴿ یا ایها الناس اعبدوا ربکم﴾ ئەی مرۆڤ و ئادەمیزادەکان : ئێوە پەروەردگاری خۆتان بپەرستن هەر بەتەنها ئەو بپەرستن.

﴿ الّذي خَلَقَكُم والّذينَ مِن قَبلكُم ﴾ کەسێکی ئەو تۆیە دروستی کردووە ئێوەو کەسانێکی ئەو تۆ لەپێش ئێوە و بوون لەدڵۆپێ ئاو، کەواتە ئێوە خوا هەر بەتەنها بپەرستن

کەهەر ئەو دروستی کردوون پێویستە هەرئەویش بەتەنها بپەرستن نەك بتەکان و کاربەدەستانی جیهان کەدروست کراویی خوان .

﴿ لَعَلَّكُم تَتَّقون ﴾ بۆ ئەوە خۆتان بپارێزن لەگوناە ، بترسن لەسزای خوا ، هەتا بەهۆی ترس لەخوا ببنە دۆست و هەڵبژاردەی ئادەمیزاد . خوا پەرستان لەجگەی خۆتان جویێ ئەبنەوە بەوەی فەرمانەکانی خوا بەجێ بهێنن ، بۆیە پێویستە لەخوا بترسن ، چونکە خودا بەخێوکەری هەموو بونەوەرانە .

﴿ الَّذي جَعَلَ لَكُمُ الأرضَ فِراشاً ﴾ کەسێکی ئەوتۆیە دروستی کردووە ، بۆ سودی ئێوە زەوی بەژێر خەر ، بەجۆرێ دروستی کردووە ئێوە دانیشن بەسەریەوە ، هاتوو چۆ ئەکەن و هەڵناخلیسکێن بەداخەوە ئادەمیزاد ئەو لاکێشەیەیان بۆ ساختە هاتووە ، بیری لێناکەنەوە چ خەلاتێکە ، بیری لێ ناکەنەوە هەموو هۆی ژیانیان لەزەوی دەرئەچێ .

﴿ وَالسماءَ بِناءً ﴾ وەدروستی کردووە بۆ ئێوە ئاسمان بەکۆشك و خانوو بۆتان ، هەڵی داوە وێنەی گومەزێ بەسەر ئادەمیزادەوە گەرمی و ڕوناکیتان بۆ ئەنێرێ ، هێزو ڕاکشان لەئاسماندا بەجۆرێ دانراوە کەشایستەو شیاوی گوێ زەوی‌یە . کەواتە پێویستە لەمیهرەبانی خوا بگەین و بیپەرستین

﴿ وَأنزَلَ مِنَ السَماءِ ماءً ﴾ وە خوا ناردویەتی لەئاسمانەوە ئاوێ لەهەورێکی چڕەوە کەئەبێتە هۆی ژیانیان .

﴿ فَأَخرجَ بِهِ مِنَ الثَمَراتِ رزقاً لَكُم ﴾ دوایی خوا دەری هێناوە بەهۆی ئەو ئاوەوە چەندجین میوەو بەرهەمەکان لەبەر خواردەمەنی بۆ ئێوە ، وەك دانەوێڵەو میوەی ڕووەکەکان و سەوزەو شینایی زەوی .

﴿ فَلا تَجْعَلوا للهِ أنداداً وَأنتُم تَعلَمون ﴾ کەواتە ئێوە دامەنێن بۆ خوا چەندین وێنەو هاوبەش . ئێوە ئەزانن ئەو شتتانە دروست نی‌یە بکرێن بەهاووێنەی خوا ئێوە ئەیش زانن کەسی ئەوانەی پێشوی دروست کردبێ پێویستە هاوبەشی بۆ دانەنرێ .

تێبینی : ئەو هاوبەش و وێنانە دائەنرێن بۆ خوا نمونەیان زۆرە : هەیانە ئاشکراو دیارن وەك بتەکان و درەخت و بەرد ، پێغەمبەران و فریشتەکان و پیاو چاکان و ئەستێرەکان و پاشاکان و گا ومانگاو شتی تریش .. زۆر لەهاوبەش وێنەکان بۆ خوا نابینرێن وئەوپەڕی زیانیان هەیە بۆ یەکێتی خوا ، بە جۆرێکی ڕوخێنەر و پیلان بازی، وەك ئەم شتانەی خوارەوەکە هەندێ کەس بە کاریان ئەهێنن:وەك ئەوە بەتەمای ئەوە بێ جگەی خوا شتێکت بۆ بکات وەباوەڕیشی وابێ بۆ ئەکا. جگە لە خوا لە کەسی تر بترسێ پێت وابێ سوود و زیان لە جگەی خواوە دێت و توشیتۆ ئەبێ ، بە خواو بە گیانی،تۆ سوێنە ئەخۆم ،سەگەکەمان نەبوایە دز ئەهاتە سەرمان . دوێنێ شەو قازی نێو خانوەکەمان نەبوایە دارییان ئەبردین ، خواو تۆ بتانەوێ فلان شت ئەبێ ، تۆ و خوا نەبونایە ئەو شتە ڕوی ئەدا ، خواو فلان کەس ئەمان پارێزن ، پیاوانی خوا ئاگایان لێمانە ، پیاوانی خوا ئەمان کوژن و تووشی زیانمان ئەکەن ، خواردەمەنیمان ئەدەنێ و بۆمانی زۆر ئەکەن ، نارزم بۆ کاروان سەبری هێنا ، فلان ڕۆژم پێوە نایە ، کونەبەبو خوێندی ، زۆر شتیتری لەو جۆرانە .

بۆ زانین : باشترین بە لگە بۆ ڕاستی ئەو شتانە کە جۆرێکن لە هاو ووێنەدا نان بۆ خوا : ئەم فەرمودەی دووایی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ڕۆژێ پیاوێ بە پێغەمبەری ووت :﴿ ماشاء الله و شئت﴾ شتێ خوا ئارەزووی بکاو تۆ ئارەزووی بکەی ئەبێ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ فەرمووی ﴿أجعلتني ندا﴾ ئایا تۆ من ئەگێری بە وێنەی خوا ؟.

بۆ ئاگاداری :ئەوانە زۆر گرنگن ، چونکە پەیوەندیمان بە باوەرهێنانەوە هەیە بۆیە ، پیویسە زۆر هۆشیاربین بە ڕاستی ئەوکەسەی بەووردی لەمانای ئایەتەکان بکۆلیتەوە بۆی ڕوون ئەبێتەوە هەرکاتێ باوەڕی هێنابێ بەبێ گومان بە بنچینەیە لە بنچینەکانی باوەڕ وێنەی باوەڕی بە خوایەتی خوا پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ و زیندووبونەوە چاری نامێنی کە باوەڕ بە هەموو یاساکانی ئیسلام بهێنێ بە هەموو لق و پۆپی دەستوری ئیسلام.

موسڵمانانی پیشوو ئەو هاوبەشە نهێنیەیان زانیوە و بەکاریان نەهێناون کەواتە ئێمـەیش چاو لـەوان بکەین و بەکاربان نەهێنین وەئێمە کە بڕوامان بە ـﻮا هێنا چۆن ئـەتوانین بڵێـن جگەی خوا شتێکمان پیٚ ئەبەخشیٚ ؟

جوولەکەکان و گاورەکان و بت پەرستان و دووڕووەکان و بیٚ باوەڕانی تر گومانیان لە راستی پێغەمبـەر﴿ﷺ﴾ هـەبوو لـە بـارەی قورئـانی پـیرۆزەوە ئـەیان ووت : قورئـان هەڵبەستی موحەمەدە بۆیە خوای گەورە هەموویان بە درۆ ئەخاتـەوە وە بـە ووشـەی ﴿ یـا ایها الناس ﴾ کە هەموویان ئەگریتەوە ەوە جاریٚ تر دووپاتی ئەکاتەوە وە بە ووشە تر کـە هەموویان ئەگریتەوە و ئەفەرمویٚ :

وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا
فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ
إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾
وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ
رِّزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا
وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

﴿وان كنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا ﴾ وە ئەگەر ئیوە ی ئادەمیزاد لـە گوماندان بـە شتیَ ئیمە ناردومانەتە خوارەوە بۆ سەر بەندە ی ئیمە کـە موحەمـەدە و ئـەڵێن فـەرمودەی خوانی یە ودانراوی موحەمەدە .

﴿ فأتوا بسورة من مثله ﴾ دووایی ئێوە بێن سورەتیَ لە وێنەی ئەو شتە ئیمە ناردومانــە بۆ سەر بەندەی ئێمە وە یا پیاو بیَ بێنن وێنــەی موحەمـەد ﴿ﷺ﴾ نەخوێنـەواربیَ ونـەتوانیَ بنوسیَ و وێنەی ئەو قورئانەی دانیَ ، خۆ ئیوە خۆتان هەڵئەکێشـن و ئـەڵێن : ئێمـە زمـان پاراوین زمانی عەرەبی ئەزانین بە چاکی .

﴿ وادعوا شهداء كم من دون الله ان كنتم صادقين﴾ وە ئیوە بانگ کـەن بـۆ دانـان و هێنانی وێنەی ئەو قورئانە هەموو ئەو کەسانە لاتانن و هەموو خواکانیشیان لە جگەی خوا ئەگەر ئیوە راست ئەکەن لە گوفتاری خۆتانا:

﴿ فأن لم تفعلوا ولن تفعلوا﴾ دووایی ئیوە نەتان کردووە و نایشتوانن و نایکەن دانانی وێنەی ئەو قورئانەی لـە گەڵ دۆست و خواکانیشتانا.

﴿ فأتقوا النار التي وقودها الناس والحجـارة أعـدت للكـافرين﴾ کەواتـە ئێـوە خۆتـان بپارێزن و بترسن لـە ئاگریَ ئــەوتۆ سـوتەمەنی ئـەو ئـاگرە پیـاوان و ژنـانی گوناهبـارن و بتەکانتان کە بەردی تاشراون ، ئەو ئاگرەی ئامادەکراوە بۆ بیَ باوەڕان بە تایبەتی بۆ ئیـوە کە ئەڵێن : قورئان دارنراوی خوانی‌یە ، لـە جیگەیە ئەو زمان پارانە و ئـەو زمـانی عـەرەبی زانانەی سەردەمی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ نەیان توانییَ وێنەی ئەو قورئانــەدابنین ئـەو کەسـانەیش دووای بێن باشتر ناتوانن وێنەی ئەو قورئانە دابنێن :

تێبینی :هەزارو چوارسەدو هەژدە ساڵ زۆرترە کە قورئانی پـیرۆز هـاتووە تـە خـوارەوە .ئەوکەسانەی دوژمنی ئایینی ئیسلام و قورئانی پیرۆزبوون خۆیانیان بە زانـاو پسـپۆرئەزانی لە هەندیَ کات و لـە هەندیَ جێگەدا خۆیانیان مـاندوو کـردووە بـۆ بەرپـەرچ دانـەوەی قورئانی پیرۆز جگە لـە ووتەی پڕوپوچ هیچ شتیَ تریان بــۆ نـەکرا ... وە زوربـەیان پـاش

خۆماندوکردنێکی فراوان چاریان نەما باوەڕیــان بـە ڕاسـتی قورئـان هێنـا . دووایـش بـە هەزاران نامەیان دانا کە ڕێبازی قورئان و بۆچونی قورئان ڕاستە و بێگومانـە و فـەرمودەی خوایە هەریەکە لـەو زانایانـەبوون بـە پیشـەوا و مامۆسـتای ناوچـە یـە لـە جیـهاندا ، وە بەختیاری هەردوو جیهانیان دەست کەوت . بیٚ باوەڕان و خۆپەرستان ڕیسوایان بۆمایەوە ، ئەوباسانەی سەرەوە گەورەترین بەلگەن بون لـە سەر ڕاستی قورئان کە دانـراوی خوایـە بەلگەیش بون لـە سەر ڕاستی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ و فەرمودەکانی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ وە جگە ئـەو بەلگانەی پێشوو بەلگەی زۆری تریش هەن کە قورئان پیرۆز فـەرموودەی خوایـە وە ئـەم بەلگانەش ، وەك ئەم بەلگانەی خوارەوە :

١-هەمو کاتیٚ قورئانی پیرۆز بخوێنرێتەوە خوێندنەرەکـەیماندوو ناکـا ، گوێچکـە بـۆ گرانیشی ئالۆز نابیٚ ، وە زۆرتر پێیانخۆشە کە زۆرتر قورئــان بخوێـنریٚ و گوێچکـەی بـۆ بگریٚ مەگەر کەسانیٚ لایان باش نەبیٚ و خۆپەرست و بی باوەڕ بیٚ ڕێگە دژایەتی و نـەزانی بگریٚ هەر بە گوفتاری خۆی بە بیٚ بەلگە .

٢-گێڕانەوەی باسی گەلانی رابوردوو بەسەرهاتیان ، چۆنیەتی ژیانیان و لـە ناوچونیــان لـە مرڤیکی نەخوینەوارەوە ئەوەمان نیشان ئەدا کە قورئان دانراوی خوایـە ، بلاوبونـەوەی ئاینی ئیسلام بەزۆرترین جیگەی زەویدا و بە بیٚ چەك و بە بیٚ جەنگ کردنــی قورئـان بـە یاسا بۆ حۆیان وکردنی قورئان بە چەك بۆ خۆیان ئەوە ئەگەیەنن کە قورئان دانراوی خوایە هەر بە یاسای قورئان لـەکۆنەوە هەتا ئیستا بوە بە هۆی نەمانی نە خۆشـی و نـەمانی چـەو سانەوەی گەلان و نەهێشتنی پەرستنی بتـەکان و گۆڕسـتان پەرسـتی و پیـاوە گـەورەکان پەرستن ئەمەمان پیشان ئەدەن کە قورئان دتنلراوی خوایە بەتەنها .

بۆ زانین : بێگومان پێش ئاینی ئیسلامیش هەرنامـەکانی خـوای گـەورە بـووە گـەلانی پێشوویشی رزگارکردووە لـە ستەمی پاشایان و بیٚ باوەڕان ، جگە لـە تەورات و ئامۆژگاری تەورات چ شتیٚ بوو چەکی دەستی موسابیٚ بۆ رزگارکردنی بەنی ئیسرائیل لــە کوشـتن و

سەربڕینی پیاوان و هێشتنەوەی ژنانیـان بـۆ کارەکـەری . زۆر ڕوونـە هـەر ئامۆژگـارری تەورات بوو ، هەر قورئانیش بوو کە ڕزگاری کرد گـەلێکی ووشـك و دڵڕەق و تـاڵان کەری وەك دانیشتوانی مەکە لە دووبەرەکی و ڕەگەز پەرسـتی ز زینـدە بـە چـاڵ کردنـی کچان و لە ژێر دەستەی ڕژێمی ڕوم و فارس.

هەر قورئان بۆ ئەوکسانەی لە قوتابخانەی قورئانا بوون و لە زانکۆی ئیسـلام دەرچـون بون بە پیشەوای گەلانی ڕووی زەوی هەروەها ئینجیل بو بە هـۆی ڕزگـارکردنی گـەلانی سەردەمی عیسا لە ستەمی کاربە دەستانی ئەو رۆژە ، دووبارە قورئـانی پـیرۆز و ڕەوشـتی بەرزی ئیسلام زوربەی گەلانی ئاسیاو و گەلانی ئەفەریقای ڕزگارکرد لە پەرسـتنی بتـان و و ژنان و ئاژەڵ و گاو گورگ و مشك ، ڕویپێ کردن بۆ لای خواپەرستی و دادپەروەری زانین و زانستی و نەهێشتنی ڕەگەزپەرستی .

﴿وبشر الذين آمنوا و عملوا الصالحات﴾ وە تۆ موحەمەد مـوژدە بـدە بـە کەسـانێکی ئەوتۆ باوەڕیان هیناوە وە کردەوەی چاکە کانیانکردووە .

﴿أن لهم جنات تجری من تحتها الانهار ﴾ کەبەراسـتی بـۆ ئـەو کەسـانە هەیـە چـەندین بەهەشت و باخ و چیمەن ئەروا بـەژیر درەخـت وو ئـەم لاولای کۆشـکەکانیان چـەندین ڕوبار لە ئاوی شیرین و سارد و بەتام.

بۆ زانین : خوای گەورە کەباسی شتێکی کرد ، دووابەدووای ئەو شتەباسی دژەکەشـی ئەکا یانیٚ کەباسی پاداشتی کرد دووای ئەو باسە باسی سزا ئەکا کەباسی هـاندان کردنـی چاکەی کرد باسی ترساندنی لــە کـاری خـراپ ئـەکا ، لـێرەدا دووای ئـەوەی ڕسـتەی ﴿اعدت للکافرين ﴾ ئەفەرمویٚ ﴿ وبشر الذين آمنوا﴾ کـە باسـی ئـاگری فـەرمو باسـی بەهەشتی کردووە .

﴿کلما رزقوا منها من ثمرة رزقاً﴾ هەموو کـاتیٚ دەرخـواردی ئـەو کەسـانە بـدریٚ لـە میوەی ئەو بەهەشتانە خواردە مەنیەکە کە ئارەزووی خواردنی ئەکەن .

﴿ قالوا هذا الذی رزقنا من قبل ﴾ باوەڕداران ئەلین :ئەمە خواردنێکی ئەوتۆیە دەرخواردی ئیمە درا لەمەوبەر لە جیهاندا ، میوەی بەهەشت رەنگیان وەك یەك وایە و تامیان جیاوازە هەرکاتێ میوەیەکیان بۆ بێنن وا ئەزانن میوە پیشوەکە یە .

﴿ واوتوا به متشابها﴾ وە ئەهێنرێتە بەردەمی باوەڕداران ئەو خواردەمەنتیە رەنگیان و قەوارەیان وێنەی یەکن بەلاًم تامیان جیاوازە.

بۆ ئاگاداری : ئەو خواردەمەنی و میوانە لەبەهەشتدا دەرخواردی باوەڕداران دەدرێ لە ڕەنگ و قەبارە و چاکیدا وێنەی ئەوانەن لەجیهاندا ئەیان خوارد و بۆیان ئەهێنان کەچی تامیان لەیەك نەئەچوو هەموو جارێ خواردەمەنی و میوەیان بدرێتێ تامێکیان هەیە یەك لەدوای یەك جیاوازن لەتامی پێشوەکانیان کەچی ڕەنگە کەیان نەگۆڕاون نمونەی میوەی بەهەشت لەم جیهانەدا هەن ، وێنەی ئادەمیزاد هەمویان دروست کراون لەسەرو لەش ڕوومەت و گۆشت وخوێن وئێسك ودەمارو چاوو گوێچکە وزمان و شتی تر کەچی جیاوازن لەئازاریی و زیرەکیو ترسنۆکی و تەمبەلێ و زانیاری و نەزانین و دەست گوشایی و ڕژوی و ڕەوشتی بەرز و ڕەوشتی نزم و تەندروستی و نەخۆشی و ژیری و گێلی و شتی تریش لەگەڵ ئەوەیشدا ئادەمیزاد بەو هەموو جیاوازیەوە هەیانە لەیەك شت دروستکراون .ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی ترەوە سەری مرۆڤ یەك سەرچاوەیە بەلاًم ئاوی دەم شیرینە ئاوی لوت توونە ئاوی چاو سوێرە ئاوی گوێچکە تاڵە ئیتر بۆ ئادەمیزاد خۆی گێلو گەوج ئەکات جگە لەخوا بەتەنها کەسێ تر بپەرستن ،وەهاوبەش بۆ خوادابنێن ؟ .

لەگەڵ ئەوەدا ئەو هەموو شتە سەر سوڕهێنەرانە کە هەندێکیان بە چاو ئەبینرێن و هەندێکیان دووای بیرکردنەوە ئەبینرێن ، پێویستە ئێمەی باوەڕدار بزانین میوەکانی بە هەشت لە درەختەکان کرانەوە بە گورجی وێنەی ئەوەی کرایەوە دێتە جێگەکەی ، بەو بۆنەوە لە دانیشتوانی تێك ئەچێ ئەڵێن : زۆر سەیرە بە گورجی چۆن جێگەکەی پڕبووە وە کە ئیمە ئێستا خواردمان . کەواتە خواردەمەنی بە هەشت بە خواردن کەم نابێتەوە بە

جۆرێ ئەگەر هەموو زیندەوەران لە سەر خواردنی هێشوو یێ ترێ کۆببنەوە بۆ خواردنی ئەو هێشوە هەمویان تێر ئەکا وە لە بەرچاوی ئەوان هیچ شتێکی لێ کەم نابێتەوە.

﴿ولهم فيها ازواج مطهرة﴾ وە بۆ باوەرداران هەیە لە نێو بەهەشتا چەندین هاوسەر و هاوجوت پاك کراونەتەوە لەو شتە قێزەونانەی مرۆڤ لایان ناخۆشە و قیزەونن وێنەی خوێن و میزو پیسی و چلّم و بەلّغەم و ئاوسی و چلّك و سەرئێشە ونەخۆشی ئێشی پاش منالّبوون و ژانی منالّبون و لە داوێن پیسی و خانەگومانی ودلّ پیسی .

﴿وهم فيها خالدون﴾ وە باوەڕداران لە نێو بەهەشتا بەردەوامن هەتاهەتایە زیندوون و هەرگیز نامرن هەموو کاتێ لەتەمەنی سی و سێ (٣٣) سالّیدان ، ژنان و پیاوانی بە هەشت لاو وبێ مون هەموو کاتێ ئارایش کراون و ڕێك و پێکن ماندویی ڕوویان تێ ناکات ، ئەندامەکانیان شیاوی یەکترین رۆژژ لە دووای رۆژ جوانتر ئەبن پیری و لاوازی و نەخۆشی ڕویان تێ ناکا. جل و بەرگ و شخلّیان نارزێ و چەندین شتی تر گرانە نوسینیان.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَسْتَحْيِۦٓ أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا
فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن
رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ
بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِۦ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِۦ كَثِيرًا ۚ
وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ إِلَّا ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ ٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ
ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٢٧﴾

خوای گەورە کاتێ وێنەی لێ ئەدا و ڕونی ئەکردەوە کە ئەو دووڕووانە وێنەی کەسێکن ئاگرێکیان کردبێتەوە وە لە شەوێکی تاریکدا ، یاوێنەی کەسانێکن باو بارانێکی زۆر لێیان هەڵکا ، دووڕووەکان ئەیان ووت : شایستەی خوای گەورە نیە وێنەی لێ بدا بەو شتە بێ نرخانە ، وە خوا چ ویستێکی هەیە بەو وێنە لێدانە خوای گەورە ووتەکانیان بە درۆ ئەخاتەوە وەئەفەرموێ :

﴿ ان الله لایستحی ان یضرب مثلاً ما بعوضة فما فوقها﴾ بە ڕاستی خوا قودەغە ناکا وێنە هێنانەوە کە لێی بداو ڕون بکاتەوە بۆ بونەوەران بە مێشولە یە دووایی بە ژوور ترو گەورەتر وەك جاڵجاڵۆکە و مێش و شتی تر ، خوا بەو وێنە لێدانە ئەو دوو ڕووانە تاقی ئەکاتەوە بۆ دانیشتوان هەتا بیان ناسن وەك ئەفەرموێ :

﴿ فأما الذين أمنوا فيعلمون أنه الحق من ربهم﴾دووایی کەسانێکی ئەوتۆ باوەڕیان هێناوە بە خوا و بە پێغەمبەر(ﷺ) و بە قورئان دووایی ئەزانن ئەو وێنە لێدانە راستە لە لای پەروەردە کەری خۆیانە وە کە بە باشی وورد ئەبنەوە لە ناوەڕۆکی ئەو ئایەتانە بە بێ گومان بڕوای پێ ئەهێنن ئەڵێن : هەرکارێ خوا بیکا زۆر چاك و شایستەیە ؟

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ ماذا أرادَ اللهُ بِهـذا مَثَلاً﴾ وە بەڵام کەسانێکی ئەو تۆ باوەڕیان نەهێناوە، وەك جوولەکان و دووڕووەکان ، وبت پەرستان دوای ئەڵێن :چ ویستێکی هەبووە خوا بەلێدانی بەو شتە بێنرخانە بەوێنەدانان؟.

﴿يُضِلُ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِ كَثِيرًا﴾ خوا لەڕێگای ڕاست لا ئەدا بەهۆی ئەو وێنە لێدانەوە زۆر کەس لەئادەمیزاد وەك بت پەرستان و بێ باوەڕانی تر ، خوا یاریدە ئەدا بەهۆی ئەو وێنە لێدانە زۆر کەسیش لە باوەڕداران و ڕاغوییان ئەکا.

﴿وَما يُضِلُ بِهِ إلاّ الْفاسِقِينَ﴾وە خوا لانادات لە ڕێگای ڕاست بەهۆی وێنە لێدانەوە مەگەر کەسانێ کە لەسنووری دیاری کراوی ئیسلام دەرچوون ، وەك جولەکەکان هەموو بێ باوەڕن .

﴿ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَاللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثاقِهِ ﴾ کەسانێکی ئەوتۆن تێك ئەدەن فەرمان و پەیمانی خوا لەپاش بەستن و گرێدانی ئەو پەیمانە لەلایەن خواوە دابین کراون بەچەندین ئایەتی قورئانی پیرۆز.

﴿ وَيَقْطَعُونَ ما أمَرَاللهُ بِهِ أنْ يُوصَلَ ﴾ وە ئەو کەسانە ئەپچڕێنن و پارچە پارچە ئەکەن شتێ خوا فەرمانی داوە ئەو شتە بگەیەنرێن بەیەك ،وەك ئاموشۆی خزمان و دۆستایەتی باوەڕداران و باوەڕهێنان بەپێچغەمبەران کەچی ئەوان باوەڕ بەهەندێ پێغەمبەران دێنن و باوەڕبە هەندێکیان ناهێنن .

﴿وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ﴾ وە ئەو کەسانە ئاژاوەو خراپە بڵاو ئەکەنەوە لەزەویدا،وە گاڵتە بەڕاستیەکان ئەکەن ، دژی ئاینی ئیسلام دەوەستن جگە لەخوا ئەپەرستن .

﴿أولئِكَ هُمُ ألْخاسِرُوْنَ﴾ ئەو بێ باوەڕە ئەوانـەن هـەر ئـەوان زیـان مـەندن و سـزایان دەدرێت لەڕۆژی دوایدا بێبەش دەبـن لەبەهەشـت ،چونکـە فـەرمانی خوایـان تێـك داوە وەنایان گەیەنن بەشوێنی خۆیان و خراپە بلاوئەکەنەوە لە زەویدا و لە دژی پیاو چاکانن .

تێبینی : ئادەمیزاد بیانویان لی‌وەرناگرێ باوەر بە ئاینی پیرۆزی ئیسـلام نـەهێنن چونکـە بەهۆی قورئانەوە ئەو ئاینەی گەیاندووە بە زوربەی زۆری ئادەمیزاد ئەو قورئانە بەردەوامـە هەتا هەتایە ، فەرمانیان پێ دراوە چاکە بکەنوخراپە نەکەن .بە تایبەتی لەم چەرخەی ئێمـەدا بەزۆری باسی لێوەکراوە ، وە بە دانیشتوان ناسراوە بە هۆی رادیۆی و تەلـە فزیـۆن وبـە هۆی بێ تەلەوە و تەلەفۆنەوە ، هاتو چۆ بە زۆری ئاسان کراوە و ئەتوانرێ پـەیوەندی بـە هـەموو دانیشـتوانی ڕووی زەوی بکـرێ ، وە هـەواڵی ڕۆژانـە بەیـەکتری بگەیـەنن یـا بەتەواوی یاتارادەیەکەلە یەکتری بگەن ، لەم سەردەمەدا زوربەی ئادەمیزاد زمانی یـەکتری فێربون بە هۆی زانکۆکانی فێرکردنی زمان ، جگەی ئەوانیش ، ئادەمیزاد ئازاد سەربەستە و زۆریان لێ ناکرێت باوەڕ بهینن و چاکە بکەن و خراپەنەکەن بەڵام پێویستە ئەقڵ و ژیـری خۆیان بەکار بهێنن بۆ دیاری کردنی چاك و خراپ ئەوکاتە بۆیان ڕوون ئەبێتەوە چاکـە و خراپە پەیوەندی بە خوای گـەورە وە نی‌یـە ، خۆیـان بەرپرسـیارن و هیـچ کەسـێ زۆری لێناکرێ و، خۆیان بە سەربەستی خۆیان بە کردەوەی خۆیانیان هەڵبژاردووە ، پێشـکەوتن و دووا کەوتنی شارستانی دەست نیشان کردنی بیروباوەڕ هۆی کەمتەرخەمی خۆیانە زانای و پێش کەوتن هەر بە کۆشش پەیدا ئەبێ بۆیان روون ئەبێتەوە وە توشی بوختتان و سـەر لێ شێوان نابن کە هەندێ لە خۆ پەرستان و پارەو پول پەرستان ئەیلێن و زمان درێژی ئەکـەن کە ئاین ئێمەی دووا خستووە و دوژمنایەتی ئایین ئەکەن بە بێ ئەوەی لـە مـاوەی هـەموو تەمەنیاندا نامیلکەیەکی لە باسی ئاینی ئیسلامدا خوێندبێتـەوە جگـە لـە نووسـراو نامـەی دوژمنانی ئیسلام ئەوشتەی ئەگەر خویندبیتەوە بریتی بووە لە رۆژنامە یان گۆڤار کە جگـە

لە هەواڵ و باسی ڕووداوی جیهان هیچ شتی تری تێدا نوسراوە مەگەر بە ڕێکەوت باسی ئاینی بکرێ و بیشنوسرێ بە دەست دوژمنەوە :

بۆ زانین : ئادەمیزاد بیر لەوە ناکەنەوە ئەگەر یاسای قورئانی پیرۆز یان بچەسپاندایە و بیانکردایە بە دەستووری ڕۆژانەی خۆیان ئەبوون بە نمونەی پێشەوا یانی پێش کەوتووی جیهان پرۆپاگەندەی دژمنانی ئیسلام تەفروتونا ئەبوو ئەیشیان زانی هۆی لاوازی موسلمانان لاوازی و نەچەسپاندنی یاسای ئیسلامە ... ئەتوانین بڵێین : لادان لە ڕێگەی ڕاست و داوێن پیسی و پەلاماردان بۆ سەر ناموسی و دارایی مرۆڤ و روخاندنی هێزیان و دووبەرەکی دروست کردن و هەڵگیرساندنی جەنگ لە نێوان ئادەمیزاد و موسلمانانداا لە هەموو گۆشە و کەناری جیهاندا کاروکردەوەی ئەوکەسانەیە جگە لەموسلمانان و ئاینی تر ئەپەرستن . بگرە هەر ئاینیان نیە و هیچ ئاینێ ناپەرستن . بۆنمونە ئاژاوەی ئەم سەردەمەی ئێستا بە پیلان و بێ ویژدانی ڕژێمەکانی ڕۆژئاوا وڕۆژهەڵاتن بە تایبەتی ئەو چوار ڕژێمە خاوەنی (فیتۆن لە ئەنجومەنی ئاسایشدا) دژی یاسای ئیسلام ، ڕەوشتی خراپ بڵاو ئەکەنەوە وەك لایەنگری کردنی تاڵان و خوێن مژین و پەرە سەندنی خواردنەوەی مەی و قومارکردن و پەلاماریدانی مناڵان و ڕووت کردنەوەی ژنان ئەوانە هەموویان یاسای دەست کردیان بۆ دروست کردوون بە شێوەیە کەس نەتوانێ بەرەنگاریان بوەستێ خۆ ئەگەر بەرگریان لێ‌ی بکرێ بە تاوانی دا ئەنێن و ئەڵێن : سەرپێچی لە یاسا کراوە ،وە ئەو کارە خراپانە هەمویان قەدەغەن و بە ناڕەوا دائەنرێن لای یاسای ئیسلام .

بۆ ئاگاداری : هەندێ لەو شتانە پەیوەندیان بەو (٧) حەوت ئایەتانەی پێشوە هەیە ئەیان نووسین و باسیان ئەکەین :

١- ئەگێرنەوە (پێغەمبەر ﷺ) بە عیمرانی کوڕی حەسەینی ووت : تۆ چەند خوات هەیە : ئەویش ووتی (١٠) دە خوام هەیە ،پێغەمبەر ﷺ فەرموی : کامیان ئەگاتە فریات

و ڕزگـارت ئـەکا لـە خەفـەت و کـارە سـاتی سـامناك ووتـی هەرخوایـە ئەگاتـە فریـام پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ فەرموی : کەواتە هەریەك خوات هەیە ئەوانی تر پڕوپوچن .

٢- کۆمەڵێ لە جیهان پەرستان ئەو کەسانەی ئاینیان بە گوێرەی کـات و ڕیکـە وتـە چون بۆلای (ئەبی حەنیفە) بەوانی فەرمووە ئایا ئیوە لاتان چۆنە چەند تەختە و درەختیـك لە خۆیانەوە دروست ببن بە پاپۆڕی بە بێ ئەوەی کە سێ لێی بخوڕی بڕوا بە ناو زەریـا و دەریادا هەر لە خۆیەوە پرببێ لە کەل و پەلی و پێداویستی تـر ، وە خـۆی بـە بـێ کەسـێ خۆی بپارێزێ لە شەپۆلی ئاوو گردە لوولی زەریاو دەریا ئە و پاپۆرە خـۆی رزگـار بکـا و بگاتە ووشکانی ، خۆی چۆڵ بکا لە و کەل پەلـەی ناوی خۆی ، بە گوێـرەی ئـەقلێ ئیـوە ئەو شتە چۆنە ؟ ووتیان شتی وا نابێ و ناچێتە ئەقڵـەوە . ئـەبو حەنیفـە فـەرمووی : ئـە ی هەموو بونەوەرانە بەم جیاوازانە هەیانە لە یـەکتری و هەریەکـەیان کـاری خۆیـان بـە جـێ ئەهێنن چۆن بە بێ کەسێ دروستیان بکا و بیان پارێزێ چۆن ئەچیتـە ئەقڵـەوە ووتیـان تـۆ ڕاست ئەکەیت و هەموویان باوەڕیان هینا .

٣- کۆمەڵێ تر هەر لە و کەسانە بیریان وابو بونەوەران بە ڕیکـەوت دروسـت بـوون پرسیاریان لە پێشەوا شافیعی کرد وو ووتیان : بەڵگەی تـۆ چ ششـتیکە لـە سـەر بوونـی خوا. فەرمووی : گەلای داری تو ، ئایا تام و بۆن و ڕەنگ سروشتیان وەك یەك نین بـەلای ئیوەوە وە ووتیان : بەڵێ وەك یەك وان فەرموی: کرمـی ئاورشـم گـەلای درەختـی تـو ئەخوا ئەوریشم دروست ئەبێ مێش هەنگ ئەی خوا هەنگوین دروست ئـەبێ ئـاژەڵ ئـەی خوا شیاکە پەیدا ئەبێ و شیرو خوێنیش دروست ئەبێ ، ئاسك ئەی خوا مسك پەیدا ئـەبێ چ کەسێ وشتانە دروست ئەکا ! لە گەڵ ئەوەشدا خواردنی هەموویان هەرگـەلای تـووە هەموو ئەو شتە جیاوازانە دروست ئەبێ ووتیان زۆر ڕاسـت ئەفـەرمووی چارەیـان نـەما و بەدڵ خۆشی خۆیان بە نیازی پاکەوە موسلمان بوون .

٤- فەیلە سوفی ئینگلیزی (هربرت سبنسر) کە مردووە لە ساڵی (١٩٠٣) هەزارو نۆسەدو سێ دا لە شاری (بریگین) ئەڵێ : لەنامەکەی خۆیا (فی التربعە) زانینی سروشتی راست دژی ئایین نی‌یە ئەو نوسەرە ئینگلیزیە ئەڵێ . زانینی راست و ئاینێ کە راست بێ سەرچاوەیان هەریەك یەك سەرچاوەیە لە یەك جوێ نابنەوەە وە جوێ بکرینەوە ئەمرن .

٥- مرۆڤێکی دوژمنی سەرسەختی ئەبی حەنیفە بەئەبی حەنیفەی ووت : خوا لە چ جێگەیەکە ، ئەبو حەنیفە قاپێ ماستی هێنا و فەرموی : ئەو ڕۆنەی لەم ماستەدا هەیە پێم نیشان بدە ، ئەو مرۆڤە ووتی : ناتوانم . ئەبو حەنیفە فەرمووی لەم قاپە بچوکەدا تۆ ئەتوانی ئەو ڕۆنە م نیشان بدەی . من لەم گەردونە گەورەدا ناتوانم خوات نیشان بدەم ، مرۆڤەکە بڕوای هینا .

٦- ئەگەر مرۆڤ بەنیازی پاکەوە کار بکا لە بەر فەرمانی خوا خوای گەورە یارمەتی ئەدا بە جۆرێ خۆی چاوەروانی نەکات . بۆنمونە سولتان مەحمودی پادشای ئەفغان پەلاماری (پاکستان) ی ئێستای دا کە ئەوکا تە بت پەرستبوون سەرکەوت و داگیری کرد لە ئەنجامدا هەموو بتەکانیان شکاند جگە لە بتەگەورەکەیان دانیشتوانی ئەو هەرێمە هاتنە لای سولتان ووتیان : ئەو بتە گەورە یە مەشکینە دراوێکی زۆرت ئەدەینێ سولتان ڕاوێژکارەکان خۆی کۆکردەوە بۆ ئەوا مەبەستە ووتیان : ئێمە پێویستمان بە پارەو پول هەیە .سولتان ووتی : کەواتە وەك بێژراوە ئازەری بت تاش بە منیش ئەڵێن : مەحمودی بت فرۆش دووایی فەرمانی دا بتە گەورەکەیان شکاند تەماشایان کرد ئەوەندە زیرو زیوی لەناودا بەبەهەزاران زۆرترە لەوەی ئەیاندا بە بە رانبەر بە نەشکاندنی ئەو بتە . داواکارم لە لە خوا لە گوناهەکانی خۆم و هاوسەر و خیزانم ببورە و یارمەتیمان بدە لە سەر پەرشتی خۆت . ١٩٩٧/٥/٢ زایینی .

تێبینی : بڕگەی (٦) هەرچەندە سەرچاوەکەیم دەست نەکەوت . بەڵام ڕادیۆی (یەك گرتوی ئیسلامی) بڵاوی کردەوە ، نوکتەیەکی زۆر گرنگە لام بۆیە تۆمارم کرد .

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ
ٱلَّذِى خَلَقَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى
ٱلسَّمَآءِ فَسَوَّىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

دووای ئەوەی خوای گەورە باسی بی باوەڕانی کرد لەوانەیە هەبێ لە نێویانا خۆی چاك بكا ڕویان تێ ئەكاتەوە و ئەفەرموێ :

﴿ كیف تكفرون بالله ﴾ چۆن ئێوە بڕوا بە یەكێتی خوانا هێنن ، وە بە لگەی ڕونتان لایە كە ببێتە هۆی ڕاكێشانتان بۆ لای باوەڕ بە یەكێتی خوا ئەگەر ئێوە ئەقلتان بخەنە كار وە ئەو بە لگانەی زۆرن لە گۆشەو كەناری جیهاندا و هەموو بونەوەران بە لگەن لە سەر یەكێتی خوا بوونی خوا . وە خوای گەورە بەو پرسیارە بی باوەڕان ئەترسینێ هەڕەشەیان لێ ئەكاتو ئەفەرموێ :

﴿ و كنتم امواتاً فاحیاكم ﴾ وە ئێوە مردووی بێ گیان بوون یا لە نێو چەندین ڕوەكێكی خواردەمەنی بێ گیاندابوون یا لە نێو خوێنێكی مردوو یا دلۆپێ ئاوی بێ گیان یا پارچەیە خوێن و پارچە گۆشتێكی مردوبون لە نێو منداڵدانی دایكتانا ئەبێ خۆتان بزانن لە ناوكتانەوە خواردەمەنی داونەتێ وردە وردە گەشەی پێ كردن لە پاش ماوەی دیاری كراو بە زیندوویی ئێوەی هاورد بۆ سەرزەوی و

﴿ ثم یمیتكم ﴾ لە پاش تەواوكردنی تەمەنی دیاری كراو بۆتان خوا ئەتان مرێنێ و هەموو لە شتان ئەڕزێ و گیانتان ئەمێنێتەوە لە جێگەیە خوا ئەیزانێ و بە س .

﴿ ثم يُحيكم﴾ لە پاشا خوا دووای مردنتان بۆ جاریَ تر دووهەم زیندوئەکاتەوە لە ڕۆژی هەڵسانەوە تان لە گۆردا ئەو گیانە ماوەوەی پێشەوەتان ئەکاتەوە بە بەرتانا پرسیارو و وەڵامی کردەوەی زیندەکانی جیهانتان لێی ئەکا بۆ پاداسشت و تۆڵە .

﴿ ثم اليه ترجعون﴾ لە پاش زیندوبونەوەتان لە جاری دووهەمدا ئێوە بۆ لای خوا ئەگەڕێنەوە هەمووتان کۆ ئەکرێنەوە لە پاشەڕۆژدا بۆ وەرۆرگرتنی پاداشت .

بۆزانین : بێگومان ئەوکەسەي لە نەبونەوە ئێوەی دروست کردووە زۆر ئاسانە لای ئەو کەسە پارچەکانتان کۆبکاتەوە لە دووای ڕزینتان بیان کاتەوە بە لە شەکەی جارانی پێشووی جیهان و گیان بکاتە تەوە بە بە رتانا ، وە کەسیَ بتوانیَ کۆشکیکی نایاب دروست بکا ئەتوانیَ بە ئاسانی تر زنجیَ دروست بکا یادووای ڕووخان بۆ جاریَ تر ئەوکۆشکە دروست بکا تەوە .

﴿ هو الذي خلق لكم ما في الأرض جميعاً﴾ خوا کەسێکی ئەوتۆیە دروستی کرد بۆ سودی ئێوەی ئادەمیزاد شتیَ لە زەویدا بە گشتی بە سەریەوەبیَ هەمرو شتیَ ئیوە سودی لێ وەربگرن وەکو هەواو ئاوو ئاژەڵ و کێوو بەرد ، یا لە نێو زەویدا بیَ وەك نەوت و زیڕ و زیو ئەڵماس و قیرو شتی تر هەموویان بۆ سودی ئێوەیە ئیتر چۆن باوەڕ بە خوا ناهێنن سوپاسی ناکەن ؟

﴿ ثم استوى الى السماء﴾ لە پاشا ڕۆی خۆی بۆ لای دروست کردنی ئاسمان کرد بە ئەوپەڕی ڕیك و پێکی دروستی کرد و ڕێکی خست و بە کۆتایی گەیاند .

﴿ فسواهن سبع سماوات ﴾ دووایی خوا ئاسمان ڕێك خست و دروستی کردن بە حەوت ئاسمان بە بیَ خواری و لاری و کەم و کورتی .

بۆ ئاگاداری : باسکردنی ووشەی (سبع) ئەوە ناگەیەنیَ جگە لە حەوت ئاسمان ئاسمانی زۆرتر نەبن بەڵام ئەوە ئەگەیەنیَ ئاسمان لە حەوت کەمتر نین بە گوێرەی زانین و زمان ناسین ژمارەکان ، مەبەست لە مانای کانیان ناکەن هەرتەنها ئەو ژمارەیە ناوی براوە . واتە

هەرکاتێ بێژرا حەوت دینارم بدەرێ یا حەوت دینارم هەیە مانای وانیە لەوەزۆرترم نەداتێ یازۆرترم نییە بێگومان زانیاری ڕوونی کردووەتەوە ئاسمانەکان زۆرترن لە حەوت ئاسمان .

﴿وهو بكل شی علیم﴾ وە خوا بە هەموو شتێ ئەزانێ زۆربن یان کەم کە لە ئاسمانو زەویدان بە گشتی .

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً
قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ
نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ
﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُواْ
سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ
﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ
أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

﴿واذ قال ربك للملائكة﴾وە تۆ محمد بیری ئەو کاتە بکەرەوە پەروەدەکەری تۆ وتی بە فریشتەکان ئەو فریشتانە لەسەر زەوی بوون .یا هەموو فریشتەکان بەگشتی:

﴿انی جاعل فی الارض خلیفة﴾بەراستی من دروست ئەکەم و ئەگیرم لەزەویدا جێگە نشینێ بۆ ئێوە،وە جێگەی ئێوە بگرنەوە لە زەویدا وە ئێوە لە زەویدا نایەڵم ئەو جێگە نشینە بریتیە لە ئادەم وپێغەمەرەکان بۆ بەڕێوە بردنی بەندەکانی خۆم ڕێگەی ڕاستیان نیشان

ئەدەم و ئەوانیش ریگەی راست فێری ئەوان بکەن . وە پیغەمبەران نوینەرن بـۆ وەرگرتنـی راستی و گەیاندنی بەدروست کراوانی خوا هانیان بدەن بۆ چاکـە و بیبیـان تـر سێنن لـە خراپە کردن.

﴿قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها و يسفك الدماء﴾ فریشتەکان ووتیان : ئایا خوای ئیمە تۆ دادەنیێ لە زەویدا کەسێ خراپە بکا لە نێو زەویدا و برژێنن خوینی خۆیان بە نارەوایی و بیێ تاوان ؟

﴿ونحن نسبح بحمدك﴾ وە ئیمە پاك و خـاوینی تـۆو دەرنـەبرین و دوورتەخەینـەوە لـە هەموو شتیێ شایستە تۆ نەبیێپەیوەست بیێ بە سوپاس کردن بۆ تۆ ئیمە بۆ نوێژئەکـەین ئیمـە ئەڵێین :﴿سبحان الله و الحمد لله﴾ پاك و خاوێنی بۆ خوایە وە سوپاس بۆ خوایە .

﴿ ونقدس لك﴾ وە ئیمە باسی تۆ ئەکەین بە پاکی لە هەموو شتیێ شایستەی گەورەی و تواناى تۆ نەبیێ و ڕێزی تۆ ئەگرین بە جۆریێ شایستەی ڕێزی تۆ بیێ .

﴿ قال انی اعلم ما لا تعلمون﴾ خوا فەرمووی بە فریشتەکان : بـە راسـتی مـن ئـەزانم شتیێ ئێوە نایزلانن ئەو کەسانە من لە سەر زەوی دا یان ئەنیم هەیانــە مـن ئەپەرسـتن وە ك پیغەمبەران و پیاو چاکان ، هەیانە بیێ فەرمانی من ئەکەن دادپەروەری خۆمیان پیشان ئـەدەم سودی زۆریان هەیە بۆ ئاوەدان کردنەوەی زەوی زیرەکی زۆرم پیێ بە خشیون.

پ/ فریشتەکان چۆنیان زانی نـەوەی ئـادەمیزاد خراپـە ئەکـەن و ئـاژاوەچین و خوێـن ڕێژن؟

و/ بەم بەڵگانەی خوارەوە بۆیان ڕوون و ئاشکرا بووە نەوەی ئادەم خراپە ئەکەن خوێن ڕێژن :

١- پێش ئادەمیزاد خوا جنۆکەکانی لە سەر زەوی دا نابوو وە دەستیان کرد بە خراپە کردن و خوێن ڕێژی و بەو بۆنەوە وایان ئەزانی هەرکەسیێ لە سـەر زەوی بـیێ خراپـە کەرو خوێن ڕێژ ئەبن .

٢- فریشتەکان لە شێوەی پرسیار ئەو گفتو گۆیانەیان لــە خزمـەت خواداکـرد هـەتا خوای گەورە بۆیان ڕوون بکاتەوە ئایا ئەوەی ئادەم خوایە کــەرو خوێـن ڕیـژن یانـە؟ مەبەستیان ئەوە نەبوو کاری خوایان لاگرانتربێ .

٣- خوای گەورە پێش دروست کردنی ئادەم فریشتەکان ئاگادار کردبونەوەی ئـادەم خوایە کەرو خوین ڕێژ ئەبن بۆیە ئەو شتانە یان لە خزمەت خوادا ووت خوای گـەورە لە وە لامی فریشتەکان دا فەرمووی : من ئەزانم شتێ ئێـوە نـایزانن هەرسـێ پرسـیارە کاندا بەو جۆرە وەلامی دانەوە .

تێبینی: هیچ بە لگەیەکی دیاری نیە بۆ ناسینی فریشــتەکان و چۆنێتیـان بـە جۆرێکـی بینراو نە بە عەقلْ و نەبە هەست پێ کردن و تاقی کردنەوە و بــەراورد کردنیـان لــە گـەلْ شتێکی تردا وەجگە سروش لە سەر زمانی پێغەمبەران کە پێویسـتی کـردووە لــە سـەرمان باوەرمان هەبێ بە بوونی فریشتەکان بەلگەی ترمان نیەو کەسێ باوەری بە ســرووش نـەبێ دروست نیە گفتو گۆی لە گەلْ بکرێ لە بارەی بوونی فریشتەکانەوە ، چونکە باوەڕ بــە بوونی فریشتە لقیکە لە درەختی سرووش ، دووایی ئەگــەر چارمـان نـەما وە پێوسـت بـو بکەوینە ووتوویژ لەگەلْ کەسێ بڕوای بە بوونی فریشتە نەبێ پێویستە لە بارەی سرووشەوە و ڕاستی سرووشەوە وە گفتوگۆی لە گەلْ بکرێ هەرکاتێ بڕوای بــە سـۆروش و ڕاسـتی سروش کرد بڕوایش بە بوونی فریشتە نەهێنێ ئێمە بە و کەسانە ئەلێین : بڕوای بە سـرو ش نیە تۆ مافی ئەوەت نیە بەزۆری و توندی و تیژی بیری خۆت بسەپێنی بە سەر کەسـێکا بڕوای بە سروش هەیە ئەگەر بۆ تۆ دروست بێ بۆ ئەویش هەیە بە تۆپزی بـیری خـۆی بـە سەر تۆدا بسەپێنێ کە سرووش ڕاستە .دووایی ئەو کەسە باوەڕی بە ســروش نیـە ووتــی : بەو کەسە باوەڕی بە سرووش هەیە ئەو بڕوایەی تۆ بە سروش پوچە ، چونکە نەبــە چـاو و هەستەکانی تر و نەبە تاقی کردنەوە سرووش نەزانراوە . دووبارە ئەو کەسە ی تریش بـۆی هەیە بە و کەسە بلێ : بێ باوەڕی تۆیــش بــە وشــتە نـەزانراوە کەواتـە بـوون و نـەبوونی

سروش وە ك یەك وان لە بارەی بەلگەوە شتی نهێنی بە شتێ تری نـهێنی دابـین نـاکرێ . بەلاّم ئێمە بڕوادار بڕوای بێگومانمان هەیــە بـە قورئـان کـە کـەس نـاتوانێ وێنـەی دابنـێ سرووش ی قورئان ڕاستی سرووشی دابین کردووە ئە فـەرموێ فریشـتەکان هـەن کەواتـە ئێمە بڕوایشمان بە بونیان هەیە ، وە ئیوەی بێ باوەر بەلگەی دیارتان نیە جگەی ووتــەی خۆتان. زانایان ئەلێن : فریشتەکان لە شتێکی ڕوونـاك و بـێ خەوشـەن ، لـە ڕوونـاکی دروست کراون ، نێرو مێ یان نیـە ، خـواردن و خـەوتنیان نیـە . بـەردەوامن لـە سـەر پەرستنی خوا .بێ فەرمانی خوا ناکەن .ئەچنە وێنەی هەموو شتێ جگەی سـەگ و بـەرازو شتی تری بێزلێکراووە وە هەندێکیان لە لایەن خواوە فەرمانی تایبەتیان پێ سپێراوە .

بۆ ئاگاداری : ﴿ خلیفە ﴾ جێگەنشین بریتین لە ئادەم و کوڕو نەوەکانی ، جێگەنشینی فەرمانی خوان یا جێگەنشینی فریشتەکانن ، وە خوای گەورە کـارو بـاری زەوی داوەتـە دەستیان کـە هـەموو کـات و جێگەیـەکدا بـەو بۆنـەوە پیـت و فـەڕی شـاراوەی زەوی دەرئەهێنن و بەکاری دێنن بۆ سوودی خۆیان وە دادپەروەری بلاّو بکەنـەوە بـە گوێـرەی یاسای خوای گەورە وە ستەم لە یـەکتری ناکـەن بـە هـەموو شـێوە بـە زەی‌وی ئـازەدان بکەنەوە .

وە گفتو گۆی فریشتەکان لە خزمەت خوادا وامان پیشان ئەدا کە لـە پێـش ئادەمـەوە دروست کراوی تر هەبوون ، پێش ئەوەی خوا ئادەم دروسـت بکـات خـوا فریشـتەکانی ئاگادارکردەوە نەوەی ئادی‌ەم دووای دروست بونیان و دانانیـان لـە سـەر زەوی کـاری خراپ ئەکەن و خوێن ڕێژی ئەکەن لە سـەر زەوی هـەروەها بۆسیشـمان ڕوون ئەبێتـەوە خوای گەورە هێزو توانای تایبەتی بە خشیوە

بە ئادەم و نەوەکانی ، وە فریشتە نایان زانن ئەو کەسانە لە ئادەمیزاد خراپە بکەن بـەر پرسیارن و بێ هودە نارۆن سزای کردەوەی خۆیان و پاداشتی چاکەی خۆیان وە رئـەگرن ئەگـەر فریشـتەکان بیانزانیبایە ئـادەمیزاد بۆنبـای زەرەو هیدرۆجـین و ناپـالم و چـەکی

کاولکەری تر دروست ئەکەن و بەکاری دێنن لە بنەبرکردنی یەکتردا گفتوگۆکانیان لە خزمەت خوادا درێژەی ئەکێشا .بێزراوە لە لایەن زانایانەوە بەر لە ئادەم کۆمەڵێ تر لە دروست کراوانی خوا لەم سەر زەوی یەوە دا ژیاون شیوەیان لە ئێمەی ئادەمیزاد ەوە نزیك بووە ، لە ئەنجامدا زۆرتر لە ئادەمیزاد خراپەو دوژمنایەتی یەکتریان کردووە ، یەکتریان بنەبڕ کردووە و قەڵاچۆی یەکتریان کردووە . ئەتوانین بڵێین :لە ڕاستی ئەچێ خوایش هەموو شتێ ئەزانێ ئەم بۆچونە ڕێك ئەکەوێ لە گەڵ زانستی زانایان و پسپۆرانی زەوی هەلکەن کە ووتویان ە : کلەسەرو پەیکەر و پاشماوەی وایان دەرهێناوە لە نێو زەوی دا لە شێوەی ئادەمیزاد ئەچن ، نەك هەموو جۆرە شێوە وە ئەوەیش بوو بە هۆی ئەوە هەندێ لە بیروباوەرە پوچەڵەکان بڵێن : ڕەگەزێ لە بونەوەران ئەگۆڕێ بۆلای ڕەگەزێ تر بەو بیروباوەڕە پوچەڵە یان هەزاران لاوی دڵپاکیان لە خوا لادا ، بە داخەوە پەیڕەویان کردن کە گۆیا ئادەمیزاد لە کۆنا ڕەسەنی مەیمون بووە .

بۆ زانین : گفتوگۆی فریشتەکان لە خزمەت خوای گەزورە دا وانەیەکی بە نرخ و ئامۆژگاریەکی بە سودمان فێرئەکەن ئادەمیزاد سودی لێ وەر بگرن ئەوەیش ئەمەیە ، ئادەمیزاد با ئەو پەڕی زانیاری هیزو ئازایی و پاکی و دەسەلاتی ئاینی و جیهانی هەبێ ناگاتە ئەو ڕادەیە ڕەخنەی لێ نەگیرێ و گفتو گۆی لە گەڵ نەکرێ .لە جێگەیە خوای گەورە بەو هەموو بەرزی و گەورەییەوە هەیەتی ڕیگەی دا بە فریشتەکان ووتوویژی لە خزمەتدا بکەن وە لە سەردەمی خۆیاننا گفتو گۆیان لە گەڵ دروست کەری خۆیانا کرد لە گەڵ ئەوەیشدا بەندەیی و مل کەچی بە رانبەر بە توانای خوای پەروەردگار ی خۆیان هەبوو لایان ڕوون بوو جگەی خوا شایستەی ڕێز نی یە و سوپاس و پەرستنی بۆ ناکرێ خوای گەورەیش میهرەبانی لە گەڵدا کردن وە بەڵگەی شایستەی بۆ فریشتەکان ئەهێنایەوە وە زۆرو هەڕەشە بەکارنەهێنا لە گەڵیان. کەواتە ئێمە و ئەو کەسانە کە خۆمان بە بەرزتر دابنێین لە جگەی خۆمان و بە لامان وایە ڕەخنەمان لێ نەگیرێ ، بەو ووتوویژەی

فریشتەکان لە خزمەت خوادا چرکەبە بە دڵمانابێت کە بەو کردەوەیە بـیزانین یـا نـەیزانین خۆمانمان بە گەورەتر داناوە لە خوا و هەستی پـێ ناکـەین و چ کـرداریٚ لـەو کـردارەی ئەوان خراپترە ؟

﴿وعلم ادم الاسماء کلها﴾ وە خوا ئادەمی فێری ناوی هـەموو بونـەوەرانی بـە گشـتی کرد، بە و ڕستە یە خوا فریشتەکانی ئاگادار کرد کە ئادەم بـە ڕێزتـرە لـە ئێـوەو هـەموو بونەوەران چونکە ڕێزی هەموو بونەوەریٚ بە زانین و زانستە خوا ئادەمی دروست کـردووە لە چەند بەشی جیاجیا و لە چەند ڕەگەزی جیاواز لە یەکتری وەك گـڵ و ئـاو و ئـاگر و هەوا ، بەوبۆنەوە ئامادەیە بۆ زانینی هەموو شتی نهینی و ئاشـکرا ، بـۆ دۆزینـەوەی شـتی نادیار و جیاواز لە یەکتری بە تایبەتی پیت و فەڕی نێـو زەوی و سـەر زەوی دەربـهێنن و کانگاکانی بدۆزنەوە بیان خەنە گەڕ بۆ سودی خۆیان وە زیرەکی وامـان پێـداون بۆشـایی گەردوون تاقی بکەنەوە .

﴿ ثم عرضهم علی الملائکة ﴾ لە پاشا خوا ڕای گەیاند نێو نراوەکانی ئەو ناوانە بەسـەر فریشتە کاندا وە ئەوانی پیشان دان بۆ ئەوەی بیٚ دەنگیان بکا و بۆیان دەرکەویٚ گەورەیی ئادەم خوا فەرموی بە فریشتەکان :

﴿ فقال انبئونی بأسماء هؤلاء ان کنتم صادقین﴾ دووایی خوا فـەرموی : ئیـوە هـەواڵم بدەنیٚ بە و شتانە ئەم ناوانەیان بۆ دانراوە ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن لە گفتو گـۆی خۆتانـا کە ئێوە شایستەی جێگەنشینین و لە ئیوە زاناترم دروست نەکردووە ، ئـەو ئایەتـە ڕوونـی کردەوە بە بەڵگە لە سەر ئەوەی زانیاری و فـێرکردن پلەیـەکی زۆر گـەورەی هەیـە لای خوا و لای فریشتەکان وە ئادەم و نەوەی ئادەم شایستەو ئامادە کراون بۆ زانین و زانستی.

﴿ قالوا سبحانك لاعلم لنا الا ما علمتنا انك انت العلیم الحکیم﴾ فریشتەکان ووتیـان: خوا بیٚ پاکی بۆ تۆیە و تۆ دوورتری لەوە ڕەخنە بینە سەرت ، هەرشتیٚ تۆ دروستی بکەی بێهو دەنبەوە وە تۆ ئەو شتەی دروستی بکەی پاشەڕۆژێکی بە نرخی هەیە .هیچ زانینـیٚ بـۆ

ئیمە نیە مەگەر شتیٚ تۆ فێری ئیمەت کردبیٚ . بە ڕاستی تۆ ئەزانی بە هەموو شـتیٚ و هیـچ شتیٚ لە تۆ پەنهان نییە هەموو شتیٚ لە جیگـەی شـیاوی خۆیـا دائـەنیٚ و دادپـەروەری و خراپە ڕووناکاتە فەرمانی تۆ کاتیٚ فریشتەکان نەزانینی خۆیان دەربڕی خوا فەرمووی :

﴿قال یا ادم أنبئهم بأسمائهم فلما أنبئهم بأسمائهم﴾ خوا فەرمووی بـە فریشـتەکان ئـەی ئادەمتۆ هەواڵ بدە بە فریشتەکان بە ناوەکانیانم .

﴿قال الم اقل لكم انی اعلم غیب السماوات والأرض﴾ خوا فەرمووی بە فریشتەکان : ئایا من بە ئیٚوەم نەووت : بە ڕاستی من نهینیەکان ئاسمانەکان و زەوی ئەزانم و لـەمن پەنهان نین ؟

﴿و اعلم ما تبدون و ما کنتم تکتمون﴾ وە من ئەزانم شتیٚ ئیوە ئاشـکرای ئەکـەن وەك ئەوەی ئادەمیزاد خراپە ئەکەن و شتیٚ ئیٚوە ئەی شارنەوە کە ئیٚـوە شایسـتەی جیٚگەنشـینی منن لـە ئاوەدانکردنەوە ی زەویدا .

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾

﴿واذ قلنا للملائكة﴾ موحەمەد تۆ بیری ئەوکاتە بکەرەوە ئیٚمە بە هەموو فریشـتەکانمان ووت بە جبرەئیل و بە میکائیلیشەوە :

﴿ اسجدوا لادم ﴾ ئیٚوە ستایش بەجیٚبیٚنن بۆ ئادەم وە ملیبۆ شۆڕ بکەن بـە ئەوپـەری ڕیٚزگرتن بۆ ئادەم .

﴿ فسجدوا الا ابلیس ﴾ دووایی فەرماندانی خوا فریشتەکان سوژدەیان برد بۆ ئادەم و ملیان بۆ دانەواند جگە لە ئیبلیس ئەو ڕێزی ئادەمی نەگرت و ملی بۆ دانەواند و لە فەرمانی خوا دەرچوو .

﴿ ابی واستکبر﴾ ئیبلیس سەرپێچی کرد لە سوژدەو مل دانەواندن و خۆی بە گەورە دانا و بەرزتر لەوە ڕێزی ئادەم بگرێ .

﴿وکان من الکافرین﴾ وە ئیبلیس لە بیێ باوەڕان بوو فەرمانی خوای بە جێ نەهێنا و ڕێزی ئادەم نەگرت و خۆی بە گەورەتر دانا لە ئادەم .

بۆزانین :فەرماندانی خوای گەورە بەفریشتەکان کەمل بۆ ئادەم دانەوێنن بەڕێزگرتنی ئادەم ،لەبەرزی پلەی ئادەمە بەسەرفریشتەکان وهەموو بونەوەراند،وەئەو پلەبەرزەش هەرلەبەر گەورەیێ زانینە کەخوا بەخشیوێتی بەئادەم ،زۆرتر لەهەموو بونەوەران ،بۆیە خوای گەورەپێویستی کردوە لەسەر پیاوان وژنانی موسڵمانان خوێندن وفێری زانست بن.

زانایان بەزۆری ئەڵێن :سوژدە بردن بریتی لەچەمانەوەی مل وبەرزکردنەوەی دەست ،چونکە سوژدەبردن بۆجگە خوا قەدەغەیە . بەڵام خواهەرشتێ فەرمانی پێ بدا دروستە ،ئاشکرایە سوژدەبردن بەفەرمانی خوایە وبۆخوایە،نەك بۆ ئادەم.زانایان بیریان جیاوازە لەبارەی ئیبلیسەوە ئایا یەکێکە لەفریشتەکان یایەکێکە لەجنۆکەکان ؟ئەوەی ڕاستی بێ یەکێکە لەجنۆکە کان .وەبۆناسینی شەیتان جگە لە سروش بەڵگەی ترنی‌یە .

پ .هەندێ لە مێژوو بەسەرهاتی گەلاتی ڕابوردو چەند جارێ دوپات ئەکرێنەوە چ سودێ لەدوپات کردنەوەیاندا هەیە هەروەها باسی ئادەم و شەیتان باسی موسا وفیرغەون چەند جار لەقورئاندا باس دەکرێن ؟

وەڵام:خوای گەورە ئەوباسانە بەجۆرێ دائەرێژێ پێویستە دوپات بکرێنەوە وەئەوباسانە کەدوپات دەکرێنەوە بەڕواڵەت لەیەك شێوەدان لەناوەڕۆکدا هەریەکەیان شتێکی تازەی

وای تێدایە لەوی تریانی جیا ئەکاتەوە ، وەبەدوپات کردنەوەی ئەوباسە ئەنجامی ئەومەبەستە کۆتایی پێ دێت کەواتە ئەوکەسانەی ڕەخنە لەدوپات کردنەوەی هەنێ‌لە باسەکانی قورئان ئە گرن ئەگەر بەجۆرێکی دادپەروەری بێ‌لایەنی تەماشای ئەوباسانە بکەن بۆیان ڕون ئەبێتەوە ئەوباسانە لەیەك جیان لەناوەرۆکدا لەمەبەستدا .دوبارە هەنێ‌لەدوژمنانی ئاینی پیرۆزی ئیسلام لایان واە قورئان باسی هەندێشت ئەکات جگە لە کارێکی هونەریو کات کوشتن و رابواردن هیچ شتی لێوەدەرناکەوێ ئەوەی ڕاستی بێ‌ئەگەرهەموو کەس تەماشای مانای ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزبکەن بەدلێکی کراوەوسروشتێکی پاکەوە بۆی روون ئەبێتەوە کەقورئانی پیرۆز نوسراوێکی بلندی وایە ئادەمیزاد بانگ دەکات بۆلای ژیانێکی تازە شایستەوگونجاو بۆهەموو کات هەموو جێگەیە بەجۆرێ دارێژراوە کەیاساو پرۆگرامێکە بکرێت بەدەستور بۆ ژیانی ڕۆژانە نەك چیرۆك ورابواردن و کات کوشتن وکاری هونەری بێت .

تێبینی :سوژدەبردن بۆجگە خوا قەدەغەیە ڕێزی ئادەمیزاد پێویستە بەشێوەیەك بگیرێ لەیاسای ئیسلام دەرنەچێ فەرموودەی پێغەمبەر﴿ ﷺ﴾ بکەین بەدەستوری خۆمان پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێ بەمەعازی کوڕی جەبەل سوژدەبردن بۆجگەلەخواقەدەغەیە ئەفەرموێ لەکاتی ڕێزگرتن لەیەك تری دەستی یەك بگوشن نەك سەرخەفانی یەکتری ماچ کردن ئەوسوژدەبردنە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ قەدەغەی کردوە خاوەنی تەفسیری قورتوبی ئەلێ: هەندێ نەزان ونەخوێنەوار کەسەربەتەسەووفن کردوویانەبەڕەوشت بۆخۆیان ،خۆیان بێ‌هۆش ئەکەن ،کاتێ‌ئەچنەلای پیرەکانیان داوای‌لێ‌خۆش بوونی گوناهەکانیان ئەکەن ،وەئەبینرێن لەوکاتانەدا سوژدەبۆپیرەکانیان ئەبەن ،ئیتر‌ئەوکەسانە هەربیروباوەڕێکیان هەبێ‌بەرەوگومرایی ئەڕۆن وکردەوەکانیان بەپوچی وبێ‌سودی ئەڕۆن .

دووبارەخاوەنی تەفسیری قورتوبی ئەفەرموێ:زانا ئاینیەکان فەرمویانە :جگەلەپێغەمبەران ئەگەر کەسێ‌کاری پەك خەرو بەهەموو‌کەس نەکراوی لێ‌دەرکەوت نیشانەی ئەوەنی یە

ئەوکەسە دۆست وپیاوی خوایە .بەپێچەوانەی بیری هەنێ‌لەسۆفیەکان وڕافزیەکان لایان وایەئەوکەسانە کاری نائاسایی ئەکەن نیشانەی ئەوەیە پیاوی چاکی خوایە،ئەگەر دۆستی خوانەبێ‌ئەوکارانەی بۆناکرێ.بەڵگەی زانایان ئەوەیە کاتێ ئێمە برِوامان وابێ ئەوکەسەپیاو خوایە بەباوەڕەوەئەمرێ ئەوەش جگەی خوا کەسی تر نازانێ کەواتە ناتوانین بڵێین بۆئەوەکەسەپیاوخوایە: هیچ کەسێ‌نەخۆی ونەکەسی تر بەباوەڕەوەئەمرن کاری نائاسایی نابێتەنیشانەی پیاو چاکی بۆنموونە بێ‌باوەڕان و ئاگروگا پەرست بوزیەکان وجگەی ئەوانیش کاری‌نائاسایی وائەکەن زۆر جێگەی سەرسوڕمانە خۆئەگەر کەسێ بەناو مووسڵمان بێ هەنێ‌فەرمانەکانی خوا بەجێ نەبەرێ‌و کاری نائاسایی بکات ئەوەسەرلێشێوانە بۆ خۆی وجگەی خۆی بەڵام سۆفیەکان وڕافزیەکان ئەڵێن دروستە خوا هەنێ‌لەپیاوچاکان ئاگاداربکات کەخۆیان وهەنێ‌کەسی تر بە باوەڕەوەئەمرن پێشەوا ئەبی حەسەنی ئەشعەری هەنێ‌لەزانایانی تر لەوباوەڕەدان بەوێنەی سۆفیەکان ، نازانرێ‌خوابەچ جۆرێ وەبەهۆی چ کەسێکەوە دۆستانی خۆی جگەلەپێغەمبەرانی ئاگادار کردوە خۆی یاجگەخۆی بەباوەڕەوەئەمرن ؟

وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾
فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا۟
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾
فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾
قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى فَمَن تَبِعَ
هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٩﴾

بێ گومان دوای ئەوەی شەیتان بێفەرمانی خوای کردوو ملی بۆ ئادەم دانەنەوان خوای گەورە شەیتانی بێبەش کردلەمیهرەبانی خۆی ،لەبەهەشتی دەرکرد،وەئادەم وحەوای ژنی ئادەمی لەبەهەشت هێشتەوە ،وەلەپاش وئەویش خوارونی کردەوەبۆ ئادەمیزاد ڕێزی ئادەم وسەرپێچی کردنی شەیتان لەفەرمانی خوا .خوائەفەرموێ:

﴿و قلنا يا آدم أسكن أنت و زوجك الجنة ﴾ وەئێمە ووتمان :ئەی ئادەم تۆوژنەکەی خۆت دانیشن لەبەهەشت ،لەهەرجێگەیەئارەزوتان هەیە..دارژانی ئەوراستیەوامان نیشان

ئەدا لەدانیشتنی خانوودا ژن دوای پیاوئەکەویّ ،وەمێردلەهەرجێگەیەبێت پێویستە ژن لەلای بێت ،وەژنیش پێشەواوگەورەی خانوە.

زانایان ئەڵێن : ئەوژنەی ئادەم ناوی حەوایە.هەرچەندلەمەوپێش باسی ژنی‌ئادەم نەکراوە. بەلاّم بەلّگەی ڕاست هەیە کەئەوژنەی ئادەم لەبەشێکی لەشی ئادەم دروست کراوە ، وەك ئەوەخوا ئەفەرموێ:لەئایەتی(١٨٩)دالەسورەتی ئەلئەعرافدا .

﴿ وَجَعَلَ مِنها زَوجها لِيَسْكُنَ إليها ﴾ وەخوادروستی کردوەلەنەفسی ئادەم یالەڕەگەزی ئادەم ژنەکەی خۆی ،بۆ ئەوە ئادەم دانیشیّ لای ژنەکەی خۆی،لەئایەتی(٢١)ی‌سورەتی ڕۆمدائەفەرمویّ :

﴿وَمِنْ آياتِهِ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أنفُسِكُمْ أَزواجاً لِتَسكُنوا إلَيها ﴾ وەهەندێکەلەنیشانەکانی خواکەدروستی کردوەبۆئێوە لەلەشی خۆتان ولەڕەگەزی خۆتان ژنەکانتان بۆئەوەئێوەدانیشن وئارام بگرن لایان ،لەرەگەزی جگەخۆتان دروستی نەکردوون هەتادورەپەرێزی‌نەکەن لەگەڵیان .

بۆ زانین :هەنیّ‌لەزانایان ئەڵێن : ژن لەپەراسوی پیاودروست کراوە.بەلاّم ئەوەی‌شایانی باس بێت مەبەست ئەوەیە :هیچ جیاوازی‌نی‌یە لەنێوان ژن وپیاودا.ژن لەپیاوە،وەپیاویش بەشێکەلەژن .وەبەهەرجۆری‌بیّ‌مەبەستەکەناگوریّ.لەبیرمان نەچیّ‌دروست کردنی حەواپێش چونی ئادەم بیّ‌بۆ بەهەشت یا دوای‌چونی بیّ‌بۆبەهەشت گرنگ نی‌یە ئەوەی‌ئاشکرابیّ‌ئادەم وحەوا هەردوکیان لەبەهەشتا پێکەوەدانیشتوون .

بەلاّم ئەوەی‌ڕاستی بیّ‌حەوا دوای دروست کردنی ئادەم بوە،بۆیە پیاوپێشەواوچاولیّ کراوی‌ژنانە .

بۆئاگاداری : زانایان وپسپۆرانی شارەزا لەبارەی‌بەهەشتەوەبریاریان داوەکەبەهەشت ئەوجێگەیە پاداشتی چاکەی باوەڕدارانە لە پاشەرۆژدا . ئیتر گرِ و گاڵی ئەو کەسانە

وتویانە : بەهەشت لەجیگەیەتردایە جێگـەی بڕوای زۆربـەی زانایـان نی‌یـە بـەبێ‌باوەڕ و خوانەناس دائەنرێن ئەوکەسانەبڵێن لەجێگەیەترە .

﴿ وکلا منها رغدا حیث شئتما﴾ وە ئێوە هـەردوکتان بخۆن لـەخواردەمەنی ومیـوەی بەهەشـت لەهەرجێگەیـەئارەزوتان هەیەبـەژیانێکی فـراوان وخـۆش بـەبێ ئازاروناخۆشـی هەموونەوشتانەی کەلەبەهەشتان هی ئێوەیە ناوەرۆکی ئەورستەیە بۆمان دابـین ئـەکا کـەژن وپیاو وێنەی یەکن لەخواردن وڕابواردن وهەمووشتێکا لەجیهان ولەبەهەشـتا هـەردولایان خاوەنی دارایی تایبەتی خۆیانن بەبێ جیاوازی بەلام پێشەوایەتی گشتی وپێش نوێژی کردنی ژنان بۆپیاوان دروست نی یە یاسای‌ئیسلام داوالەژنان دەکات هەموو کاتێ لەگەڵ مـێردی خۆیانا بژین دوای پیاو بکەون هەتا بەبەختیاری ودڵپاکی بەیەکەوەبژین وڕابوێـرن گومـانی خراپە بۆیەکتری‌نەبەن .

﴿ولا تقربا هذه الشجرة ﴾ وەئێوەنزیکـی ئەودرەختەنەکـەون بـێ گومـان لەودرەختـە قەدەغەیە بەفەرمانی خوا ئیتر ئەودرەختە گەنم بـێ یـا درەختـێ تربـێ مەبەستەکە نـاگۆرێ بەڵگەیـەکی ڕاسـت نـی یـە بۆدیـاری‌کردنی ئەودرەختـە بەڕاسـتی خـواردن لەودرەختەقەدەغەکرابولەسەرئادەم وحەوا وەئەودرەختەبوو بەنەگبەتی بۆئادەم ونەوەکانی

﴿ فتکونا من الظالمین﴾ دوای خواردن لەودرەختە ئێوە ئەبن بەسـتەم کـار، وەیـائێوەمی خۆن هەتانەبن بەستەم کار بەهەرچۆنێ بێ‌خواردنـی ئەبێتـەهۆی دەرکردنـی ئـادەم وحـەوا لەبەهەشت .

﴿ فازلهما الشیطان عَنْها﴾ دوایی شەیتان ئادەم حەوای داماو کـرد بـەنزیك بونـەوەیان لەودرەختە وەدەری کردن لەبەهەشـت وەگومـان دودڵـی خستەدەروونیانەوەبۆخواردنی ئەودرەختە وەئەوانیش لەودرەختەیان خوارد .

﴿ فاخرجهما مما کانا فیه﴾ دوای خواردنی ئەودرەختە ، شەیتان دەری کردئادەم وحەوا لەشتێ ئەوان لەناوی دابوون لەرێزوخۆشی بەهەشت ئاواتی شەیتان ئەوە نـەبوو لەرشێزو

خۆشی بەهەشت بیٚبەشیان بکات بەتەنها بەڵکو مەبەستی ئەوە بووئەوانیش بیٚبەش بىن لەمیهرەبانی خوا هەتاهەتایە وەکو خۆی ئەوپلەوریزەشیان لیٚ وەربگیریٚتەوە بەلاٚم بەوئاواتەی خۆی نەگەیشت بۆیەرق وکینەی کلٚپەی سەند وەئادەم بەدەرکردنی بەهەشت گەورەتر بوو چونکەلەبەهەشتادراوسیٚ‌ی‌خوا بوولەزەویدا بوو بەجیٚگەنشینی خوا زۆرئاشکرایەجیٚگەنشینی گەورەترەلەدراوسیٚیەتی زانایان بیریان جیاوازە لەبارەی‌دەرکردنی‌شەیتان ئەوەی‌جیٚگەی‌بڕوابیٚ کاتیٚ شەیتان پلەوپایەی بەرزی ئادەمی بۆدەرکەوت بەهۆی ئادەمەوەدوور خرایەوەلەمیهرەبانی خوا شەیتان ئادەمی وەك دوژمنیٚکی گەورەی‌خۆی تەماشاکرد بۆیە بەشویٚن هەلیٚکائەگەرا تۆلەی لیٚ بسیٚنیٚ دەستی کرد بەپیلان دروست کردن بەهەرشیٚوەیەبوو خۆی گەیاندە بەهەشت دوو دلٚی خستە دەروونی ئادەم وحەوا خۆی دانا بەدلٚسۆزیٚکی دلٚپاکیان ووتی ئەودرەختەبۆیەقەدەغەیەلیٚتان هەتا ئیٚوەنەبن بەفریشتە بەبەردەوامی بمیٚننەوە لەبەهەشتا وەسویٚندی درۆی زۆری بۆخواردن ئەوانیش بڕوایان وابووکەس درۆ ناکا سویٚندی درۆ ناخوا وازی لیٚ نەهیٚنان هەتا لەودرەختەیان خوارد دوای بەوبۆنەوەلەبەهەشت دەرکران وەك خوا دەفەرموویٚ :

﴿وقلنا اهبطوا بعضکم لبعض عدو ﴾ وەئیٚمەووتمان بەئادەم وحەوا نەوەکانیان ئیٚوە بچنە خوارەوەبۆ لای زەوی هەنیٚکتان دووژمنی‌هەندیٚکتان بن ، نەوەکانیان هەرچەندە لەوکاتەدالەگەلٚیان نەبوون بەلاٚم چونکەلەوان ئەبن لەوان پەیدائەبن بەوینەیە بوون تەماشا بکریٚن ئەوەتەدوژمنایەتی باوەڕداران وبیٚ باوەڕان دوژمنایەتی نەتەوەکان لەسەسەرنیشتیمان وپلەوپایەی جیهان وشتی تریش پیٚدابوون وبەردەوامە هەندیٚ لەزانایان ئەلٚیٚن خوای گەورە ڕووی لەئادەم و حەواو شەیتانە لەودەرکرنەدا زۆرئاشکرایە دوژمنی یەکن .

تیٚبینی :دەرکردنی ئادەم حوا بەسزا دانانریٚ وەك دەرکردنی شەیتان چونکە بەرلەوەی لەبەهەشت دەلربکریٚن پەشیمان بوونەوە وەخوا لیٚیان خۆش بوو بەلاٚم بۆ ئەوەبوو هەتا پەند وەربگرن توشی نەخۆشی ماندوو بوون وئارەق ڕشتن وبرسیٚتی وتینویٚتی وخەفەت

وجەنگ بین لەسەرزەوی زاوزیّو نەوەی زۆر بخەنەوە بەڕوی زەوی‌دا بـلاّو بینـەوە زەوی ئاوەدان بکەنەوە فەرمانی خوا بپاریزن دوای کۆتایی پیّ هاتنی تەمـەنی دیـاری کـراو بمـرن لەپاشەرۆژدا پاداشتی کردەوەی چاك وخراپە وەربگرن .

﴿ولکم فی الارض مستقر ومتاع الی حین ﴾ بۆئیوە هەیە لـەزەوی‌دا جیّگـەی دانیشـتن وئارام گرتن هەتاماون لەسـەرزەوی بژیـن ودوای مردنیشـتان زەوی ئـەبیّ بـەگۆڕتان بـۆ ئیوەیش هەیە لەزوی‌دا ڕابـواردن سـودلیّوەرگرتـن بـۆ ماوەیـە بخـۆن و بخۆنـەوە بدویـن وکاربکەن و هاوڕیّ بگرن ،ئەوانەیش تا کاتی مردنتان ،دووایی بـۆ گـۆر ،دواتـر زینـدوو ئەکرینەوە لەپاشەرۆژدا بۆپرسیارووەلاّمی‌کردەوەکانتان بەڕاستی ئەم ئایەتانە هەرەشەی زۆر ئاشکران بۆئادەمیزاد لەبارەی دەرکردنی ئادەمیزاد لەبەهەشتدا گوناه کردنی ئـادەم وحـوا بەهەرشیّوەیە بووبیّ ئاگادارکر دنی ئادەمیزادە بۆئەوەی بیربکەنەوە لەوشتانەی بەسـەرئادەم وحوادا تی پەرئەبیّ کەبەگوناهیّکی بچووك لەبەهەشت دەرکران بۆئەوش ئیمەلەخوابترسین لەهەموو گوناهیّك گەورەبن یا بچووك دووبارە خۆمان بپاریزین لـەفیزو خۆبەگـەورەدانان ئاواتە خواز مەبە بەوەی دارایی وسامانی جگەی تۆ نەمیّنیّ لەبەرئەوەی‌تۆ نیتەودلّ پیس مەبە بیربکەرەوەلەبەرئەورەوشتە خراپانە بۆشەیتان بیّ بـەش کراولەبـەزیی خـوا قـابیلی کـوڕی ئادەم هابیلی برای خۆی‌کوشت بـەنارەوایی لەبیریشـمان بـیّ خـوا ئاگـاداری کردوویـن لەدوژمنایەتی‌گەورە لەنیوان ئـادەمی باپیرمـان وەئیمەولـەنیوان شـەیتانا هەتائیمـە خۆمـانی لیّبپاریزین هەلّەی نالەبارمان پیّ‌تەکا .

﴿ فتلقی ادم من ربە کلمات ﴾ دوای ئەو کارەساتەی ڕابورد ئادەم چـەند وشـەیەکی لەپەروەردەکەرەکەی خۆیەوە وەرگرت خوا فیّری کرد ئەویش فیّری بوو،یەکیّ لەو وشانە :ئـەی پەروەردەکەرەکـەی مـن :ئەگـەر مـن پەشـیمان ببمـەوەوخۆم پـاك بکـەم ئایـا منئەگەریّمـەوەبۆلای بەهەشـت ،خـوای گـەورە فـەرمووی :بـەلّیّ.هەرچـەندە زانایـان هەریەکەیان ووشەیّکیان دیاری کردوە.بەڕاستی هەموویان شایسـتەی ئـەوەیان هەیـە پییـان

بپارێتەوەلەخوا بەیەکێکیان بێ یا بەهەموویان بێ گرنك نی‌یە،ئەوەی شایانی باس بێ ئادەم پارایەوەلەخوا ،خوالێی بورد .

﴿ فتاب علیه﴾ دووایی خوای گەورە پەشیمان بوونەوەی لێ وەرگرت ولێی خۆش بوو،وەمیهرەبانی وبەزەیی خۆی بۆگەڕانەوە.

﴿ انه هو التواب الرحیم ﴾ بەراستی پەروەردەکەری ئادەم هەر ئەوەبەزۆری پەشیمان بوونەوە وەرئەگرێ ،بەزەیی‌و میهرەبانی زۆرە بۆ بەندەکانی خۆی.

﴿قلنا اهبطوا منها جمیعا﴾ ئێمە ووتمان :ئێوە بچنە خوارەوە لە بە هەشت هەمووتان بۆ لای زەوی . خوای گەورە فەرمانی دا بە چونە خوارەوە و بە دووپات کردووەتەوەی ، بۆ ئەوەیە ئادەمیزاد چاکتر لە خوا بترسن یەکەمیان پەیوەندی بە ڕوونکردنەوەی ئەو یاسایانەوەهەیە دراوە بە فروستادەی خوا کەواتە بەڕووالەت دووپات کراوەتەوە لە ناوەرۆکدا بۆ دوو مەبەستی جیاوازن وە بۆ ئەوە بە ڕستەی دووەم ببەسترێ بە ڕستەی دووایی خۆیەوە کە ئەفەرموێ :

﴿ فإمّا یَأتینکُمْ مِنِي هُدَی﴾ دووایی ئەگەر هات بە ڕاستی بۆلای ئێوە لە لایەن منەوە شارەزایی کردن بەهۆی نامەو نێراو من .

﴿ فمن تبع هدای فلا خوف علیهم ولاهم یحزنون ﴾ دووای ئەو شارەزایی کردنە هەرکەسێ دووای شارەزایی کردنی من کەوتبێ و کاری پێ کردبێ دووایی ترس لەسەر ئەوکەسانە نی‌یە وە ئەو کەسانە خەفەتبار نابن و ناخۆشی نابینن و پاداشتی چاکەی خۆیان وەرئەگرن .

﴿والذین کفروا و کذبوا بآیاتنا﴾ وە کەسانیکی ئەوتۆ باوەڕیان نەهیناوە بەو شارەزایی کردنانەی ئێمە لە نامەو لە نێراوی خواو بە درۆیان خستوەتەوە ئایەتە ڕوونەکانی قورئانی ئێمە ، یەکێتی ئێمە بە درۆ ئەخەنەوە .

﴿ اولئك اصحاب النار هم فيها خالدون﴾ ئەو کەسانە دانیشتوان و هاوبەشانی ئـاگری دۆزەخن بەردەوامن لە نێویدا ئیتر ئەو کەسانە ئادەمیزاد بن یا جنۆکەکان ئەو کەسـانە لـە ئاگردان بە بەردەوامی هەتا هەتایە .

بۆ ئاگاداری : خوا هەموو شتێ لە شوێنی شیاوی خۆیا دائەنێت کە ئادەم و ژنەکەی بۆ ماوەیەك لە بەهەشتا بن ، لە دووایدا خۆیان لە بە هەشت بچنە دەرەوە بە هـۆی خواردنـی ئەو درەختەوە بە سەربەستی خۆیان بـە بـێ ئـەوەی کـەس زۆریـان لێ بکـات ئەگـەر ئـەو کارەیان نەکردایە بـە رخـوردار ئـەبوون بـە ڕابواردنـی بـە هەشـت هـەتا هەتایـە بـە بـێ ماندووبوون و ئازار ، وە هەر خوا ویستی بۆ ماوەیەك ئادەم و حـەوا لـە زەویـدا بمێننـەوە زاوزێ بکەن و ماندوێتی بچێژن لە هەمان کاتیشدا پرسیار لە هەموویان بکرێ لە و کـارو گفتوگۆیانە ئەیکەن لە جیهاندا وە دووایی بگەڕێنەوە بۆ لای بەهەشت بە بەردەوامی .

پ/ چ سوود و چاکەیە هەبووو لە چونی ئادەم بۆ بە هەشت لە پاشان دەرچونیـان بـۆ لای زەوی لە دووایدا دەرچونی ئادەم لە زەوی و گەڕانەوەی بۆ لای بە هەشت لـە پـاش مردنیان ؟

و/ بە زۆری ئەو سودە ئەوەیە کە ئادەم چەند قۆناغێ ببڕێ و سودی پێ بگەیەنێ خـۆی و نەوەکانی سودی لێ وەربگرن دووایی ئەو تاقی کردنەوەیـە دووایـی بگەڕێنـەوە بـۆ لای زەوی بە وتاقی کردنەوە و بە سودانە بۆیان دەردەکەوێ مرۆڤ هەتا هەتایە کـە بـژی بـێ تاقی کردنەوە بە هەر جۆرێ بیەوێ بەبێ بەراورد و کێشانە نابێ بە راستی کەسێ خـاوەنی ویست ی خۆی بێ و بە سەر تێك چون نەڕوا بە گوێرەی هەوەسی خۆی و پابەند نەبێ بـە یاساوە هەتا هەتایە لە بە ختیاری و خۆشیدا ئەژی ، وەئەو کەسەی گاڵتە بە ڕەوشی چاك و یاسای دیاری کراو بکا بە بێ نرخیان دانێ توشی ئـەو شـتە ئـەبێ ئـادەم توشـی بـوو لـە ناخۆشی و پەشیمانی ، وە گیرۆدەی ئازارو تەنگ و چەڵەمە ئـەبێ کەواتـە ئەگـەر کەسـێ گوناە و خراپەی زۆربوو پێویستە وێنەی ئادەم پەشیمان ببیتەوە لە جیهاندا بە رلە مردنی .

بۆ ئاگاداری : زانایان ئەڵێن پێغەمبەران بەر لە پێغەمبەرایەتی گوناهی گەورەو بچوکیان نەکردووە نە لە لایەن باوەڕ هێنان بە خوا و نەلە بارەی گەیاندنی فەرمانی خوا و نە لە لایەن پرسیارو وەڵامی ئایینی و کاروباری ئایینیەوە و کاروباری ئادەمیزادەوە بە گشتی .لە هەموو ڕوویەکەوە ڕاست وێژو ڕاست کردار بوون بە تایبەتی لە بارەی بنچینەی بڕوای ئاینی یەوە خراپەیان لێ نە بینراوە بۆیە جیگەی متمانەو بڕوای هەموو کەسێ بوون بە دۆست و دوژمنانیانەوە مێژووی بێ لەکەیان بووە بە تایبەتی مێژووی پێغەمبەری ئیسلام کە دۆست و دوژمنی ئەیزانن و ئەیلێن.

بۆ زانین : پێویستە ئەو کەسانە پەشیمتان ئەبنەوە لە گوناە بڕوای بێگومانیان هەبێ ئەگەر ئەو تاوانانە لەمەو بەر کردوێتی ئێستا بوایە نەی ئەکرد بڕوایشی وابێ لەمەودووایش نایکا . جا بۆ ئەوەی بزانرێ ڕاست ئەکا نوێژ و ڕۆژ و زەکات و حەجی نەکردووی لە مەوبەری بەسەر بگێڕیتەوە وە تۆڵەو کەفارەتی نەزرسوێنی درۆ و ڕۆژی نەگیراو و کوشتنی ئادەمیزاد ببە خشێ بە هەژاران دارایی هەرکەسی خواردووە بۆی بژێرێتەوە وە یا گەردنی خۆی پێ ئازاد بکا هەموویان بە گوێرەی توانای خۆی .

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِيٓ
أُوفِ بِعَهۡدِكُمۡ وَإِيَّٰيَ فَٱرۡهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَءَامِنُواْ بِمَآ أَنزَلۡتُ
مُصَدِّقٗا لِّمَا مَعَكُمۡ وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرِۭ بِهِۦۖ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي
ثَمَنٗا قَلِيلٗا وَإِيَّٰيَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلۡبِسُواْ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ
وَتَكۡتُمُواْ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ
ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرۡكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبِرِّ
وَتَنسَوۡنَ أَنفُسَكُمۡ وَأَنتُمۡ تَتۡلُونَ ٱلۡكِتَٰبَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٤٤﴾
وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلۡخَٰشِعِينَ
﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَأَنَّهُمۡ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾

پێش ئەوەی دەست بكەین بە ماناكردنی ئەو ئایەتانەی پێشوو باسی هەندێ لە بەسەرهاتی جولەكەكان ئەكەین وە ڕەوشت و مێژوویان بە كورتی ڕوون ئەكەینەوە : خوای گەورە لە چەندین ئایەتی قورئان دا باسی جولەكەكان ئەكا لە و ئایەتانەدا ڕوونی كردۆتەوە خوا چاكەو بە خششی زۆری پێ داون وە سوپاس و ستایشی ئەو چاكانە ی خوایان نەكرد وە پێغەمبەرەكانی خۆیانیان ئەكوشت بە ناڕەوا و دوژمنایەتی و بێ فەرمانی

موسا و هارونیان ئەکرد ، وە دەستیان دایە گوێرەکە پەرشتن ، فیرعەونەکان کردبونیان بە بەندەی ڕابواردنی خۆیان ، دووایی خوا ئەوانی ڕزگار کرد لە چەوسانەوە و بەندایەتی ، ڕزگاری کردن لە خنکاندنی ئاوی دەریای سوور گەزۆو شێلاقەی لە دەشتی (تەبها) بۆ باراندن ، لە ئەنجامدا دەستیان دایە پیلان و خراپە کردن لە گەڵ پێغەمبەرەکانیان لە دووایشدا دوژمنایەتیان بۆ پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ وموسلمانان زۆر بە تیژتر بوو ، وە ئەو کەسەی ڕێگەی ڕاستی بگرتایە دژیان ئەوەستان لەم سورەتەدا بە تایبەتی لە باسی فەرماندانی خوا بەوان بە سەر بڕینی مانگا بە چەند ڕووداوی نالەبار ی جولە کەکانمان بۆ ڕوون ئەبێتەوە .

تێبینی : بە ڕاستی لە زیندگانی و وژیان ئادەمیزاد لە جیهاندا : پاش ماوە ی ژیانیان مێژوویەکی فراوانیان هەیە : لەبارەی چۆنیەتی بەرگ و پۆشاك دروست کردنی خواردەمەنی هەمە جۆرە بۆ خۆیان ڕەنگ و نەخشەی کۆشك بۆ حەسانەوەی خۆیان دانیشتوانی ئەو کاتانە کە ئەمرن ئەو شتانە ئەبەن بە شی کۆمەڵێ تر کەدێن لە دووای ئەوان ، وە ئەمانەیش بە جۆرێ ترو چاکتر پەرە ئەدەن بە و شتانەو کەرەسەی زۆریش ساختە ئەهێنن بۆ خۆیان .. ئەوانیش ئەمرن و تاقمێ تر دێنە سەر زەوی هەروەها هەتا دێ سامان و پلەی جیهان بۆ هیچ کەسێ پایە دار نابێ پێویستە ئێمە تەمێ خواربین و بێ فەرمانی خوا نەکەین .

بۆ ئاگاداری : ئیسرائیل ناوی دووهەمی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمە . برازای ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیمە باپیرە گەورەی پێغەمبەری ئیسلام ﴿ﷺ﴾ عەرەب و جولەکەکان هەردوولایان لە نەوەی ئیبراهیمن ، مانای ئیسرائیل لە زمانی عیبریدا بە مانا عەبدولڵایە لە زمانی عەرەبیدا ... خوای گەورە بە نەرمی و ڕێزەوە ڕوونەکاتە جولەکەکان و ئەفەرموێ ئەی کوڕانی ئیسرائیل بۆ ئەوەی هۆشێ بکەنەوە بیێتەوە بیرتان کە لەو نەوە پیرۆزەن ، وە بۆ ئەوەیش هەستیان بجۆشێ کە خوا ئەو ڕێزەی پێداون و لە نەوەی ئەو

پیاوانە کە خراپە نەکەن .. جولەکەکان ناویان ئەبرێ بە (یـە هـود)، چونکـە هـەندێکیان نەوەی یە هوزای کوڕی یە عقوبن ..

بۆ زانین : کورتە مێژوویەکی جولەکەکان ڕوون ئەکەینەوە بە م جـۆرەی دووایـی : وەك لە سورەتی (یوسف) دا باسی ئەکرێ یـەعقوب خـۆی و کوڕەکـانی لـە سـەر داخـوازی یوسفی کوڕی یەعقوب کە شالیاری دارایی فیرعەونی ئەو سەردەمەی میسر بوو لــە فەلــە ستینەوە کۆچیان کرد بۆ میسر ، وە فیرعەون لە بەر ڕێـزی یوسـف بـە پیتـزین جێگـەی میسری پێ بەخشین ماوەیەکی زۆر لەو جێگەیە مانەوە بەڵام ئەو فیرعەونانەی لــە دووایـدا هاتنە سەر تەخت و دەستیان کرد بـە چەوسـانەوە ی جولەکـەکان ، ئەشکەنجەو ئـازاری زۆریان ئەدان بە تایبەتی لە کاتی فیرعەونی سەردەمی موسادا کوڕەکانیـان سـەر ئـەبڕی و ژنەکانیانی ئەهێشتەوە هـەتا بـەرە بـەر ە کۆتاییـان پـێ بـێ و ئـەی کـردن بـە بـەندەوە کارەکەری خۆیان پاش ماوەیە خوا موسای کوڕی عیمرانی کرد بە پێغەمبەر بۆیان بـە هـەر جۆرێ هەبوو ڕزگاری کردن لەو ماوەی ڕزگارکردنەیاندا دووڕووی و ترسنۆکی زۆریـان بەرانبەر موسا بەکار ئەهێنا ، وە موسا داوای لێ کردن بگەڕێنەوە بۆ فەلەستین ، وە جەنگ بکەن لـە گەڵ دانیشتوانیاندا ، وە بەڵێنی پێ دان سەر ئەکەون بەسەریانا ، وە جولە کەکان پاشە کشێیان نەکردو و بڕوایان بە خۆیان نەبوو ، وە بەموسـایان ئـەوت:خـۆت و خـوای خۆت جەنگیان لە گەڵ بکەو داگیریان بکەن ، دووای ئێمە لەو جێگەیەدا دائەنیشـین، لـە بەر نالەباریان و بێ فەرمانی کردنی موسا خوا پێویستی کرد لە سەریان چـل سـاڵ سـەر دەرنەکەن بۆ هیچ جێگەیە لە دەشتی (سینادا) بێن و بڕۆن ، تانەو بیانوی زۆریان ئاڕاستەی موسا ئەکرد لە ماوەی ئەو چل ساڵە دا، موساو هـارونی بـرای کۆچـی دووایـیان کـرد ، هارون لەپێشەوەی موسامرد، دووای کۆچی موسا ـ یوشـەعی کـوڕی نـون و خوشـەزای موسا بویە پێغەمبەر و جێگەنشینی موسا، بەخۆیو بـە ـ جولەکەکانـەوە بـەرەو فەلەسـتین ڕۆیشتن و داگیریان کرد و زۆریان لێ کوشتن و ئەوانەیان مابونەوە دەریان کردنـو خۆیـان

لە جێگەکانیان دانیشتن، دووای یوشەع چەند پێغەمبەرێکی تر نێرران بۆلای بەنوئیسـرائیل ،داگیرکردنی فەلەستین پێش هەزارو سێ سەد ساڵ بەر لەدایك بونی عیسا لە ساڵی پێنـج سەدو نەوەت و شەشی بەر لە زاینی پاشای (بابل) بەختە نەسر پەلاماری ـ فەلەستینی دا ، پاشایێتی جولەکەکانی کۆتای پێهێنا و زۆر کەسیانی سەربڕی،ئەو کەسانەیان مابونەوە بەدیلی بردنی و دەستی بەسەردا گرتن ، لە ماوەی فەرمان ڕەوایی بەختەنەسـردا مانـەوە بەچەوساوەیی هەتا ساڵی پێنج سەدو هەشتی پێش زاینی،ئەوبو پاشای فارسەکان سەرکەوت بەسەر بەختەنەسردا،جولەکەکان کەمێ پشویاندا و قاچی خۆشیان ڕاکێشاوچونەوەبۆ فەلەستین بۆ ماوەی دووسەد ساڵ لەژێر فەرمان ڕەوایی فارسەکانا بون. لەپاشا کەوتنە ژێـر دەستی ڕۆمانەکان. بەلآم ڕۆمانەکان لە دووای ئەوەی ئەسکەندەری گەورە دەستی گرتبـو بەسەریاناو جولەکەکان بون بەژێردەستەی ئەسکەندەر، لە ماوەی فەرمان ڕەوایـی ڕۆمانیەکان جولەکەکان شۆڕشێکیان بەرپاکرد لە دژیان و ڕۆمانیەکان ئەو شۆڕشەیان ـ کوژاندەوەو لە فەلەستین دەریان کردن ، ئەوانیش سەری خۆیان هەڵگرت، هەریەکەیان بۆ لایەك بلاو بونەوە بەسەر زەویدا، بەرۆژهەلات و بەرۆژئاوادا. بەباکورو باشـورداکەمێکیان لە میسـرو لوبنـان و سـوریەو عێراقداو لەحیجازا داگیرسانەوە، هەندێکیشیان هـەر لەسەردەمی سولەیمانەوە بەهۆی بازرگانیەوە لە یەمەندا مابونەوە.

خوای گەورە ڕێزی بەنو ئیسرائیلی گرت و پێغەمبەرانی زۆریـان لێـی پەیدابو، وەك موساو هارون و یوشەع و داودو سولەیمان و ئەیوب و عوزەیرو زەکەریاء ویەحیاو عیسـاو ـ پێغەمبەرانی تریش ، لەبیرمانبێ مەریەمی دایکی عیسا لە نەوەی داودە، جولەکەکان باوەڕیان بە پێغەمبەرایەتی عیسانیە، بە گومانی خۆیان ئەوعیسا یە تەورات باسی ئەکا هێشتا نەهاتوە..

بۆزانین: کاتێ پێغەمبەری ئیسلام ﴿ ﷺ ﴾ کۆچی کرد لەمەکەوە بۆ مەدینە سێ تاقم ـ لە جولەکەکان لە مەدینەدابون: بەنی قەینا ع. بەنی قورێزە.بەنی نەضیر. جێگەی زۆریـان

پێك هێنابو بۆ دروست کردنی مەی. چەندین مەڵبەندیان هەبو بۆداوێن پیسی و کاری خراپ، دەرگایان واز بو بۆ پارە وەرگرتن، پارەیان بەهەرچۆنێ دەست کەوتایە لایان گرنگ نەبو، لەوەرگای زۆریان هەبو بۆ بەخێوکردن بەراز. هەرئەوان کاری زەڕەنگەریان ئەکرد، بازرگانیان ئەکرد، بەوبۆنەوە پارەی زۆرو زێڕو زیویان پێکەوەنابو . بەسود نەبوایە کڕین و فرۆشتنیان نەئەکرد. بەکورتی دەستیان گرتبو بەسەر ئابوری شاری مەدینەدا، وەك دەستیان گرتوە بەسەر ئابوری زوربەی زۆری ڕژێمەکاندا. بەتایبەتی ئەمریکاو بەریتانیاو فەرنساو زۆر تری کیشوەرەکانی ئەفریقا.

دووای دانیشتنی پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾ لە مەدینە جولەکەکان هەستیان کرد بونی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ لە مەدینەدا مەترسی زۆر گەورەی هەیە بۆیان ڕاستەو خۆ، کاری گرنگ ئەکاتە سەربازرگانی و قازانج و بازاڕیان. ئەیان زانی لاوەکانی مەدینەبۆ لەمەوپاش ئاموشۆی جێگە داوێن پیسیەکان ناکەن،بۆیە دەستیان کرد بەپیلان دروست کردن بۆ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ گیرو گرفتیان بۆ پێغەمبەر ئەخستەڕێگەیدوو ڕویان بەکار ئەهێنا. لە ژێرەوە لە گەڵ بت پەرست و دوو ڕوەکانی مەدینەبون،هاوکاریان ئەکردن لە دژی پێغەمبەرو موسڵمانان بۆ سودی تایبەتی خۆیا.

لەم سەردەمی ئێمەیشدا تاقمی کۆنە پەرستان و دوژمنانی ئیسلام بۆ سودی تایبەتی خۆیان یاریدەی یەکتری ئەدەن لە دژی موسڵمانان و لە دژی مرۆڤایەتی. بەناوی کۆمەکیەوەچەك ئەدەن بەڕژێمە کرێ گرتەکانی خۆیان، لەنهێنیدا پەیمانیان پێ مۆر ئەکەن ئەو چەکانە بەکار نەیەنن لەدژی دۆستانی خۆیان، ئیتر بادوژمنی خۆشیانبن.دوژمنانی ئیسلام پارەو چەکیان ئەدەنێ ئەوانیش مرۆڤایەتیو نیشتمان و برای خۆیانیان ئەدەنێ ، بۆئەوەیش بەکاربێنن لە دژی هاوزمان و هاوئاین و هاونیشتمانی خۆیان.

کاتێ پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾ چوە مەدینە لەڕداوو چۆنێتی ئەو شارە ئاگاداری پەیدا کرد لەهەمو ئەو شتانە باس کران. ڕێگەو شوێنی بۆ نەهێشتنی دژایەتی پێغەمبەرو باوەڕداران

ڕەچاو کرد. لەپێشەوە ووتو وێژی بەکارهێنا لە گەڵ جولەکەکان و بەڵگەی بۆهێنانەوە، گفتوگۆی نەرمی لەگەڵ ئەکردن. یەکەم جار پەیمانی ئاشتی لە گەڵ مۆر کردن، پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ سەربەستی تەواوی دانێ لە بارەی ئاین و سامان و جێگەی پەرستن و بازاڕو بازرگانی و شتی ترەوە ـ بەدڵنیایی بژین و دەست درێژی نەکرێتە سەریان. بەو مەرجەی ئەوانیش دژی ئیسلام کار نەکەن و یارمەتی پێغەمبەر ﴿ ﷺ﴾ بدەن. ئەگەر موسڵمانان تالآنیا لەبت پەرستان و بێ باوەڕان گرت جولەکەکانیش بەشداربن. بەهاو بەشی موسڵمانان بەرگری لە شاری مەدینە بکەن، ئەو شارە شاری هەموبانێ . نەك بەتەنها بۆیەکێکیانبێ . بەلآم زۆری نەبرد پەیمانەکەیان شکاند. بێگومان پەیمان ڕێگە ناگرێ لە نیازی پیسی خۆپەرستان و ستەمکاران کە دانیشتوان توشی زیان نەبن. گورگ و مەڕ ئاشتەواییان ناکرێ. کەواتە بێ سودە باسی چاکەو خۆشی خوابکەی کەبەخشیویەتی بە جولەکەکان لە قازانج و تایبەتیان کەم بکاتەوە. ترسان و ـ ئامۆژگاری کردنی ئەوان و دوژمنانی ئاین و بێباوەڕان کاریان تێ‌ناکا. ئەگەر ئەو شتانە لە قازانج و سودی تایبەتیان کەم بکاتەوە، کاتێ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ بۆی ڕون بویەوە بێ ـ هودەیە ئامۆژگاری و پەیمان، بڕیاری داو فەرمانی دەرکرد بۆ موسڵمانان بازاڕێکی تایبەتی بۆ موسڵمانان پێك بێنن، ئەوانیش بەگورجی بەدەم فەرمانی پێغەمبەرەوە ﴿ ﷺ ﴾ چون بازاڕی تایبەتیان بۆ خۆیان ساختە هێنا. کڕین و فرۆشتن لە بازاڕدا ڕواجی پەیدا سەند و پەرەی پێدرا چونکە ئەو بازاڕە تازەیە لە سەر داد پەروەری دامەزرا بو ، قازانجی بکڕو بفرۆشی مسۆگەر کردبو.

سودی گشتی ئەو بازاڕە بۆ هەموان بو بەگشتی، بۆیە دڵی جولەکەکان پڕبو لەڕق و کینە بۆ پێغەمبەر دەستیان کرد بەشکاندنی پەیمان هەتا بەهەر نرخێ‌بێ تۆڵە لەموسڵمانان بکەنەوە. خوای گەورە لەمەر دوا باسی ئەو هەمو ڕوداوانە ئەکاو ئەفەرموێ ،

﴿ یابني اسرائیل اذکروا نعمتي التي انعمت علیکم ﴾ ئەی کوڕانی ئیسرائیل: ئێوە بیری ئەو چاکانەی ئەو تۆی من بکەنەوە بەخشیومەو ڕژاندومە بەسەر ئێوەدا لە پێغەمبەرانی

زۆرو سامان و دارایی زۆر تەندروستیشتان، باپیرەکانتانم لە ستەمی فیرعەون ڕزگار کـردو فیرعون و تاقمەکەیمان خنکاندن بەئاوی زەریای سـور، لێتـان خـۆش بـوم دووای ئـەوەی گوێرەکەتان پەرست.ئێستایش موحەمـەدم ڕەوانـەی لاتـانم کـرد هـەتائێوە لەبـەر سـودی خۆتان باوەڕی پیێبکەن و بیر لەچاکەکان بکەنەوەو سوپاسـم بکـەن ، بـەکردەوەو کـاری چاك هەڵسن، ئەوشتەی من داواتان لێ ئەکەم بەجێی بهێنن، بـاوەڕ بەموحومـەد بکـەن و ـ نێرراوی منە بۆلای هەمو ئادەمیزاد. گیروگرفتی مەخەنە بەردەم و یاریدەی بدەن.

﴿ وأوفوا بعهدی ﴾ وە ئێوە بەجیێبێنن پەیمانی من بەباوەڕ هێنان و کردەوەی چاك ، لـە بونەوەراندا بەڵگەمی زۆرم بۆ داناون و تـەوراتم بـۆ نـادوون ئەگـەر بـەداد پەروەرانـەوەو بیێلایەنی تەماشایان بکەن و تەماشای قورئان بکەن باوەڕ بەئاینی ئیسلام بهێنن، لـە تـەوراتا باسی موحەمەدتان خوێندوە تەوە، لـــە دانیشـتوانی پەنـهان مـەدەن و ڕایگەیـەنن بـەوان و خۆیشتان کار بەتەورات بکەن و باوەڕیش بەقورئان بهێنن.

ئەم ئایەتە هەرچەندە ڕوی پیێکراوە بۆلای جولەکـەکانی مەدینـە و ئـەو ڕێزانـە بـەوان نەدراوە بەڵکو بەباپیرە پێشـــوەکانیان دراوە، زۆر ڕاسـتە. بـەڵام لەبـەر ئەوەیـە ئەمانـەیش لەنەوەی ئەوانن و لە سەر بیرو بۆچونـی ئـەوانن، وەك ئەوەوایـە نـاوەرۆکی ئـەم ئایەتانـە بۆدانیشتوانی مەینەش بـیێ ئـەو ڕێـزەی خـوا بەخشـیوێتی بـە باپـیرەی ئـەوان بەخشـرابیێ بەمانیش.. وەئەتوانین بلێین. هەمو ئادەمیزاد یەك نەتەوەن و ئەو پیمانە هەمومان ئەگرێتـــەوە ، هەمومان پێویستە بەنیازی پاکەوەباوەڕبهێنین، وەپەیمان بۆ جولەکەکان و جگەی ئەوانیشە کەهەر کەسیێ باوەڕ بەخوا بهێنیێ لە پاشە ڕۆژدا پاداشتی خۆیان وەرئەگرن.

خوای گـەورە بەڕسـتەی ﴿ اذکـروا نعمـتي ﴾ بۆمـان ڕون ئەکاتـەوە زوربـەی زۆری ئـادەمیزاد دوای خـواردن و چاکـەو ڕابـواردن ئەکـەون لـە هـەر کەسـێکەوەبیێ ، بۆیـە ئەفەرمویێ بیری چاکەکردنی من بکەنەوە و باوەڕم پیێبهێنن هەتا پاداشـتان بدەمـەوە ، بـەو ڕستەیە جولەکەکان ئاگادار ئەکا. بێگومان پاداشتی ئـەو کەسـانە لـە بەرئـەوەی چاکـەی

لەگەڵ کراوەباوەڕ بهێنیٚ کەم ترە لە پاداشتی ئەو کەسانە هەر لەبەر خوا باوەڕ بهێنن و بە ئومێدی چاکەی جیهان نین، بۆ ڕاستی ئەو باسە خـوا ڕونەکاتـە موسـڵمانان و پـەیڕەوانی موحەمەد﴿ ﷺ ﴾ ئەفەرمویٚ ﴿ فاذکرونی اذکرکم ﴾ ئێوە یادی مـن بکـەن منیـش یـادی ئێوە ئەکەم ئەو ڕستەیە وامان پیشان ئەدا موسـڵمانان هـەر خوایـان لـە یـادە و دارایـی و سامان و خواردەمەنیان مەبەست نیە. بێگومان موسڵمانان هەر لەبەر خـواو فـەرمانی خـوا وازیان لە نیشتمان و مناڵ و دارایی خۆیان هێناو کۆچیان کرد لـە مەکـەوە بـۆ مەدینـە و پەیـمانی خوایان دابین کرد.

ئەگەر دارایی‌و سامانیشیان ببوایە لـە ڕێگـەی خـودادا بلاوێیـان ئـەکردەوە، خۆیشـیان ئەکرد بەفیدا کاری فەرمانی خواو چەسپاندنی یاسای قورئان. کەواتە پاداشتی موسـڵمانان مەگەر هەر خوا بیزانیٚ. خوا ئاگای لـەدڵی هـەردوولایان هەیـە، هەریەکـەیان بـەگوێرەی نیازی خۆیان ڕویان تی‌ئەکا.

﴿ اوف بعهدکم ﴾ من بەجی‌ئەهێنم پاداشتی پەیمانەکانی ئێوە. باری گرانـاتن لـە سـەر هەڵئەگرم و شیرینترین پاداشتان ئەدەمیٚ، ئەتان خەمە بەهەشـت. لێتـان ئـەبورم. سـامان و دارایتان ئەپارێزم. بە ئاشکرا کردنی و چەسپاندنی باسی موحەمەد لە تەوراتاو لـە ئینجیـلا گەرەترین پاداشتان ئەدەمەوە.

﴿ وایای فارهبون ﴾ وەهەر لەمن بترسـن لـە هـەمو شـتیٚ ئەیکـەن و لـە هەموشـتێکا نایکەن. وەسزای من زۆر پترە بۆ ئەو کەسانە پەیمانی خۆیان ئەشکێنن. ناوەرۆکی تـەورات مەفرۆشن بە ڕابواردنی جیهان، بترسن برێـژم بـە سـەرتانا ئـەو ئازارانـەی ڕژانـدم بەسـەر باپیرەکانتانا، لە جگەی خوا کەسیٚ شایستەی ئەوەنیە ئێوە لیٚی‌بترسن ئەم ڕستەیە ڕونەکاتـە جولەکەکان، بەتایبەتی زاناکانیان.

﴿ وامنوا بما انزلت مصدقا لما معکم ﴾ وە ئێوە بـاوەڕ بـهێنن بـە شـتیٚ مـن ناردومـەوە خوارەوە وە باوەڕ کەرو مۆر کەرە بۆشتیٚ لە گەڵ ئێوەدایە کەتەوراتە، قورئـان و تـەورات

وەك یەکوان لەتەنهایی خوداو فەرمان دان بە پەرستنی خواو بلاُوکردنەوەی داد پەروەری بە نێو دانیشتوانا. باسی شێوازی موحەمەد لە نێو تەوراتا هەیە. کەواتە وەك باوەڕتان بە تەورات هەیە باوەڕتان بەقورئان و موحەمەد هەبێ. عیساو ناوەڕۆکی ئینجیل بە درۆ مەخەنەوە. سەرچاوەی هەمو نامەکان یەکەو ئاین هەریەك ئاینە کە خوا ناردویتی بۆسەر موحەمەدو موساو عیسا.

﴿ ولاتکونوا اول کافربه ﴾ وە ئێوەی بەنەوئیسرائیل مەبن بەیەکەمین بێباوەڕ بەقورئان، ئەبوایە ئێوە یەکەمین تاقم بونایە باوەڕتان بەقورئان بهێنایە، ئێوە خۆتان موژدەتان ئەدا بەهاتنی موحەمەد، ئێوە موحەمەد وەك کوڕی خۆتان ئەناسن و تەورات بۆتانی ڕون کردوەتەوە بۆ لەبیری خۆتانی ئەبەنەوە لە مەو پێش بەبت پەرستانتان ئەووت: پێغەمبەری دووا کاتی جیهان خوا ئەی‌نێرێ و ئێمە پەیڕەوی ئەکەین و زاڵ ئەبین بەسەرتانا، لە کیسی خۆتانی مەدەن ئەو کەسەی ئێوە چاوەڕوانتان ئەکرد موحەمەدە.

﴿ ولاتشتروا بآیاتي ثمنا قلیلا وایاي فاتقون ﴾ وە ئێوە مەکڕن ئایەتەکانی من بەنرخێکی کەم، مەگۆڕن باوەڕهێنان بەبێ باوەڕی، باوەڕتان بەهەندێکیان هەبێ و باوەڕتان بەهەندێ تریان نەهێنن بە ئاشکرا بەهۆی دیاری بۆ هێنانتان، هیچ شتێ بەرانبەری باوەڕهێنان نیە، بە ئومێدی سەرۆکایەتی و پلەی جیهان فەرمانەکانی من پەنهان مەدەن لە دانیشتوان. جگەی ئەویش بە وەرگرتنی دیاری دژی فەرمودەکانی خوا هەڵئەسان هەمو ساڵێ وەك سەرانە مالومەکانتان ئەندازەیێکی دیاری کراویان ئەسەند لە جولەکەکان لە بەرهەمی کشتو کاڵ و ئاژەڵ بەشیان ئەدرا . هەر لەمن بترسن و خراپە مەکەن و دەست کاری نامەی من مەکەن ، ئەم هەلە لەکیس خۆتان مەدەن ، باوەڕ بەموحەمەد بهێنن، لە کاتی فەرمان دان بۆ نەهێشتنی ستەم لایەنی دەستەڵات داران مەگرن و داد پەروەربن.

تێبینی: ئەو ئایەتە پیرۆزانە هەرچەندە لە بارەی بەنوئیسرائیلیەکانەوە هاتوەتە خوارەوە و بەلاّم هەمو ئادەمیزاد ئەگرێتەوە بەبێ جیاوازی، خوای گەرە بەرتیل و سەرانەو گۆڕانی -

یاسای ئاین و کارنەکردن بە یاساو فێر نەکردنی ئادەمیزاد پێویستیەکانی ئاین بە وەرگرتنی دیاری و پارەو پول خودا قەدەغەی کردون.. لەم سردەمەی ئێمەدا شاگردی جولەکەکان زۆرن لە هەمو کات و جێگەیەکدا، بە هەزاران ڕنگ خۆیان ئەگۆڕن بۆ دوست برینی دانیشتوان بەبێ ماندو بون و ئارەق ڕژاندن پارەو سامان و کۆشك و شتی تری نایاب بۆخۆیان ئەسازێنن هەندێکیان بەچاك کردنەوەی تەلاق ، هەندێکی تریان بەنوشتە نوسین و دانە گرتنەوەو ناو ـ دەست خوێندنەوە ، تاقمێ تریان ئەڵێن: ئێمە پیاو خواین ، ئەو کەسانەو زۆر کەسانی تر خاوەنی پیشەی دەس برین و تەڵەکە بازین، پەیوەندیان بەئیسلامەوەنیە، هەندێ تریان بەهاوردنی گیانی (جلب الارواح) و خەواندنی منالان و سادەئەقلان.

بۆزانین: زانایانی ئاینیو پێشەوا گەورەکان وێنەی شافیعیو ئەحمەدو ئەبو سەور و گەلێکی تریان لایان دروستە کرێ وەرگرتن لەسەر فێرکردنی قورئان و پێش نوێژی چونکە پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێ:﴿ إن أحق ماأخذتم عليه أجرا كتاب اللـه ﴾ بوخاری ئەو ـ فەرمودەیە نوسیوە ، بەڕاستی شایستەتر شتێ ئێوەکرێی لەسەروەرگرن نامەی خوایە.. کار بەدەستان پێویستە لە سەریان چەند کەسێ دیاری بکەن بۆ جێ بەجێ کردنی کێشەی دانیشتوان و پیش نوێژی کردنی موسڵمنان، کاربەدەستان نەیکەن گوناهبارن.. موسڵمانان خۆیشیان دیاریان بکەن بۆ ئەو کارانە بە موچەیێکی دیاری کراو بۆیان.بۆنمونە کاتێ پێغەمبە﴿ ﷺ﴾ کۆچی دوایی کرد موسڵمانان ئەبوبەکریان کرد بەجێگەنشینی پێغەمبەرو موچەیان بۆدیاری نەکردبو. کەلو پەلی بازرگانی خۆی هەڵگرت و بەرەو بازاڕ کەوتەڕێ، پێیان ووت، بۆچ جێگەیە ئەڕۆی، ئەبوبەکر ووتی: ئەی بەچ شتێ خۆم و خێزانەکانم بژێنم؟ هاوڕێکانی پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەبوبەکریان گێڕایەوەو موچەیان بۆدیاری کرد، ئەگەر کەسێ دارایی داربو، کەسی تر جگەی ئەو پەیدا نەئەبو دانیشتوان فێری قورئان بکا

پێویستە لەسەری بە خۆڕایی قورئانیان فێربکا. ئەگەر دارایی وای‌نەبو پێی بـژی - پێویستە موچەی بۆ دیاری بکرێ بۆ مەبەستی فێرکردن قورئان و پێویستی تری ئاینی.

خاوەنی تەفسیری قورتوبی لە مانا کردنی ئەوئایەتانەدا ئەڵێ: پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەفەرموێ: چاکترین ئادەمیزادو چاکترین کەسێ بڕوا بەسەر زەویدا ئەو کەسانەن مامۆستای فێر کردنی قورئانن، هەمو کاتێ ئەو کەسانە قورئان تازە ئەکەنەوە بەو فێرکردنە، لەخۆتانەوە دیاریان بۆبەن نەك بەناوی کرێوە، ئازاریان مەدەن و دڵیان مەڕنجێنن، مامۆستا کەمناڵێ فێری قورئان بکا وبڵێ ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ مناڵەکە بڵێ ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ خوا بەمیهرەبانی خۆی ئەفەرموێ: ئەو مناڵەو مامۆستاو باوك و دایکم لە ئاگر ئازاد کردن.

بۆئاگاداری: خوای گەورە بەڕستەی ﴿ وإياي فارهبون ﴾ ڕووەکاتە هەموبەنوئیسرائیلی بەگشتی. وەبەڕستەی ﴿ وإياي فاتقون ﴾ لەگەڵ مالومەکانێتی بەتایبەتی.

﴿ ولاتلبسوا الحق بالباطل ﴾ وەئێوەی بەنوئیسرائیلی ئەو ڕاستیەی ئەو تۆ من ناردومەتەخوارەوە لە تەوراتا تێکەڵاوی مەکەن بەو شتەپوچانەی خۆتان هەڵی ئەبەستن، لە بەرچ شتێکە باوەڕ بەهەندێ لەئایەتەکانی قورئان ئەکەن و باوەڕ بەهەندێ تریان ناکەن کەباسی موحەمەد ئەکا؟ بەڕاستی جولەکەکان هەر لەکاتی پێغەمبەرەوە سەرچاوەی دووبەرەکی بوون لە نێوان موسڵمانانا بەتایبەتیو لەنێوان ئادەمیزادا بەگشتی.

﴿ ولاتكتموا الحق وانتم تعلمون ﴾ وەئێوەمەشارنەوە ڕاستی لە نەخوێنەواران لە باسی موحەمەد. ئێوە ئەزانن ڕاستی تێکەڵاوی ناڕاستی و پوچ ئەکەنو ڕاستی ئەشارنەوە.

تێبینی: بۆ دابین کردنی ڕاستی ناوەڕۆکی ئەو سێ ئایەتانەی پێشو کەگومانیان تێدا نیە هەندێ لەو باسانە نوسراون لە نامەو ئامۆژگاری پێغەمبەرە پێشوەکان کەموژدەیان داوە بەهاتنی پێغەمبەری ئیسلام ﴿ ﷺ ﴾ ڕوون ئەکەینەوە بەوەرگێڕانی دەقەکانیان:

١ـ لە فەسڵی یەکەم لەسفری یەکەمی بەشێکی تەوراتاهاتوە: خاتون هاجەری کارەکەری ـ (سارای) ژنی ئیبراهیم لە خاتو سارا رنجاو ویستی بتۆرێ، لە ڕێگەدا فریشتەیێکی بینی بەهاجەری ووت: بۆچ شوێنێ‌ئەڕۆی؟ ووتی: لە خاتون سارای گەرەی خۆم هەڵدێم،فریشتەکە بەهاجەری ووت: بگەڕێرەوە سەری بچوکی بۆ دانەوێنە،خوا مناڵی زۆرت پێ ئەبەخشێ لە پاداشتی ترسانت لە خواو پاڕانەوەت لە خوا، ئێستا ئاوسی بەمناڵێکەوە ناوی بنێ (ئسماعیل) ئەو کوڕە چاوی ئادەمیزادە،تواناو دەستی بەسەر هەمو سێکەوەیە دەستی هەموان بەرێزدا ڕێووە و بۆلای ئەو کوڕە بەرز ئەبێتەوە، هەمویان چاوەڕوانی ئەون. ئەو کوڕە سوپاس کەری خوایە. بێگومان پێغەمبەر لە نەوەی ئیسماعیلە، وە نەکانی تری ئیسماعیل جگەی پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾ نەبوون بەچاو لێ‌کراوی هەموان بۆیان جوت نەبوە ـ بنەپێشەوای دانیشتوان جیهان و نەیان توانی لە بیبان دەرچن و بگەنە سنوری عێراق و شام بەبێ ترس. بەڵام کاتێ پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ خوا کردی بەنێرراوی خۆی نەوەکانی ئیسماعیل و هاوڕێکانی پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾ خۆر هەلاّ ت و خۆر ئاوایان بەزۆری داگیرکرد، تێکەڵاوی زۆربەی زۆری دانیشتوان بون. ئەوانیش بەهاوبەشی نەوەکانی ئیسماعیل خانەی خوایان بەپەرستن ئاوەدان کردەوە.

٢ـ لە فەسڵی (١١) یازدە لە سفری پێنجەم لە تەوراتا هاتوە: پەروەردەکەری ئێوە کەخوایە ئەنێرێ بۆلاتان کەسێ لە خۆتان و لە نێو براکانتانا وێنەی من. لە هەمان فەسڵداخوابە موسای فەرموە: من ئەنێرم بۆتان وێنەی تۆ لە نێو براکانتانا، هەر کەسێ فەرمانەکانی ئەو پیاوەی پێ بگاو نەی بیسێ‌و باوەڕی پێ نەهێنێ تۆڵەی لێ ئەسێنم... وەئەم فەرمودەیەئەوە ئەگەیەنێ ئەو پیاوە لەنەوەی ئسرائیل نیە کەباپیری جولەکەکانە ئیسرائیل جگەلە (عیص) برای کەی نەبوە، وە(عیص) لە نەوەی ئەو هیچ پێغەمبەری جگەی (ئەیوب) ئەیوب پێش موسا کراوە بەپێغەمبەر، تەوراتیش بۆ موسا هاتوە. کەواتە ئەو پیاوە

موژدەی پیٚدراوە لە نەوەی برای (ئیسحاق) کوڕی ئیبراهیمە کە ئیسماعیلە، موحەممەدیش لە نوەی ئیسماعیلە .

٣ـ لە فەسڵی بیست هەم لەسفری پێنج هەم لە تەوراتا هاتوە: ڕوناکی خوا هات لە توری سیناوە وەدەرکەوت لە کێوەکانی (فارانەوە) پیاو چاکان لەلای ڕاستی ئەو کێوانەوە ڕزیان بەست.خوای گەورە بەوانی بەخشی گەورەی و خۆشەویستی کردن لە لای گەلان، هەمو گەلان پیت و فەڕ لەو پیاو چاکانە وەرئەگرن ... ڕون ترین بەڵگە لەسەر ئەو موژدەیە ئەمەیە: (فاران) بریتیە لە حیجاز، لەتەوراتا نوسراوە کەئیماعیل لە چۆڵەکانی (فاراندا) فێری تیرە نازی ئەبیٚ، ئەو گەرەیەش بۆ ئیسماعیل پێك نەهات و پیاو چاکانیش لە کاتی ئەو دا نەبوون. کەواتە بێگومان ئەو شناسنامەو پێشەییە هەر بۆ موحەممەدە﴿ ﷺ ﴾

٤ـ لەنامەی (ئەشعیا)دا لە فەسڵی بیست و دووهەمدا هاتوە: ئەی مەکە ڕاپەڕەو هەڵکە چرای ڕاستی، بەڕاستی نزیکە کاتەکانت، ڕێزی خوای گەورە هەڵهات بەسەرتا. بەڕاستی ـ تاریکی ڕوی زەمینی داپۆشیوە، تەم و مژ داوێتی بەسەر هەمو گەل و نەتەوەکاندا پەروەردەکەری بونەوەران ڕوناکی ئەدا بەسەر زەویدا، هەمو گەلان ئەچن بۆلای ئەو ڕوناکیە، پاشاکان بەرەو گزنگی ئەو ڕوناکیە ئەچن. ئەی مەکە چاوت بکەرەوە تەماشابکە و بیر لەخۆت بکەرەوە، هەمو گەلان لەلای تۆدا کۆئەبنەوە و نەوافت ئەکەن و بەدەورتا ئەسوڕێنەوە.

٥ـ لە سفری یەکەم لە تەوراتا خوا ئیبراهیمی ئاگادارکردو فەرموی: داواکاریەکەتم لەبارەی ئیسماعیلەوە وەرگرت و پیرۆزیو گەورەیی و نرخم پیٚبەخشی، وەئەوم بۆ نەتەوەیکی گەورە دروست کردوە. زۆر ئاشکرایە ئیبراهیم نەخۆی و نەکوڕکانی نەتەوەی گەورەیان نەبوەلە جگەی پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾.. خوا لەقورئاندا ئەفەرموی: دووای دروست کردنی کەعبە. ئیبراهیم و ئیسماعیل لە خودا پاڕانەوە کەلە نەوەی ئەوان پێغەمبەری بنێری، جگە لەپێغەمەرو فردستادەیە نەنێرراوە،بۆیەش پێغەمبەر ئەفەرموی:من داواکراوی

ئیبراهیم و ئیسماعیلی باوکەکانی خۆم و موژدەپێ دراوی عیسام.موسا فەرمویتی: جێگەی لەدایك بونی ئەو پێغەمبەر لە مەکەیە، وەلە(طیبە)دا ئەنیشێ،وە دەستەلاتی لە شامە.

٦ـ عیسا ئەفەرموێ بە قوتابیەکانی خۆی: من ئـەڕۆم و (مـارة لیـط) دێـت وئاسایشـی خوایە، لە خۆیەوە هیچ شتێ نالێ. هەر شتێکی پێ بلێن ئەو شـتە ئـەلێ.. قورئـانیش لـەو بارەوە ئەفەموێ:﴿ إن أتبع إلا مايوحى إلى ﴾ من دوای هیـچ شـتێ ناکـەوم مەگـەر شـتێ بەسـروش بـێ بـۆلای مـن .. مانـای (مـارة لیـط) یـانێ ئـەو کەسـە ئەپارێتـەوە بـۆ ئادەمیزادوپارانەوەکەیشی لێ وەرئەگیرێ، ڕاست و چەوت جوێ ئەکاتەوە.

٧ـ بەختەنەسر خەوێکی دیبو، بۆ کەسی نەگێڕابوەوە ، داوای لـە دانیـال کـرد مانـای بۆبکا بەبێ‌ئەوەی بۆی بگێڕێتەوە، دانیال فـەرموی: خەوەکـەت زۆر سـامناکە: لـە خـەوتا بتێکت دیوە سەری لەزێڕی پوختە، قۆلی لە زیو لاقەکانی و سکی لە پۆلا، لـە ئـەژنۆکانی بەرەو خوار لەئاسن و هەندێ گڵی سورۆکراوە، بەردێکت بینی بچڕابو لە جێگەیـە، ئـەو کەسەی بچراندبوی نەت ئەبینی، پیاوێ ئەو بـەردەی ئەکێشـا بـەو بتـەدا زۆر بـەتوندی ، بتەکە بەئاسن و پۆلا و زێڕو زیو پارچە چاچەبو. بایێ لـێی هـەلکرد پاشـاوەی نەهێشـت و پرش و بلاوی کردەوە بوبە تۆزو چو بەئاسماندا. ئەو بەردە کەدیبوت ئەو پیـاوە ئـەیدا بـەو بتەدا بو بەکێوێکی بەرز هەمو زەوی پڕ کرد ئەمە ئەو خەوەیە ئەی پاشا کەتۆ دیبوت.

مانای خەوەکەت ئەمەیە: سەر زێڕینەکەی ئەوبتە تۆی، دووای تۆ پاشایێ تر پەیدا ئەبێ. دووای ئەویش پاشایێ تری سێیەم دێت وێنەی پۆلایە زوربەی زەوی داگـیر ئـەکا. پاشـایێ تری چوارەم دێت هێزی وەکو ئاسنە. دووای ئەوانە پاشایێ تری پێنجەم دێت توانای وەکو گڵی ڕەقە هەرێمەکەی ئەبێ بەدووپارچە پارچەیەکیان بەهێزو ئەو نیوەی کەی ژێردەسـتەو لاوازە. دووا بەدوای ئەوانە خوای ئاسمان وولاتێکی هەتاهەتای و نەگۆڕاو بـەردەوام پێـك دێنێ.هەمو وولاتان و هێزیان بنەبڕ ئەکا، تواناو دەستەلاتی ئەو هەموە پاشـایانە نایـەلێ هـەتا دوارۆژیش پایەدار ئەبێ. ئەو بەردەیە کەئاسن و پۆلاو گڵی ڕەقی ئەکوتایـەوەو خوائـەیزانێ

بریتیە لە پێغەمبەری دووا ڕۆژ.ز ئەوانە هەندێکە لەوانە موژدەیــان داوە بــەهاتنی پێغەمبــەر زۆریان لـە تەوراتا نوسراوە.

دووای ئەوانە ڕابوردن دەربارەی موژدەدان بەهاتنی پێغەمبەری دوارۆژلەو کۆکراوانەی تەوراتا ئەمەیان نیشان ئەدا کە لەتەوراتی ئەم ڕۆژدا ئەو باسانەی موژدەی هاتنی پێغەمــەریان تێدا بوە کوژاندویانەتەوە، هیچ کۆکراوەێکــی ئاسمانیــان دەســت ناکــەوێ دەستی تێـك دەرانی بۆ درێژ نەکرابێ جگە لە ئینجیلی (برنابا) کەئــەویش نهێنیەکـە پەنـهان دراوە لای مەسیحیەکان دکتۆر خەلیل بێـگ سـوعادە ئـەو وینجیلـی (برنابـا)یـەی لــە ئینگلیزیـەوە وەرگێڕاوە، زانای بەناو بانگ (ڕەشید ڕمزا) لە گۆڤاری(المنار)بلاوی کردوەتــەوە ئـەمیش دەقی ئەو بلاو کراوەیە،

١ـ لە فەسلی (٧٢)حەفتاودودا: یەسوع ئەفەروێ: دلتــان لێنـداو مەترسـن مـن ئـەو کەسەنیم ئێوەم دروست کردبێ ، ئەو کەسە ئێوەی دروست کردووە ئەتان پارێزێ . بەلام لەبارەی منەوە من هاتووم بۆ ئەوە ڕێگە خۆش بکەم بۆئەو فروســتادەی خوایــە لەمــەو دوا دێت، هەمو بونەوەران ڕزگار ئەکا. بەلام بترسن نەوەك درۆو ـ دەلەسەی لەگــەل بکــەن. چونکە لەمەو دووا چەند کەســێکەی زۆری درۆزن و بــەناو پێغەمبــەر دێـن ، وانــەی مـن وەرئەگێڕن و ئینجیلەکەم پیس ئەکەن بەدەست هەلبەستی خۆیان، لەوکاتەدا (ئــەندراوس) یەکێ لە قوتابیەکانی عیسا وتی: نیشانەی ئەو فروستادەیەم بۆ بلێ هەتا بیان ناسین، یەسوع وولامی دایەوە: لەم کاتەی ئێوەدانایە. بەلکو دوای ئێوە بەچەند ســالێ دێـت، ئـەو کاتـە ئینجیلەکەی من نەماوە، وەنزیکەی (٣٠)سی کەس لە بــاوەڕداران بــە خــوا لــەو کاتــە دەست ناکەوێ، بۆیە خوا بەمیهرەبانی خۆی فروســتادەیەکی وانــەنێرێ پارچــە هــەورێکی سپی بەسەرێوەیەوە وەستاوە، یەکێ لەپیاو چاکانی خوا ئەی ناسێ ودەری ئــەخا بــۆ هــەمو بونەوەران، بەهێزێکی گــەورەوە پــەلاماری خراپــەکێلان ئــەدا، پەرستی بتـان لــە ڕیشــە دەرئەهێنێ، من بــەو کــارە زۆر دل خــۆش ئــەبم، چونکــە بــەهۆی ئــەوەوە خــوا پەرســتی

دەرئەکەوێ ڕاستی من دەرئەکەوێ، تۆڵە لەوانە ئەستێنێ گۆیا من گەورەترینی ئادەمیزادم من ڕاستیەکەی بەئێوە ئەڵێم: مانگ واتە(خوا بەهۆی فێنکی هەوای مانگەوە) پێی ئەبەخشێ خەوێکی خۆش لە منالیدا کاتێ گەورەبویا هەمو بونەوەران بترسێن نەوەك وازی لێبهێنن و دووای نەکەون، چونکە دەماری بت پەرستان دەردێنێ. بەندەی خوا موسا پێغەمبەر زۆری لەو بت پەرستانە کوشت، یەسوعیش بە ئامۆژگاری زۆری لەناو بردن.

کەواتە ئەو برینە ڕیشەی داکوتاوە بەسەر ئەو شارانەدا بت پەرستان سوتاندویانەو منالەکانیان کوشتوون، نامێنن و بن بڕ ئەبن، وەئەبێ داخی کەبن و لەناوی ببەین. ئەو فروستادەیە باسکرا لەمەو پاش دێت بەڕون ترین و گەشاوەتر لە هەمو پێغەمبەران. بەهۆی ئەوانە ئەکوتێتەوە ڕەوشتی چاکەیان نیە، زیندو ئەکاتەوە بەخۆشیەوە بورجەکانی شاری باوپیرمان یەك بەیەك، هەر کاتێ بینرا بتەکان سەرەو خواربونەوە بۆلای زەوی، میسۆگەر کراو دەرکەوت کەمن بەندەی خوام وەك ئێوە نەك (پەرستراو). ڕاستیان پێ ئەڵێم: ئەو کاتە ئەو فروستادەیە دێت بەڕاستی و بەبێ گومان. ئەو بتانە لەشەوی لەدایك بونی ئەو پێغەمبەرەوە سەرەو خوار ئەبن

٢ـ لە فەسڵی (٨٢) هەشتاو دوودا هاتوە: لەپاشان یەسوع ڕوی وەرگێرا بەلای ژنێکی سامیریدا ئە فەرمی: ئەی ژن: ئێوەی سامیری کوڕنوش بۆ شتێ ئەبەن نایناسن، بەلام ئێمەی عیبری کوڕنوش بۆ کەسێ ئەبەین ئەوی ناسین. من ڕاستی بەئێوە ئەڵێم: خوا میهرەبان و ڕاستە پێویستە کوڕنوشی بۆ ببرێ بە گیان و بەڕاستیەوە، چونکە پەیمانی خوا لە (ئۆرشەلیمە)وەرگیراوە لای پەیکەری سولەیمان نەك لە جێگەیە تردا، بڕوام پێبکەن بەڕاستی کاتێك دێت خوا میهرەبانی خۆی ئەبەخشێ بە بونەوەران لە شارێ تردا کوڕنوش و پەرستن جێگەی خۆی ئەگرێتەوە لە هەمو شوێناندا بەڕاستی خوا وەرئەگرێ لە ئادەمیزاد نوێژی ڕاستەقینە لە هەمو جێگەیەدا بەمیهرەبانی خۆی. ژنەکە وەڵامی دایەوە

ئێمە چاوەڕوانی (مەسیا) ئەکەین چ کاتێ دێت فێرمان بکا، یەسوع وەلامی دایەوە ئەی ژن: ئایا نازنی مەسیا ئەبێ هەر بێت؟. ژنەوەلامی دایەوە: بەڵێ ئەی گەورەم ، لە کاتەدات یەسوع دڵخۆشبوو فەرموی: بۆم دەرکەوت ئەی ژن: بەڕاستی تۆ بڕواداری. بزانە لە کاتی بڕوا هێنان بەمەسیا هەمو هەڵبژێراوەکانی خوا ڕزگار ئەکا لەمەوو دوا. کەواتە پێویستە(مەسیا)بناسین ژنە ووتی: لە وانەیە تۆمەسیابی ئەی گەورەم؟ یەسوع وولامی دایەوە: بەڕاستی من نێراوم بۆ خانەدانی ئیسرائیل بە پێغەمبەرێکی ڕزگار کەر بۆیان. بەلام دوای من مەسیا دێت نێراوە لەلایەن خواوۆ بۆ هەمو بونەوەران، ئەو کەسەیە لەبەر ئەوخوا هەمو بونەوەران دروست کردوە، لە وکاتەدا پەرستن و کوڕنوش هەربۆخوا ئەبرێ لە نێو هەمو بونەوەراندا ، میهرەبانی خوا پەخش ئەبێ بە نێوانیانا.

٣ـ لە فەسڵی (٩٦) نەوەدو شەستدا ئەفەلرموێ: کاتێ نوێژ تەواو بو (کاهن)یانێ ئەو کەسەی دەم لەوە ئەدەن گۆیا ئەزانن پاشەڕۆژ چ شتێ پەیدا ئەبێ ووتی بەدەنگی بەرز، یەسوع ڕاوەستە پێویستە لەسەرمان بتناسین، تۆ چ کەسێکی لەبەردڵنیایی نەتەوەکەمان ، یەسوع فەموی : من یەسوعی کوڕی مەریەمم لە نەوەی داودم، ئادەمیزادێکی مردوو لە خوا ترسم ، داوا ئەکەم جگە لەخوا ڕێزو گەرەیی بۆکەس ڕەوانەبێ.. کاهن وەلامی دایەوە: زۆر ڕاستە لە کۆکراوەکانی موسایشدا نوسراوە بەڕاستی خوا لەمەورا مەسیا ئەنێرێ، ئەو کەسەیش ئاگاداری ئەوانەمان ئەکا خوا ئەو کەسەی ئەیەوێ ، دێت بۆلای بونەوەران بەمیهرەبانی خواوە. هیوامان وایە ئەوەی ڕاستە پێمان ئەفەرموێ ، ئایا تۆ ئەو مەسیایەی چاوەڕوان ئەکرێ. یەسوع فەرموی، ڕاستە خوا بەڵێنی داوە. بەلام من مەسیا نیم چونکە ئەو بەر لە من دروست بوە و دووای من دێت. هەروەها یەسوع لە سەر فەرموودەکانی ڕۆیشت هەتا فەرموی: سوێندم بەمانەوەو ژیانی بێکۆتایی ئەو کەسەی من لە بەردەمیا ـ ڕاوەستاوم: من ئەو مەسیایەنیم ئێوە چاوەڕووانی ئەکەن هەموتابنەکانتان ، چونکە خوا بەڵێنی داوە بە ئیبراهیمی باوکمان و فەرموێتی: بەنەوەکانت بلێ: لە هەمو

تابنەکانی سەرزەوی بەنەوێکی تۆ هەمویان پیرۆزنەکەم . بەلاَم کاتیَ خوا منی بردەوە بۆلای خۆی، شەیتان بۆ جاریَتر گێرەشێوێنیەکەی بلاَو ئەکاتەوە بەجۆریَ ئەوانە لە خوا ناترسن باریان گران ئەکا بەوەی کە گۆیا من خوام و کوڕی خوام. بەو بۆنەو کۆکراوەکەی من و ئامۆژگاریەکەم پیس ئەکەن بە هەڵبەستی خۆیان ، هەتا وای لیَدیَ نزیکەی (٣٠)سی کەس لە باوەڕداران دەست ناکەویَ. لە کاتەنا لەبارەدا خوا میهرەبانی ئەکا لەگەڵ بونەوەران ، ئەنێریَ بۆیان فروستادەی خۆی ، ئەو فروستادەیە کە هەمو شتێکی لە بەر ئەو دروست کردوە، لە باشورەوە سەر هەڵئەدا بەهێزێکی فراوانەوە، بت پەرستان لە ناو ئەبا، دەستەلاتی شەیتان لەسەر ئادەمیزاد هەڵئەوەرێنیَ،بەمیهرەبانیەوە دێت بۆ ڕزگارکردنی هەمو باوەڕداران، ئەو کەسانە نەبڕوا بەکۆکراوەی ئەو فروستادەیە ئەکەن ئەکەن زۆر پیرۆزن .

٤ـ لەفەسڵی (٩٧) نەوەدو حەوتدا یەسوع لەسەر ووتەکانی ڕۆیشت هەتا فەرموی: بەلاَم سەرخۆشی دانەوەو خۆیشم لەوەدایە بەهاتنی ئەو فروستادەیە هەمو بیرو باوەڕێکی درۆ ـ زنەکان دەربارەی من لەناو ئەچیَ(کە بەدرۆی ئەوان من خوام)، ئاینە پیرۆزەکەی بلاَو ئەبێتەوە، هەمو بونەوەران ئەگەڕێنەوە بۆلای ئاینی پاك، هەر بەوجۆرەش ئیبراهیمی باوکمان بەڵێنی داوە، پیرۆزتر لە هەمو شتیَ دڵخۆشی من بداتەوە کۆتایی هاتن بۆ ئاینەکەی نیەو بەردەوامە هەتاڕۆژی دوایی، چونکە خوا بەدروستی و بەپاکی ئەو ئاینە ئەپارێزیَ .

دووای چەند دێڕیَ لە و فەسڵەی پێشەوەی ئینجیلی(برنابا) ، کاهینەکە ووتی: مەسیابە چە ناویَ ناوئەبریَ ، ئەو نیشانەیە چیەهاتنی دیاری بکا؟،یەسوع وەلاَمی دایەوە فەرموی: ناوی مەسیا سەر سوڕینەرە!!، چونکە لەو کاتەدا دروستی کردووەو داینـاوە لەڕوناکی ئاسماندا، خوا پیَی فەرمو: هێدی و لە سەر خۆبە ئەی (موحەمەد) لە بەر تۆ ئەمەویَ بەهەشت دروست بکەم، کۆمەڵێکی زۆر لە بونەوەرانت پیَ ئەبەخشم، پێم بەخشیوی، بەجۆریَ هەرکەسیَ پیرۆزابایت لیَبکا پیرۆز ئەبیَ بەڕوناکی خوا،ئەو کەسەی تاوانجت

تیٚبگریٚ بیٚبەشە لە میهرەبانی خوا، کاتیٚ تۆم نارد بۆلای بونەوەران ئەتکەم بە فروستادەی خۆم بۆ ڕزگاریان، بەرانبەر بەووتەکانت، ئاسمانەکان و زەوی لاوازن، بەلاٌم تـۆ لاواز نـابی هەرگیز. بەڕاستی ناوی پیرۆزی تۆ (موحەمــەدە)، لـە و کاتـەدا یەسـوع ئەوانـەی فـەرمو دانیشـتوانی خزمـەتی هـەمویان دەنگیـان بـەرز کـردەوە و ووتیـان: ئـەی خوایـە: دەسـا فروستادەکەت بنیٚرە.ئەی موحەمەد: هەلٚسەو وەرە بەپەلە بۆ ڕزگار کردنی بونەوەران.

٥ـ لە فەسلّی (١٣٦) سەدو سیٚ‌و شەشا یەسوع فەرموی: پاش چەند سالیٚ فریشـتەی کاربەدەست (جبرائیل) ئەچیٚ بۆلای دۆزەخ ، ئەبینیٚ دۆزەخیەکان ئـەلیٚن: ئـەی موحەمـەد کووانیٚ بەلیٚنەکەت بۆمان کەهـەر کەسـیٚ لـە سـەر ئـاینی تۆبـیٚ لـەدۆزەخا ـ نامیٚنیٚتـەوە بەبەردەوامی، دووای ئەوە فریشتەی کاربەدەست ئەگەڕیٚتەوە بۆ بەهەشت بەڕیٚزەوە نزیکـی فروستادەی خوا ئەبیٚتەوە، ئەو شتەی لە دۆزەخیەکانی بیستبو بـۆی گیٚڕایـەوە. بۆیـە لـەو کاتەدا فروستادەی خوا بـەبارەگای خـوای گـەورە ئەگەیـەنیٚ‌و ئـەلیٚ: ئـەی بەخیٚوکـەرو پەرستراوی من: بیری ئەو بەلیٚنە ئەکەمەوەداوتە بەبەندەی خۆت کە ئەوانـەی ئـاینی منیـان وەرگرتوەنەیان هیٚلیٚتەوەلە دۆزەخدا هـەتا هەتایـە، خـوای گـەورەیش بەمیـهرەبانی خـۆی وولاٌمی دایەوە فەرموی: داواکەتم وەرگرت، داوابکە ئەی دۆستی خـۆم ، ئـەوەی بتـەویٚ پیٚت ئەبەخشم.

٦ـ لە فەسلّی (١٣٧) سەدو سیٚ‌و حوتا ئەفەرمویٚ:لە کاتەدا فروستادەی خـوا ئـەلیٚ: ئەی بەخیٚوکەرم: کەسی واهەیە ماوەتەوە لــە دۆزەخـدا بۆمـاوەی(٧٠)حەفتاسـالٚ کوانـیٚ میهرەبانیەکەت ئەی بەخیٚوکەرم؟،بەکزۆلیٚیەوە داوات لیٚ‌ئەکەم ئەی خوایـە:ـ ئازادیـان بکـە لەو سزایانە بەیەکجاری، خوا فەرمان ئەدا بەچوار فریشتە نزیکەکانی لای خۆی بـڕۆن بـۆ دۆزەخ ئەو کەسانەی لە سەرئاینی منن و باوەڕیان بەفروسـتادەی مـن کـردوە لـە دۆزەخ دەریان بهیٚنن و بیانخەنە بەهەشت ، ئەوانیش ئەوەی بەوان بسپیٚریٚ ئەیکەن وای لیٚ‌دیٚ بۆ گەیاندن بەپلەی بەرزی ئاینی ئەو فروستادانە ئەو کەسەی بڕوای بە پیٚغەمبەرهیٚنابیٚ ئەبین بۆ

بەهەشت، لە بەر ئەوەی ئاینی ئەو فروستادەیەی کردووەبە ئاینی خۆی ئەیبەنە بەهەشت و بگرە ئەو کەسانەیش کردەوەی چاکیشیان نەکردبێ.

٧ـ هەروەها ناوی پێغەمەر﴿ ﷺ ﴾ بەناوی (موحەمەد)ە ڕون کراوەتەوە بەزەقی لە ئینجیلی (بریانا)دا لە فەسڵی (٣٤ـ ٣٥ـ ٤٤ـ ٥٥ـ ٩٨ـ ١٣٦ـ ٢٢٠ـ)هاتوە. بەرنابا یەکێکە لە هاوەڵە تایبەتیەکانی عیساو نوسەریشی بوە، وەئینجیلەکەی جیاوازی تەواوی هەیە لە گەڵ ئینجیلە دەست کراوەکانی تردا هەیە لەمانەی خوارەوەدا:

١ـ عیسا نەخوایەو نەکوڕی خوایە .(٢) ئەو سەربڕاوەی ئیبراهیم کردی بە قوربانی ئیسماعیلی کوڕێتی، نەك ئیسحاقی کوڕی.(٣) مەسیای چاوەڕووان کراو موحەمەدە نەك عیسا. (٤) عیسا.نەکوژراوەو هەڵنەواسراوە، کەواتە ئینجیلی بەنابا لە گەڵ قورئاندا یەك ـ ئەگرنەوە، وەکولە(الادیان فی القران)دا بێژراوە لە لاپەڕەی (١٨٢ـ ١٨٤) ئینجیلی (برانانی) وەکو باسکرا نهێنێکی شاراوەبوەلا (پاپارومە) لە کاتی عیساوە هەتا ئەو کاتەی یەکێ لە گەورە پیاوانی ئینگلیزی دەریخست بۆ زانایان ، بۆیەخۆی و چەند کەسێکی زۆر موسڵمان بون.. ئەوەی جێگەی باسە پاپا (جلاسیوس)ی یەکەم فەرمانیدا لە ساڵی ٤٩٢ـ ٤٩٦ـ بە قەدەغە کردنی ئینجیل بەرناباو شاردنەوەی لە گەڵ چەندین کۆکراوەی تردا ، وەکو زانرا بەر لە دایکبونی پێغەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەو فەرمانە دەرکراوە، هیچ زانایێکی موسڵمان وبێلایەن و دادپەروەرانیتر دەستیان نەکەوتوە، وەئەو ئینجیلی بەرنامانە یەکێ لە زانای گاورەکان وەری گێڕاوە کە خەلیل بێگ سوعادەیە.

باسی مژدەدان بە هاتنی پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ لە کۆکراوەکانی (زەردەشت) پێغەمەرا (ئاڤێستا) نامەی زەرەدەشت لە کۆکراوەکەی خۆیا ئەڵێ: ئەوەی من هێناومە خۆتانی پێدا هەڵواسن و پشتی تێ مەکەن هەتا دێت بۆلاتان خاوەنی هوشتری سور لە بیابانی عەرەبەوە. بێگومان ئەم مژدەیە لەزەردەشتەوە ئەچەسپێنێ خاوەنی هوشتری سور لە دەشتی

عەرەبەوە. ئەبێ هەر پێغەمبەری ئیسلامبی، هەر ئەویشە ئەناسرێ بەخاوەنی هوشتری سوور، وەکو.. (محمدشریف) لە ناومەی خۆیا(الادیان فی القرآن) نوسیوێتی.

﴿ واقیموا الصلاة واتوا الزکاة وارکعوا مع الراکعین ﴾ وە ئێوە نوێژەکانتان ڕاوەستێنن و بیان کەن، وەزەکاتەکەتان بەخشن بەهەژاران ، هەردو لایان بەو جۆرەی یاسای ئیسلام ڕونی کردوەتەوە، بەجیٚهێنانی نوێژو بەخشینی زەکات پێویستە نرخی بۆ دابنرێ. کە واتەپێویستە لە سەرتان نوێژ بکەن ئەی بەنوئیسرائیلی لەگەڵ موسڵمانانندا بەو جۆرەی ئەوان ئەی کەن. بەڵام بەبیرو باوەڕەوە، ئێوە کوڕنوش ببەن بۆ خوا لەگەڵ کوڕنوش بەرانی موسڵمانان: جولەکەکان لە نوێژەکانیانا ڕکوعیان نەئەبرد، بۆیە خوای گەورە دووای فەرمان دانی بەکردنی نوێژ فەرمان ئەدا بەڕکوع بردن لو نوێژدا بەتایبەتی لەگەڵ موسڵمانانندا، بەبێ ڕکوع نوێژ دروست نیە، بۆیە بەتایبەتی فەرمانیان پیٚئەدا ڕکوع بەرن.

ڕستەی ﴿ وارکعوا مع الرکعین ﴾ ئاماژەئەکا بۆ نوێژی بەکۆمەڵ، بەم ڕستەیە خوای گەورە لەبیرو باوەڕی جولەکەکان ئەدا کەڕکوع نابەن و نوێژ بەکۆمەڵ ناکەن. بۆمانی ڕون ئەکاتەوە پێویستە نوێژی بەکۆمەڵ بکرێ هەتا ببێتە هۆی کۆکردنەوەی خاوەن دڵان و یەکێتی باوەڕداران و نزیکبونەوەیان لەخواو نەهێشتنی چینایەتی بەبێبیانوی یاسایی، نوێژ کردن بەکۆمەڵ بە(٢٧)بیست و حەوت پلە گورەترە لە نوێژی تەنهایی.

﴿ اتامرون الناس بالبر ﴾ ئایا بۆئێوە فەرمان ئەدەن بە ئادەمیزاد بە چاکەکردن؟ ئەڵێن. بەخزم و هاوشیرەو خەزوررو زاواکانتان و جگەی ئەوانیش: ئەوپیاوە واتە پێغەمەر هەر شتێکیان پیٚئەڵێ گوێیلیٚبگرن و بیکەن، وەهەر شتێ ئەو ئەیڵێ ڕاستەو پەیروی بکەن .

﴿ وتنسون انفسکم ﴾ وەئێوە خۆتانتان لە بیر ئەچێتەوە، بڕوا بەو پێغەمەرە نایەنن و پەیڕەوی ناکەن، ئەو جۆرە ڕەوشت و کردارانە نا لەبارو گلاٚون، چۆن مرۆڤێ ژێر داوای چاکەکردن لە دانیشتوان ئەکاو خۆی نایکا.

﴿ وانتم تتلون الكتاب ﴾ وەئێوە ئەخوێننەوەنامەی خۆتان کەتەوراتــە ، ئـەزانن لـەناوـ تەوراتا بەهەڕەشەی سەخت و تیژ بۆ ئەوانەیە خۆیان چاکــە ئەکـەن، گفتوگـۆو کرداریـان لـەیەك جیاوازن.

﴿ افلا تعقلون ﴾ ئایا ئیوەبۆ بیر ناکەنەوە و ژیرنابنەوە لە کاری نارەواو خۆتان ئـەزانن نارەوایەو کردارو گفتوگۆتان لە یەك جیاوازە؟ ئەوەی بەدانیشتوانی ئەڵێن خۆتـان بیکـەن، هەتا کردارو ووتەتان یەکبن، لاتان ڕونێی ئەوانەی ژیری بەکارنەبەرن و خۆیان نەپارێزن لە دووا ڕۆژی خراپیان، خاوەنی ئەقڵیشن زیانۆ مەندترینی بونــەوەرانن. پێویستــە بزانـن ئـەو کارانە ئەوان ئەیکەن زۆر پەستە لەلای ئـەقڵ، بۆنـازانن ئـەو شـتەی لەتەوراتایـە ڕاستـە؟ کەواتە باوەڕ بەموحەمەد پێویست کراوی ئاینەکەیانە پێویستە پەیڕەوی بکەن.

بەڕاستی نەخۆشیو نەگبەتی پیاوانی ئایین و زانایـان ئەوەیـە: ئـایین بەپیشـەی خۆیـان ـ دائنێنن، بۆ ئەوەی سامان بەدەست بهێننو ڕابوێرن و پلەی نەگبەتی جیـهانی لایـان باشـبێ کەبەدەسـتی بـهێنن. نـەك یاسـای ئیسـلام بکـەن بەچـەکی خۆیـان و بـەکاری بـێرن بـۆ برەنگاریوقلاچۆکردنی دووژمنانی خواو نەهێشـتنی گێرەشـێوێنی، بۆیـە ئـەبینرێ ئـەوەی بەدەم ئەی لێن بە کردەوە نایکەن، فەرمان ئەدەن بەچاکەو خۆیـان نایکـەن . یاسـای خـوا ئەگۆڕن بەگوێرەی ئارەزۆی خۆیان و بۆسودی خۆیان، پارەو پـول پـەیدا کـردن . مانـای قورئان و فەرمایشتی پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾ بەگوێرەی ویستی خۆیـان ئـەیلێن: فتـوای وائـەدەن بەڕواڵـت ڕیکو پێکەو ڕێك بکەوێ لە گەڵ یاسای قورئاندا. بەڵام لەناوەڕۆکدا ئـەو پـەڕی جیاوازە لە گەڵیا، پوختەو کاکڵەی ئایین دورە لەوەۆ..

ئەنەسی کوڕی مالیك ئەڵێ : پێغەمەر فەرموی: لەشـەوی میعراجـادا بـەلای کۆمـەڵێکا ڕابوردم بەمەقەسی ئاگرین لێویان ئەقرتانن. بەجبرەئیلـم ووت: ئەمانە چ کەسـێکن؟ ووتـی ئەوانــە خوێنــەوارو زانـای جیـهانین. فـەرمان ئـەدەن بەچاکـەکردن و خۆیــان نایکــەن، وەفەرمایشی خوا ئەخوێنێتەوە بۆ ئادەمیزاد.

دووبارە پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەفەرموێ: وێنەی ئەوانەی چاکە بە جگەی خۆیان فێرئەکەن و خۆیان نایکەن وەك چرایە وایە ڕوناکی بۆ جگەی خۆی هەیەو خۆیشی ئەسوتێ. فەمایشی پێغەمەر﴿ ﷺ ﴾ لە وبارەوە زۆرن ، تەماشای تەفسیری قورئان و فەمودەی پێغەمبەریان بۆبکەن کەواتە ئەومالومە جولەکانە ئەقڵ ناخەنەکار ئەگینا چۆن بڕوا بەپێغەمبەرناکەن؟ نمونەی ئەوانیش ئێستا زۆرن کەسوواری چارەوێی چەموشی ئەقڵی خۆیان بوون، بیر لە هیچ چاکەیە ناکەنەوە، ئاینی خۆیان بەپارە ئەفرۆشن ، هەتا ئەو چارە وێیە ئەیان خاتە خوارەوەو ملیان ئەشکێنێ، زیانۆ مەندی هەردوو جیهان ئەبن. وە هەندێکیشیان بەپارەی بێگانە دژی ئیسلام ئەدوێن، خۆیان بەپاڵەوان دائەنێن.

ئەم ئایەتانە هەرچەندە دەربارەی مالومەکانی جولەکە هاتوەنەتە خوارەوە. بەلاّم هەمو خوێنەوارو ئاوۆژگاری کەران ئەگرێتەوە کە فەرمان بەچاکە ئەدەن و خۆیان نایکەن ، بۆیە پێغەمبەر ئەفەروێ: زۆر خوێنەوار هەیە شەیتان یاری پێئەکاو بە گوێرەی مەبەستی گلاوی خۆی هەڵی ئەسەڕێنێ. واتە ئەوەی ئەیڵێن خۆیان نایکەن، ئەوە ئەگەیەنێ بڕوای بە ئاین نەبێ.

﴿ واستعينوا بالصبر والصلاة ﴾ وەئێوە ئەی مالومەکانی جولە کە داوای یارمەتی لە خوابکەن بە هۆی ئارام گرتنتان لە سەر ئازارو ڕۆژو گرتن و بەهۆی بەجێ هێنانی هەمو فەرمانەکانی خواو نەکردنی هەمو گوناهێ، داوای یارمەتی بەهۆی بەجێ هێنان و کردنی نوێژەکان بکەن.خوای گەرە باسی نوێژ دووپات ئەکاتەوەو دووای فەرمان دان بەداواکردنی ئارام گرتن، هەتا بەباشی بچەسپێنرێ لە مێشکدا بەجێهێنانی نوێژ پتر لە هەمو فەرمانێ پلەیێکی تایبەتی بۆدانراوە بۆیە پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەفەموێ: کە کاتی کارێکی گرنگ ڕوی بدایەو توشی خەفەت ببوایە هەڵئەستاو دەستی ئەکرد بە نوێژ کردن بۆ نەمانی ئەو خەفەتە.

خوای مەزن دووای ئەوەی باسی بەرزی ئیسلام و کردەوە و گفتوگـۆی موسـڵمانانی کرد کە وەك یەك وابن و دەستی بێبگرن و واز لـە سەرۆکایەتی جیهانی پڕوپوچ بـهێنن و سودو پول و پارە پاڵیان پێوە نەنێ بۆ خراپە کردن: فەرمان ئەدا بەئارام گرتن و ڕۆژو نوێـژ کردن و بەجێ هێنانی هەمو پەرستشێ بۆ خوابـێ، داوا کردنیـان لـە خوابێ بـۆ کردنـی هەمویان

﴿ وانها لکبیرة ﴾ وە بەڕاستی داوای یارمەتی لە خوا بۆ ئـارامیو چـاوەڕوانی خۆشـی پاشەڕۆژ وە پاڕانەوە لە خوا بۆ کردنی نوێـژو ڕۆژو، وەڵام دانـەوەی پێغەمبـەر(ﷺ) لـە هەمو ڕوێکەوە گەورەو گرانە لەسەر شان بەتایبەتی کردنی نوێژ.

﴿ الاعلى الخاشعين ﴾ گرانەن مەگەر لە سەر ئەوانەنەبێ لە خوا ترسن بەرانبـەر بـەخوا بەڕێزو بەکزۆڵیـەوە، هەسـت بـەترس و خۆپاراسـتن لـە بێفـەرمانی خوائەکـەن، خۆیـان بەخزمەتکاری مرۆڤایەتی ئەزانن بەتایبەتی بۆ باوەڕداران سـەریان پێوەنیـە بڕوایـان بـەخواو پێغەمبەرو دووا ڕۆژ هەیە.

﴿ الذين يظنون انهم ملاقـوا ربـهم ﴾ ئەوکەسـانەی ئـەوتۆ بـڕوای بلێگومانیـان هەیـە کەبەڕاسـتی ئـەزانن و چـاوەڕوانی ئـەوە ئەکـەن پـاش مـردن ئـەوان ئەگەنـــە خزمـــەتی پەروەردەکەری خۆیان، بۆ وەرگرتنی پاداشتی چاکەی خۆیان ، بەچاوی سەر خوا ئەبێنن ، ئەوەیش گەرەترین پاداشت بەخزمەت گەیشتنی پەروەردگاری خۆیـان، ئـەو بینینـە چـۆن بینێنەکەی خوا ئەیزانێ بەتەنها.

﴿ وانهم اليه راجعون ﴾ وە بەڕاستی ئەزانن بۆ لای خوای خۆیان ئەگەڕێنەوە لە پاشـــە ڕۆژدا، پاداشتی کرداری خۆیان وەرئەگرن .

بەڵام ئەو کەسانەی بڕوایان بە دووا ڕۆژو پاداشت نیە، بە ئومێدی پاداشـــت نـین ، لـــە سزاو تۆڵـە ناترسـن، ئـەو کەسـانە نەگبـەتی سـواری سـەریان بـوە، قورســـایی گونـــاه دایگرتون،هەمو چاکەو فەرنانی خوا لایان قورسو گرانە، ئەو کەســانە وەك دوو ڕوەکـان

وان، لـە وەی ڕابـواردن و کـەل و پـەلی جیـهان پەرسـتن، گـێرە شـێوێنو خراپـە کـارن، سەرسەری و سەرلێ شێواون لە ڕابووردوداو ئێستاو لەمەودواش.

یَٰبَنِیٓ إِسۡرَٰٓءِیلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِیَ ٱلَّتِیٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَیۡكُمۡ وَأَنِّی فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِینَ ﴿٤٧﴾ وَٱتَّقُواْ یَوۡمًا لَّا تَجۡزِی نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٍ شَیۡـًٔا وَلَا یُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا یُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٌ وَلَا هُمۡ یُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

﴿ یابنی اسرائیل اذکروا نعمتی التی انعمت علیکم ﴾ ئەی کوڕانی ئیسرائیل بیری ئەو چاکەو- بەخششانە بکەنەوە پێم بەخشیون و ڕژاندومە بەسەرتانا، بۆ ئەوەی سوپاسـی خـوا بکەن، گوێبگرن و بەباشی ببیسن ، لەو چاکانەیە شۆکەو شێلاقەم بۆ ناردون ، هەورم بۆ کردن بەسێبەر ئاوم لە بەردی ڕەق بۆ هەڵقوڵاندن و چەندین شتی تریشم بۆ کردوون. بـا ئەوەیش بزانرێ باسکردن و گێڕانەوەی میهرەبانی خواو بەخشش لە گـەڵ بـاو باپیرانیـان گەورەترین هۆیە بۆ ئەوەی نەوەکانیان سوپاسی خوابکەن، بۆ ئەم ڕێزو گەورەییـە ـ هەیانـە لە باوو باپیرانەوە دەستیان کەوتوە ، بۆیە خوای گەورە ڕویان تێـئـەکاو ئەفـەرموێ: ئـەی کوڕانی ئیسرائیل، هەتا دوای ئایەتی ﴿٤٨﴾. کەواتە ئەگەر بچوکـی خـوا بـەجێ نەیـەرن ئەبنە جێگەی تۆڵەی سەختی نالەبار لە ئێستاو لەمەو دووایش، بۆیە خوای گـەورە جـارێ تر دووپاتی کردەوەو فەرموی: ئەی کوڕانی ئیسرائیل. ئەوەمان لەبیر نەچێ هـەمو جـارێ باسی جولەکەکان و تیرەکانی تر ئەکرێ و هەڕەشەیان لێئەکرێ مەبەست تەنها ئەوەنیە لەو ڕوداوانە شارەزابین . بەڵکو لە هەمان کاتدا بۆ ئاگادار کردنەوەی عەرەبەکانە بەتایبـەتی، موسڵمانان بەگشتی: چونکە ئـەوانیش ڕێزیـان لـە پێغەمـەرەوە وەرگرتـوە ، بـەو بۆنـەوە سەربەرزی هەردوو جیهانیان دەست کەوتوە ، ئەگەر ئەوانیش پشت بکەنە یاسـای خـوای

گەورە پتر لە جولەکەکان ئابڕویان ئەچێت و ئەبن بەپەند، بێهـێزو بێنـرخ ئـەبن و ئـەبن بەبەندەو بچوکی دووژمنانی ئیسلام ، توشی دووبەرەکی نێـو خۆیـان ئـەبن ، هـەتا وایـان لێدێ بەرئەبنـە خۆیـان و ئاگایـان لـەدووژمنی خۆیـان نـامێنێ ، لـەبێهێزیدا جێگـەی جولەکەکانی پێشو ئەگرنەوە، بۆیە خوای گەورە ئەفەموێ: ﴿ لقدکان فی قصصهم عـبرة لاولی الالباب ﴾ بەڕاستی لـە گێڕانـەوەی چـیرۆکی ڕابـوردو جولەکـەکان پـەندو تـەمێ خواربە بۆ ئەو کەسانەی خاوەنی ئەقڵن، هەتا ئەو کردەوە گلاوانە جولەکـەکان کردویانـە نەتەوەکانی ئێسـتا نەیکـەن ، لـە نەپەرستنی خـواو داوێـن پیسـی و ئـارەق خواردنـەوەو قومارکردن و کوشتنی ناڕەوای یـەکتری . عومـەری کـوڕی خـەتاب ئـەڵێ: (قـد معنـی بنواسرائیل ، ومایغنی ماتستمعون عن غیرکم) بەڕاستی ڕابوردن و نەمان بەنو ئیسرائیلی و ، وەسود ناگەیەنێ بەئێوە شتێ لە جگەی خۆتانەوە ئەی بیسن . ئەبوایە بەسـەرهاتی ئـەوان ئەمێتان وەرگرتایە.

﴿ وانی فضلتکم علی العالمین ﴾ وەبیر بکەنەوە کەبەڕاستی من ڕێزی ئێوەم داوە بەسەر هەمو ئادەمیزادا . یانی ڕێزی باوو باپیرانتانم داوە بەسەر ئادەمیزادی ئەو سەردەمەی خۆیان . نەك ئادەمیزادی هەمو سەردەمێ . بەلاّم دوای ئەوەی دەستیان دایە خوانەپەرستن و یاخی بون لە خواو گوێیان لە فەرمودەی پێغەمەرەکانیان نەگرت ، خـوای گـەورە بێمیـهرەبانی خۆی بەسەردا ڕێژان، سەر شۆڕو کزۆڵ و بێنرخی کردن .

پێویستە بزانرێ پێغەمەری ئیسلام گـەورەترینی هـەمو پێغەمـەران بـوە ، ئۆمەتەکەیشـی چاکترین نەتەوەن، وەك خوا ئەفەرموێ ﴿ کنتم خیرامته اخرجت لـلنـاس ﴾ ئیوەچاکـترین نەتەوەیەکن هێنراونەتە دەرەوە بۆ ڕێگەنومایی ئادەمیزاد .

بەکورتی مانای ئەو ڕستەیە ئەمەیە : جولەکەکان ئاگادارئەکا بۆ ئـەوە بگەڕێنـەوە لـەو هەڵەیە توشیان بوە و بانگەوازی ئیسلام وەرگرن ، بگەڕێنەوە بۆلای کۆمەڵی باوەڕداران و

بۆلای پەیمانی خوا، هەتا جێگـەی سوپاسـی ڕێزیـان بـۆ بگەڕێتـەوە دووبـارە وەك دۆخـی جاران.

﴿ واتقوا یوما لاتجزی نفس عن نفس شیئاً ﴾ وەبترسن و خۆتان بپـارێزن لـە ڕۆژێکـی زۆر سامناك کەڕۆژی دووایی‌و ڕۆژی پرسیارو وەلام و پاداشتە جێبەجێ ناکا هیچ کەسێ بۆهیچ کەسێ هیچ شتێ ، هەمو کەسێ خۆی و کرداری خۆی ئەگاتە فریای ، هیچ کەسێ پاداشت لە کەسی تر وەرناگرێ.

کەس نابێ بەجێگەداری کەسی تر بۆ وەرگرتنـی پـاداش‌و تۆڵـە، وەئـەو ڕۆژەی ڕۆژی دادپەروەرییە، پێویستە ئەم ڕۆژەی ژیانمان بکەینە نموونەی ئەو ڕۆژە: یاسای بەرزی ئیسـلام نابێ کەسی بیکاو یەکێ تر نەیکا. یەکێ بچەوسێنرێتەوەو یەکێ تـر رابوێـرێ، یـەکێ پـارە پەیدا بکاو بەهەشت بفرۆشێ، هەموو کەسێ پێویستە خۆی ئەمڕۆ بەپاکی تۆو بچێنێ‌و دوو بەیانی خۆی دوورینەی بکاو بیخوا. کەواتە ئێستایش هەموو کەس خۆی‌و کرداری خۆی.

ئاماژە بۆ ناوەرۆکی ئایەتی ﴿٤٧﴾ لەبیرمان بـێ بـۆ ڕێزگرتـن لەبەنوئیسـرائیلی خـوا پێغەمبەری زۆری لێ ناردوون، وێنەی موساو هارون‌و یەسوع و عوزەیرو عەزیزو زەکەریاو یەحیاوچەندین پێغەمبەری تر، گەزۆو شێلاقەی بۆ ناردون هەتا بیانخۆن.

﴿ولایقبل منها شفاعة﴾ وەوەر ناگیرێ لەهیچ کەسێ تکاو پاڕانەوەو میانجی گـەری بـۆ کەسی ترکەواتە تکاو پاڕانەوە سودی نیە بۆ ئـەو کەسـانەی باوەڕیـان نـەهێناوە، باکـاری شایستەی لـەپێش خۆیەوە نەناردبێ بۆ توێشوی ئەو ڕۆژە، توانای بەرەنگاری کردن‌و یـاری دانی بۆ کەسێ تر نیە لەو ڕۆژەدا.

﴿ولایؤخذ منها عدل﴾ وە وەرناگیرێ لەهیچ کەسێ فیدیـەو بـەرتیل باهـەموو سـامانی جیهان بێ لەرۆژی دواییدا بۆ ئەوەی ڕزگاری بێ لەئاگری دۆزەخ، یاکەسێ لە جێگـەی خۆیا دانێ بۆ ئەوە لەبریتی ئەو بچێتە دۆزەخ.

﴿ولاهم ينصرون﴾ وەئەو کەسانە یارمەتیان نادرێ بۆ ئەوەی ڕزگاریـان بـێ لـەسزای خودا. کەواتە کەس ناگاتە فریای، کەس بۆی ناپاڕێتەوە، کەس ناتوانێ بۆی بکا.

لەمانای ئەم ئایەتەوە بۆمان ڕون ئەبێتەوە پاڕانەوە لەهیچ کەسێکەوە بۆ هیچ کەسێ وەرناگیرێ بەڵام زانایـان ئـەڵێن: ئـەو ئایەتـە هاتوەتـە خـوارەوە بـۆ دەم کـوت کردنـی جولەکەکان کەلایان وایە باوك و باپیرە پێغەمەرەکانیان لای خـوا بۆیـان ئەپاڕێنـەوە، خـوا لەوان خۆش ئەبێ، خوای گەورە لە وەڵامیان ئەفەرموێ: بۆ ئێوە نابێ کەباوەڕتان بەقورئان و بە محمد نی‌یە.

بۆ ئاگاداری: لێرەدا باسی (شفاعة) ئەکەین یانێ پاڕانەوە لە خزمـەت خـوادا; زانایـان لەو بارەیەوە ئەکرێن بە دوو بەشەوە:

١- زۆربەی زۆری زانایان کە جێگەی متمانەن بڕیاری بێگومانیـان داوە کـە پاڕانـەوە لای خوا لە پاشە ڕۆژدا گومانی تێدانییە بۆ موسڵمان، بـۆ بـەرز بونـەوەی پلـەی هـەندێ کەس لە بەهەشتا، بە تایبەتی لە لایەن پێغەمبـەرەوە و پێغەمبـەرانی تـر و زانایـانی ئـاینی و شـەهیدان و فریشـتەکان و پیـاو چاکـان و باوکـان و کـوڕان و خزمـان و دراوسـێ و مامۆستایان و قوتابیان و ناسیاوان بە گشتی، کەواتە ئێمەی موسڵمان پێمان وایـە پاڕانـەوە لای خوا لە ڕۆژی دوایدا هەیە. بەڵام چۆنیەتی و شیکردنەوەی ئـەو پاڕانەوەیـە نـازانرێ. لەهەمان کاتا بڕوای بێگومانمان وایە گەورەترین پاڕانەوە و یارمەتی بۆ ئادەمیزاد کـردەوەی خۆیەتی، سەر کەوتو تر پاڕانەوە پەشیمان بونەوەیان لە گوناە.

خوای گەورە ئەو کەسەی پەنای ڕاستی بۆ بەرێ و داوای بەزەیی و میهرەبانی لێ بکات وەڵامی ئەداتەوە، بەمەرجێ بەکزۆڵەیی‌یەوە بێ و بەتەمای سـەخاوەتی ئـەو بـێ بـێ بەشـی ناکا. بەمەرجێ بە بیروباوەڕی ئیسلامەوە مردبێ، بۆیە خوای گـەورە لـە باسـی ڕێـزداری پێغەمبـەردا ئەفـەرموێ: ﴿ولسـوف يُعطيـك رَبّـك فَـتَرضى﴾ وە لـەمـەودووا ئەبەخشـێ پەروەردەکەری تۆ هەموو ڕێزێ دووابێ تـۆ ڕازی و خۆشـنود ئـەبێ ئەگـەر بەباشـی لـەو

ڕەزایەتیە وورد بینی بکرێ ئەبێ بەچەندە ئەنداز بکرێ مەگەر خوا خۆی بیزانێ، بۆ دابین کردنی شەفاعەت پێغەمبەر ئەفەرموێت: ((شفاعتي لأهل الكبائر)) پاڕانەوەی من بۆ خاوەنی گوناهە گەورەکانە لە ئومەتی خۆم. بەڵام نابێ مرۆڤ گوناه بکا بێ شەرمانە و بەتەمای پاڕانەوە بێ، ئەوە لەوەوە زۆر نزیکە لاقرتێ بە فەرمانی خوا بکا، خوایە پەنامان بدەی لە خراپەو گوناه.

٢- کەمێ لە زانایان ئەڵێن: پاڕانەوە بۆ ئەوانە نابێ گوناهی گەورەیان کردبێ و پەشیمان نەبوبێتەوە لە گوناهە گەورەکان وەکو نوێژ نەکردن و زەکات نەدان و ڕۆژو نەگرتن و پوختەی ئەو باسی پاڕانەوە بەم جۆرەیە: پاڕانەوە لە ڕۆژی دواییدا بۆ موسڵمانان هەیە ئەو فەرمودانەی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) کەوا ئەگەیەنن پاڕانەوە نیە، بۆ بێ باوەڕان و دووڕوان و لاقرتێ کەران و گاڵتە کەران بە ئایینی و بە ئایین خوازان. نەك بەگشتی.

وَإِذْ نَجَّيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ ٱلْبَحْرَ فَأَنجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

دووای ئەوەی خوای گەورە بەکورتی باسی ئەوانەی کرد بەخشیوێتی بە کوڕانی ئیسرائیل لەمەو دووا بەشی کراوەیی و بەدرێژی باسی ئەو چاکانە ئەکا بەخشیوێتی بەوان ئەفەرموێ:

﴿وإذ نجيناكم من آل فرعون﴾ وە بیری ئـەو کاتـە بکەنـەوە کـە ئێوەمـان ڕزگـار لـە پیاوەقوڵانی فیرعەون و هاوئاینەکانی و پیاوانی تری.

فرعەون نازناوی پاشایانی ئەو سەردەمەی میسریەکانە، هەروەك کیسرا بۆ فارسـەکان و قەیسەر بۆ ڕۆمەکان و نەجاشی بۆ حەبەشە و توبەع بۆ یەمەنیەکان و خاقان بۆ تورکـەکان. ئەم جۆرە ناوانە بۆ پاشاکانیان باوی نەماوە، سوپاس بۆ خوا.

زانایان هەریەکەیان بەجۆرێ ناوی ڕاستەقینەی فیرعەونیان بردوە. بەڵام ئـەوەی شـایانی باسێ ناوی هەرشتێ بوبێ گرنگ نی‌یە، ئەوەی جێگەی باسێ ئەو پاشایە لەو کاتـەدا زۆر دوژمنی کورانی ئیسرائیل بووە، هیچ جۆرە بەزەییەکی تێدا نەبوە بۆیان، خوێـن ڕێـژ و دڵ ڕەق بوە بەتایبەتی بۆ جولەکەکان.

﴿يسومونكم سوء العذاب﴾ سەخت ترین سزای ئـەچێژا بـە ئێـوە، وەك ئـەوە بـەردی بەئێوە ئەبرێوە و بەئێوەی ئەگوازتەوە بۆ دروست کردنی خانو، بیری بەئێوە هەڵئەنند، هـەر کامتان توانای کردنتان نەبوایە پارەی لێ ئەسەندن، ئەوەی بە دڵیا بهاتایە بۆ لـەناو چونتـان پێتانی ئەکرد.

ئەو کارانە بەئێوەیان ئەکرد ژیانی ڕۆژانەتان بو، بەکاریان ئەهێنان لە بێگـاری کردنـدا، سزای گرانتری وەك ئەمانەی خوارەوە.

﴿يُذَبِّحُون أبْناءَكم﴾ کوڕەکانی ئێوەیان سـەر ئـەبڕی و ئـەیان کوشـتن بەهـەر جـۆرێ بوایەو ، گەورە و بچوکتانیان ئەکوشت نەوەك گەورە بن و کۆ ببنە بۆ گێرە شێوێنی.

ئەوەی پاڵی نا بەفیرعەونەوە بۆ ئەو جۆرە کردارانـە، بەهـەر جـۆرێ بوزانیبـوی و وای ئەزانی و بیروباوەڕی وابو کوڕانی ئیسرائل بۆ دوا ڕۆژ ئەبنە هۆی نەمانی دام و دەزگـای خۆی و کزبونی قیبتیەکان و دارودەستەکەی، بۆیە ئەویش بڕیاری دابوو لـەناویان ببـا بـۆ پاراستنی شکۆی خۆی ئەو جۆرە کردارە ناڕەوایانە بۆ پاراستنی هـەر ڕژێـم و یاسـایە لـە ڕابردووا ئێستا و لەمەو بەرو لەمەو دووایش شتێکی ئاسایی‌یە بۆ کاربەدەستانی ترسنۆك و

چاو چنۆك، ئاگرو دارو کوشتن و سزا بەکاردێنن بـۆ نـەمانی تاقمـێ دژی یاسـای خوێـن ڕشتنیانێ.

﴿ویستحیون نساءکم﴾ وە ژنەکانتانیان بە زیندوی ئەهێشتەوە هەتا بیـان کـەن بـەکارە کەر و بیان خوازن بەزۆری شەلاق بێ جیاوازی گەورە و بچوکی ژنەکانتان، ئـەوکارەیان خراپتر بو لەکوشتنی پیاوەکانتان.

خوای گەورە ڕوری فەرمودەی ئەکاتە جولەکەکان سردەمی پێغەمبەر (ﷺ) هەرچـەندە ئەو کارانە توشی ئەوان نەبوە. بەڵام ئەمانیش لـە ئـاینی پێشـوەکانیانن و لـەوان ڕازیـن و خۆشیان ئەوێن کەواتە هاوبەشی ئەوانن.

﴿وفي ذلکم بلآء من ربّکم عظیم﴾ وە لەکوشتنی کوڕەکانتان و هێشتنەوەی ژنـەکانتان ناخۆشی و نەگبەتێکی زۆر گەورەیە لەلایەن پەروەردەکەرتانەوە توشی ئێوەی کردوە ، بـۆ ئەوەی تەمێ خوار بن و کۆشش بکەن و ئارام بگرن بەرانبەر دوژمنانی خوای خۆتان.

هەروەها لە ڕزگار کردنتان لەدام و دەزگای فیرعەو ڕێـز داری و بەخششـی خـوای گەورەیە بۆتان بۆ ئەوەی سوپاسی خوا بکەن.

کورتەی مانای ئەو ئایەتە ئەمەیە: جولەکەکان ئەو پـەڕی کـزۆڵ و چەوسـاوە و هـەژار بوون و دوژمنەکانیان ئەوپەڕی هێز و بەتوانا و ساماندار بون. خوای گەورە بە هۆی موسـا پێغەمبەرەوە ئەوانی بردە جێگەی دوژمنەکانیان و جێگەی ئەوانیان گرتەوە لەبێ دەسەلاتیدا نەمان ، کەواتە بیانویان نامێنێ کە وولامی جاڕ و بانگـەوازی ئیسـلام نەدەنـەوە بـە هـۆی پێغەمبەرەوە. ئەبوایە تەمێ خوار بونایە و جارێ تر کاری ناڕەوایـان نەکردایـە و کەسـیان نەچەوسانابێنەوە.

فێرعەونی دوێنێ و بەخت نەسرو ڕۆمان و نازیەکان ئەوەی بەجولەکـەکانیان کـرد لـە ڕابردوودوا، ئێستا زاوێنیە جولەکەکان بـەکاری دێنـن لەگـەڵ عەرەبـەکانی فەلـەسـتین و

باشوری لوبنان، ڕۆژێ ئەبێ کاروفەرمانی خوا وەرگەڕێ و جارێ تریش توشی نەگبەتی و چەوساوەیی بێن بەهۆی کردەوەی ناهەمواریانەوە.

لێرەدا ئەمەیشمان لەبیر بێ ئەو کەسەی فەرمان بدا بەکوشتنی ئادەمیزادێ بەنارەوا ئەگەر فەرمان پێ دراو پێویست نەبێ گوێ ڕایەڵی فەرمان دەرکەربێ بە گوێرەی یاسا وەك پۆلیس و سەرباز و موچە خۆر پێویستە فەرمان دەرو فەرمان پێ دراو هەردوولایان لە تۆڵەی کوژراوەکەدا بکوژرێن، وە گەر وانەبو وەك باوك و کوڕ و مامۆستا و قوتابی کامیان بکوژبێ ئەوەیان ئەکوژرێ و بەس.

﴿وإذ فرقنا بكم البحر﴾ وە بیری ئەو کانە بکەنەوە ئێمە دەریاکەمان بۆ ئێوە لەیەك پچڕاند و بۆتانم کرد بە (١٢) دووازدە ڕێگە هەریەکەیان بۆ بەرەیەکتان لە (١٢) دووازدە کوڕەی یەعقوب، لەو ڕۆژەدا میسرتان بەجێ هێشت لەگەڵ موسادا، کەئەتان بینی دەریا لە پێشتانەوە و دوژمن لە دوواتانەوە و ئەترسان لە هەردوولایان و بنەبڕبن.

﴿فأنجيناكم﴾ دووایی ئێمە ئێوەمان ڕزگار کرد لەترسی خنکاندنی ئەو دەریایە و لەگەیشتنی فیرعەون پێتان و بەئاسودەیی گەیشتنە کەناری دەریا، بەچاوی خۆتان دیتان قوڕو لیتەی دەریاکە ووشك بوویەوە نەك ڕۆچن بەنێو قوڕدا.

﴿وأغرقنا آل فرعون وأنتم تنظرون﴾ وە ئێمە فیرعەون و پیاوە ماقوڵەکانی و پیاوانی تریانمان خنکاند بە ئاوی دەریاکە، ئێوە تەماشاتان ئەکردن بەخنکاوی و بەمردوی بەچاوی خۆتان و دیتان ئاوی دەریاکە لەیەك بچڕا بۆ ڕزگار بونی ئێوە، دووای ڕزگاری ئێوە ئاوەکە تێکەڵاوی یەکتر بوونەوە و چوبەسەر فیرعەون و تاقمەکەیدا و خنکاندنی و لەناو چون ئەو دەریایە کە موسا و کوڕانی ئیسرائیل ڕزگاریان بو لەناویا فیرعەون و تاقمەکەی خنکان زانایان ئەڵێن: (دەریایی سورە لەسەر کەنداوی سووەیس)

کورتەی ئەوز ڕوداوە بەم جۆرەیە: خوای گەورە کاتێك ویستی فیرعەون و تاقمەکـەی لەناوببا فەرمانی دا بەموسا خۆی و کوڕانی ئیسرائیل لــە میسـر بچنـە دەرێ، ئـەویش بـە خۆی و خزمانیەوە بە نهێنی لە شەودا چونە دەرێ، بەرەو فەلەستین ڕۆیشتن.

فیرعەون کەبــەوەی زانـی فـەرمانی دا بەهـەموو جەندرمـەکانی و نـاردنی بـۆ هـەموو هەرێمەکانی ژێردەستەی لەشکرێکی زۆری کۆکردەوە، کەوتــە دووای جولـەکـەکان کـە بەرلەوەی بگەنە فەلەستین بیان گیرێتەوە، بۆ ئەوەی ترس و بیم بلاو نەبێتەوە بەناو شـاردا، وای بلاو کردەوە بەناو میسردا ئەوکەسانە تـاقمێکی کـەمن و هـەلاتوون و مەترسـیان لێ ناکرێ و ئێمەیان بەو هەلهاتنە ئالۆز کردوە، پـارەو خشـلی ژنـەکانمانیان بـردوە و نـەیان داونەتەوە، لە هەلس و کەوتیان ئاگادار بوین.

فیرعەون و لەشکرەکەی کەوتنە دووای موسا و بەنوئیسرائیلی. فیرعەون و تاقمەکـەی باخوبۆلاخ و زێڕ و بارەگای گەورەو کوشکی بەرزی خۆیانیان بەجێ هێشت لە میسردا و جارێتر نای بیننەوە و بۆیشیان ناگەڕێتەوە بەلام بەنوئیسرائیلی لە فەلەستینا ئەبنە خـاوەنی وێنەی ئەوانەی ئەوان هەیان بو.

کوڕانی ئیسرائیل گەیشتنە کەناری دەریای سور لەسەر کەنداوی (سووەیس) فیرعـەون و لەشکرەکەیشی لەگەل خۆر کـەوتنا بـەوان گەیشـتن، لــەو کاتـەدا کوڕانـی ئیسـرائیل بڕوایان وابو لەناوئەچن، ترس و بیم کەوتە دلیان، بەموسایان ووت: ئـەوا فیرعـەونمان پـێ گەیشت و توانای ئەومان نیە چ شتێ بکەین؟ موسا فەرموی: مەترسن خوای خۆم لەگەل منە ڕێگە نومایم ئەفەرموێ، بۆ ڕێگای ڕزگاریم. لەوکاتەدا خوا پەیامی نارد بۆ موســا کـە داردەستەکەی بدا بە دەریاکەدا.

موسا داردەستەکەی کێشا بەدەریاکەدا، ئاوەکەی پارچە پارچە بــو، وە (١٢) دووازدە ڕێگەی وشکی لێ پەیدا بو، هەریەکەیان بۆ بەرەبابێ، ئاوی دەریاکە بـەم لاولایانـا وەکـو کێو بەرز بوبوەوە . کوڕانی ئیسرائیل بەو ڕێگە کراوانەدا چونە ئەوبەری دەریا. لەوکاتەدا

فیرعەون کەچاوی بەو ڕێگانەی ئاوی دەریاکـە کـەوت کـە جولـەکـەکان پێیانـا ئـەچون، ئەوانیش خۆیانیان پێ داکـرد بـە دووای جولـەکـەکاندا، ئـاوی دەریاکـە دای بەسـەریاندا هەمویان خنکان و مردن. موسا و ئەوانەی لەگەڵیا بـون ڕزگاریـان بـو، بـەچاوی خۆیـان ئەوانەیان هەمو بینی .

قورئانی پـیرۆز لـەناوچونی فیرعـەون لەچـەند ئایـەتا باسـی ئـەکا بـۆ ئـەوەی هـەمو گوێگران پێی تەمێ خوار بن، لە هەرجێگەیەکدا بەشێوەیەکی شـایان باسـی ئەفـەرموێ جارێ بەکورتی و جارێ تر بە درێژی، بۆ ئەوەی وورد بینەوە و لەناوە ڕۆکەکـەی باشـتر بگەین، لە هەرجێگەیە تامێکی تایبەتی هەیە و تەواو کەری ئەوەکەی تریانە..

وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ
أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ
﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾
وَإِذْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

﴿وإذ واعدنا موسى أربعين ليلة﴾ وە ئێوە بیری ئـەو کاتـە بکەنـەوە ئێمـە بـەڵێنمان دا بەموسا بەمانەوە چل شەوێی تەواو هەتا ئەو شتەی داوای کردبوو بیدەمـێ کـە تـەورات و یاسای خوایە وە موسایش بەڵێنی دابو بەخزمەکانی بچێ بەسـەر ئـەو بەڵێنـەی پـێ درابـو لەلایەن خواوە.

﴿ثم اتخذتم العجل مِنْ بعدهِ﴾ لەپاش ئەوەی موسا ڕۆیشت ئێوە گوێرەکەیەکتان دانـاو کردتان بە خوا بۆ خۆتان و دەستتان کرد بە پەرستنی بە دیار نەبونی موسا لاتان.

﴿وأنتم ظالمون﴾ وە ئێوە ستەمتان لە خۆتان کرد بەو پەرستنەو کارە ناڕەوایە کە لەجێگەی خوا داتان نابو، ئەبوایە هەر خواتان بپەرستایە و پەرستراو هەر ئەبێ خوابێ.

﴿ ثم عفونا عنکم من بعد ذلك﴾ لەپاشا ئێمە خۆش بوین لە ئێوە و لەگوناهەکانتان بوروم، دووای ئەوە ئێوە پەشیمان بوونەوە لەو گوناهە گەورەیەکردبوتان بە پەرستنی گوێرەکە، ئەو سزایە ئەبوایە توشتان بوایە بەو پەشیمان بونەوە لەسەرم هەلگرتن.

﴿ لعلکم تشکرون﴾ بۆ ئەوە ئێوە سوپاسی من بکەن لەسەر ئەو لێ بوردنەو ئەو هەمو میهرەبانیە من لەگەلتانم کرد.

بۆئاگاداری: ووشەی موسا بەزمانی عیبری لەدوو ووشە پێك هاتوە: (مو) بەمانا ئاوە، وە (سی) کە (شێ) بەزمانی عبری و عەرەبەکان کردیانە بە (سی) یانی درەخت، کەواتە ئەبێ بە(ئاویی درخت) موسای پێ ناوبراوە، لەوەوە هاتوە کاتێ (ئاسیای) ژنی فیرعەون کارەکەرەکانی دەستور پێدا بون خۆیان بشۆرن لای ئاوو درختێ، تەماشایان کرد تابوتێ ئاو هێنای و ئەوانیش گرتیان تەماشایان کرد منالێکی تێدایە، لەگەلّ خۆیان بردیان بۆلای ئاسیا، بەو بۆنەوە ناویان نا موسا.

خوای گەورە دووای ئەوەی باسی ئەو بەخشندەییە کرد کە بەخشییوی بە کوڕانی ئیسرائیل: بریتی بون لە ڕزگار بونی کوڕەکانیان و هێشتنەوەی ژنەکانیان. لەناوبردنی فیرعەون، لێ خۆش بون لە سزای پەرسصتنی گوێرەکە دووای پەشیمان بونەوەیان. ئەفەرموێ:

﴿وإذ آتینا موسی الکتاب و الفرقان لعلکم تهتدون﴾ وە بیری ئەو کاتە بکەنەوە ئێمە دابومان بە موسا ئەو نامەیە کە تەوراتە و ڕاست و چەوت جیا ئەکاتەوە، حەلاڵ و حەرام، دۆست و دوژمن لەیەك جوێ ئەکاتەوە، بۆ ئەوەی ئێوە ڕێنومایی وەرگرن و شارەزای یاسای خوا بن و خۆتان لە گومڕایی دوور خەنەوە، بیر لە نیشانە گەورەکانی من بکەنەوە.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَـٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم
بِٱتِّخَاذِكُمُ ٱلْعِجْلَ فَتُوبُوٓا۟ إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ
﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً
فَأَخَذَتْكُمُ ٱلصَّـٰعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَـٰكُم مِّنۢ
بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ
ٱلْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَـٰتِ مَا
رَزَقْنَـٰكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَـٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

﴿وإذ قال موسى لقومه ياقوم إنكم ظلمتم أنفسكم باتخاذكم العجل﴾ وە ئێوە بیری ئەو کاتە بکەنەوە موسا وتی بەخزمەکانی: ئەی تاقمەکانی من بەڕاستی ئێوە ستەمتان کرد لە خۆتان بەهۆی دانانی گوێرەکەکە کردبوتان بەخوای خۆتان ئەتان پەرست، ئەوکەسانەی کاری ناڕەوا بکەن شایستەی ئەوەن سزایان بدرێ.

﴿فتوبوا الى بارئكم﴾ کەواتە ئێوە پەشیمان ببنەوە بۆلای خوایێ دروست کەری ئێوەیە بەجۆرێ شورەیی و ناتەواوی جیاوازیتان تێدا نییە و ئەندام و هەندامتان ڕێك و پێکە،

لەیەك جویێ ئەبنەوە هەریەکەتان لەوی ترتان بەڕەنگ و شیا وازو دیمەنی شیاو بۆتان، لە نەزانین ئەوپەڕیتان گرتوە، چۆن واز لە پەرستنی خواتان هێنا و بۆلای کوێرەکە پەرستن کە هەروەنکو خۆتان ئەوگوێرەکەیە گێل و نەفامە.

﴿ فاقتلوا أنفسكم ﴾ دووایی پێویستە ئێوە خۆتان بکوژن، ئەوەیش دووای ئەوە بو گوێرەکە پەرستان وتیان: بە چ جۆرێك بگەڕێینەوە بۆلای خوای گەورە، موسا فەرموی: ئەوکەسانەتان گوێرەکەتان نەپەرستوە گوێرەکە پەرستان بکوژن، بۆ ئەو مەبەستە ئەگێڕنەوە باوك و کوڕخزمی خۆیانیان ئەبینی و پرکێشیان نەئەکرد ئەو فەرمانەی خوا بەجێ بهێنن، بۆیە خوای گەورە تەم و هەورێکی ڕەشی بۆناردن وایان لێ هات یەکتریان نەئەبینی، دوایی بەربونە خۆیان و کوشتنی یەکتری، ئەوانەیان گوێرەکەیان پەرستبون هەمویان کوژران، دووای ئەوە هەورو تەمەکە نەما، لەبەر ئەوەی فەرمانی خوایان بەجێ هینا هەمویان بەشەهیدی مردن ژمارەی کوژراوان هەرچەندە بێ گرنگ نییە، ئەوەی شایستەی ئەوان بێ فەرمانی خوایان بەجێ هینا. بەڕاستی ئەو فەرمانی بەوان درابو زۆر گران و سامناك بو کە باوك و کوڕ و خزم یەکتری بکوژن ئەو کوشتنە وەك ئەوە وایە خۆیان بکوژن بۆیە خوا ئەفەرموێ: ﴿فاقتلوا أنفسكم﴾ بەلاّم سروشتێکی ڕوخاو پەست کە خۆی لە گوناە نەگێڕێتەوە و دەست بکەن بە کوێرەکە پەرستن بە ئامۆژگاری کۆڵ نادەن، پێویستە بە تێخ و نوکی شمشێر کۆڵیان پێ بدرێ، بەڕاستی باجی قورسی خۆیانیان دا و ئەو پەڕی سودیان وەرگرت و تەمێ خواربون بەگشتی ، بۆیە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئیبنو ماجە ئەی گێڕێتەوە و فەرمووی: هەر کۆمەڵێ گوناە لەناویانا بکرێ، ئەوا ئەوانەیش گوناە کەر نەبوون گەورە و بەدەستەلاّت بن و بەرەنگاری نەکەن لەو گوناهە سزاو تۆڵەی هەمویان ئەگریتەوەوە لەهەردوو جیهاندا:

﴿ذلكم خيرلكم عند ربكم﴾ ئەو پەشیمان بوونەو خۆ کوشتنە چاکترە بۆ ئێوە لە یاخی بونتان لای خوای دروست کەرتان، بەو کوشتنە یا ئەبنەوە لە بت پەرستیو ئەگەن بەژیانێکی بەردەوامی و نەبڕاوە ، خۆ ئەبێ هەربیش مرن، ئەو مردنە زۆر پەسندو ڕەوایە کە خۆیانیان کوشت.

﴿فتاب عليكم إنه هو التواب الرحيم﴾ دواوای ئەوەی فەرمانی خواتان بەجێ هێنا خوا پەشیمان بۆ ئەوەی لە ئێوە وەرگرت و بەزەیی خۆی بەسەرتانا ڕژاند، بەڕاستی خوا هەر ئەوە بەزۆر پەشیمان بونەوە وبگرێ لەبەندەکانی خۆی، زۆر میهرەبان و خاوەن بەزییە.

پوختەی مانای ئەم چوار ئایەتانە ڕابوردن بەم جۆرەیە: دووای ئەوەی کوڕانی ئیسرائیل بەڕانومایی موسا ڕزگار یان بوو لەدەریاکە و فیرعەون و تاقمەکەی خنکان کوڕانی ئیسرائیل پشوێکی خۆشیان دا ، ئیتر گەڕانەوە بۆ میسر یا نەگەڕانەوە گرنگ نیە؟ بەڵام کاتێ لەمیسرا بون موسا ئاگاداری کردبوون خوای گەورە فیرعەون بەم زووانە لەناو ئەبا، لەپاشان نامەیەکتان بۆ ئەنێری لەلایەن خۆیەوە و ئەیکا بە یاساو ڕوونی ئەکاتەوە ئەو شتانەی بیکەن و ئەوانەی نەیکەن و قەدەغە بن لەسەرتان، بۆیە پێویستە ئێوە کاری پێ بکەن بە پەیڕەو بۆ خۆتان ، کاتێ فیرعەون لەناو چو موسا داوای لەخوا کرد ئەو نامەیە بۆیە نێرنێ، خوا فەرمانی پێدا بڕوا بۆ سەر لوتکەی کێویی توری بەڕێز (٣٠) سی ڕۆژ لەوێ بەڕۆژوبێ خوا پەرستی بکا.

کاتێ (٣٠) سی ڕۆژەکەی تەواو بو خوا فەرمانی پێدا (١٠) دە ڕۆژی تر بمێنێتەوە هەتا پەرستنەکەی تەواوتر بێ، دواوای (٤٠) ڕۆژ خوا نامەکەی پێ بەخشێ، موسا بەر لەوەی بڕوا بۆ پاڕانەوە لە کێوی تور ئامۆژگاری هاورنی برای کرد و پێی فەرمو: جێگە داری من بە لە ناو خزماندا، کاروباریان ڕێك خەو ئاگات لەخۆتبێ نەکەویتە دوای گێڕە شێونیئەوان و، ئەوانەی تۆویی خراپە ئەچێنن، موسا ئەوکاتە ڕۆیشت بۆ پاڕانەوە لە کێوی (طور) فەرمووی (٣٠) ڕۆژم پێ ئەچێ کە خوا فەرمانی پێدا (١٠) دە ڕۆژی تر بمێنێتەوە بۆ ڕۆژوگرتن ووتیان: موسا بەڵێنەکەی ڕاست نەبوو، لەوکاتەدا (موسای سامیری) کینەی بۆگەنی دڵی جولا، ئەو ڕوداوەی بەهەل زانی، ئەو زێڕەی ژنانی میسردا بویان بە ژنانی ئیسرائیل و لەگەڵ خۆیان هێناوبۆیان لێی وەرگرتن و توانیەوە لە نێو ئاگرداو گوێرەکەیکی لەو زێڕە بۆ دروست کردن، بە جۆرێکی ئەنداز باری و هونەری ڕەنگی بۆ

ڕێژابو، ئەگەر با بچوایە تە ناویی لەدەمێیەوە دەردە ئەچو، دەنگێکی لێ پەیدا ئەبوو وەکو گا ئەی بۆڕان، سامیری بەگێل و گەوجی ئیسرئیلەکان پشت ئەستوور بوو فەرمانی پێدان ئا ئەمەیە خواکەتان موسا لە بیری چوەتەوە ، ئەوانیش دەستیان کردبە پەرستنیو بت پەرستی ئەو کاتە باو بوو لەناو میسر یەکاندا ئەوانیش پێی داهاتبون بێ ئەرێ و نەرێ کوڕنوشیان بۆ برد لەوکاتەدا هارون زۆر بەتیژی بەرهەڵستی کردنو پێی ووتن: سەرتان لێ شێواوە کاریوا مەکەن.

هەرچی توانای بو خستیەکارەوە لە گوێرەکە پەرستن وەریان گێڕێ سوودی نەبوو، هەر لەسەری بەجیزبوون هەتا موسا هاتەوە موسا ئامۆژگاری کردن و بەجولەکەکانی فەرمو: ستەمتان لە خۆتان کردووە بە پەرستنی گوێرەکە، ئەوانیش پەشیمان بونەوە، بۆیە خوای گەورە فەرمانی پێدان خۆیان بکوژن، ئەوانیش دەستیان دایە خۆ کوشتن خوای گەورە پەشیمان بونەوەکەی لێ وەرگرتن و دڵیان خۆشبو، ئەم باسە چەند جارێ باس ئەکرێ لە قورئانی پیرۆزدا، هەر جارێ بە جۆرێکی تەواو کەر بۆ ئەوەی پێشەوەی خۆی.

ئەم چیرۆکە چەندین سود پەندی تێدا بەدی ئەکرێ:

١- ئەوە ئەگەیەنێ ئۆمەتی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ چاکترین ئۆمەتە، چونکە جولەکەکان ئەو هەموو بەڵگانەیان بە چاوی خۆیان ئەبینێ کەچی دووای کردەوەی پڕ پوچ ئەکەوتن بە زۆری، بەڵام موسلمانان لەگەڵ ئەوەیشدا پێویستیان هەبوو بە بەڵگەی بەهێزبۆ ناسینی قورئانی پیرۆز، نرخیان بۆ درۆو دەلەسەی دوژمنان دا نە ئەنا بڕوای بێگومانیان بە قورئانی هەبوو، ئەوەیش ئەوە ئەگەیێنێ موسڵمانان ئاقڵترو زیرەکترن.

٢- پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ئەم چیرۆکەی ئەگێڕایەوە لەگەڵ ئەوەیش نەخوێنەواربوە، ئەوەیش بەڵگەیە بۆ ئەوەی بەسروش زانیوێتی.

٣- ئەو چیرۆکە بۆمان دابین ئەکا کوێرانە دووای کەس ئەکەوین بگەڕێین بەدووای بەڵگەی بێگوماندا، ئەك وەك جولەکەکان بەبێ بەڵگەو ووردبوونەوە دووای موسای سامیری کەوتن و دەستیاندایە گوێری کە پەرستنی.

٤- خوای گەورە بەم چیرۆکە دڵخۆشی پێغەمبەر ئەداتەوە ئارام بگرێ‌و خۆ ڕاگرێ بەرانبەر خراپەو نالەباری بت پەرستەکانی عەرەب، هەروەك موسا خۆ ڕاگربو بەرامبەر بە کردەوەی گێلانەی کوڕانی ئیسرائیل.

لێرەدا ئەوەتان بۆ ڕۆن ئەبێتەوە خوای گەورە ئەو پەڕی میهرەبانە بۆ موسڵمانان پەشیمان بونەوەیان بەپاڕانەوەڵێ‌ی وەرئەگرێ، بێ ئەوەی فەرمانیان پێ بدا خۆیان بکوژن بە پێچەوانەوە بۆ جولەکەکان کاتێ پەشیمان بونەوە یان لێ وەرگیرا فەرمانیان پێ درا خۆیان بکوژن، هەروەکو ئێمە ئەگەر بە نارەوایی مرۆڤێ بکوژین پەشیمان بونەتەوەمان لێ وەرناگیرێ هەتا خۆمان نەدەن بەدەستی خاوەن مافەوە بۆ کوشتنمان.

﴿وإذ قلتم یاموسی لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة﴾ وە بیری ئەوکاتە بکەنەوە ئێوە ووتتان: ئەی موسا بەدەنگی بەرزەوە ئێمە بڕوا بەتۆناکەین کە ئەڵێت پێغەمبەرم هەتا خوا نەبینین بە ئاشکرا بەبێ پەردەو هیچ شتێ نەبێ لەنێوان ئێمەو خوادا، ئاگادارمان بکا کە پێغەمبەرو نێراوی خوای، ئێمە نازانین ئەوکەسانەی گومانیان لەبونی خوادا هەیە لەم چەرخەی ئێمەدا بەبێ بەڵگە، بۆ لاسایی جولەکەکان ئەگەنەوە لەبێ باوەڕی و چەندە بازییان؟ جولەکەکان ئەیان ووت بەموسا: باوەڕ بەتۆ ناکەین هەتا خوا نەبینین، ئەوانەی ئەم سەردەمیش ئەڵێن: ئەوەی هەستی پێ ئەکەین بە چاوایا بەشتی‌تر نابێ هەبێ، هەروەها ئەو چەنە بازیانە تازەنیەو کۆنە لەگەڵ بوونی مێژوودا پەیدا بووە و ئەیجونەوە چین بەچین هاتووە خۆیان کێف ئەکەنەوە لەناو چوونو هیچ شتێکیان سەوز ئەکردووە.

ئایین و ئایین پەرستان بەکوێرایی چاویانەوە بەردەوامن، زۆرترین لەوانەی دووای فەرموودەی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ نەکەوتوون بەگوێرەی ...ی خۆیان ئەدوێن وئەڵێن: خوای

گەورە ئەمڕۆو پاشە ڕۆژیش نابینرێ، بەڵام کۆمەڵی دەستیان گرتووە بەڕەوەشتی پێغەمبەرو موسڵمانە پێشووەکان ئەڵێن: بینیی خوا لە جیهاندا دروست نیە، لەپاشە ڕۆژو بەبێ گومان ئەبینرێ جۆرەکانی و چۆنێتی ئەو بینینە گرنگ نیە، با ئێمە نەتوانین شی بکەینەوە.

﴿فأخذتكم الصاعقة﴾ دووایی کوتوپڕ ئێوەی گرت و دای بەسەرتانا لەلایەن خوای گەورەو هەروە گرمە و بەڵایێ هەمووتان مردن بەهۆی ئەو ووتە گەورەو بێ شەرمیەوە، ئیتر ئەو بەڵایە بەئاگربێ یا بەدەنگێکی سەخت و بەرز گرنگ نیە، ئەوەی گونجاو بێ هەمویان مردن بەهەرشتێ بێ .

﴿ وأنتم تنظرون ﴾ وەئێوە بەچاوی خۆتان ئەوەی بوبەهۆی مردنتان ئەتانبینی .

﴿ ثم بعثناكم من بعد موتكم ﴾ لە پاشا ئێمە ئێوەمان زیندو کردوە لەدووای مردنتان بەو بەڵایە هەتا ئەوەی ماوەتەوە لە ژیانی تەمەنی دیاری کراو بۆتان کۆتای پێ دێ، ئەوفەرمودەیە گەورەترین بەڵگەیە بکرێ بەوێنە بۆ زیندو بونەوە لە دووا ڕۆژدا.

ئەوەی جێگەی باوەڕ بێ ئەوکەسانە هەمویان مردن جگە لەموسا. بەڵام موسا بێهۆشی بەسەردا هات، ئەوەتە خوا ئەفەرمویٚ: ﴿فلمّا أفاق﴾ یانێ موسا کاتێ بێدار بویەوە لە خوا پاڕایەوە خوا هەمویانی زیندوکردەوە.

ئەوەی جێگەی سەر سوڕمانە ئەمەیە: هەندێ لە زانایانی ئەم چەرخە کە مامۆستا (موحەمەد عەبدەیە) یەکێکە لەو کەسانە ئەڵێن: خوا نەیگێڕاونەتەوە بە زیندوی بۆ جیهان دوهەم جار بەزیندویی، بەڵکو مانای زیندوبونەوەیان وا لێ داوەتەوە نەوەی زۆریان لێ ئەکەوێتەوە، یەکێ تریش لە مامۆستایان کەبەزمانی کوردی مانای ئەم جێگەیەی کردوە دووای ئەوان کەوتوە، ئەو مامۆستایە بریتی‌یە لە شێخ موحەمەدی خاڵ، لەگەڵ ئەوپەڕی ڕێزم بۆیان بەچ بەڵگەیە لەمانای دەرکەوتوی ئاشکرای ئەو ئایەتە لایانداوە، بەڵام زانایانی بروا بێ کرازی کۆن وتازە بڕوایان وایە بۆجاری دووهەم زیندو کراونەتەوە، وە ئەویش ڕاستە و بێ گومانە، نابێ لەمانای دەرکەوتوی قورئان لابدەین بەبێ بەڵگە، لەگەڵ

ئەوەیشدا ئەو کارە بۆ خوا ئاسایی و ئاسانە و گران نیە، وێنە ئەوەیە: زیندوا کردنەوەی عوزەیر پێغەمبەر کە گومانی تێدا نی‌یە وەك خوا ئەفەرموێ: ﴿فأماته الله مئة عام ثم بعثه﴾ یانی دووایی خوا مراندی سەد ساڵ لەپاشا خوا زیندوی کردەوە.

﴿لعلکم تشکرون﴾ بۆئەوەی ئێوە سوپاسی خوا بکەن کە لەدووای مردنتان زیندوی کردنەوە، بۆ ئەوەیش ئێوە و جگە ئێوە تەمێ خوار بن و پەرستنی خوا بەجێ بهێنن.

ئەوەی شایانی باسێ خوای گەورە بەناوەڕۆکی ئەم ئایەتە بۆ ئەوکەسانەیە لەسەردەمی موسادا داوای چاوپێکەوتنی خوایان کرد. کەواتە هەموو جولەکەکانی ئەم سەردەمە و لەمەودووا ناگرێتەوە ژمارەی ئەو کەسانەی لەخنکاندن ڕزگاریان بو، ژمارەی ئەو کەسانەی بەهۆی کوێرەکە پەرستنەوە کوژران دیاری نەکراوە، جێگەی سەرسوڕمانە هەندێ لەزانایان بەبێ بەڵگە لە گیرفانی خۆیانەوە باسی هەندێ شتیان کردوە ئەڵێن: ژمارەی ئەو کەسانە خۆیانیان کوشت بۆ ئەوەی پەشیمان بونەوەیان لێ وەربگیرێ و گوێرەکەیان پەرست (٧٠٠٠٠) حەفتا هەزار کەس بون ، ژمارەی ئەو کەسانەی ڕزگاریان بو لە خنکان (٦٢٠٠٠٠) شەش سەدو بیست هەزار کەس بون جگە لە ژن و پیرو منالْ هەروەها ژمارەی لەشکری فیرعەون کە کەوتنە دوای کوڕانی ئیسرائیل و خنکان ئەوانیش بەڵگەی ڕاست بۆ دیاری کردنیان نیە. بەڵام بۆ دیاری کردنی ئەو کەسانەی داوای چاوپێکەوتنی خوایان کردبو هەیە کە حەفتا کەس بون.

ئەو هەموو بەڵگەو نیشانە زۆرانە خوا بەخشیبوی بە جولەکەکان و ئەو لێ بوردن و خۆشبەزنانەی خوا کاری نەکردە سەر سروشتی پیسیان، بڕوایان بە هیچ شتێ نەبو بە جۆرێ هەستی پێ بکرێ، لەگەڵ ئەوەیشدا دەم درێژی و چەنەبازی زۆریان ئەکرد، جگە لە دارو فەلاقە وولامی هیچ شتێ تریان نە ئەدایەوە، ئەو کارانە ئەوە ئەگەێنێ ئەو ماوەیە بە چەوساوەیی و کۆیلەی لەگەڵ ستەمی فیرعەون بردویانە سەر خوڕەوشتی تێکدابون، ئەبێ چ شتێ لەوە خراپتر بێ ئەو چەوسانەوە و یاخی بونەی فیرعەون پەیدای کردبێ لەواندا؟

ڕێزو ڕەوشتی چاکیانی تەفرو تونا کردبو، ناموسی تێك دابون، بەندایەتی تێدا ڕەواندبون بۆ جگەی خوا، هەرکاتێ دارو لێدانیان لەسەر هەڵگیرایە یاخی ئەبون و لەخۆیان بایی ئەبون، ئینەت ڕەوشتی جولەکەکان ئەبێ هەر وابێ، وەکو بەچاو ئەبینرێ لەوانەی بە فەلەستین و قودسی پیرۆزیان کردوە.

ئەو کردەوە پیسانە نەك بۆ جولەکەکانەو بەس، بەڵکو هەر کۆمەڵێك فێری بچوکی بێگانە بوبێ و سەربەستی بە خۆیەوە نەدیبێ بەزوی لە خۆی ئەگۆڕێ و لەخوا یاخی ئەبێ، دەست ئەکا بەکوشتن و تاڵان و داوێن پیسی، پەلاماری ئاینی خوا و ئایین پەروەران ئەدەن، ئەوەی جولەکەکان ئەیکەن ئەوانیش بە زیاترەوە ئەیکەن، ڕەگزپەرستی بەکاردێنن، وەك ئەوەی ڕژێمی عێراق ئەیکا بە کوردەکان (١٨٢٠٠٠) سەدو هەشتاو دوو هەزار کوردی زیندە بەچاڵ کرد، (٥٠٠٠) شارو شارۆچکەو گوند و دێهاتی ڕوخاند، بە هەزاران کەسی ئاوارە کرد بەئاگاداری هەمو ڕژێمە بەناو موسڵمانەکانەوە، کیمیا بارانی هەڵەبجە و جێگاکانی تر شایەنی ئەو ڕاستییەن.

کورتەی مانای ئەو دوو ئایەتە: موسا لە کێوی تور گەڕایەوە بۆلای خزمانی، ئەی بینی کە گوێرەکە ئەپەرستن، دوای ئەو گلەیی و بناشتەی لە نێوان موسا و هاروندا پەیدا بو لەبارەی گوێرەکە پەرستنەوە موسا پێغەمبەر، موسا میری بانگ کرد و سەرزەنشتی کرد و دەری کردو گوێرەکەکەی سوتاند و خۆڵەکەی فڕێ دایە ناو دەریاوە، دوای پەشیمان بونەوەی جولەکەکان و داوای لێ بوردن لە خوا بۆ ئەوانەی گوێرەکەیان پەرستبو، موسا لە پیاو چاکانیان (٧٠) حەفتا کەسی لێ هەڵبژاردن، چونە دەرەوە بۆ کێوی تور، داوایان لەموسا کرد گوێیان لە فەرمودەی خوا بێ لەگەڵ موسا ئەیکا، موسا داوای کرد و خوا لێی وەرگرت، کاتێ نزیکی کێوەکە بونەوە هەورێك هەمو کێوەکەی داپۆشی، موسا خۆی و خزمانی چونە ژێرە هەورەکەوە، هەموکاتێك خوای گەورە لەگەڵ موسادا گفتوگۆی بکردایە ڕوناکیکی یەکجار زۆر و بەتین ئەیدا بەنێو ڕومەتی موساداکەس نەی ئەتوانی

تەماشای بکا، گوێیان لەهەمو فەرمودەکانی خوا بو، لەو کاتەدا خزمانی موسا لەخۆیان بایی بون، داوای چاوپێکەوتنی خوایان کرد بەو بۆنەیەوە خوا هەموییانی مراند، موسا گریا و پاڕایەوە و دەستی بەرز کردەوە و، داوای لە خوا کرد زیندویان بکاتەوە. ئەو باسە لەمەو دووا بەدرێژی و شی کراوەیی تر باسی ئەکرێ.

﴿وظلّلنا عليكم الغمام﴾ وە ئێمە هەورێکمان کرد بە سێبەر بەسەرتانەوە لە بیابانی سینادا هەتا بتان پارێزێ لە گەرمایی ئەو دەشتە وشکە و چۆڵەی (تەیهەدا) بۆ هەرلایە بچونایە بەسەرتانەوە بو.

﴿وأنزلنا عليكم المنّ والسلوى﴾ وە ئێمە ناردومانە خوارەوە بەسەرتانا لەو چۆڵەوانیەی سینادا و لەو بێ ئاویەدا گەزۆ و شۆ کە بەسەر درەختەکاندا، ڕەنگەکەی وەك بەفر و تامەکەی وەك هەنگوین هەرلە ڕۆژ بونەدا هەتا کەوتنی هەتاوی خۆر و نارومانە خوارەوە بەسەرتانا شێلاقە، باڵندەیە لە ئاسمانەوە ئەهاتە خوارەوە، بە گوێرەی پێویستی خۆتان کۆتان ئەکردەوە وە سەرتان ئەبڕین.

﴿كلوا من طيبات مارزقناكم﴾ ئێمە بە ئێوەمان ووت: ئێوە بخۆن ئەو خواردەمەنیە پاك و خۆشانەی شتی ئێمە بەخشیومانە بە ئێوە لەو گەزۆو شێلاقە یەڕژاند ومان بەسەرتانا بەبێ ماندوبون، هەڵیان مەگرن و مەیان شارنەوە، وابزانن کۆتایی پێ دێت، پشت بە خوا ببەستن، چاو چنۆك و بێ بڕوا مەبن بەخوا و بزانن نامێنێ.

﴿وما ظلمونا﴾ وە ئەو کەسانە ستەم و زیان لە ئێمە نادەن کە بێ فەرمانی ئێمە ئەکەن و پشتتیان بە ئێمە نەبەستوە.

﴿ولكن كانوا أنفسهم يظلمون﴾ وە بەڵام ئەو کەسانە بەو بێ فەرمانیەی ئێمە ستەم لە خۆیان ئەکەن، خۆیان توشی نەگبەتی ئەکەن بەوەی ئێمە لەوانمان گرتەوە ئەو ڕۆزیە کە بەبێ ماندو بون بەسەرمانا ئەڕێژان.

کورتەی ئەو ڕوداوە: ئەو کاتەی کوڕانی ئیسرائیل بە فەرمانی خوا لەمیسر چونە دەرێ بێ فەرمانی خوایان کرد لە دەشتی (تەیهدا) و سەریان لێ شێوا، ڕێگەیان بۆ هیچ لایێ دەرنە ئەکرد، پەنایان بۆ موسا برد و ووتیان، لە گەرمانا برژاین و برسیمانە و تینومانە خوای گەورە هەوری بۆ کردن بە سێبەر ، گەزۆ و شێلاقەی بەسەردا ڕێژان لە گەرمایی و برسێتی و تینوێتی ڕزگاریان بو، دەستیان کرد بە خواردنی گەزۆ و شێلاقە لەگەڵ خواردەمەنی تردا.

وَإِذْ قُلْنَا ٱدْخُلُوا۟ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةَ فَكُلُوا۟ مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا۟ حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَٰيَٰكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ قَوْلًا غَيْرَ ٱلَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

ئەو ئایەتانە درێژە پێدانی ئایەتەکانی پێشوە، هاتونەتە خوارەوە بۆ هەڵبژاردنی ئەو چاکانە خوا دابونی بە جولەکەکان، کەچی ئەوان پێی لێ نانێن، لەو کاتەدا سەریان لێ تێك چوبو لەدەشتی سینادا، وە ئەفەرموێ.

﴿وإذ قلنا ادخلوا هذة القرية﴾ وە ئێوەی بەنی ئیسرائیل بیری ئەو کاتە بکەنەوە ئێمە وتمان بە باوباپیرتان لەسەر زمانی موسا: ئێوە بچنە نێو ئەو دێیە، کاتێ پێم ووتن ئێوە ڕێگەتان لێ ونبوبو لە چۆڵەوانی سینادا، کە ئەهاتن و ئەڕیشتن، نەتان ئەزانی سەر بۆچی لایەکی دەرکەن: ئەو دێیە بریتی‌یە لە (بیت المقدس) یان بریتی‌یە لە (ئەریحا) لە نزیك (بیت

المقدس)ەوە، هەرکامیان بێ مەبەستەکە ناگورێ. خوا فەرمانی پێ دان بڕۆن و خۆیان ڕزگار بکەن لە چۆڵ و دەشتی سینا، پاش ماوەی (عاد) کەلەوێ مابون دەریان کەن و خۆتان لە جێگەیان دانیشن کوڕانی ئیسرائیل زۆر لەو تاقمە ئەترسان بەلایانەوە وابو پاڵەوان و ئازان ئەمان پێیان ناوێرن بۆیە نەڕۆیشتن و پشتیان کردە فەرمانی خوا.

﴿فکلوا منها حیث شئتم رغداً﴾ دوایی ئێوە بخۆن لە بەرهەم و میوەی ئەو دێیە لە هەر شتێ ئێوە ئارەزۆی ئەکەن و هەرجێگەیە خۆتان ئەتانەوێ بەخۆشی نۆشی گیانتان بێ ، ئەم فەرمانە دوای ئەوەبوە کە گەزۆ و شێلاقەتان لێ بڕا، لەو دێیەدا کەس بەرهەڵستیتان ناکاو تەنگ و چەڵەتان نامێنێ و پرسیارتان لێ ناکرێ.

﴿وادخلوا الباب سجّدا﴾ وە ئێوە بچنە نێو ئەو دێیە و لەنێوەرگایەکەوە موسا بۆتانی دیاری ئەکات بە کوڕنوش و سوجدە بردنەوە بۆ خوا، بۆیە ئێوە بەفەرمانی موسا بکەن چونکە ئێوە نابەڵەندن و نەچونەتە نێو ئەو دێیە.

﴿وقولوا حطّة﴾ ئێوە بلێن: خوایێ داواکاری و فرمانی ئێمە ئەوەیە گوناهمان هەڵوەرێنی و لێمان ببوری، ئەو دێیە بکەیتە جێگەتان.

﴿نغفر لکم خطایاکم﴾ ئێمە خۆش نەبین لە گوناهەکانتان دوای ئەوەی سوژدەتان برد و دوای لێ بوردن بکەن بەکزۆڵێیەوە بەرانبەر بەئێمە.

﴿وسنزید المحسنین﴾ وە ئێمە زۆرتر ئەکەین پاداشتی ئەو کەسانەی چاکە کەرن ئەوانەتان گوێرەکەتان نەپەرستبو، گەزۆ و شێلاقەتان هەڵنەگرتبو و پشت بەستبون بە خوا، ئەو کەسانەی ترتان گوێرەکەتان پەرستبو گەزۆ و شێلاقەتان هەڵگرتوە پەشیمان بنەوە و داوای لێ بوردن بکەن لێتان خۆش ئەبم.

﴿فبدل الذین ظلموا قولاً غیر الذي قیلَ لهم﴾ دوایی گۆڕییان کەسانێکی ئەوتۆ ستەمیان لە خۆیان کردبو فەرمودەیە بەوان بێژا بەجگەی شتێکی ئەوتۆ بێژرابو بەوان، یانێ ئەوان فەرمانیان پێدابو بچنە نێو شاری قودسەوە کەچی نەچون. لە خوا بپاڕێنەوە و کارێکی

وابکەن خوا لەوان خۆشببێ نەیان کرد، ئەو ستەمەی ببێتە هۆی سزا دانیان و تۆڵەیان لێی بکرێتەوە کردیان، لەباتی گوێی ڕایەڵی پشتیان کردە فەرمانی خوا، ئەوەی بیفەرموایێ نەیان ئەووت. لاقرتیان پێ ئەکرد و یاخی و سەرکێشی ئەبون و گوناهیان ئەکرد.

﴿فأنزلنا علی الّذین ظلموا رجزاً من السماء﴾ دوای ئەو کردەوە خراپانە ئەوان کردنیان ئێمە ناردمانە خوارەوە بەسەر کەسانێکی ئەوتۆ ستەمیان کردبو لە خۆیان سزایێکی گران و دیاری کراو بۆیان لە ئاسمانەوە.

﴿بما کانوا یفسقون﴾ بە هۆشێکەوە لە سنور ی لایان دابو، لە فەرمانی خوا دەرچوبون، خوای گەورە ئەو سزایەی دیاری نەکردوە، ئیتر چاوە قوڵە بێ یا بەفری زۆر هەروەها ژمارەی لەناو چوەکانی بەو سزایە دیاری نەکردوە زۆر بوبن یا کەم، ماوەی کات ژمێری یا ڕۆژی گرنگ نیە، ئەوەی شایەنی باس بێ ئەو بەڵایە توشیان بوە زۆریشی لەناودان.

وَإِذِ ٱسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِۦ فَقُلْنَا ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ فَٱنفَجَرَتْ مِنْهُ
ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا۟
وَٱشْرَبُوا۟ مِن رِّزْقِ ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

هەروەك ئەوەی خوای گەورە ئاسانی کرد بۆ کورانی ئیسرائیل خواردەمەنی لە دەشتی سینادا، بەو هەورە سێبەری بۆ کردن، تێر ئاویشیان ئەکا بەهۆی پاڕانەوەی موساوە وەك ئەفەرموێ:

﴿وإذ استسقى موسى لقومه﴾ وە بیری ئەو کاتە بکەنەوە موسا داوای ئـاوی کـرد لـە خوا بۆ تاقمەکەی خۆی لەوکاتە تینویان بو ئاویـان دەسـت نـە ئەکـەوت، دەسـتیان کـرد بەچەنەبازی و گلەیی و بناشت لەگەڵ موسادا، تۆ ئێمەت لـە میسـر دەرکـرد و دەسـتت برین، ئێمە لەچیمان کەم بو لـەوێدا. چ شتێکمان پێ ئەکەی لەم بـێ ئاویـەدا؟ بـۆ ئـەوەی جولەکەکان بۆڵە بۆڵ نەکەن خوا بە موسای فەرمو:

﴿فقلنا اضرب بعصاك الحجر﴾ دوایی ئێمە بە موسامان ووت، تۆ بـدە داردەستەکەت لەو بەردە موساش بەداردەستەکەی کێشا بەو بەردەدا.

﴿فانفجرت منه إثنتا عشرة عينـا﴾ هـەڵقولا لـەو بـەردە (١٢) دوازدە کانیـاو ئـاوی شیرین، بە ئەندازەی ژمارەی نەوەی (١٢) دووازدە کوڕانی یەعقوب پێغەمبەر . وەك خـوا ئەفەرموێ.

﴿قد علم كلّ أناس مشربهم﴾ بەڕاستی هەمو کەسـێکتان لـەو (١٢) دووازدە بـەرەیێ ئەیانزانی بە جێگەی خواردنەوەی ئاوی کانیاوی خۆیان، هیچ لایـەکیان دەسـت درێژیـان بۆسەر کانیاوی ئەوی تریان نە ئەکرد، ئەو زانینەیشیان پێویست بو بۆ ئەوان، چونکە هەمو بەرەکان ڕەگەزپەرست بون خۆیان هەڵ ئەکیشا بە ڕیـز داری تـری بـەرەی خۆیـان. هیـچ بەرەێکیان ژنیان لەوی تریان نە ئەخواست خۆیان بەگەورەتر دائەنا، هەریەکـەیان بەتـەنگ زۆرکردنی خۆیانەوە بون، با بەلەناوچونی بەرەکەی تریان بێ، بۆیـە خـوای گـەورە (١٢) دووازدە کانیاوی بۆ دروست کردن هەروەك (١٢) ڕێگـەی لـەدەریای سـوور بـۆ دابـین کردن ، خوا فەرموی :

﴿ کلوا واشربوا من رزق الله ﴾ ئێوە بخۆن و بخۆنـەوە لـەو خواردەمەنیـەی خـودا بـۆ ئێوەی دروست کردووە لەگەزۆ و شیلاقە و ئاوی هەڵقولاو لەو بەردە .

﴿ولاتعثوا في الأرض مفسدين﴾ وە ئێوە خراپە بلاو مەکەنەوە لەزەویدا بەخراپە کـردن و گێرە شێوێنی خۆتان، دەست درێژی بۆ سەرپاکژ و پاوەنی مەڕو ماڵاتی یەکتری مەکـەن.

با ئێوە نەبن پەچاولێی کراوی خراپ بۆ کەسانی تر، ئـەو دوازدە کانیـاوە ئەگـەر لـە ڕۆژ ئاوای سویسەوە بێ دورنیە، چونکە ئەو جێگەیە ئێستا پێی ئەوترێ کانیەکانی موسا، کـەمێ ئاویان هەیە، هەندێ دارخورمای تێدا ڕواوە.

ئەو داردەی موسا لە هەر درەختێ بێ، لـە چ لایێکـەوە دەسـتی کـەوتبێ، چ کەسـێك دابێتی بەو، ئەو بەردە ئاوی لێ هەڵقولاوە بەردی سینا بێ، یا لـەجێگەیێ تـرەوە هێنابێتیـان، بەردەکە چوار گۆشەبێ یا لاکێشبێ، خڕبێ یا پان، گرنگ نیە. هەڵقولانی ئاو لـــە بـەردی ڕەق بە لێدانی دار دەستی موسا لە توانای مرۆڤدا نیە. جگە لە خوا ، کاری نا ئاسایی بەو جۆرە لە توانایی کەسی تردا نیە.

بەڵام بۆ خوا هەمو شتێ ئاسانە بە فەرمودەی خۆی: ﴿کن فیکون﴾ واتە تۆ ببە کوتو پڕ ئەبێ. هەروەك پچڕانی دەریا و وەستانی ئاو بە وێنەی کێوەکان، هاتنە خوارەوەی گـەزۆ و شێلاقە لە ئاسمان ، گێڕانی ئاگر بە ساردی. لە دایکبونی عیسا بێ ئەوەی مێردی هەبێ بـە پاکی و بێ داوێن پیسـی. زیندوکردنـەوەی مـردوان. دروسـت کردنـی بـاڵدە لـە قـوڕ. دروست کردنی بونەوەران لە نەبونەوە یەکەم جار. کەواتە هەرکەسێ باوەڕی بەخوا و بـە توانای خوا هەبێ ئەو بەڵگانەی بەسە، هەرکەسێ بـاوەڕی بـەخوا نـەبێ باوەڕیشـی بەوانـە نابێ. ئێمەی باوەڕدار بڕوای بێگومانمان بەو کارانە هەیە.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ
بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ
ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

کوڕانی ئیسرائیل لە نێو بیابانی (سینا)دا بەو وشێکەو بەردەلآنیە و هەیبو، لە ژێر ئەو ئاسمانە گەرمەدا، خوای گەورە لەو بەردە ڕەقە ئاوی بۆ هەڵقولآندن، لە ئاسمانەوە گەزۆو شێلاقەی بەسەر درەختا بۆ ڕێژان، بەڵام تینەت و خوێکی پارچە پارچە کراوی پەست و ڕزاوکاری کردە سەر ڕەوشتیان نەی هێشت بەو ئاواتە بگەن لە میسر بۆی دەرکرابون، هەر لەبەر ئەو مەبەستە بەرزە لەو بیابانەدا مابونەوە. خوای گەورە بە پێشەوایی موسا لە گاڵتە پێ کراوی و ژێردەستەیی ڕزگاریان بکا. بەڵام ئەو مەبەستە گەورەیە و ئەو سەربەستی‌یە بەبێ نرخ دەست ناکەوێ، ئەو فەرمانە خراوەتە ئەستۆیان پێویستە خۆیانی بۆ بەخت بکەن. بەڵام ئەوان نەیان ئەویست ئەو نرخەی بۆ بدەن، ئەو شتەی داوا کراوە لێیان بەجێ ی بهێنن و خۆیانی بۆ بەخت بکەن، بگرە ئەو ژیانە نزمەی دەقیان پێوە گرتبو

نەیان ئەدا بەژیانێکی تازە و خۆش و بەرز، هەتا بەرەو ئاواتی گـەورە و سەربەسـتی و رێـز بکەونە رێگە، جولەکەکان ئەو میوە ڕەنگاو ڕەنگەی لە میسردا دەقیان پێوە گرتبـو ئـەیان ویست، لـە نیسك و سیر و پیاز و خەیار جابۆ ئەوانەی ڕابوردن خوا ئەفەرموێ:

﴿وإذ قلتم یاموسی﴾ وە ئێوە بیری ئەو کاتە بکەنەوە ئەتان ووت: ئەی موسـا: لـێرەدا خوای گەورە بیریان ئەخاتەوە کردەوەیە تری خراپی باوباپیریـان و سـوپاس نـەکردنیان بـۆ خوا بەرامبەر بە چاکەی خوا، جولەکەکان ئەیان ووت بـە موسـا لـە چۆڵـەوانی سینادا: خواردەنی گەزۆ و شێلاقە لەبەرچاومان کەوتوە، بیری خواردەمەنی جۆربەجۆری میسـریان ئەکردەوە بۆیە بۆڵەیان ئەکرد و ئەیان ووت:

﴿لن نصبر علی طعام واحد﴾ ئێمە ئارام ناگرین لەسەر خواردەمەنی تەنها بە بەردەوامی مەبەستیان لەو خواردەمەنی‌یە گەزۆ و شێلاقە بو کە بەبێ ماندو بـون دەسـتیان ئەکـەوت، بۆیە بە موسایان ووت:

﴿فادع لنا ربك یخرج لنا مما تنبت الأرض﴾ کە واتە تـۆ داوا بکـە لـە پـەروەردگاری خۆت: دەربهێنێ بۆ ئێمە و بۆمانی پەیدا بکـا هـەندێ لـەو شـتەی زەویـی ئـەی ڕوێنـێ و سەوزی ئەکا.

﴿من بقلها﴾ لە سەوزە پاکەکانی زەویی وەك کەوەر و کەرەوز و پنگە و سەوزەی‌تر.

﴿وقثائها وفومها وعدسها وبصلـها﴾ ولـە تـرۆزی و سـیر و نیسـك و پـیازی زویـی. ووشەی (فوم) بەمانا گەنم و نۆك هاتوە. ئەگەر داوای گەنم و نۆکیشـیان کردبـێ دور نیـە کەواتە ووشەی (فوم) گەنم و نۆك و سیریش ئەگرێتـەوە، موسـا زۆر سـەری سـوڕما لـەو داوایەی ئەوان. بە توڕەییەوە فەرموی:

﴿قال أتستبدلون الذي هو أدنی بالّذي هـو خـیر﴾ موسـا ووتـی ئایـا ئێـوە ئەگۆڕنـەوە شتێکی ئەوتۆ پەست و بێ ڕەواجە کە ئەو شتەیە ئێوە داوای ئەکەن بەوەی ئەوتۆ ئـەو شـتە چاکترە بۆ ئێوە کە گەزۆ و شێلاقەیە. زێڕ چۆن ئەگۆڕێتەوە بە مس. واتە گـەزۆ و شـێلاقە

نزیکە لێتانەوە و نرخی گران ترە، چۆن ئەی گۆڕنەوە بەو شتانەی ئێوە داوای ئەکەن و دورە لێتانەوە و نرخیشی کەمترە. ئەگەر ئێوە وازنایەرن و بەچیزن لەسەر داواکاری خۆتان.

﴿إهبطوا مصراً﴾ ئێوە دابەزن و بڕۆن بۆ نێو شارێ لەشارەکان بەتایبەت شاری قودس. لەم چۆڵەوانیەی تەیهەدا لاچن و بەرەو شارێ بکەونە ڕێ، ئیتر پاڕانەوەی پێویست نیە، ئەوەی بتانەوێ لەو شارەدا دەستان ئەکەوێ.

بەجۆرێ تر مانای ئەم ڕستەیە کراوە: بڕۆنەوە بۆ میسر کەلێی دەرچوون، بڕۆنەوە بۆلای ئەو ژیانە پەستە و سەرشۆڕییەی دەقتان پێوە گرتوە، لەوێ نیسك و پیاز و ترۆزی و شتی ترتان دەست ئەکەوێ. واز لەم فەرمانە بەنرخە بێنن لێتان داواکراوە، شایستە ئێوە نیە، ئەو گفتوگۆی موسایە بۆ سەرزەنشتی جولەکەکانە و ئەیش فەرموێ:

﴿فإنّ لکم ماسألتم﴾ دوایی بەڕاستی بۆ ئێوە ئەبێ ئەو شتەی داواتان کردوە، واتە ئەوەی ئێوە داواتان کردوە لە نێو شاراندا دەست ئەکەوێ، نەك لە تەیها، لەوێ هەمو کەسێ ئەو شتانەی دەست ئەکەوێ و زۆریشن، بەڵام بڕوا ناکەم ئێوە ئەوەندە ئازابن بڕۆن بۆ شارێ داگیری بکەن و بەخۆشی بژین لەو شارەدا.

﴿وضربت علیهم الذّلة والمسکنة﴾ وە دراوە بەسەریانا کزۆڵی و هەژاری، نەك هەژاری دارایی، بەڵکو هەژاری دڵ و دەرون، جولەکە هەر چەندە ساماندار بێ لەدڵا هەر هەژارە و تێر ناخوا، واتە جولەکەکان و سەربەرز و سەربەخۆ بون و خواردەمەنی و هۆی گوزەرانیان بە فراوانی و ئاسانی بە سەریانا ئەڕژا لەدەشتی سینادا، ئەو گوزەرانە چاکە و بەرزەیان نەویست ئەیان ویست بازرگانی و پیشەسازی و کشت و کاڵ بکەن، نەیان ئەزانی ئەوانە ئەبنە هۆی دووبەرەکی و جەنگ و ئاژاوە و کێشمە کێش و کوشتن و بێ فەرمانی خوا و پێغەمبەرەکانیان، بێگومان ئەوانەیش ئەبنە هۆی پەرتەوازەی خۆیان و ژێردەستەیی دوژمنانیان.

﴿وباءوا بغضب من الله﴾ وە ئەو جولەکانە گەڕاون بەوەی شایستەی خەشمێکی گەورەبن لە لایەن خواوە، ئەو خەشمە لەوان جوێ نابێتەوە.

﴿ذلك بأنهم كانوا يكفرون بآيات الله﴾ ئەوکزۆڵی و هەژاری و خەشمەی خوا بەسەریانەوە بەو هۆییە بو بڕوایان بە ئایەتەکانی خوا نیە، باوەڕیان بە قورئان و ئینجیل و موحەمەد و عیسا نیە، وە ناونیشانی پێغەمبەریان لە تەوراتا گۆڕیوە و کوژانویانەتەوە، سوپاسی ئەو ئیشانە گەورانە ناکەن خوا پێیانی بەخشیوە، وەکو بچڕانی ئاوی دەریا بۆیان، ڕاگرتنی هەور بەسەریانەوە، ڕژاندنی گەزۆ و شێلاقە بەسەر درەختەکاندا بۆیان، هەڵقو"لاندنی ئاو بۆیان لە بەردی ڕەق.

﴿ويقتلون النّبيّين بغير الحق﴾ و پێغەمبەرەکانیان کوشت بە جگەی ڕاستی و بە نارەوایی و بێ دادێ، وەکو کوشتنی شەعیا و زەکەریا و یەحیا و چەندین پێغەمبەری تر و هەوڵدانیان بۆ کوشتنی پێغەمبەریش ﴿ﷺ﴾.

﴿ذلك بما عصوا وكانوا يعتدون﴾ ئەوبێ باوەڕی و کوشتنی پێغەمبەرانە بەهۆی گوناە کردنی زۆریان و ئەوان لایاندا بو لە فەرمانەکانی خوا کە بونە هۆی دەست درێژیان بۆسەر پێغەمبەران و دڵ ڕەقیان و چەندین کاری تری خراپ.

جولەکەکان لەگەڵ ئەو هەموە کردە و خراپەیان پڕوپاگەندەی زۆری سەرسوڕێنەریان بڵاو ئەکردەوە، وەلایان وابو کە هەر خۆیان ڕانوومایی کراون، هەر ئەوان بەتەنها گەلی هەڵبژاردەن بۆ خوا، هەرئەوان پاداشتی چاکەی خوا وەرئەگرن، ڕێزگرتنی خوا هەرتەنها بۆ ئەوانە، لێرەدا قورئانی پیرۆز بەدرۆیان ئەخاتەوە، هیچ گەلێ بەخۆیەوە نەدیوە ئەوەی جولەکەکان بە خۆیانەوە دیویانە لە دڵ ڕەقی و بێ باوەڕی و دەست درێژی و چاو چنۆکی و وەرنەگرتنی ڕانومایی ، کوشتن و سەربڕینی پێغەمەران و داهێنانیان بەمشار ، چ شتێ بێ لەوانە خراپتر ؟ لێرەدا باسی : هەڵسەنگاندنی لە نێوان سۆشیالیست و سەرمایەدارەکان ئەکەین بەڕاستی خوا بەخشیبوی بە بەنو ئیسرائیلی سێبەر و خواردەمەنی

و ئاوی شیرین بەبێ ماندو بون لە دەشتی (سینا) دا بەیەکسانی، نە هەژاریان بونە ساماندار. نە یەکێکیان برسی و ئەوی تریان تێر. نە یەکێکیان چەوساوە و ئەوی تریان ستەم کار. نەیەکێکیان خاوەن بەرهەم و ئەوی تریان ئارەق ڕێژ، نەستەم کردن لە دابەش کردنی سامان و بەرهەمیانا و هۆی ژیانیانا هەبو، هەمویان وەك یەك ئەژیان، هیچ شتێ لەوانەیان نەبو لەهەمو لایکەوە، ژن و پیاو منالّ و گەرەیان بە یەکسانی ئەژیان، ئەو جولەکانە یەکەم گەل بون بەهاوبەشی بژین بەبێ جیاوازی نێوانیان، ئەگەر ئابوری و نەتەوایێتی و ڕەگەز پەرستی نێوان خۆیان نەبوایە، بێ بەهۆی جەنگ و گێرە شێوێنی و یەك کوشتن و داوێن پیسی، ئەو جولەکانە بۆچی یاخی ئەبون و لەفەرمان و ئامۆژگاری کەرێکی ئاسایش خوازی وەك موسا، ئەو کەسانە بۆ ئەبێ گوزەرانی یەکسانیان پێ ناخۆشبێ؟ لە چ شتێکیان کەم بو، بۆ ئەیان ووت: ئارام ناگرین لەم ژیانەی سینا بەبەردەوامی. بەرانبەر بەو هەموە چاکانە خوا لەگەلّی کردبون کەچی ئەوان هەر خەریکی بێ باوەڕی و گوناە کردن بون..

سۆشیالستەکان ئەلّێن هەمویان یا زۆربەیان: سەرمایە داری دایك و باوکی هەمو پەستی و ناخۆشێکە. بەلاّم سوشیالیستی سەرچاوەی هەمو ڕێز و خۆشی و بەختیاریە، ئەگەر ئەوە ڕاستە (مۆسکۆ و پەکین) هەردوولایان سۆشیالست بون، لەیەك بچڕان و یەکتری تاوانبار ئەکەن؟ بگرە لەیەکیشیان کوشت و پڕوپاگەندە بۆ یەکتری ئەکەن، ئاواتیان نەمانی یەکتریە، بەر لەوانیش ستالینەکان و نیتوبەکان لەیەك بچران، ڕۆمانیش دژی هەمویانە..

سەرمایە دارەکانیش لەنێو خۆیان پڕوپاگەندەی گلاّو بۆیەکتری ئەکەن، هەمو ڕژێمێ لەوان دژی یەکتری ئەدوێن، ئەوپەڕی توانای خۆیان بەکار ئەهێنن بۆ یەك کەوتنی خۆیان هەتا ئێستاو، لە ناوەڕۆکدا دژی یەکترین. هەرچەندە بەڕوالّەت یەکن بۆ چەوسانەوەی گەلانی هەژارو، بۆ دزینی سامانی گەلان، وەك بەچاوی خۆمان ئەی بینین، بگرە زۆر جاران جگە کەشماکەشیش پەلاماری یەکتری ئەدەن بەئاگر و چەکی ڕۆخێنەر، پەلاماری بەریتانیا بۆسەر ئەرجەنتین و ئێرلەندە چاکترین بەلّگەن.. هیتلەر ئەی ووت: جگە

لەڕەگەزی ئاری کەسێ تر شایانی مانەوە نیە. بەڵام زۆرترین دوژمنـــانی وەك خـۆی ئـاری بون، لەدوایدا ئەو بیروباوەڕە گلاّوەی سەری کێشا بـۆ لـەناو چونـی خـۆی و سەرشـۆڕ کردنی گەلانی ئەڵمان، بەمەلاین گەلانی تر لەناو چون، شارو پایتەختەکانیان کـاول بـون. دام و دەزگای شارستانیەت بەرەو پاش گەڕانەوە، بوبە بەوهۆی چاندنی دوبـەرەکی لـەنێو ئادەمیزادا. بەڕاستی هێزێکی ئاوارە و نهێنی هەن لە نێو ئادەمیزادا کە نایەنە ژمارە بۆ گێرە شێوێنی و کاری ناڕەوا، لەدەرەوەیشیەوە چەندین گیرو گرفتی زۆر و فراوان پاڵیـان پێـوە ئەنێ بۆچەوسانەوەی یەکتری، ئەو کەسەی بیەوێ بیان ژمێرێ کـارێکی نـەگونجا و ئـەکا، ئادەمیزاد لەگەڵ ئەوانەدا لە هەڵس و کەوتایە بـۆ دژی یـەکتری. پەنجـە درێـژ کـردن بـۆ ئابووری و هێزی ئاین و ڕەگەز پەرستی و بڕوا نەبون بەئاین بۆ پەیداکردنی ئاژاوەی نێـوان ئادەمیزاد بەکۆمەڵ یا بەتەنها کە هەریەکەیان هۆیەکی تایبەتین بـۆ ئەوانـە باسـکران ڕاسـتە بەڵام هەژاری هۆیەکی بە هێزە بۆ کردنی کاری خراپ و گوناە کردن، زۆر جـارانیش بـە چاو ئەبینرێ بە هێزترین هۆیە بۆ ناکۆکی، بێزراوە هەژاری لە بێ باوەڕیەوە نزیکـە. بـەڵام هەر تەنها هەژاری نیە و بەس .. پێویستە لە بیرمان نەچێ و بزانین هەمو هـۆی ژیـان پـەیدا کرابێ بۆ ئادەمیزاد ئاسـایش و ئـارامی بـۆ سـاز نابـێ هـەتا بڕوایـەکی بـەتین و تـەواوی بەمرۆڤایەتی نەبێ، بڕوایەکی وابێ ڕێك بکەوێ لەگەڵ خوڕەوشتی بەرزدا و پاڵی پێوە بنـێ بۆ بڕوا بون بەئاین، هێزێکی وا پەیدا بکا لە مێشکا پاسە وان بێ بۆ گەڕانەوەی لـە کـاری پەست بۆ خۆی و بۆ مرۆڤایەتی، سود و زیانی هەموان بەهی خۆی بزانێ، ئەوەی بۆ خـۆی بیەوێ بۆ خەڵکیشی بەڕەوا دانێ، هەمو ئادەمیزاد لە ستەمی دڵنیا بن، ئـەو هـێزە بکـا بـە سەرباز و پۆلیس و پاسەوان بۆ خۆی، لە ترسی ئەو هێزە نـەتوانێ ستەم و ئـاژاوە بـەکار بهێنێ، هەموکەسێ لەلایەن خۆیەوە وابێ هەمو ئـادەمیزاد بـە ئاسـودەیی و برایەتـی ئـەژین، ئەوەش بەوە ساز ئەبێ جگە لەم ژیانە بڕوای بێ گومانی وابێ ژیانێکی تری نـەبڕاوە هەیـە، بڕوای وابێ لە دوا ڕۆژدا پاداشت و تۆڵە وەرئەگرێ، بێگومان ئـەوەش بـەبێ ئـاین پێـك

نایە، ئەو ئاینەش دارای ئەو یاساو پرۆگرامە بێ هەر ئاینی ئیسلامە، ئەو بڕوایەش بە شەو بەڕۆژ ناخەوێ ، باوەکو پۆلیس و سەرباز و پاسەوان و هەمو کاربەدەستان بخەون.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

﴿إن الذين آمنوا﴾ بەڕاستی کەسانێکی ئەو تۆ باوەڕیان هێناوە بە زمان و بە دڵیان و بەکردەوەیان، باوەڕمان هێناوە ئەوانە وەك باوەڕدارەکان بە پێغەمبەر (ﷺ).

﴿والذین هادوا﴾ وە کەسانێکی ئەو تۆ بون بە یەهود و جولەکە لە کوڕە گەورەی یەعقوبن کە یەهوزایە.

﴿والنصاری﴾ وە ئەوکەسانەی بون بەگاور یاریدەی عیسایان داوە..

﴿والصّابئین﴾ وە کەسانێکی ئەو تۆ لایان داوە لە ئاینی بەناو بەنانگ بۆلای جگەی ئەو ئاینە و ئەوکەسانە لایان داوە لە ئاینی یەهودی و ئاینی نەسرانی، و فریشتەکانیان پەرستوە، وە بیژراوەی زەبور ئەخوێنن.

﴿ من آمن بالله والیوم الآخر﴾ کەسانێکن باوەڕیان هێنابێ بە خوا و بەرۆژی دووایی بە باوەڕێکی بێگومان و بڕوایێکی خاوێن.

﴿وعمل صالحاً فلهم أجرهم عند ربهم﴾ وە کردەوەی چاکی کردوە، دووایی ئەو کەسانە بۆیان هەیە پاداشتی خۆیان لە لای پەروەردگاری خۆیانەوە لە پاشە ڕۆژدا.

﴿ولاخوف علیهم ولاهم یحزنون﴾ وە ترسیان لەسەر نیەو ئەوان خەفەتبار نابن لە دوا ڕۆژدا.

بۆ ئاگاداری: لەمانا کردنی ئەو ئایەتەدا چەندین بیر و بۆچون هەیە لە هەمویان ڕونتر ئەو مانایەی پێشوە، زانایان لەمانا کردنی ئەو ئایەتە بە (٨) جۆر مانایان کردوە، لەهەمویان ڕاستر ئەو مانایەی پێشوە، بە سێ جۆری تری ڕاست مانا کراوە:

١- بەڕاستی مەبەست لەو ئایەتە ئەمەیە: کە ڕونی ئەکاتەوە کە بەڕاستی گرنگی بە ناو نادا هەرگیز یەکسانە ئەو ناوانە لە جۆری موسڵمانبێ. یا باوەڕدا یا یەهودی، یا سابیئی، یا نەسرانی، چونکە ناو خۆی لە خۆیا نەزیان ئەگەیەنێ و نەسود ئەبەخشێ و بەناو دابەزین و بەرز بونەوە نابێ بەڕاستی ئەوەی گرنگ بێ لای خوا بڕوای ڕاستەقینەیە بەو کردەوە چاکە. بێگومان ئەو مانایە ڕاستە لە خۆیا، بەڵام ڕستەکانی ئایەتەکە بەزەقی ئەو مانایە نابەخشن.

٢- بەڕاستی ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناوە و کەسانێکی ئەو تۆ بوون بە جولەکە و بەگاور و بەلادەرانی ئەو دو ئاینەی موسا و عیسا بۆ ئاینێ تر، کەسێکن باوەڕیان هێناوە بە خوا و بە ڕۆژی دوایی و کردەوەی چاکی کردوە و بێ فەرمانی خوای نەکردوە بەوەی باوەڕی بە پێغەمبەری ئیسلام نەهێنابێ، دووایی بۆ ئەوکەسانە هەیە پاداشتی خۆیان لە خزمەت پەروەردەکەری خۆیان و ترسیان لەسەر نیە لەوکاتەدا بێ باوەڕان ئەترسن و ئەوان ناترسن لە بێ پاداشتی ، خەفەت ناخۆن لەوکاتەدا بێ باوەڕان خەفەت ئەخۆن بۆ ئەوەی کرداری چاکیان کردوە.

٣- بەڕاستی چەند کەسێك کە بەخزمەت پێغەمبەر نەگەیشتون، لەگەڵ ئەوەیشدا بەدڵی پاکی خۆیان ڕانومویان وەرگرتبو بۆلای باوەڕبەخوا و وازیان لە قەدەغەکراوەکان هێنابو وەك درۆکردن و خواردنەوەی ئارەق و داوێن پیسی، لەو کەسانەن: قەیسی کوڕی ساعیدە، زەیدی کوڕعەمر، وەرەقەی کوڕی نەوفەل، جگەی ئەوانیش کەناویان ئەبرێ بە حەنیفیەکان کە خراپەیان لەسەر نیە. هەروەها ئەو جولەکەو سابیئی گاورانەی ئەوتۆ بەخزمەت پێغەمبەر نەگەیشتوون هەتا بەشی کراوەیی ئایینی لێوە وەرگرن. ئەو کەسانە

هەمویان ترسیان لەسەر نیە، بەمەرجی بەردەوام بونیان لەسەر باوەڕ بەخوا و بەڕۆژی دووایی کردەوەی چاکیان کردبێ .

بۆزانین: هەندێ لە کەسانی بێ باوەڕ دووڕوویی ئەکەن بۆلای ئاینەکانی ترە بەڵگە بەوئایەتە ئەهێنێتەوە کە جیاوازی لە نێوان موسڵمان و جگەی موسڵماندا نیە لای خوا، بەبێ گومان ئەزانێ ئەوکەسانە باوەڕیان بە پێغەمبەر نیە دژی ئەوەستن، بگرە بوختان و درۆی وای ئەدەنە پاڵ بەشتێ عەرش ئەلەرزێنێ.

ئەو مانایانە هەمویان ڕاستن و ناوەڕۆکەکانیان یەکن، ئەوەیش ئەوەیە: پوختەی باوەڕهینان بە خوا و بە ڕۆژی دووایی و ئاینی ئیسلام، بۆ وەرگرتنی پاداشت و نەترسان و خەفەت نەخواردن لە ڕۆژی دوواییدا. وە ناوشۆرەت بایەخی پێ نادرێ و گرنگ نیە، ئیتر بە هەر ناوێ ببرێ، موسڵمان یان باوەڕدار. جولەکە بوبێ یاگاور و سابیئی بە مەرجێ باوەڕیان هێنابێ بە ئاینی ئیسلام. ناونیشان کەس بەرز ناکاتەوە و نزمی ناکا، زیان و سودیش ناگەیەنن ئەوەی گرنگبێ و بایەخی پێ بدرێ بیروباوەڕی ڕاست و کردەوەی چاك و باوەڕهێنانە بە خوا و بە ڕۆژی دووایی و بە ئاینی بەرزی ئیسلام.

بۆ ئاگاداری: لەو ئایەتەدا باسی جولەکەکان و گاورەکان و سابیئەکان کران، بەچاکی ئەزانین باسی هەندێ لە تاقمەکانیان بکەین یەکە یەکە.

جولەکەکان تاقمیان زۆر ئەگەنە (٧١) حەفتا و یەك تاقم، هەمو تاقمێ خۆیان بەچاك ئەزانن، وایان داناوە هەرخۆیان دەستیان بە ڕاستیەوە گرتوە بە ئاینی جولەکەوە، بەناو بانگ ترین ئەو تاقمانە (٤) چوارن.

١- (الفريسين) یانێ ئەو کەسانەیان گۆشە گیرن و بەجوێ ئەژین لەنێو گەلی جولەکەدا ئەو کەسانە بڕوایان بە زیندو بونەوە و پرسیار و ڕۆژی دووایی هەیە. زۆربەیان ژن ناهێنن، کوڕی جگەی خۆیان ئەکەن بە کوڕ بۆخۆیان، هەتا بەهۆی ئەو کوڕەوە ناویان کوێر نەبێتەوە. ئەو جۆرە کارە پێی ئەوترێ: (التبنّي) بڕوایان وایە تەنها تەورات ڕێزدار

نیە. بەڵکو شان بەشانی تەورات چەندین ووتەی گێڕاوەی وا هەیە لەم دەمەوە بۆ ئـەو دەم ئەوانیش پیرۆزن، کۆمەڵێ تری یاسا و ئامۆژگاری و ڕون کردنەوەی مانای هـەندێ شـت هەن، ئەوانەیش بە تەورات دانەنرێن لە پیرۆزیدا و کردنیـان بـە یاسـاکە مالومـەکان یـەك بەیەك بۆ یەکتریان گێڕاوەتەوە، ئەو گێڕاوە دەمیانە کە کۆکراونەتەوە ناویـان (تلمـود)ە وە ئەو تاقمە بەلایانەوە وایە مالومەکان (حاخامات) دەسەلاتێکی بەرزیان هەیە و بێ گونـاهن، هەرشتێ بلێن وەك فەرمودەی خوایە، ترسان لەوان ترسانە لەخوا، ئەو تاقمە لە ناوەڕۆکدا یەکسان نین. بەڵکو زۆربەیان بە نهێنی ئامۆژگاری تـەلمودیان گۆڕیـوە، بۆیـە تـەلمود ئـەڵێ (فریسین) حەوت بەشن، شەشیان ڕاست نین، بەشێکیان ڕاستە، بە گوێرەی خواستی خۆیان پێویستە ئەوەی ئەوان ئارەزوی ئەکەن ئەبێ خوا بۆیانی بکا.

٢- (الصدوفیین) بە نـاوی ڕابەرەکەیانـەوە (صـدوق الکـاهن) نێونـراون، ئەوانـە لـە خولەی (٣) سێەمی زاینیدا ژیاون، ئەو تاقمە بڕوایان بە زینـدو بونـەوە و پرسـیاری ڕۆژی دووایی نیە و بەهەشت و دۆزەخ نیە، ئەڵێن: پاداشت لە جیهاندا تەوا و ئەبێ، بڕوایـان بـە بونی تەلمود نیە. بەڵکو وایش ئەزانن تەورات لـە هەمو ڕوێکەوە پیرۆز نیە، مرۆڤ بۆی هەیە ئەو شتەی خۆی بەڕەوای دائەنێ بیخاتە نێو تەورات، زۆربەی ئەو تاقمە خـاوەنی سـامان و پارەن سەرۆکەکانیانن ، ئەوانە لە پارتێکی سیاسیەوە نزویکترن لـەوەی تاقمێکی ئاینی بن.

٣- (القرّاؤن) ئەو تاقمە لـە یەکەم جاری پەیدا بونیان نوێنەری جولەکەکان بون، بـەرە بەرە فراوان بون و لایەن گریان زۆر بوە ، دووای کەمیونی فەریسیەکان بون بـە جێگـەی بڕوا، ئەو کەسانە بڕوایان بە تەورات هەیە نەك بە ئامۆژگـاری مالومـەکان، ئـەڵێن ئـەوەی مالومەکان بیلێن جێگەی ڕەخنەیە لەوانەیە چـەوتبن و ڕاسـتیش بـن، ووتـەی مالومـەکان شایانی دەست کاری کردنن و جێگەی پیرۆزی نین وەکو تەورات، ئەو تاقمە لە خولی (٨) هەشتەمی زاینیدا پێك هاتوە بە ســەرۆکایتی (داودعـەنان) یـەکێ لـە جولەکـە زاناکـانی بەغداد بوە.

٤- (الكتبة) کارو ئیشی ئەو تاقمە نوسینی یاسابوە، هەرکەسێ داوایان بکردایە بۆ هەرشتێ ئەوان بۆیان ئەنوسێوە، بە بۆنەی کارەکەیانەوە وایان لێ هات ژمارەیێکیان پیشەی ئامۆژگاری و وانە وتنەوە بۆ خۆیان وەربگرن، بە درێژی رۆژگار پلەی بەرزیان دەست کەوت، بە یاریدەی کاربەدەستانبۆ گەیشتن بە ئاواتیان ، وایان لێ هات چاودێری خوێندن گاکان و پەرستگاکان بکەن.

گاورەکان تاقمیان زۆرە ئەگەنە (٧٢) حەفتاو دوو تاقم، ئەو تاقمانە خاوەنی نامەن، بڕوایان بە هەندێ پێغەمبەران هەیە، زۆربەیان باوەڕیان بەتەنهایی خوا نیە، بەڵکو ئەڵێن: (٣) سێ خوا هەن و هەربویشن، لێرە باسی هەندێ تاقم ئەکەین لەسەر ئاموژگاری ئینجیل ڕۆیشتوون، ئەوەی خوا ناردویەتی بۆ عیسا، مەگەر کەم جار نەبێ لە ئامۆژگاری عیسا لایاندابێ، ئەوانەیش دوو تاقمن:

١- تاقمی (أريوس) ناوە بۆ قەشەی ئەسکەندەریە، ئەڵێ: خوایەکە. عیسا بەندەی دروست کراوی خوایە، ئەو ڕستەیە زەوی و ئاسمانەکانی پێ دروست کردوە عیسای پێ دروستبوە (كن فيكون) واتە خوا بیەوێ شتێ دروست بکات ئەفەرموێ ببە، دووایی کتوپڕ ئەو شتە ئەبێ.

٢- تاقمی (بولس) بەترێکێ بوە لە ئەفتاکیە ئەڵێ: خوایەکە لەهەموو ڕۆێکەوە. عیسا بەندە و فروستادەی خوابێ، وەك پێغەمبەرانی تر خوا دروستی کردوە لەمناڵدانی مەریەمەدا بەبێ مێرد، مرۆڤە و خوائێتی تێدا نیە و ئەڵێ: من نازانم ووشە چ شتێکە و (روح القدس) چ شتێکە؟ یانی (كلمه وروح القدس).

وە هەر لەم تاقمەدا ئەنرێ تاقمی (مقدونيوس) بترێکێ بوە لە قوستەنتین، ئەوانە ئەڵێن: عیسا دروست کراوی خوایە، مرۆڤ و فروستادەی خوایە وەکو پێغەمبەرانی تر بەلام عیسا (ووشەی خوایە و ڕوحولقودسیشە)، ئەو دوو تاقمە ناویان نەماوە و بێ ناوەڕۆك و بێ پەیڕەون. تاقمێ تریان هەیە بەناوی (البربرانبه) ئەو تاقمە ئەڵێن: عیسا و دایکی خوان

جگە لە خوای گەورە یانێ ئەڵێن: سێ خوا هەن ئەو تاقمەش بەوناوە ئێستا نەماون و لەناوچون.

وە لەمەودوا باسی (٣) سێ تاقمی تر ئەکەین لە گاورەکان، لەم سەردەمەدا هەن و بەناوبانگترینیان ئەمانەی خوارەوەن:

١- (الملكائية) پەیڕەو پرۆگرامی ئەو تاقمە پەیڕەوی هەمو پاشا و هەمو گاورەکانە جگە لە پاشای (حەبەشە و نەوبە) پەیڕەویشە بۆ هەمو گاورەکانی (ئەفریقا و سەقلیە و ئەندەلوس و زۆربەی شام) ئەو تاقمە ئەڵێن خوا (٣) سێ شتە: باوك و کوڕ و روحولقودس، ئەوانە هەربوون، وە ڕوحولقودس بە جوبریل ئەوترێ، ئەو تاقمە ئەیشڵێن: هەمو لەشی عیسا خوای تەواوە و مرۆڤێکی تەواوە لەیەك جوێ نین، بەشە مرۆڤەکەی کوژراوە و هەڵواسراوە، بەشە خواکە توشی ئەو شتانە نەبوە، مریەم ئەو خوایە و ئەو مرۆڤەی لێ پەیدا بوە، خوا لەوەۆو هاتوەتە خوارەوە. خوا و مرۆڤ یەکن بەلای ئەو کۆمەڵەوە.

٢- (النّسطورية) ئەو تاقمەیش بەبێ جیاوازی کەم زۆر وەکو مەلکانیەکان وان لە بیر و باوەڕدا. بەڵام ئەڵێن، مەریەم خوای لێ نەبوە بەو جۆرەی کوڕی بێ، بەڵکو مرۆڤێکی لێ بوە و خوای لێ پەیدا نەبوە بە جۆری کوڕی بێ، بەڵکو خوای لێی بوە، لەو تاقمن زوربەی گاورەکانی موسڵ و عێراق و فارس و خۆراسان. ئەو تاقمە سەر بە نەستوری بتریکی قوستەنتینن.

٣- (اليعقوبية) ئەو تاقمە سەر بە یەعقوبی بەرزەنین ڕاهیبی قوستەنتینن، ئەو تاقمە ئەڵێن: مەسیح هەر خوایەو مردوە و هەڵواسراوە و کوژراوە، هەمو بونەوەران (٣) سێ ڕۆژ بێ خوا مانەوە، لە دوایدا هەڵساوەتەوە وەکو جاران، وە خوا سەر لەنوێ دروست بویەوە بە جۆرێ هەر بوبێ و لەناو نەچوبێ، خوا لە منداڵدانی مەریەمدا بووە و هەڵگیراوە،

سەر بەبیروباوەڕی ئەو تاقمەن زۆربەی گـاورانی دانیشـتوانی میسـر و هـەمو دانیشـتوانی حەبەشە و پاشاکانی ئەو دوجێگەیە لەو سەردەمەدا.

ئەی خوێنەواران: ئەگەر خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا باسی ئەو تاقمانەی نەکردبایە بڕوا نەئەکرا کە لە نێو ئادەمیزادا پەیدا بوبێ هەڵگری ئەو جۆرە شێتیە، ئەوەندە نەفام بن.

بۆ ڕون کردنەوەی بیروباوەڕیان خوا ئەفـەرموێ لـەزمانی گاورەکانـەوە: ﴿إن الله هـو المسيح ابن مريم﴾ بەڕاستی خوا هـەر مەسـیحی کـوڕی مەریەمـە. ﴿إن الله ثـالث ثلاثـة﴾ بەڕاستی خوا سێیەمی سێیانە. خوا ئەپرسێ لە عیسا و ئەەفـەرموێ: ﴿أأنـت قلـت للنـاس اتخذوني وأمّي إلهين من دون الله﴾ ئایا تۆ ووتوتە بە ئادەمیزاد: ئێوە دابنێن من دایکم بە دوو خوای خۆتان جگە لە خوا. ئێمە ئەگەر بمانەوێ باسی هەمو پەیڕەوی گاورەکان بکـەین بـە ئاسانی بۆمان ناکرێ، و زۆر کاتی ئەوێ.

لەمەو پاش باسی (الصّابئين) ئەکەین ئەو کەسانە بەوانـە ئـەڵێن: لـە ئاینـە گـەورەکانی موسا و عیسا لایانداوە بۆلای ئاینی تر، ئەوانـە فریشـتە پەرسـت و ئەسـتێرە پەرسـتن، لـە ڕۆژێکا (٥) نوێژ ئەکەن ڕو بەخۆر. بڕوایان بە خـوا و بـەزیندو بونـەوە و بـە هـەندێ لـە پێغەمبەران هەیە. بەڵام بڕوایشیان وایە هەندێ لــە ئەسـتێرەکان دەسـتیان هەیـە لـە پـەیدا کردنی چاکە و خراپە و نەخۆشـی و سـاغی و هـەندێ شـتی تـر، ئـەو تاقمـە هـەندێکیان دانیشتوی عێراقن. ژن و ژن خـوازی و کوشـتاری ئاژەڵیـان بـۆ ئێمـە ڕەوا نیـە، چونکـە خاوەنی نامەی ئاسمانی نین.

سابیەکان تاقمیان زۆرە بەناوبانگ تریان (٤) چوار تاقمن:

١- (أصحاب الهياكل) ئەو کەسانە ئەڵێن: پەیکـەری ئەسـتێرەکان هەڵسـوڕێنەری ئـەم بونەوەرەن.

٢- (أصحاب الرّوحانيات) ئەو تاقمەن لایـان وایـە ئەسـتێرەکان پەیکـەرێکن خـاوەنی گیانن، وەمرۆڤ بەخواوە ئەبەستن بۆ پەرستن.

٣- (أصحاب الأشخاص) ئەو کەسانە ئەڵێن: ئێمە پێویستمان بە نوێنەرێکی بینراو هەیە لە نێوان ئێمە و خوادا، ئەستێرەکان هەرچەندە ئەبینرێن وا ئەبێ جار بەجارێ وون ئەبن. کەواتە ئێمە پێویستمان بەپەیدا کردنی چەند بینراوێ هەیە لە پێش چاومانابن، هەتابیان کەین بە نوێنەر بۆ خۆمان لە نێوان ئێمە و ئەو پەیکەرە گیاندارانەدا، وە ئەستێرەکانیش نوێنەری ئێمە بن لە نێوان ئێمە و خوادا. کەواتە ئێمە دروست ئەکەین بۆ ئەستێرەکان وێنەیە شیاوبێ بۆ هەریەکە لەو (٧) حەوت ئەستێرە گەڕۆکە خاوەن گیانانە.

٤- (الحلولیة) ئەوانەن ئەڵێن: خوایەك خوایە ئاسمان و زەویی و ئەستێرەکان ئەو دروستی کردوون بەڵام ئەستێرەکانی کردووە بەهەڵسووڕێنەری خوارەوە لە زەوی و ئادەمیزاد و هەموو بوونەوەرانی سەرزەویی: خوا لە نێو ئەو ئەستێرانەدا دائەنیشێ و خۆی نیشان ئەدا لە وێنەی ئەو ئەستێرانەدا بەڵام خوا هەریەکە و زۆر نابێ.

ئەو زانایانە مانای قورئانیان کردوە بە حەوت جۆرە باسی سابیئین ئەکەن:

(١) ئەڵێن: سابیئەکان تاقمێکن لە ئاگر پەرستەکان.

(٢) ئەو تاقمەن فریشتەکان ئەپەرستن.

(٣) ئەو کەسانەن ئەستێرەکان ئەپەرستن.

(٤) ئەو کەسانەن ڕۆژ پەرستن و لەڕۆژێکا پێنج نوێژ ئەکەن ڕوو بەخۆر ئەوەستن.

(٥) تاقمێکن لە نێوان ئاینی جولەکە و ئاگر پەرستان بڕوایان بە خوا و بە زیندو بونەوە هەیە، فریشتەکان ئەپەرستن و لە نوێژا ڕوو ئەکەنە کەعبە، لە هەموو ئاینە پێشوەکان شتێکیان وەرگرتوە بۆ خۆیان.

(٦) ئەو کەسانەن بنچینەی ئاینەکەیان ئاینی نوحە.

(٧) ئەو کەسانە بێ ئاینن بڕوایان بە هیچ ئاینێ نیە. وە زۆر نزیکە لە سابیئیەکاندا ئەو حەوت تاقمانە هەمویان بن.

بەڵام باسکردنی سابیئیەکان لەم سورەتەدا و لە سورەتی مائیدەدا لەگەڵ جولەکەکان و گاورەکاندا، ناوبردنیان لەگەڵ ئاگر پەرستەکان و بت پەرستەکاندا لە سورەتی حەجدا ئەوەمان بۆ ئەسەلمێنن بڕوایان بە تەنهایی خوا و بە ڕۆژی دوایی هەیە بە هەرجۆرێ بێ ئەوەی نوسیان کورتەیە بو لەباسی جولەکەکان و گاورەکان وسابیئیەکان و تاقمەکانیان. ئومێدم وایە برایانی خوێنەوار جێگەی متمانە و وەرگرتنیان بێ. لەگەڵ پاڕانەوەمدا لە خزمەت خوادا.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَـٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَـٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱذْكُرُوا۟ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۖ فَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعْتَدَوْا۟ مِنكُمْ فِى ٱلسَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا۟ قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَـٰهَا نَكَـٰلًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

﴿وإذ أخذنا ميثاقكم﴾ وە ئێوە بیری ئەو کاتە بکەنەوە ئێمە پەیمانمان لە پێشوەکانی ئێوە وەرگرت کە هەموکارێکتان بە ناوەڕۆکی تەورات بێ و پەیڕەوی موسا بکەن، هیچ کەسێ

نەپەرستن لە جگەی خوا، چاکە لەگەڵ دایك و باوك و خزمانتسان و هەتیوان و هەژاران بکەن، چاکەیش بەدانیشتوان فێربکەن، خوا بەتاك و بەتەنها بزانن و دادپەروەر بن.

﴿ورفعنا فوقکم الطّور﴾ وەئێمە بەرزمان کردەوە بەسەرتانا کێـوی تـور.. ئـەو ڕوداوە لەو کاتەدا بو موسا بەبێ وچان چاکەی لەگەڵ بەنی ئیسـرائیل ئـەکرد. بـەلاّم ئـەی بینـی ئەوان بەرەنگاریان ئەکرد بە توندی، لەو کاتەدا هەڕەشەیان لێکرا بە بنەبڕکردنیان بە بـەرز کردنەوەی کێوی تور بەسەریانەوە، ئەوانیش ترسان و گومانیان وابو ئـەو کێـوە ئەکـەوێ بەسەریانا، بۆیە کوڕوزانەوە لە خزمەت خوادا، لەوکاتـەدا فـەرمانی پێـدان هـەر فـەرمانێ بەوانی فەرموو بەگشت دڵیانەوە وەری گرن بەبێ ئەوەی پێیان ناخۆش بێ، هەر شـتێ لـە تەوراتایە ئەوان بەدانیشتوانی تری بڵێن. بەو بۆنەوە ئەبن بە خۆ پارێز لە خوا.

﴿خذوا ماآتیناکم بقوة﴾ وە ئێمە پێمان ووتن: ئێوە بگرن ئـەو شـتە ئێمـە بەخشـیومانە پێتان لە تەوراتا بەهەمو هێز و تواناتانەوە، وەلێی لامەدەن، ئەگەر ئێوە سەرپێچی بکەن ئەو کێوە ئەخەم بە سەرتانا، ئەوانیش بڕوایـان هینـا و پەشـیمان بونـەوە، خـوا کێوەکـەی لـە جێگەی خۆیا وەستان و لەرزە لەرزی نەما.

﴿واذکروا مافیه لعلکم تتقون﴾ وە ئێوە بیری شتێ بکەنەوە لـە تەوراتایە، بپـارێزن و کاری پێ بکەن، بە خەڵکی فێرکەن ناوەڕۆکەکەی تەورات و لـەبیری خۆتـانی مەبەنـەوە، بیری ئەوە بکەنەوە توشی سزای گەورە ئەبن ئەگەر واز لە یاسای تەورات بێنن، ئەگەر ئەو شتانەتان بەجێ هێنا خۆتان ئەپارێزن لە گوناهو ئەترسن لە سزای خوا، ڕزگارتان ئـەبێ لـە لەناوچوون، ئەگەر نەیان کەن بەو کێوە سەرتان ئەپڕێنم ، ئەوەی باسـکران کـارو پیشـەی جولەکەکانی سەردەمی موسا بێ کە بەچاوی خۆیان ئەو کارە بەکەس نـەکراوەیان ئـەبینی کە بۆیان ئەکرا، جێگەی سەر سوڕمان نیە کە ئەمانەی ئـەم سـەردەمە بـاوەڕ بـە پێغەمبـەر ﴿ﷺ﴾ نەهێنن، ئەو پەیمانە مۆرکراوەی نێوانیان لە مەدینە بە ستبویان تێکی بدەن.

﴿ثم تولیتم من بعد ذلك﴾ لە پاشانا ئێوە پشتان کردە ئەو پەیمانە و وازتان لە کارپێ کردنی هێنا، لە دووای وەرگرتنی ناوەڕۆکی تەورات و ئەو پەیمانەی دابوتان بە هەمو هێزتانەوە، ئەو بەڵێنەتان شکاند.

﴿ فلولا فضل الله علیکم ورحمته﴾ دووایی ئەگەر گەورەیی خوا نەبوایە بەسەرتانەوە میهرەبانی وبەزەیی خوا نەبوایە و سزاکەی دوانەخستایە، ئێوە پەشیمان نەبونایەتەوە وەخوا لێی وەرنەگرتنایە ، کێوەکەی لەسەرتان لا نەبردایە ، دوای شکاندنی ئەو بەڵێنە دابوتان بەئێمە لەکاتی بەرز کردنەوەی کێوەکەدا بۆ ئەوەی فەرمانەکانی خوا بەجێ بهێنن .

﴿ لکنتم من الخاسرین ﴾ بەڕاستی ئێوە ئەبون لە زیانۆ مەندان لەجیهاندا ، گومڕا ئەبون لەگوناە نەئەگەڕانەوە و لەناو ئەچون ، لەپاشەڕۆژدا سزا ئەدران ، بەڵام ئەوەبوو ڕێزی دا بەسەرتانا بەگەورەیی خۆی ، بەمیهرەبانی خۆی کێوەکەی لەسەرتان لابرد .

کەچی دوای ئەوەی خوا سزای کەوتنە خوارەوەی کێوەکەی لەسەر هەڵگرتن تەوراتیان گۆڕی بەئاشکرایی دەستیان دا بەگوناە کردن ،بێ فەرمانی موسایان کردوو ئازاری زۆری چێشت بە دەستیانەوە ، خوای گەورە سزای دان لەجیهاندا ، هەندێکیان بەرۆچونیان بەنێو زەوی داو

هەندێکیان بەسوتانی ئاگر ، هەندێ تریان بەتاعون مردن ئەوانە هەموویان لەتەوراتی خۆیان نوسراون . پاشماوەکانیان ئەوشتانە پێشووەکانیان کردیان ئەمانیش بەپێرەوە ئەوانیان کرد باوەڕیان بەعیسا نەهێنا ، وویستیان بیکوژن ، ئیتر جێگەی سەرسوڕمان نییە باوەڕ بەپێغەمبەر﴿ﷺ﴾ نەبەرن .

﴿ولقد علمتم الّذینَ اعتَدوا فیکم فی السّبتِ ﴾ وەبەڕاستی ئێوەی جولەکەی دانیشتوی مەدینە ئەزانن بەکەسانێکی ئەوتۆ دەست درێژیان کرد لەڕۆژی شەممەدا بۆسەر ماسییەکان کەلەوڕۆژەدا فەرمانیان پێ درابوو جگە لەخوا پەرستی شتێ تر نەکەن کەچی

دەستیان دابووە ڕاوە ماسی کردن . ئەو ڕوداوە لەسەردەمی پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ باسی کراوە ، ڕوداوێکە لەجولەکەکانەوە پەیدا بووە و بەم جۆرە بووە :

خوا فەرمانی دابوو بەجولەکەکان لەڕۆژی شەممەدا جگە لەخوا پەرستی کاریٚ تر نەکەن ، لەورۆژەدا ڕاوە ماسی قەدەغە کرابوو لەوان ، بۆیە ماسی‌یەکان لەورۆژەدا بەبیٚ ترس خۆیانیان دەرئەخست و کۆئەبوونەوە بەلاّم هەندیٚ لە جولەکەکان دەستیان دایە فێلّ و تەلّەکە ، بەو جۆرەی لەو ڕۆژەدا ڕاوەی ماسیەکانیان ئەداو ئەیان کردنە جێگەیە نەتوانن لیٚی دەرچن ، لەڕۆژی شەممەدا نەیان ئەگرتن ، ئەیان ووت : ئێمە لەڕۆژی شەممەدا کۆیان ئەکەینەوە و نایان گرین ، کۆکردنەوەو گرتنیان زۆر جیاوازن ، لەڕۆژانی دوای شەممە ئەیان گرتن ، لێرەداو لەسەر ڕۆشنایی ئەو فەرموودەی خوایە بیر لەدووڕوییو فێلّی هەندیٚ لەدەست بڕەکان ئەکەمەوە کەهەندیٚ لەوکەسانە بەدووڕوبی ئاین پەرست و نیشتمان پەروەرن ، دووڕوی و چاوچنۆکیان کردووە بەپیشەی خۆیان . گالّتە بەمەبەستی ووشەکان ئەکەن و ڕاستی‌تێك ئەدەن بۆ ئەوە هەندیٚ ئادەمیزادی سادە بخەلّە تێنن ، وێنە و نەخشەی ڕازاوە ئەکێشن بەسەر کردارە نارەواکانی خۆیانا بۆ خەلّەتانی ئەو نەزان و ساویلکانە و بیان خەنە نێو داوی ژەهراوی خۆیان لەهەموان سەیر تر هەندیٚ بەناو زانا و دۆستی خواو پیاوانی ئاینی چەندین نامیلکەیان داناوە هەندیٚ فێلّ و فڕو دەست بڕینیان تێدا نوسیوە و ڕستە ڕەواو ڕاستی یەکانیان گۆڕیوە بۆ لای مەبەستی خۆیان و وانیشان ئەدەن بەدانیشتوانی سادە ئەوشتانەی ئەوان یاسای ڕاستەقینن .

هەندێکیان بەوناوەوە کەئێمە دۆستی خواین و لەپاشەڕۆژدا ئەگەینە فریاتان ، هەندێکیان بۆ نەکەوتنی تەلاّق ، هەندیٚ تریان نەهێشتنی زەکات یانیٚ دارای دانیشتوان زێڕوزیو نیە . ئەو کەسە دەست بڕانە وا ئەزانن خوا منالّەو بەو پڕو پاگەندە پوچانە نازانیٚ ، ڕاست وویٚژو درۆ درۆزن جریٚ ناکاتەوە ، ئەو کەسانە ئەگەر خوا لەم ڕۆژەدا نەیانکا بەمەیموون وەك جولەکەکان گومانی تێدا نی‌یە لەپاشەڕۆژدا ئەیانکا بەسەگ و بەرازو

مەیمون ، ئەو کەسە هەرچەندە بەڕواڵەت نەگۆڕابن بۆلای لەشی مەیمون لەناوەڕۆکدا سروشتیان گۆڕاوە بۆ لای سروشتی مەیمون .

﴿ فقُلنا لَهم كُونوُا قِردة خاسئِين ﴾ بۆ یە دوایی ئێمە پێمان ووتن بەو کەسانەی درێژیان کرد لەڕۆژی شەممەدا وڕاوە ماسی‌یان کرد : ببن بەمەیمون بێ نرخەکان ، دور خراوە لە میهرەبانی و بەزەیی خوا ، ئەوانیش بوون بە مەیمون ، لەپاشا هەمویان مردن .

ئەو زانایانە مانای قورئانی پیرۆزیان کردووە بۆ چونیان وەك یەك نین ، لەبارەی گۆڕانی ئەو کەسانە بەمەیمون : ئایا بوون بەمەیمونی ڕاستە قینە ، بەجۆرێ لەشو شێوازیان وەك مەیمونی لێهات ، یاسروشت و خویان گۆڕا نەك بەلەش و بەقەوارە ، مەبەست و ناوەڕۆکی ئەم فەرمودەی خوایە دابین کرا بەسەریانا : ﴿ ختم الله على قلوبهم ﴾ خوا مۆری دا بەسەر دڵیانا و چاکەی تێ ناچێ و لەهیچ شتێ ناگەن .

زۆرترین لەزانایان ئەڵێن : ئەو گۆڕانە ڕاستەقینە بووە ، هەر بەڕاستی بوون بەمەیمون بەگوێرەی مانای دەرکەوتوی ئایەتەکە ، پێویستمان بەلادان لەمانای دەرکەوتوی ئەوئایەتە نی‌یە ، لەگەڵ ئەوەشدا گۆڕانی لەشتێ بۆ لای لەشتێ ترو ڕەنگی ترو لەجۆرێکەوە بۆ جۆرێ تر بەگوێرەی ئەقڵ دروستە ، کەواتە ئایەتێ بێ بەڵگە یە لەسەر ئەو گۆڕانە وەك خۆی ئەمێنێتەوە و نای گۆڕین و بۆلایێ تر پەلامار نادەین بەبێ بەڵگە.

خوای گەورە توانای بەسەر هەموو شتێکا هەیە .بەلام کەمێ لەزانایانی پێشوو وەك موجاهید ، لەزانا تازەکانی ئەمڕۆوەك ئیبن و عەبدەو مەراغی‌و ڕەشید ڕەزاو عەبدول وەهاب نەجار ، خوایان لێ ڕازی بێت ئەڵێن :ئەو گۆڕانە بەخورەوشت بووە ، نەك بەلەش و بەڕەنگ ، بەڵگەیان ئەوەیە نەبینراوە خوا هیچ گوناهـ بارێ بگۆڕێ بە جانەوەرێ ترو مرۆڤایەتی بشۆرێتەوە ، لەدام و دەزگای دروست کردندا شتی وا نابێ ، ڕێگەی خوا هەر یەکە ، ئەگینا ئەبوایە گوناهبارانی ئەمڕۆش وەك جولەکەکانی لەگەڵدا بکردنایە و بیکردنایە بەجانەوەرێ تر.

ئێمە لەگەڵ زوربەی زانایانا ئەڕۆین و ئەو گۆڕانە هەربەڕاستی بووە نەك بەخوو بەڕەوشت ، فەرمودەی گەورەمان موجاهید و مامۆستای ڕۆشن بیر ئیبنو عەبدە ، هەرچەندە وەك بیرو باوەڕێکی گشتی و دەرکەوتوو لەبینراوەکاندا بنچینەیەکی تەواو ڕاستە .بەلاّم بۆ لادان لەو بنچینەیە کارێکی نائاسایی وا هەیە کەویستی خوا بیەوێ ئەبێ ، وەك کارە پەك خراوەکانی پێغەمبەران وڕێزگرتنی دۆستانی خوا ، کاری خوا لەگەڵ کوڕانی ئیسرائیل لەو سەر دەمەدا لەو جۆرە کارانەیە و نائاساییانەیە بۆ هەموو کەس نەکراوە وەناژمێرێن .

ئەو کەسەی وورد بێتەوە بەقوڵی وبۆی ڕاچێ لەوئایەتانە هاتونەتە خوارەوە دەربارەی کوڕانی ئیسرائیل بەتایبەتی و ئەوشتانەی لەسەردەمی موسادا پەیدا بوون بەتایبەتی تر بۆمان ڕون دەبێتەوە ، وەکو خۆر لەنیوەڕۆدا ، خوای گەورە بەجۆرێ لەگەڵیان جولاّوەتەوە ، وێنەی ئەو شتانەی لەگەڵ هیچ گەلێ نەکراوەو نابێ ، وەئەو کردەوانە وێنەی هیچ کردەوەیەکی تری ناسراوو نائاسایی بێت بەدوریشی مەزانە فەرمودەی خوا ﴿ وانِی فضّلتُکم عَلی العالَمِین ﴾ یانی بەڕاستی من ڕێزی ئێوەم داوە بەسەر هەموو بونەوەرانی سەردەمی خۆتان بەلگەبێ بۆ ئەو کارانەی خوا لەگەڵی کردوون . کەبەتایبەتی هەر لەگەڵ ئەوانی کردووە ، بەڕاستی ڕزگار کردنیان لەستەمی فیرعەون و یاخی بونەکەی . پچڕانی دەریای سور بۆیان و پەیدابونی دوازدە ڕێگە هەریەکەیان بۆ بەرەیێکیان ، بەبێ کۆشش گەزۆ و شێلاقەی بۆ کردن بەخواردەمەنی بەبێ ماندوو بون . ئاو دەرهێنان بۆیان لەبەردی ڕەق بێ ئارەق ڕژان ، هەوری بۆ کردن بەسێبەر ، کێوی توری لەسەر بەرز کردنەوە تاخوا بپەرستن ، کوژراوی بۆ زیندوو کردنەوە هەتا بکوژەکەیان بۆ ڕوون ببێتەوە هەتادێ ، ئەوانە هەموویان بەکەس ناکرێن لەجگە خوا ، بۆ کەسێ تر نەکراون جگە لەکوڕانی ئیسرائیل ، ئەو شتانە هەمووی بەلگەی ڕون و ئاشکران بۆ نەهێشتنی گیرو گرفتی نێوانیان لەو سەردەمەداو هەموویان کاری نائاساین . تەنانەت هەرگیز بیریان لە نەهێشتنی گیرو

گرفتی خۆیان نەئەکردەوە هەرکاتێ ڕوداوێکی نالەباری دڵ تەزێن بڕژایە بەسەریانا ئەچونە لای موسا ئەیان ووت : ئەی موسا بپاڕێرەوە لەخوای خۆت ئەو کارەمان لەسەر لابا و فلاّن شتمان بۆ بکات ، موساش بۆیان ئەپاڕایەوە خوای گەورە لێی وەرئەگرت ، بەوانەی باس کران بۆمان ڕوون دەبێتەوە بەرانبەری کردنی گەلانی تر بەبەنو ئیسرائیلی ئەو سەردەمە لەجێگەی خۆیانی‌یە ، کەواتە فەرمودەی مامۆستا ئیبنو عەبدە کەئەڵێ : خوا ئەوەی ئەیکا لەگەڵ ئادەمیزادی ئەم سەردەمە هەرئەوەشی کردووە لەگەلانی ڕابردوو . ئەوە ڕاستە لەهەموویانا جگە لەکوڕانی ئیسرائیل .

هەروەها ئەمەیشمان بۆ ڕوون دەبێتەوە : خوای گەورە بەبەرزکردنەوەی کێوی تور بەسەریانا ئەیویست بەتەوەزمی ئەو یاسایانە لەتەوراتان بەسەریانا بسەپێنێ ،ئەوەش جیاوازی‌یەکی ترە لەگەڵ گەلانی تردا بۆ بەنی ئیسرائیل . کەواتە فەرمودەی مامۆستا ﴿ تەبا تەبائی ﴾ لەتەفسیری ﴿ میزاندا ﴾

کەئەڵێ : بەرز کردنەوەی کێوی تور وا ئەگەیەنێ کەخوا بەزۆر ڕامیان بکا بۆ ئاین ، کەچی زۆریش لەئایندا نی‌یەو ئەوەتا خوا دەفەرموێ ﴿ لا اكراه في الدين ﴾ زۆر لەئایندا نی‌یە ، ئەو فەرمودەیە دوورە لەڕاستی‌یەوە دەربارەی ئەو تاقمانەی موسا کەخوا کاری وای بۆ ساز ئەکردن دورترە لەوەی ئێمە بیزانین ، ئەو بەرز کردنەوەی کێوی تورە یەکێکە لەوانەی کەبۆ کەسی تر نەکراوە .

ئێمە هیچ شتێکمان بەدە ستەوە نی‌یە پشتی پێ ببەستین وبیکەینە بەڵگە بۆچی خوا ئەوکارانەی بۆ جولەکەکان کردووە جگەی کەسانی تر ؟

ئەو شتەی ئێمە بتوانین بیکەین بەبەڵگەوە بۆ ئەو مەبەستە ئەمەیە خوای گەورە ئەیویست ئەو جولەکانە بکا بەچاو لێ کراوی هەموو ئادەمیزاد کە گوزەرانی دڵ پێی خۆش بێ ئەوەیە کەخۆی بۆ ماندوو بکرێ ، دژی ڕوداوی ناهەموار ڕابوەستێ ، بەدەستی خۆی گیرو گرفت نەیەڵێ ، کەوابێ مرۆڤ بەوانە نرخی مرۆڤایەتی خۆی ئەزانێ و پلەی

شارستانیەت ئەبڕێ . مرۆڤ بیەوێ بژی و بەتەمای جگـەی خـۆی بـێ و لـەسـەر خوانـی جگەی خۆی بلەوەڕێ و بۆی ساز بکرێ لەکەڵ دابەستەی ئاژەڵ چ جیاوازی‌یەکیان هەیە؟ ئیتر پێویست بەئەقڵ وزانیین نامێنێ ، پشت بەستن بەخوانی خەڵکی مـردن و تەمـەڵی یـە ، کۆشش و هەوڵدان هوشـیاری و زیندویەتی‌یـە . بـەبێ کـەم و پـتر مێـژوی جولەکـەکان بەگشتی پەیوەندی توندی بەمێژوی ئەو جولەکانەوە هەیە لەسەر دەمـی موسـادا ژیـاون ، جولەکەکان بنچینەی ڕاستەو خۆی نەوەکانی دوای خزیـانن لەهـەموو ڕویەکـەوە لەسـەر سامانی ئادەمیزاد ئەژین و ئەلەوەڕێن ،بەو بۆنەوە لەمەو پێش باسی جولەکـەکانمان کـرد ، باپەنجە ڕاکێشین بۆ کۆمەڵێ لەزایۆنی دانیشتوانی ئەمەریکا ، لەدێی ﴿ برۆکلینﮋ سەر بە ﴿ نیۆیۆرك ﴾ ناوی ئەو کۆمەڵە ﴿ جماعە شهود یـهو ﴾ ئـاواتی سـەرەکی و کۆتـایی یـان بڵاوکردنەوەی بێ نرخی و بێ ڕەوشتی و داوێن پیسی و پەیداکردنی بەڵاو گومانە بۆ ئـاین و تیکدانی نێوان هـەموو ئـادەمیزادی سـەر زەوی بەگشـتی ، بەتایبـەتی ئـاینی ئیسـلام و موسڵمانان . ئەو کۆمەڵە ئەڵێن : بەم زوانە جیهان کاول ئەبێ ، مەبەستیان بڵاو کردنـەوەو سستی و تەمبەڵی یە بۆ جگەی خۆیان هەتا واز بێرن لەسامان و چەك ، بەڕوتی و نەخۆشی و نەزانی بژین و واز لەهۆی بەرگری بهێنن ، هەتا خۆیان سواریان بن و سامانیان بخۆن .

ئەو ڕوداوەی ئەم کۆمەڵە ئەمەم بیر ئەخاتەوە لـەسـەردەمی سـاڵانی (١٩٣٥) ی زاینـی نوسراوێ بڵاو کرایەوە ، بەبیری من بەکرێ گیراوانی دوژمنانی ئیسلام و سەر بەو کۆمەڵە ئەو نوسراوەیان بڵاو کردۆتــەوە ،. ئـەمیش دەقەکەیـەتی (پێغەمبـەر ﴿ﷺ﴾ چووەخـەوی زێوانی باخچەی پـاکی پێغەمبـەر ﴿ﷺ﴾ فەرمویـەتی بـەو زێوانـە : بەخـەڵکی ڕابگەیەنـە لەساڵی (١٩٥٠) ی زاینی بەرانبەر بەساڵی (١٣٧٠)ی کۆچــی جیـهان کـاول ئـەبێ و ڕۆژی دوایی پەیدا ئەبێ) ئەوەیش بۆ ئەوەی لەو کاتە دیاری کراوەدا کار بەپێچەوانەوە بێ ، دوژمنانی ئاین و سـەر بـەزایۆنی بیکـەن بـەتیری ژەهـراوی خۆیـان بـۆ هەڵخەڵـەتاندنی

ساویلکەکان بلێن : ئاینی ئیسلام ئاوایە ، ئەی کوێرن ونازانن هەزار درۆی بەو جۆرە کار ناکاتە سەر ئاینی پۆڵای ئیسلام .

لەدوای ئەو ساڵەیش ئەو پرۆوپاگەندەی خەوە ساڵ لەدوای ساڵ سەری هەڵئەدایەوە و بلاّو یان ئەکردەوە لەهەموان سەیر تر ئەوەبوو پێویستیان ئەکرد ئەوەی ئەو نووسراوە بخوێنێتەوە ئەبێ چەند جارێ ئەویش بینوسێتەوە و وەبلاّوی بکاتەوە ، هەروەها هەموو کەسێ بۆ ئەوەی بەزۆری بلاّو ببێتەوە . ئەوکەسانە – قوربیان بەسەر– ئەو کەسەی بە چاکی لە ئاینی ئیسلام تێ گەیشتبێ ئەو جۆرە پروپاگەندە فرێ ی ئەدەنە نێو زبڵەوە . هەر ئەو کۆمەڵە یشبوون چەند ژمارەیەکی زۆر نامیلکەیان بە هەموو زمانێ بلاّو ئەکردەوە بە بەرگی رەنگاو رەنگەوە ، زوربەیان بۆ نێو هەرێمی موسڵمانان هەروەها گۆڤارێکیان دەرکردبوو بەناوی (برج المراقبە)ەوە چەند نامیلکەی تریان بلاّوکردەوە وە تانەو تەشەریان ئەدایە پاڵ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ و ئەدایەپاڵ قورئانی پیرۆز ئەمەیش ناوی هەندیکە لە ونامیلکانە :

١– ﴿هل خَدَمَ الدین الانسانیةَّ ﴾ ئایا ئاین خزمەتی مرۆڤایەتی کردووە ؟ ٢–﴿ لِیَکن اللّٰه صادِقاً﴾ باخوا ڕاست گۆ بێ ٣– ﴿ نِظام الدّهُور الالهی ، والحق یحرّرکم والمصالحَة وملاین منَ الذّینَ هم احیاءٌ لَن یموتوا ابداً ﴾ پەیڕەوو کاتی خولی خوایی و ، ڕاستی ئێوە سەربەست ئەکا ئاشنەوایی و مەلایین لەکەسانێکی ئەوتۆ ئەوان زیندوونو هەرگیز نامرن . ئەو نامیلکەی دوایی‌یە لەبەیروت چاپ کراوە .. کار بەدەستانی میسر هەنێ لەئەندامانی ئەو کۆمەڵەیەیان دەرخست لەکۆبونەوەی نهێنی دا گرتنیان و دانیان بە دادگا لەساڵی (١٩٦٧) ی زاینی .

قورئانی پیرۆزو ئینجیل ئەو جولەکانەی بەدوژمنی مرۆڤایەتی داناوە ،مێژوویان باشترین بەڵگەیە بۆ ئەو مەبەستە ، هەر لەبەر ئەوەیشە ئەو جولەکانە بلاّوی ئەکەنەوە و ئەڵێن : جیاوازی لەنێوان گەلان و ئاینەکاندا نیە بۆ پێك هێنانی بەرژەوەندی و مەبەستی گلاّوی خۆیان ، چەندین نامیلکەیان بۆ ئەو مەبەستە داناوە .

ژمارەی زۆر لەپەیمانگاوقوتابخانەیان بۆ ئەو مەبەستە ساز کردووە بۆ خوێندنی ، بۆ بـلاو کردنەوەی مەبەستی خۆیان ، کۆمەڵیان دروست کردووە بۆ هەمان مەبەست لەوکۆمەلانە: (الماسونيَة العالَمية) .

لەئامۆژگاری کۆمەڵی (جماعە شهود يهو) يە ، ئەو بیرو بۆ چونە پوچەیە کەنەفامـەکان ئەیلێن (خواو شەیتان ئاژاوەو ناکۆکی لەنێوانیانا پەیدا بوو ، بـۆ مـاوەی (٦٠) شەسـت خولەك لەئەنجامدا خوا کۆڵی داو گۆشەگیر بوو ، فەرمانو هەڵسوڕانی گەلانی دایە دەست شەیتان چ شتێکی ئەویَ بیکا خوا بەتەنیایی مایـە وەو کەسـی لەگـەڵ نـەما جگەلەنـەوەی ئیسرائیل ، بۆیە خوا بەشەیتانی ووت : هەموو ئادەمیزاد بۆ تۆ واز لەو نەتەوەیە بێنە بۆ مـن ، لەسەر ئەوە پێك هاتن بەلاَم کار بەپێچەوانەوە هەڵئەسوڕێ لەئەنجامدا نەتەوەی ئیسـرائیل لەنیلەوە هەتا فرات داگیر ئەکەن ، هەموو پێغەمبەرەکان لـەگۆڕەکانیان دێنـە دەرێ ئەبنـە کاربەدەستی پایە بەرزی ئەو ڕژێمـە ، لـەدوایی دا هـەموو ئـادەمیزاد ئەبنـە ژێـر دەسـتەو خزمەت گوزاری ئەو ڕژێمە ، شەیتان سەر شۆڕ ئەبێ و ڕەحمان سەرئەکەوێ ، ئەو کۆمەلـە لایەنگروو بەکرێ گیراوی زۆریان هەیە لەبەیروت و عەممان و بەغدا و دیمشق و قاهـیرە و مەغریب و سعودیە لەمەو بەر بەئاشـکرا ...مەبەسـتمان لـەباس کردنـی ئەوانـەی ڕابـورد ئەمەیە : پەنجە ڕاکێشان بۆ سەری مارەکە چۆن ئەوکارانەیان بـۆ دابـین ئـەکرا ؟ زۆر ڕون ئەبێ دەستێ بوبێ بۆ ئەو مەبەستە یاریدەی دابن ، ئەو دەستانە لەژێرەوە هـەندێ نامەردانـە ڕۆژنامەو گۆڤار نووس ئەخەنە کار بۆ ئەو مەبەستە بۆگەنە ، نەخشەیان بۆ ئەکێشن بۆ بـلاو کردنەوەیان بـەگورجی ئەگەنـە جێگـەی مەبەسـتیان ، بـۆ سەرلێشـێوانی هاونیشـتمانان ، دروست کردنی ڕەگەز پەرستی وناکۆکی ئـاین لـەنێوان برایـانی موسـوڵمان بەتایبـەتی و ئاینەکانی تر.

﴿ فجَعَلناها نَكالاً لِما بَينَ يَدَيها وَ ماخَلفَـها ﴾ دوایـی ئێمـە گێڕامـان ئـەو گۆڕانـەیان بەمەیمون بەترساندن بۆ کەسێ لەسەردەمی ئەو گۆڕانەیاندایە بەمەیمون ، بۆ ئەو کەسانەیش

لەپاش ئەوانەوە وێن لەگەلانی تر هەتا ڕۆژلای دوایی ، هەتا بەنوسینەوەی ئەو ڕوداوە تەمێ خوار بن ، گوناهباران فێلّ وفڕ بەکار نەبەرن بۆ نەکردنی فەرمانەکانی خوا .

﴿ وَ مَوعِظَةً لِلمتَقِین ﴾ وەگێرامان بە ئامۆژگاری کردن بۆ کەسانێ لەخوا ئەترسن و خۆیان ئەپارێزن لەگوناە ، بۆ ئەو کەسانەیش تەمێ خوار بن بەهۆی گۆڕانیان بەمەیمون وەبیری لێ بکەنەوە هەتا باشتر لەخوا بترسن ، ئەو باسە جارێ تر لەمەو پاش لەقورئانی پیرۆز باسی ئەکرێ .

بۆ زانین : مرۆڤێکی بەساڵا چوو هەستی بەنزیك بونەوەی مردنی خۆی کرد ، بەندەیەکی چاکی خوا پەرست بووپڕوپوچی ڕازاوەی ژیانی جیهانی لای نەدابوو لەخوا پەرستی ، ئومێدی بەخوا بوو ، سامان و کوڕی زۆریشی نەبوو لەخوا پەرستی لای بدەن ، خاوەنی هیچ شتێ نەبوو جگە لەمانگایێ کەبردی‌یە نێو چیمەن و دارستانێ لەخوا پاڕایەوە بەدڵێکی پاك و لەشێکی دامەزراو ، ئەی ووت : ئەی خوایە ئەومانگایەم دایە دەستی یۆ هەتا ئەم کوڕەم گەورە ئەبێ ، هەروەها ئەو هیوایە هاتو چۆی ئەکرد لەدڵیا ، ئاواتیشی بەخوا بەهێز بوو هەتا مرد ، مانگاکەشی مایەوە بۆ تەنها کوڕە هەتیوەکەی ، ئەوەیش ڕواڵەتێکی نەماوەیەناگاتە فریای ئەو کوڕە ئەگەر خوای لەگەڵ نەبێ بەلام میهرەبانی خوای بۆ ماوەتەوە و گەورەتر لەهەموان ، هەتیوەکەش پەیتا پەیتا مانگاکەی بەخێو ئەکرد بەو هیوایەی باوکی بوکە بەمیرات بۆی بەجێ هێشتبوو ، بڕوای وابوو ئەو مانگایە دواڕۆژێکی سودی بۆ خۆی ئەبێ ، بەهۆی پاڕانەوەی باوکی .

دوایی واڕێکەوت، کەسێ لەگەورەپیاوانی ئیسرائیلی کە زۆر ساماندار بوو لەهەموو ڕووەیەکەوە ، خوا تەنها کوڕێکی پێ بەخشیبوو ، هەموو سامانەکەی بۆ ئەو کوڕە ئەگەڕایەوە دوای مردنی .

بەلام هەندێ لەئامۆزاکانی ئەو تاقە کوڕەیشیان کوشت :بۆ ئەوەی دوای مردنی باوکی سامانی ئەو پیاوە بۆ ئەو ئامۆزایەی بگەڕێتەوە ، کەچی کوشتنی ئەو کوڕەیان دایە پاڵ

هەندێ تر لە کوڕانی ئیسرائیل گێچەڵۆکەی نەگبەتی بۆی هەڵکردن ، وەخت بوو جەنگێکی وێڵ لەناو کوڕانی ئیسرائیل پەیدا ببێ ، بەبێ تاوان چەند کەسێ لەناو بچن ، بۆیە دیسانەوە بەلاساری خۆیانەوە پەلاماری موسایان دایەوە ،داوای کارەساتی کوژراوەکەیان لێ کرد ، ئەویش بۆ ئەو مەبەستە لەخوا پاڕایەوە ، خوا پەیامی بۆ موسا نارد مانگایە سەر بڕن هەندێ لەئەندامی ئەو مانگایە بکێشن بەکوژراوەکە و زیندوو ئەبێتەوە ، هەواڵی بکوژەکەی خۆیان ئەداتێ پاش بگرەو بەردەیەکی زۆر چەنە دانیان لەگەڵ موسادا ووتیان : ئەی موسا ئایا گاڵتەمان پێ ئەکەی یا بەڕاستیتە ، موسا فەرمووی: من پەنا ئەگرم بەخوا ئەوەی من ئەیزانم چۆن گاڵتە ئەکەم ، دوایی پرسیاریان لەڕەنگ وشێوازی ئەو مانگایە دوو جارو سێ جار مانگاکەیان سەربڕی و کوژراوەکە زیندوو بۆیەوە ، هەواڵی بکوژی خۆیانی دانێ ، بۆ ڕوون کردنەوەی ئەو ڕوداوە خوادەفەرموێ:

وَإِذْ قَالَ
مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟
ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ ۚ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذَٰلِكَ ۖ فَٱفْعَلُوا۟ مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ

إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ ٱلنَّٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ إِنَّ ٱلْبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّآ
إِن شَآءَ ٱللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ
تُثِيرُ ٱلْأَرْضَ وَلَا تَسْقِى ٱلْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ قَالُوا۟
ٱلْـَٰٔنَ جِئْتَ بِٱلْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ
قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَٱدَّٰرَْٰٔتُمْ فِيهَا ۖ وَٱللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾
فَقُلْنَا ٱضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُحْىِ ٱللَّهُ ٱلْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ
ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

﴿واذ قالَ موسى لِقَومهِ اِنَّ اللهَ يامُركم ان تَذبَحُوا بَقَرَة ﴾ وەبـیری ئـەو کاتـە بکەنـەوە پیاوێکتان کوشت ، بەو بۆنەوە بوو بەئاژاوەتان ، هەندێکتان ئەوانی ترتان تاوان بارئەکرد ، بۆیە ئێمە پەیامان نارد بۆلای موسا بۆ نەهێشتنی ئـاژاوەی نێوانیـان ، لـەو کاتـەدا موسـا فەرموی ، بەتاقمەکەی خۆی خوا فەرمانی بەئێوە داوە کە مانگایە سەرببڕن ، وەلەوکاتـەدا موسا ئەو فەرمانەی پێ ڕاگەیاندن هـەر مانگایـەکیان سـەر ببڕیایـە مەبەستەکەیان پێـك ئـەهات . بـەلام درێژەیـان دا بەلاساری‌یەکەی خۆیـان وە چەنەبازی‌یەکـەیان ، بـۆ

مەبەستەکەیان و هەروەك خوای گەورە کارەکەشی لەسەر گران کردن : ناونیشانی مانگاکەی لیّ پەنهان دان هەتا تەمیّ خوار بن ئەوەندە دەم درێژی نەکەن لەگەڵ موسا ، سەرگەردان بون بۆ دۆزینەوەی ئەو مانگایە ، بۆیە خوای گەورە فەرمانی پێدان مانگایە سەربڕن نەك زیندەوەریّ تر چونکە مانگا لەوێنەی ئەو گوێرەکەیەبوو پەرستیان هەتا بزانن بیّ نرخ و لاوازە ، چۆن ئەوان ڕێزیان ئەگرت و ئەیان پەرست ؟

﴿ قالُوا اتتَخِذُنا هُزُواً ﴾ بەموسایان ووت ، ئایاتۆ گاڵتەمان پیّ ئەکەی ؟ئێمە پرسیاری ئەو کوژراوەت لیّ ئەکەین ، کەچی تۆ فەرمانمان پیّ ئەدەی مانگایە سەر بڕین ، ئەو لاقرتیّ پیّ کردنەی تۆ ڕاست نییە لای ئێمە .

﴿ قالَ اعوذ بالله ان اكونَ مِنَ الجاهِلِين ﴾ موسا فەرمووی من پەنائەگرم بەخوا کەمن لەکەسانی نەزان ونادان بم وگاڵتەچی بم ، من گاڵتەو لاقرتیّ بەهیچ جۆریّ ناکەم ، چۆن لەگەیاندنی فەرمانی خوادا گاڵتەو لاقرتیّ ئەکەم ؟

﴿ قالوا ادعُ لَنا رَبَكَ يُبَيّن لَنا ما هِيَ ﴾ ووتیان بەموسا تۆ داوابکە لە پەروەردگاری خۆت بۆ ئێمە بۆمان ڕون بکاتەوە و پێمان بناسێنیّ چۆنە ڕەنگ و شێوازی ئەو مانگایە . پرسیاری جولەکەکان بەوجۆرە دارڕژاندنە ئەوە ئەگەیەنیّ کەئەوان زۆر بیّ شەرمن لە خزمەتی خوادا و پێغەمبەراندا ، ئەڵێن : پەروەردەکەری تۆ یانیّ هی موسایە بەتەنها نەك هی ئەوان ، وەدووبارە پرسیارەکەیان وائەگەیەنیّ ئەو ڕوداوە پەیوەندی بەوانەوە نیە بەڵکو پەیوەندی دارە بەخواو بەموساوە ، لەگەڵ ئەوەیشدا زۆر بەمیهرەبانییەوە وەڵامی ئەدانەوە لەسەر زمانی موسا

﴿ قالَ انه يقولُ انها بَقَرَةٌ لا فارضٌ ولابِكرٌ عَوانٌ بَينَ ذلكَ ﴾ موسا فەرموی : بەڕاستی خوا ئەفەرمویّ ئەو مانگایە فەرمانتان پیّ دراوە سەری ببڕن ئەوەندە پیر نییە نەزێت ، ئەوەندە کەم تەمەن نییە ئاوس نەبیّ ، مام ناوەندییە لەو بەینەدایە ،واز لەلاساری وپرسیار

بێنن ئەو ڕستەیە گێل و گاواری جولەکەکانمان بۆ دەرئەخات ، یەکسەر خـوا نافـەرموێ : لـەو نێوەدایە چونکە تێ ناگەن .

﴿ فَافعَلوُا ماتؤمَرُون ﴾ دوای بەگورجی ئێـوە بکـەن ئەوشـتەی فـەرمانتان پـێ ئـەدرێ سستی مەکەن لـەسەر بڕینی ئەو مانگایە وجێبەجێی بکەن ئەو فەرمانەی پێتان دراوە .

﴿ قالوا ادعُ لَنا ربَّك یُبَین لناَ ما لَونها ﴾ ووتیان بەموسا : زانیمان تەمـەنی ئـەو ماگایـە چەندە بەڵام تەمەنداری وازۆرن ، داوابکە لـەپەروەردگارەکەی خـۆت ڕونـی بکاتـەوە بـۆ ئێمە ڕەنگی ئەو مانگایە چۆنە ؟ فەرمانی دراوە سەری ببڕین .

﴿ قَالَ انـە یقـولُ انـها بَقَـرَةٌ صفـراء فـاقعٌ لونـها ﴾ موسـا فـەرمووی : بەڕاسـتی پەروەردگاری من ئەفەرموێ ، بەڕاستی ئەومانگایە ڕەنگەکـەی زەردێکـی تۆخـی یـەکجار زەردە .

﴿ تَسرُ الناظرین ﴾ خۆش نود دەکا ڕەنگەکەی تەماشاکەرانی ، ئەوەندە جوان و ڕێـك و پێکە لـەش و تـەنی ، تەماشـاکەران وائـەزانن تیشـکی خـۆرە لـەپێسـتەکەی دێتـە دەرێ جولـەکەکان گێل و گەوجی خۆیانیان دەست پێکردەوە بۆ جاری سێیەم :

﴿ قالوا ادع لَنا ربَّك یُبَیّن لنا ماهی انَّ البقَرَ تَشابه عَلَینا﴾ ووتیان بەموسـا تـۆ داوابکـە لـەبو ئێمە ڕونی بکاتەوە بۆ ئێمە ئەومانگایە چۆنە ؟ بەڵێ زانیمان تەمەن و ڕەنگـی چۆنـە ؟ مانگای بەوجۆرە زۆرن . بەڕاستی ئەو مانگایە فـەرمانی پێـدراوە ئێمـە سـەری بـبڕین کـە لـەتەمەندا مام ناوە ندیـیە و ڕەنگی زەردی تۆخیوا زۆرن ، چۆنیەتی ئەو مانگایە لـەسەرمان کەوتووە و لـێمان تێك چووە ، ووشەی ﴿ البَقَر﴾ بۆ نـێرو بۆمـێ بـەکار ئـەهێنرێ ، وەك ووشەی ﴿ قَوم﴾کەواتە جێگەی پرسیار نییە بۆچی جارێ پیتی ﴿ تاء ﴾ ی پێوەیەو جارێ پێوەی نییە .

﴿ وانا اِن شاءَ الله لـمهتَدون ﴾ وەبەڕاسـتی ئێمـە خـوا ئـارەزوی هـەبێ ڕێگـە نومـایی وەرئەگرین ئەو فەرمانەی پێمان دراوە جێبەجێی ئەکەین .

﴿ قالَ انه یقول انها بَقَـرةٌ لاذَلـولٌ تُثیرٌ الارضَ ولاتسـقی الحـرثَ ﴾ موسـا فـەرموی بەڕاستی پەروەردگاری من ئەفەرموێ : بەڕاستی ئەو مانگایە مانگایەکە بـەرەڵا کـراوە بـۆ لەوەڕاندن ، نەرام کراوە بۆ کار کردن لەزەوی و زەوی بکێڵـێ نـەبۆ ئـەویش ڕووەك و شینایی و شێن چێنراوی پیێ ئاو بدرێ .

﴿ مُسَلّمة لا شیةَ فِیها ﴾ دورە لەشورەیی و نەنگی ، نیشانەی خراپی پێوەنییـە ، جگـە زەردی پەڵـەی تـری پێـوە نییـە بـەهۆی کارکردنـەوە بریـن دار نـەبووە بـەرەڵا بـووە نەبەستراوەتەوە خراپەو ناحەزی تێدانی یەو نابینرێ .

﴿ قالوا الآنَ جِئتَ بِالحَق ﴾ ووتیـان ئائێسـتا ئـەی موسـا تـۆ هێناوتـە ڕاستییەکەی و بۆمانت ڕون کردەوە ئەزانین چ مانگایەکە . لەو ووتنەی ئەوان وادەرئەکەوێ لـەوەو بـەر موسا ڕاستی نەهێناوە بابڕوایان بەڕاستی ئەوانەی پێشو نەبووە هەتائێستا ، بەهـەرچۆنێ بـێ گێل و گەوجی خۆیان دەرئەخەن .

﴿ فَذبحوها وما کادوا یَفعَلون ﴾دوایی چون و گەڕان بەشوێن ئەو مانگایەدا و دەسـتیان کەوت لای کوڕی ئەو پیـاو چاکـەی باسـی کـرا ئـەو کـوڕە دوای مردنـی بـاوکی زۆر گوێڕایەڵی دایکی بوو بەتایبەتی لەفرۆشتنی ئەو مانگایـەدا ، جولـەکـەکان ئـەو مانگایـەیان کڕی بەنرخێکی زۆرو سەریان بڕی . نزیك بوو ئەو کارە نەکەن وە ئـەو فەرمانـەی پێیـان درابوو لەسەر بڕینی ئەو مانگایـە جـێ بـەجێ‌ی نەکـەن ، بـەهۆی پرسیاری زۆریـان و دوودڵیانەوە دوای فەرماندان بەسەربڕینی ئەو مانگایە و داواکردنی جولـەکـەکان لەموسـا بۆ دۆزینەوەی ئـەو مانگایـە کـە سـەری بـبڕن ، خـوای گـەورە ڕوو ئەکاتـەوە مەبەسـت لەفەرمان دانە بەجولەکەکان هۆکەی چ شتێ بوو خوا فەرموی :

﴿ وَاذقَتَلتم نَفساًفادّارءتم فیها ﴾ وە ئێوە بیری ئەوکاتە بکەنەوە ئەی بـەنو ئیسـرائیلی ، ئێوە مرۆڤێکتان کوشت ، دوایی ئێوە ناکۆکی و ئاژاوەتان لەنێودا پەیدا بوو بۆ دۆزینەوەی بکوژی ئەو مرۆڤە ، هەریەکەتان ئەو تاوانەتان لەخۆتان دور ئەخستەوە ، ئەتان دایـە پـاڵی

ئەوی ترتان ، هەر یەکەتان ئەتان ووت : ئێمە نین و ئێوەن ، وەهیچ کەستان بەووتەی خۆتان ئاگاداری کوشتنی ئەو مرۆڤە نین بەلای خۆتانەوە .

بەوڕستە خوای گەورە کوشتنی ئەو مرۆڤە ئەخاتە ئەستۆی هەمویان ، هەرچەندە هەر یەك نەفەر ئەو پیاوەی کوشتوە هەتا ئەوە بگەیەنیٚ هەر گەلیٚ بەتوندی خۆیانیان بەیەکەوە بەست وەك یەك کەسیان لیٚ دائەنریٚ . کەواتە کاریٚ یەکیٚ کیان وەك هەمویان کردبیٚت وایە ، چونکە هەمویان پیٚی ڕازین هەروەها لەگەلٚ ئەو جولەکانەیەتی لەسەردەمی پیٚغەمبەردان ، لەبەر ئەوەی ئەوان پاشماوەی ئەو کەسانەی سەردەمی موسان ، بەکردەوەکانیان قیناتن .

﴿واللهُ مُخرجٌ ما کنتم تَکتمون﴾ وەخوا دەری خست و ڕونی کردەوە شتیٚ ئیٚوە دای ئەپۆشن لە باسی ئەو مرۆڤە کوژراوە دا کەکوشتبویان ، دەستتان دابویە ناکۆکی نیٚوان خۆتان بەهۆی بکوژەکەوە ، هەتا بکوژی ڕاستەقینە دەرکەویٚ ، هیچ کەسیٚ بەنارەوایی ستەمی لیٚ ناکریٚ . کەوا بوو شاردنەوەکەی بیٚ سوودە ، خوا هەموو شتیٚ ئەزانیٚ وەدەریشی ئەخا ، هەموو خراپی و لاساری ئیٚوە ئەزانیٚ .

﴿ فَقُلنا اضرِبُوه بِبَعضِها ﴾ دوایی ئیٚمە بەئیٚوەمان ووت ئیٚوە بدەن لەلەشی ئەو کوژراوە بەهەندیٚ لەئەندامی ئەو مانگا سەر براوە ، ئیتر ئەو ئەندامە زمانی ئەو مانگایە بیٚ یاڕانی یا جیٚگەیە تر بیٚ گرنگ نی‌یە ، ئەوەی شایانی باس بیٚ ئەو لیٚدانە بەلگەیە لەسەر توانای خوا وەئاسانی کارو باری کوڕانی ئیسرائیل خوای گەورە ئەو کارەی لەگەلٚ کردن بەتایبەتی ، هەرچەندە ئەو کوژراوە یەکەم کەس نەبووە نارەوا خوینی بڕژیٚ بەلام لەبەریز داری موساو لەکیس نەچونی ئەو خوینە ، ئەگەر وانەبوایە گومانیان پتر ئەبوو بیٚ باوەڕتر ئەبون ، بڕوایان بەموسا کەمتر ئەبویەوە .

﴿ کَذلِكَ یُحيِ اللهُ المَوتی ﴾ هەربەوجۆرەی بەلیٚدانی ئەندامیٚکی ئەو مانگایە ئەو مرۆڤە کوژراوە زیندوو بۆیەوە هەروەها خوا زیندوو ئەکاتەوە هەمو مردووەکان لەڕۆژی دواییدا

بەئاسانی تر بۆ وەرگرتنی پاداش و تۆڵە ، ئەو کەسەی بتوانیٚ تاکە کەسیٚ زیندوو بکاتەوە ئەتوانیٚ هەموو بونەوەران زیندوو بکاتەوە ، ئایا لەپاش ئەو بەڵگە بینراوە گومانتان هەرئەبیٚ و گوناە ئەکەن ؟

﴿ وَيُرِيكُم اياتِه لَعَلَّكم تعقِلون ﴾ وەهەر بەو جۆرە خوا نیشان ئەدا بەئێوە و پێتان ئەبینیٚ چەندین بەڵگەو نیشانەی ئاشکرا لەسەر توانای خۆی بۆ ئەوەی ئێوە ئەقڵ بەکار بهێنن ئەو کەسەی ژیری خۆی نەخاتە کار وەك ئەقڵی نەبیٚ وایە ،

بۆ ئاگاداری : ئەو زانایانەی مانای قورئانی پیرۆزیان کردووە هەر لەزانایانی ئەم سەردەمەوە هەتا ئەگاتە ئیبنو عەبباس و بەویشەوە خوا لیٚیان ڕازی بێت باسی سەربڕینی ئەو مانگایە و کوشتنی ئەو مرۆڤە و ڕون کردنەوەی بکوژەکە بەو جۆرە مانایان کردووە ئێمە باسمان کرد . یانی دارڕاندنی باسەکە بەم جۆرەیە : ئێوە بیری ئەو کاتە بکەنەوە مرۆڤێکتان کوشت و کەوتنە دوبەرەکی کردنی یەکتری ، خوا فەرمووی : مانگایە سەربڕن و هەندیٚ لەبەدەنی بدەن لەو کوژراوە و زیندوو ئەبێتەوە ، ناوی بکوژەکەتان پیٚ ئەڵیٚ ، ئەوانیش کردیان و ناوی بکوژەکەیان بۆ دەرکەوت .

کەواتە ئەو چیرۆکە یەك چیرۆکە لەناوەرۆك و لەمەبەستاو یەك جار بەستراون بەیەکەوە ، زۆر پەیوەندارن بەیەکەوە چونکە مەبەستەکە یەکە کەبریتیـیە لەڕون کردنەوەی بکوژەکە بەلاٚم بەڕواڵەت بەدوو چیرۆك ئەبینریٚ ، لەبەر ئەوەی جولەکەکان تاوانیان زۆرن بەدوو تاوانی تر لەو چیرۆکەدا ئەیان ترسێنیٚ : یەکەم بەتاوانی گاڵتە کردنیان بەفەرمودەی موسا و کتو پڕ نەچونیان بەدەم فەرمانی موساوە ، دووەم بەتاوانی کوشتنی ئەو پیاوە بەناڕەوا بۆیەش خوای گەورە فەرماندان بەسەربڕینی مانگاکەی پێشخستووە لەو چیرۆکەدا بەڕواڵەت وبەناوەرۆك ،لەسەر باسی کوژراوەکە هەتا ئەو تاوانە بگرێتەوە ، بەپێچەوانەوە باس بکرایە : یانیٚ کوشتنی مرۆڤە پێش خرایە بەیەك چیرۆك دانەنرا بەڕواڵەت و بەناوەرۆك ، ئەو دوو مەبەستەمان لەکیس ئەچوو.

لەپێشەوە باسكراوە خوای گـەورە ئـەوكارە بـە كـەس نەكراوانـەی كردوویـەتی بـۆ كوڕانی ئیسرائیل بۆ كەسی تری نەكردووە ،بەرامبەر بەهیچ كەسی ترناكرێن ئەوەش لەبـەر ڕێزداری مووسایە لەلایەكەوە ، لەبەر لاساری و گەوجی جوولەكەكانە لە لایـەكی تـرەوە كەواتە ڕێگە لـەم پرسیارانە ئەبەسترێت و پێویستە نەكرێن :بۆچی خوای گەورە یەكەم جـار كوژراوەكەی زیندوو نەكردەوە بێ ئـەوەی مانگاكـە سـەربڕن بـەو هەمووتوانایـەوە خـوا هەیەتی بۆچی ئەو مرۆڤە زینـدوو بوویـەوە بـە لێدانـی پارچەیـەك لـەو مانگایـە بـۆ ئـەبێ مانگایەكی تایبەت بێت نەك هەموو مانگایەك یاشتێ تـر ؟سـوودی لێدانـی ئـەو كـوژراوە بەپارچەیە لەو مانگایە چ شتێ بێ و بۆ ئەبێ وابێ؟ هەموو ئەو پرسـیارانە ئاراسـتە نـاكرێ دوای ئەوەی زانیمان كوڕانی ئیسرائیل وەكو كەسی تریان لەگـەڵ نـەكراوە ئـەو وەڵامانـە یەكێك لەو كارانە بووە تە هۆی ڕێزیان بەسەر هەموو ئـادەمیزانی سـەردەمی خۆیـان هـەتا ئێرە مانای بڕوا پێكراوی چیرۆكی مانگای سەربڕاوە.

بەڵام هەندێ لەزانایان لەم سەردەمەدا وەك مامۆستای بەڕێز ئیبن و عەبدە لـەماناكردنی چیرۆكی:{بیری ئەو كاتـە بكەنـەوە موسـا فـەرمووی : خـوا فـەرمانی پێـداون مانگایـەك سەربڕن}هەتا كۆتای چیرۆكەكەو مامۆستا عبدول وەهاب نەجاریش لە {قصـص الانبيـاء} ی خۆیا ئەفەرموێ: چیرۆكی { وەبیری ئەو كاتە بكەنەوە مرۆڤێكتان كووشت هەتا كۆتایی چیرۆكەكە .ئەو دوو مامۆستایە ئـەڵێن هەریەكـە لـەو دووچیرۆكانـە چـیرۆكی تایبـەتین و پەیوەنیان بەیەكترەوە نیە نەجار ئەفەرموێ ئەگـەر تەماشـای ئـەو چیرۆكانـە بكـەین خـوای گەورە لەم چیرۆكەدا ئەیان گێڕێتەوە لەبارەی كوڕانی ئیسـرائیل ئـەوەمان بـۆ پێـك دێـت هەریەكەیان چیرۆكی تایبەتین و پەیوەندیان بەیەكترەوە نیە ،وەك ئەفەرموێ بیری ئـەو كاتـە بكەنەوە كەڕزگارم كردن لـە پیاوەكانی فیرعەون } بیری ئەو كاتە بكەنەوە كەدەریاكەم بـۆ پارچە پارچە كردن ، بیری ئەو كاتە بكەنەوە بەخشیم بەموسـا نامەیـە ، بـیری ئـەو كاتـە بكەنـەوە كـە موسـا فـەرمووی بەتاقمـەكانی : سـتەمتان لـەخۆتان كـردووە بەپەرسـتنی

گوێرەکەکە ، بیری ئەو کاتە بکەنەوە بەموساتان ووت بڕواتان پێنایەرین هەتا خوا بە چاو نەبینن بەئاشکرا . بیری ئەو کاتە بکەنەوە ووتمان بچنە نێو ئەو دێیە کەقودسە . بیری ئەو کاتە بکەنەوە کەموسا داوای ئاوی کرد بۆ خزمەکانی . بیری ئەوکاتە بکەنەوە بەمووساتان ووت :ئێمە ئارام ناگرین لە سەر یەك خواردەمەنی . وە بیری ئەو کاتە بکەنەوە کێوی طورم بەرزکردەوە بەسەرتانا.بیری ئەو کاتە بکەنەوە کەمووسا فەرمووی بەتاقمەکانی مانگایەك سەربڕن . بیری ئەو کاتە بکەنەوە مرۆڤێکتان کووشت ناکۆکی لەنێوانتاندا پەیدابوو..فەرموودەی ئەو دووماموستا بەرێزانە کۆتایی هات .

ڕوونکردنەوەی بیرو بۆچوونی ئەو دووماموستا بەگوێرەی دارڕشتنی چیرۆکەکان وادەگەیەنێ چیرۆکی کوشتنی ئەو مرۆڤە سەربەخۆیەو پەیوەندی بەچیرۆکی مانگاکەوە نیە هەریەکەیان باسێکی تایبەتین .کەواتە مانای چیرۆکی یەکەم بەم جۆرەیە :(کوڕانی ئیسرائیل پیاوێکیان لەخۆیان کووشت و دۆزرایەوە لەنێو بێستانێکدا ،ئەو بێستانەش لەنێوان چەند شارێکدا بوو نەیان ئەزانی چ کەسێ کووشتویەتی سەرگەردان بوون ڕووداوەکەیان بردە لای مووسا ئەویش فەرمووی مانگایەك سەربڕن ،ئەوانیش وەك باسکرا لاساری وچەنە بازی)زۆریان کرد لە ئەنجامدا سەریان بڕی موساش ئەوپیاوانەی نزیکی جێگەی کوژراوەکە بوون کۆی کردنەوە هەموویای سوێنددا ، مانگا سەربڕاوەکە لەبەر دەمیان بوو وتیان :ئێمە ئەو کوژراوەمان نەکوشتوە ناشزانین چ کەسێ کووشتویەتی ئەو سوێند دانە لە دەستووری ئاینی ئەواندا وەك سوێند خواردنی ئێمەیە ئەگەر مرۆڤێکی کوژراو لەناوچەیەکدا جێگەی ناوچەی خۆی و خزمانی بوو یا لەنزیك گەڕەکێکەوە بوو ئەو کوژراوە ، نە ئەزانرا چ کەسێ کوشتویەتی بەڵگە بۆ ڕاستی داواکاری خۆێنەکە لەوێدا ئەسەلمێنرا کە لە جێگەیە بێ ، خاوەن خوێنەکە ، (٥٠) پەنجا سوێن ئەخوا خوێنەکە لەخزمانی خاوەنی ئەو جێگەیە دەسەنرێ لای پێشەوا شافیعی ، بەلام لای حەنەفی‌یەکان ئەڵێن : لەڕوداوێکی وادا کار بەدەستانی ئەوجێگەیە (٥٠) پەنجا پیاو لەپیا چاکانی ئەو

جێگەیە هەڵئەبژێرن و سوێنیان ئەدەن و ئەڵێن : ئێمە نەمان کوشتوە ونازانین چ کەسێ کوشتویەتی لەئەنجامدا خوێنەکە لەدا نیشتوانی ئەو جێگەیە ئەسێنن ، ئەوە باسکرا مانای چیرۆکی یەکەمە :

مانای چیرۆکی دووەم لای ئەو دوو مامۆستایە بەم جۆرەیە :

مرۆڤێ کوژرا لە ماڵێکا لەگەڕەکێکدا لەجەنگی کۆمەڵێکا ، هەموو کەس کوشتنی ئەو مرۆڤەی لەخۆی دور ئەخستەوە بکوژ نەئەزانرا ، گومانی کوشتنی ئەو مرۆڤە ئەبرایە سەر کۆمەڵێکی دیاری و ژمێردراو ،بکوژیش لەنێو ئەواندا بوو ، خوای گەورە بکوژەکەیانی بۆ دەرخستن بەم جۆرە تاوان باریان هێنا پارچەیە لەو کوژراوەیان لێ دا بەمەرجێ بەخۆیەوەبێ ،ئیتر دەستی بێ یا پێی ئەیان کێشا بەگومان لێکراوەکەدا ، ئەگەر پاك بوایە هیچ شتێکی لێوە نەئەبینرا ، ئەگەر بکوژ بوایە ئەکەوتە لەرزین و ڕەنگ تێك چون و کاری نائاسایی لێوە نەئەبینرا بەو بۆنەوە بکوژیان بۆ دەرئەکەوت . کەسیان بەناڕەوا نەکوژرا عەبدول وەهاب لەسەر ئەو باسە ئەڕواو چەندین نمونەی تری بۆ ئەهێنێتەوە ، لەئەنجامدا ئەڵێ : هەمویان خۆماندو کردن و هەوڵدان و لەوانەیە ڕاست نەبن و پشتیان پێ نەبەسترێ . ئەوپەڕی ڕێزم بۆ ئەو دوو مامۆستایە بەندە پێم وایە ئەو پیرۆکەی سەر برینی مانگاو چیرۆکی کوشتنی مرۆڤەکە یەك چیرۆکن ، وەپێش و پاشە بۆ ئەوەی ئەو دوو تاوانەی کوڕانی ئیسرائیلمان لەکیس نەچێ ، وەك باسکرا ، لەفەرمودەی خوادا پاش و پێش نی‌یە و فەرمودەی خوا لەیەك کاتدا هەموو کارێکی پێ ئەنجام ئەدرێ .

پاش ڕوداوی سەربرینی مانگاکە و دۆزینەوەی بکوژ ، قورئانی پیرۆز ڕونی ئەکاتەوە ئەو هەموو کارە بەکەس نەکراوە نەکە هەستو دڵی هەموو کەسێکی دا ئەخورپان و ئەیان ڕواند لەمێشکا باوەڕ بەخوا ، ئەوەتا هەمویان کاریان نەکردە سەر دڵی ڕەقی کوڕانی ئیسرائیل ، لەدوای چاو پێکەتنی ئەوانە هەموو کردەوەی نالەبارو ناڕەوای وایان لێ پەیدا

بوو هەموو شتێکی چاکی لەدڵیانا شۆردەوە ، وەهەمو پەندو تەمێ کردن لەمێشکیانا پەرتەوازەکرد ، وەك خوا ئەفەرموێ .

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

﴿ ثُمَ قَسَت قُلُوبكم مِن بَعدِ ذلكَ ﴾ لەپاشا ئێوە دڵتان نەرمی تێدا نەما و ڕەق هەڵگەڕا لەپاش ئەو شتە بەکەس نەکراوا نەتان چاو پێکەوت لەتوانای ئادەمیزاددا نەبون و من پێم نیشان دان ، لەزیندوو بونەوەی کوژراو ئەو شتانەی ئەبونە هۆی نەرمی دڵان وەبەرەو ڕاستی ڕاتان ئەکێشێ. کەچی ئەو دڵانەی ئێوە لەسەر ڕەقی و ووشکی مانەوە :

﴿ فَهِيَ كَالحِجارة ﴾ دوای ئەو دڵە ئێوە وەك بەرد وایە لەڕەقیدا هەرگیز نەرم نابێ ، ئەو ئایەتە ڕو ئەکاتە ئەو کەسانەی سەردەمی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ، چونکە بەکردەوەی باو باپیرانی پێشویان قنیاتن ، وەك ئەمان کردبێتیان وایە یالەگەڵ ئەو کەسانەی سەردەمی موسادا بوون ، هەرکامیان بێ جێگەی خۆیەتی .

﴿ او اشَدُ قَسوَةَ ﴾ وە یائەو دڵەی ئێوە لەبەردیش ڕەق ترە لە ئاسن ، بەئاگر نەرم ئەبێ واش ئەبێ ئەتوێتەوە ، بەرد هەرگیز نەرم نابێ بۆیە خوا ئەفەرموێ .

﴿وانَّ مِنَ الحِجارَةِ لَما يَتَفَجَّرُ مِنهُ الأَنهار﴾ وەبەڕاستی لەناو بەردا بەردی واهەیە چەندین کونی زۆرو قلّیشی وای تێدایە چەندین ڕوباری لێ هەڵئەقوڵێ .

﴿ وَإنَّ مِنها لَما يَشَّقَق فَيَخرُجُ مِنه الماءُ ﴾ وەبەڕاستی هەنادێ بەرد هەن درزی تێدا ئەبێ دوایی لەو بەردە ئاو دیچتە دەرێ ، لەو ڕستانەدا ئاو کراوە بەدوو بەشەوە ئاوی زۆرو ئاوی کەم ، ئاوی زۆر بەڕوبار ناو ئەبرێ هەڵقوڵاویش بۆ ئاوی زۆر بەکار ئەهێنرێ ، بۆیە خوا ئەفەرموێ چەندین ڕوباری لێ هەڵ ئەقوڵێ ؛ بەلاّم ئاوی کەم بەکانیاو یابەبیر ناو ئەبرێ و دێتە دەرێ وایش ئەبێ برۆن بەسەر زەوی‌دا ، هاتنە دەرەوە بۆ ئاوی کەم بەکار ئەهێنرێ بۆ یە خوا ئەفەرموێ ئاوی لێ دێتە دەرێ .

﴿ وَإنَّ مِنها لَما يَهبِطُ مِن خَشيَةِ اللهِ ﴾ وەبەڕاستی هەیە لەبەردا بەردێ نری وا لەسەر لوتکەی کێو بێ یالەژورەوە ئەکەوێتە خوارەوە لەترسی خوا ؛ بێگومان ترسی خوا کار ئەکاتە سەر بەرد ؛ ئەوەتا خوا ئەفەرموێ ﴿ وَإن مِن شَيءٍ الاَّ يُسَبِّحُ بِحَمدِهِ ﴾ وەنیە هیچ شتێ ئەگەر ببێ پاکی خوا دەرئەبڕێ بەسوپاس کردنی خوا ، بەلاّم ئێوەی بەنو ئیسرائیل ئامۆژگاری کار ناکاتە سەرتان ،

بۆ چاکە مل کەچ نین ؛ ئەو فەرمانەی پێتان بدرێ بەجێ‌ی نایەرن ؛ لەگەڵ ئەو هەمو تۆڵەو پاداشت و بەڵگانە وە بەدوای بەکادێن بەچاوی خۆتان دیتان ؛

﴿ وَمااللهُ بِغافِلٍ عَمّا تَعمَلون ﴾ وەخوا بێ ئاگانی یە لەوشتەی ئێوە ئەیکەن ئەوڕستەیە هەڕەشەیە لەوان بەتوندی و سامناکی ، خوا پرسیاریان لێ ئەکا لەپاشەڕۆژدا و مافی خۆیان وەرئەگرن سزایان ئەدا لەتۆڵەی سوپاس نەکردنیان بۆ چاکەو بێ فەرمانی کردنیان ؛ لەوەوە بۆمان دەرئەکەوێ دڵی جولەکەکان جیاوازن ، هەندێکیان وەك بەرد وان لەبەرد ڕەقترە . خوای گەورە بەو (١٠) دە چیرۆکانەی ڕابوردن بیری کوڕانی ئیسرائیل ئەخاتەوە ئەوپەڕی چاکەیان لەگەڵ کراوە لەگەڵ ئەوەشدا تەمێ خوار نەبون بۆیە بەوڕستە ڕابوردووە هەڕەشەیان لێ ئەکا .

ئەو پەندوو ئامۆژگاری‌یانەی لەباسی ئەو (١٠) دە چیرۆکانەوە وەرئەگیرێن بۆ ئەوەیە ئێمەی موسولْمان وەك جولەکەکان نەبین چاکترین کۆمەڵ بین بۆ ئادەمیزادکەهاتبنە سەر زەوی وەخۆمان لەوکارە ناڕەوایانەی جولەکەکان دوور خەینەوە کەئەمانەی خوارەوەن :

١- ئەو چیرۆکانە بەڵگەن لەسەر ئەو دینەی جولەکەکان لەسەری بون ، لەدڵ پیسی‌و دڵ ڕەقی و لاساری‌و گەوجیان لەگەڵ ڕابەری خۆیان ، پرسیاری زۆریان بەبێ هودە ، گوێ نەدانیان بەفەرمودەی پێغەمبەرەکانیان ، سستی کردنیان لەبەجێ هێنانی ئەو فەرمانانەی پێیان ئەدرا ڕێگەی خوارو خێچ گرتنیان .

٢-ئەو چیرۆکانە بە ڵگەن لەسەر ڕاستی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ بۆ ئەو یاسایانەی لای خواوە ئەی گەیاندن بەئادەمیزاد بەبێ ئەوەی ئەو ڕوداوانەی دیبێ نمونەیەکن بۆ ڕاستی پێغەمبەروو بۆ ڕاستی موسا .

٣- ئەو چیرۆکانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کۆڵ بدرێ لەپرسیاری زۆرکردنی یاسای ئایین ، یانێ بیێژرێ بۆ ئەبێ ئەم یاسایانە بەم جۆرە بن ، چونکە سەرئەکێشێ بۆ ئەوەی فەرمانەکانی خوا قورستر بکرێ لەسەریان ، ئەگەر کوڕانی ئیسرائیل دەست بەجێ هەر مانگایەکیان سەر ببڕایە بەسیان بوو، بەڵام پرسیاری زۆریان ئاوای بەسەر هێنان و ڕابورد .

٤- دروست نی‌یە فەرمانێ لای خواوە هات بیێژرێ بۆچی ؟ پێویستە یەکسەر مل کەچی فەرمانەکەی بین ، ئەبوایە نەیان ووتایە بەموسا : تۆ گاڵتەمان پێ ئەکەی ، ئێمە ئەڵێین پیاوی کوژراو تۆ ئەڵێیت : مانگایە سەر ببڕن ، هەتا وای لێ هات تووشی ئازاری زۆر بوون .

٥- ئەو چیرۆکانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی هەموو پێغەمبەران لەسەر یەك شت پێك هاتووە لەئادەمەوە هەتا پێغەمەری ئیسلام ، لەزیندوو بوونەوەی هەموو بوونەوەران و هەڵسانیان لەگۆڕەکانیان ، بەبێ جیاوازی وەك زیندوو بوونەوە کوژراوی نێوان کوڕانی ئیسرائیل .

٦- ئەو چیرۆکانە ئەوەمان پیشان ئەدا خوای گەورە نیشانە و بەڵگەی زۆر دێنێتەوە بۆ بەندەکانی خۆی لەچەندین لاوە ، هەتا بەباشی ڕانومایی وەرگرن ، گومڕایانیش بیانویان نەمێنێ .

٧- ئەو چیرۆکانە بۆمانی ئەگێڕێتەوە ئەو گەلەی جولەکە لە دڵ ڕەقی و دڵ پیسیدا وێنەیان نیە باوەڕ بەخوا جێگیر نابێ لەدڵیانا بەچاکی .

٨-ئەو چیرۆکانە ئەوەمان پیشان ئەدەن ئەو جولەکانە (٢) دووجار گیرۆدەی دەستی مانگابوون ، جارێ بەپەرستنی گوێرەکە جارێ تر بەسەرِبرینی مانگایە ، ئەو گیان لەبەریش گێل ترینی جانەوەرانە ، جگە بۆ سەربڕین و جوت پێکردن وئاودان و شیردان و شتێ تر نەبێ بەکاری هیچ شتێ نایەن نایشتوانن ئەو شتانە لەخۆی دوور خەنەوە ئیتر چۆنیان ئەپەرست ؟

٩-ئەو چیرۆکانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی ستەمکارو یاخی بوون لەخوا پێویسە بەرگری لێ بکرێن و لەدژیان هەڵسین ، وەك ئەو ستەمەی فیرعەون کردی ، ئەو ستەمەی بکوژی ئەو مرۆڤە کردی ، ئەیویست میراتەکەی بخوا خوای گەورە کردی بەپەند و ڕیسوای کرد و میراتەکەشی بۆ نەبوو .

١٠-ئەو چیرۆکانە بەڵگەن لەسەر توانای خوای گەورە کەبتوانێ بەپارچەیە لەلەشی مانگایە مرۆڤێ زیندوو بکاتەوە ، ئەتوانێ هەموو بونەوەران زیندوو بکاتەوە وەك مراندنی .

١١- ئەو چیرۆکانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی ئەو گەلەی بەچەوساندنەوە ڕامبوو ، ستەم و ڕوتانەوەیان بۆ بەکار هێنرابێ لەلایەن فەرمان ڕەوایانەوە و ئەوانەی بەدرێژی لەگەڵیان کرا ئەو شتانە ئەبنە میراتی گلاویان و بەشێ لەسروشتیان ،وەك جولەکەکان کە دەقیان گرتبوو بە ستەم و چەوساوەی فیرعەون ، بێ نرخ و ترسنۆك و چاو چنۆك بوبون هەتاموسا داوای لێکردن بچن بۆ قودس کەچی ئەوان ئەو هەمووە ئازارەی موسایان ئەدا ، لێرە دا واچاکە چاوێ فڕە بدەین بۆ سەر کۆمەڵگای ئەمڕۆماندا بەچ جۆرێ داوێن پیسی و بێ

ڕەوشتی کاری کردۆتە سەریان ، گرنگترین کاری کوشندە بۆ پەیداکردنی هەموو ڕەوشتێکی بێز لێ کراوە توشی ئەم گەلەی ئێستامان بو ، وەك فلیمی سینەماو فیدیۆ و پرۆگرامی تەلەفزیۆنی و لادانی پەردەی شانۆ گەری و ڕۆژنامەو گۆڤار ئایا ڕەواو ڕاستە ئەوانە بخرێنە پشت گوێ و وازیان لێ بهێنین ، هەر لەبەر ئەوەی خاوەنی ئەوانە سامانی زۆریان دەست کەوێ لەسەر ژمارەی تێکدانی ڕەوشت وبێ ئابڕوویی ئێمە ، پارەو پولیشیان بدەینێ ..ئەی کۆمەڵی برایان و خوشکانی بەڕێز: چۆن ئەبێ ئەوانە ڕەوابن لای ئێوە ؟ ئایا ڕاستە چاو لەفلیمی بێگانە داو ێن پیسەکان بکەین کەهەمویان دوژمنی ئیسلام ونیشتمانن بەهۆی جولەکەکان وەبەکرێ گیراوەکانیانەوە ئەبرێن بەڕێوە ئێمەیش پەیڕەویان بکەین ئەو فلیمانە بکەین بەبت و خواردەمەنی خۆمان و خێزانمان کەهاندەرو پەیداکەری هەموو کارێکی ناڕەوان .

بۆ نەبێ کاربەدەستانی ئیسلام چاودێری و پشکنینی زۆرو چاك نەخەنە سەر ئەو فلیمانە لەدەرەوە ئەهێنرێن یالەناو خۆ دروست ئەکرێن و بلاو ئەکرێنەوە بۆ ئەوەی دوور بین لەڕوتی ژنان و بەرەلایی پیاوان نە ببنە هۆی ئەوشتانەی ناوبران شەرمە باس بکرێن و پەیدابن لەنێو نەوەی تازەماندا ؟

ئەی بۆ کاربەدەستانی ئیسلام دانەخەن دەرگای ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەی شورەیی و بەد ناوی ئادەمیزاد بلاو ئەکەنەوە ئابڕویان ئەبەن ، وەکو وێنەی ڕووت و قوتی ژنان لەیەکەم لاپەڕەی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەدا دایان ئەنێن تەنها بۆ جولانی ئارەزوی خوێنەران و بینەرانی ، ئەوان بەتەمای بازرگانیەکی بێ نرخ ، یان هیچ نەبێ یارمەتی یان نەدرێ ؟

ئەی بۆ کاربەدەستانی ئیسلام بەرگری ناکەن لەسوڕدانی ڕوژ ئاوایی و بێگانەکان کەئەو پەڕی جولێنەری ئارەزواتی گلاوی ئاژەڵین بەتایبەتی لاوانمان ئەوانە شێر پەنجەی کۆمەلانن گەورەترین زیان بەخشن هەتا دەوری ئاین پەرستی و نیشتمان پەروەری ببڕن ئەی بۆ فلیمی پۆلیسی دانەخرێن کەئەبنە هۆی فێرکردنی کوشتن و بڕین و دزی و داوێن

پیسی : کەنەوەو منداڵەکانمان ئەبنە دڕوندەو توشی هیستریای تالآن و تاوانیان ئەکەن ؟ئەی بۆ کاربەدەستانی ئیسلام پردێکی پۆڵایی نە بن لەبەردەم بەرگ و مۆدیلی هێنراو یادەست کردی ناو خۆمان ، کەجێگە شورەیی‌و خراپەکانی ئەو شوێنانەی ژنان ئەبنە هۆی گڕ سەندنی ئارەزوو هەستی لاوانمان کەهیچ یاسایەکی ئاینو مرۆڤایەتی ئەو شتانە بەڕەوا دانانێ، بیر لەکاری سود بەخش بۆ خۆیان و گەلیان نەکەنەوە ، ڕۆژ باش و هەلاویان ووشەی ناڕەوا بێ کەشەرمە ووتنیان ئایا ئەوانە شارستانی و پێشکەوتنە ؟ ئەوانە نەخۆشین ئەوانە شێر پەنجەی کۆمەڵایەتین ئەوانە ڕوخێنەری پێشکەوتن و شارستانی و مافی ڕەوان کۆمەڵگاکەمان بەرەو نەمان ئەبەن ؟

دوا ڕۆژی بێباوەڕی بەخوا و بەئاین و ستەم کردن لەبونەوەران ئەبێ چۆنبێ ؟

پاشەڕۆژیان ئەبێ چۆن بێ ؟ مرۆڤ لەوانەیە پرسیار بکا لەوکارەساتەی توشی دانیشتوانی سەر زەوی ئەبێ ، بومەلەرزەی وا کەتەڕ ووشك لەناو ئەبا لافاوی واکە سامانی دانیشتوان ئەباو خۆشیان پەرت و بلاو ئەکا ، هەڵکردنی باو گێژەڵوکەی کوێری وا ئەوەی مرۆڤ لەماوەی تەمەنیا دروستی کردووە ئەی ڕوخێنێ لەماوەی کات ژمێرێکدا، جنگ و ئاژاوەی واکاربەدەستانی ستەم کار و چاوچنۆك و ترسنۆك هەڵی ئەگیرسێنن ئەبێتە هۆی نەمانی مرۆڤ و سامانیان بەزۆری ، بەدەیان وسەدان ، بگرە بەملێونان هەتیو بێوەژن و شەل وکوێرو کەڕو کۆیلەو هەژار پەیدا ئەکا .جەنگی یەکەم و دووەم و جەنگی عێراق و ئێران و هەرێمەکانی تر تەقینەوەی سەدان کارخانەی کیمیاوی ، گازی ژەهراوی بەهەزاران کوژراوی پەیدا کرد . بەتایبەتی تەقینەوەی کارخانەی گازی شاری ﴿ پوپاڵ ﴾ لەهیندوستان کەبووە هۆی کوشتنی پتر لە (٢٥٠٠) دوو هەزارو پێنج سەد کەس و نەخۆشی پتر لەپەنجا هەزار کەس جگە لەئاژاڵ لەبەرواری : ١٩٨٤/١٢/٤

ئەگەر پرسیار بکرێ هۆی توش بوونی ئادەمیزاد بەو کارەساتانە ئەبێ چ شتێ بێ ؟

قورئانی پیرۆز لەچەندین ئایەتدا وەڵامی داوەتەوە بەتایبەتی لەچیرۆکەکانی موسادا ڕونی کردۆتەوە کەهۆکانیان بێ باوەڕی وستەم و گوناه کردنە . ستەم و بێ باوەڕی بەوجۆرەی خوا ئەیفەرموێ بڕوانە بوون بەخواو هاوکاری کردن بۆ دانانی بێ باوەڕی ڕوو وەرگێڕان لەیا سای خوایی ، دەست درێژی بۆسەر فەرمانەکانی خوای گەورە هاتووە لەقورئانی پیرۆزدا ﴿ فَاما الّذینَ کَفَروا فأعَذّبهم عَذاباً شَدیداً فی الدنیا وَ الاخِرةِ ﴾ دوایی ئەوکەسانەی ئەوتۆ بڕوایان نەهێناوە دوایی من سزایان ئەدەم بەسزایەکی سەخت لەجیهانداو لەڕۆژی دواییدا ، بڕوا بەخوا بەدەم نابێ بەڵکو بەڕاستی و بەناوەڕۆکە. ﴿وتِلكَ القُری اهلَکناهم لَمّا ظَلَموا وَ جعَلنا لِمَهلِکهم مَوعدا ﴾ ئێمە ئەو دێیەمان لەناو بردن کاتێ ستەمیان کرد ئێمە دیاریمان کرد بۆ لەناوبردنیان ماوەیەکی دیاری کراو .. ﴿فکُلاً اخَذنا بِذَنبِهِ فَمنهم مَن ارسَلنا عَلَیهم حاصباً وَمنهم مَن أخَذَتهُ الصّیحَةُ وَمِنهم مَن خَسَفنا بِهِمُ الارضَ وَ مِنهم مَن اغرَقنا ﴾ دوایی هەموویانمان گرت و سزاماندان بەهۆی گوناهی خۆیانەوە ، دووایی هەندێ لەو کەسانە کەسێ ئێمە ڕەوانەمان کرد بۆ سەریان بایەکی زۆر سەختی وا بەردی هەڵئەگرت ئەیدا لەوان ، هەندێ لەوان کەسێ هەورە گرمەو دەنگێکی گران گرتی هەندێکیان کەسێ ئێمە بردومانە خوارەوە بەوانەوە زەوی ، هەندێکیان کەسێ ئێمە خنکاندمان ، لەناو چون فیرعەون و ستەم کارانی تر بەهۆی ستەمەوە ، زۆر جاران لەقورئاندا باسیان کراوە ، پاشەڕۆژی هەمو ستەم کارێ بەوێنەی ئەوکەسانە ئەبێ ، دێر بێ یازوو . لەنێو ڕۆشنایی مانای ﴿ ثُمّ قَسَت قُلُبُکم الی آخرە ﴾ چەند پرسیارێ ئاراستە ئەکرێ لەگەڵ وەڵامەکانیان :

یەکەم پرسیار : ئایا لەمرۆڤدا هێزێ هەیە مرۆڤ بخاتە کارەوە و دەست بخاتە ئیشی و فەرمانیەوە ، یا ئەو هێزە هەرتەنها ڕوداوەکانی دەرەوەیە ، یالەناویشەوە پاڵ پێوەنەرێکی تر هەیە ؟ بەڕاستی ڕوداوی دەرەوە پاڵ پێوەنەرو سەرچاوەی ناوەیشە کەواتە هێزی ناوەی

مرۆڤ بێ توانایە ، هەر ڕوداوی دەرەوەیە بنچینەی ڕاستەقینە ، یاهەریەکەیان سەربەخۆن ، جارێك ئەمیان مرۆڤ ئەخاتە گەڕ جارێ تر ئەویان ، جارێ تر هەردوانیان ؟

وەڵامی ئەو پرسیارانە : بەڕاستی مرۆڤ کەبوو بەو مرۆڤە خاوەنی هێزی وگیانێکە ئەگەر ئەوانەی لێ دارنێ وەیاڕوداوی دەرەوەی لێ بشارێتەوە جگە لەشتێکی ڕووت و تەق بەهیچ شتێ تر ناژمێرێ ، یا پەڕێك نەبێ بائەیبا بەئاسماندا . کەواتە هێزی ناوەوەی مرۆڤ لەگەڵ ڕوداوەکانی دەرەوەدا ئەکەونە ئیش کردن هەریەکەیان بەوی تریانەوە پاڵ ئەنێ ، بەڵام کارکردنیان بەجوتە شتێکە ، سەر بەخۆیشیان بۆ ئەو کارەیش شتێکی ترە کەواتە وویست و ئاوات لەگەڵ مرۆڤادروست کراوە بۆیە منالی بێهۆش و بێ گۆش ڕوداوی دەرەوە نازانێ و داوای زۆر شت ئەکا ، کەواتە ئەو ئاواتەی دەرەوە ووردە ووردە پێ ئەگەن پەرەیان پێ ئەدرێ بەهۆی ڕوداوی دەرەوە بەباش دەرکەوتنیانە ، بەپەیدابونی ئاواتی مرۆڤ ، مرۆڤ ئەتوانێ کار بکاتە سەر ڕوداوی دەرەوە و یەرەو پێشیان ببا بەگوێرەی پێویستی وئارەزوی خۆی با ئەوە بزانین ئارەزوەکانی مرۆڤ سەربە خۆن لەبونیان دا جم وجۆلی مرۆڤیش لەناوەو لەدەرەوەیش هەڵئەقوڵێ ، یانێ لەهەردوو لاوە پەیدا ئەبێ ، ئەو کارە گلاوانە مرۆڤ ئەیکات بۆیە پێویستە لەڕوداوی گلاوی دەرەوە مرۆڤ خۆی بپارێزێ ، بەهۆی هێزی ناوەوە .

پرسیاری دووەم : کەبڕیارماندا لەنێو مرۆڤدا هێزێ هەیە ئەی خاتە جم وجۆل بەسەر بەخۆی ، ئایا هەموو مرۆڤ بەشدارن لەو هێزە گیانی‌یەدا بەبێ جیاوازی لەنێوانیاندا .
باهەریەکەیان ئاواتێکی تایبەتی و هێزێکی بێ هاوبەشیان هەیە ؟

وەڵامی ئەو پرسیارە : مرۆڤ لەهەندێ شتا هاوبەشن ، وەك وویژدان و هۆشی ڕاست و چەوت ، ناشرینی و جوانی لەیەك جوێ ئەکەنەوە .

ئەگەر ئەو کارە هاوبەشەیان نەبن نرخ وبێ نرخ بۆ هیچ شتێ دانانرێ ناتوانین لۆمەی هیچ کەسێ بکەین لەسەر کردنی هیچ کارێ ، ناتوانین چاك و خراپ بەهیچ کەسێ

یسەلمێنین هەروەك باوك و كورِ لەمیهرەبانیدا بۆ یەكتری هاوبەشن ، باهەندێ باوك و كورِ لەهەندێ تریان زۆرتر میهرەبان بن ، بەلاّم مرۆڤ لەهەندێ شتی تردا لەیەك جیاوازن وەك ئازایی و ترسنۆكی سەخاوەت و رِژدی دلّ نەرمیو دلّ رِەقی وپستی بەهێز و بێ هێز ، ئاورِدانەوە بۆلای چاكەو خراپە ئادەمیزاد لەوانە وەك یەك نین یانی مرۆڤ یان ئازایە یان ترسنۆك یاسەخی یە یارژد، چاكە خوایە یان ستەم كار .

پرسیاری سێهەم : ئەو شتانەی پێشو كەباسیان كرا دژی رِوالّەتی دەركەوتووە ئەبینرێ مرۆڤێ كاری چاك وكاری خراپ ئەكا تۆ بۆئەبێ هەر بەجیز بی لەسەر یەكێكیان وەچاوی خۆت لەئاستی ئەوی تریان ئەنوقێنی ؟

وەلاّمی ئەم پرسیارە بەم جۆرەیە : ئەو چاكەیە لەستەم كاریێ ئەبینرێ بەرِێكەوتە لەپێشەوە بیری بۆ نەكردوەتەوە یابیریشی بۆ كردبێتەو؟ بۆ ئاواتی گـلاّوی خۆیەتی بۆ هەلّخەلّەتاندنی دانیشتوانە ، پرِوپاگەندەیە لەناوەرِۆكدا .

لێرەدا باسێكی ترمان هەیە ، بۆ ئەو باسە كەسمان لەگەلّ نییە مەگەر كەسانێ وەك ئێمە برِوایان بەخوا هەبێ و چاوی لەدوارِۆژ بێ ، ئەوباسە ئاینی ئیسلام پیێ ئەلّێ (توفیق) یانی رِەخساندنی هەموو هۆیەك بۆ كردنی چاكە ئەو تەوفیقە نەبەهێزی ناوخۆی مرۆڤە نەبە رِوداوی دەرەوە نارِەخسێ بەلّكو بەهێزێكی نهێنی وتوانایەكی چاكەی خوایی بێ پایانی نهێنییە ، ئەو هێزە بۆ هەندێ كەس رِێگەی چاكەیان بۆ سازو پاك ئەكات و رِویان وەرئەگێرِێ بۆلای ئەو كارانە خوا پێی خۆش بێ بێ ئەوەی خۆیان هەستی پێ بكەن .كۆتایی بەو پرسیار و وەلاّمانە هات.

هەموو خاوەن نامەو پرِۆگرامێ ئەوپەرِی خەباتی خۆیان ئەخەنە كار بۆ ئەوەی ئادەمیزاد برِوایان پێ بكەن بۆیە بانگەواز ئەكەن و بیرو باوەرِەكەیان بەناویانا بلاّو ئەكەنەوە هەتاوەكو دواكوتوو یاریدەدەرو لایەن گریان زۆربێ ، هەموو سزاو ناخۆشی بۆ ئەو مەبەستە ئەچێژن یەكێ لەوكەسانە بەو كارە هەلّسابێ بەبلاّوكردنەوەی رِاسترین یاسا بۆ هەلّسورِانی كارو

باری مرۆڤایەتی فروستادەی خوای مەزن وهاوەڵەبەرێزەکانی بووە ، بەبلاو کردنەوەی یاساو دەستوری ئیسلام و جارِ دان بۆیان لەوکات و جێگەیەدا یاریدەرانی پێغەمبەروو جولەکەکان پەیوەندی دار بوون بەیەکەوە لەدراوسێیەتیو هاوشێرەیی و بازرگانی وشتی تردا ، بۆیە جولەکەکانیان بانگ کرد بۆلای ئاینی ئیسلام بەفەرمانی پێغەمبەری مەزن ﴿ﷺ﴾ یاریدەران لەگەڵ جولەکەکاندا بەبەڵگەی ڕون و واتەی سەلمێنراو بەتەمای ئەوە بوون ئەو جولەکانە پیاوەتیان بجوڵێ بەتایەبتی ئەوانەیان خوێنەواروو ڕۆشن بیروو خاوەن نامەن بەتایبەتی ، باسو شێوازی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ لەتەوراتیلانا هەبوو ، لەوەلامدانەوەی بانگەوازی ئیسلام لەسەر بێ باوەڕی خۆیان بەجیز بوون و ڕاستییان نەسەلماند ، بۆیە خوای گەورە ڕوو ئەکاتە پێغەمبەر و هاوەلانی ئەفەرموێ :

أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا۟ لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَـٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

﴿ افَتَطمَعُون ان يؤمنوا لَكم ﴾ ئایا دوایی ئێوە بەتەمای ئەوەن کەجولەکەکان باوەڕ بهێنن لەبر ئێوە وەلامتان بدەنەوە ، ئەو جولەکانە کەمێکیان نەبێ بێ نرخن وتەمێ خوار نابن و مل بۆ ڕاستی دانانەوێنن ، تەماو هیوا بۆ باوەڕ هێنانیان نیە ، باوەڕ هێنان هەرچەندە بۆ خوابێ ، بەلام بۆ ئەوەی بزانرێ بەبەڵگەوە موسولمانان جولەکەکانیان بانگ کرد بۆ باوەڕ هێنان ...ئەو ڕوکردنەی خوای گەورە بۆ پێغەمبەر بێ بەتەنها یابۆ پێغەمبەروو هاوەڵەکانی بێ ، داوا لێ کراوان جولەکەکانی سەردەمی پیچغەمبەر بن ، یامالومەکان ، یان ئەوانەی سەردەمی موسابن هیچ شتێ لەبانگەوازو مەبەستەکە ناگۆڕێ . فەرماندان

بەپێغەمبەروو هەموو موسوڵمانان داوالێکراوانیش ، جولەکەی هەر سەردەمێ بن نەوەکانیان پاشماوەی پێشووەکانیانن لەگۆڕینی تەوراتدا .

﴿ وَقَد كانَ فَريقٌ مِنهم يَسمَعونَ كَلامَ اللهِ ﴾ وەبەڕاستی تاقمێ لەپێشەواکانی جولەکەکانی سەردەمی موسا ، یاسەردەمی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ فەرمودەی خوایان بیست و خوێندنیانەوە وەك تەورات بێ بەئەوپەڕی بەڵگەو کاری بەکەس نەکراو جگە لەوانیش .

﴿ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعدِ ما عَقَلُوه ﴾ لەپاشا فەرمودەکەی خوایان گۆڕی لەدوای ئەوەی تێگەیشتن وفێر بوون گۆڕیان بەجۆرێ خۆیان بیان وویستایە وەك باسی پیچغەمبەریان گۆڕی .

﴿ وَهم يَعلَمون ﴾ ئەوان ئەیان زانی بەو گۆڕانە سزا و گوناهیان توش ئەبێ درۆو بوختان ئەکەن کەواتە لەجێگەیە ئەوانەی سەردەمی موسا فەرمودەی خوا یان گۆری بێ ئەمانەی سەردەمی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ چۆنی ناکۆڕن .

ئەو ئایەتە هەرچەندە دەربارەی هەرەشەی گۆڕینی فەرمودەی خوایە لەلایەن جولەکەکانەوە هاتۆتە خوارەوە بەلام هەموو کەسێ ئەگرێتەوە لەهەموو کات و جێگەیە ، ئەوانیش ئەگرێتەوە بەگۆڕینی یاسای ئیسلام لەوە لامدانەوەی پرسیاری ئاینی دا ، ئەوانەی ببنە هوی بلاو بونەوەی گومڕایی ، خراپەکەی هەر بۆ خویان نابێ بەڵکو سەر ئەکێشێ بۆ نەوەکانی دوا ڕۆژمان ئەبنە هۆی هەڵگری گوناهی ئەو کەسانەی دوا ڕۆژ ، نەوە لەدوای نەوە .

وَإِذَا لَقُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا
وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوٓا۟ أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ
ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾
أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

هەندێ لەجولەکەکان دوورویی و درۆیان ئەکرد لەگەڵ موسوڵمانان بۆیە خوا ئەفەرموێ ﴿ وَاذا لَقُوا الّذينَ امَنوا ﴾ وەهەر کاتیچ جولەکەکان بگەیشتنایە بە و کەسانەی بڕوایان بەخوا و بەپێغەمبەر هێناوبو ، ئەو ئایەتە هاتۆتە خوارەوە دەربارەی ئەو جولەکانە دوڕوی‌و درۆیان ئەکرد بۆ ڕون کردنەوەی دوو ڕویی و درۆکانیان .

﴿قالو آمنا﴾ ئەیان ووت ئێمە بڕوامان بەو شتانە هێناوە ئێوە باوەڕتان پێهێناون،وە شایەتی ئەدەین موحەمەد ڕاست دەکات لە فەرموودەکانیا ئێمە شێوازو ڕەنگی ئەومان دیوە لە تەوراتدا کەئەو کەسەیە موژدەی پێدراوە ، ئێوەیش هەمووتان ڕاست ئەکەن .

﴿وإذا خَلا بَعضُهُم إلى بَعْضٍ﴾ وە هەرکاتێ بەنهێنی هەندێ لەو جوولەکە دووڕوانە بڕۆشتنایەوە بۆلای هەندێ تریان جگە لە خۆیان کەسی تریان لانەبوایە جولەکەکان ئەکەوتنە گفتوگۆ کردن لەگەڵ موسوڵماناندا ، هەندێکیان بێدەنگ ئەبوون هەندێکی تریان ئەیان ووت ئێمە وەك ئێوە باوەڕمان هێناوە دوای ئەو دوو کۆمەڵەی جوولەکەکان ئەکەوتنە گلەیی‌و بناشت لەنێو یەکتریدا بەم جۆرەیان ئەوت :

﴿قالوا أتُحَدِثونَهُم بما فتح الله عليكم﴾ ئەوانەی بێدەنگ بوون ئەیانووت بەوکەسانەی تریان بەسەر زەنشتەوە ئایا بۆ ئێوە گفتو گۆ ئەکەن لەگەڵ مووسوڵماناندا و بۆیان

ئەگێڕنەوە شتێ خوا بۆئێوەی ڕوون کردۆتەوە و فەرمانی پێدراوە بەسەرتانا لە تەوراتدا لـــە ڕەنگ و شێوازو ناوی موحەممەد ،جارێ تر کاری بەو جــۆرە مەکــەن ، بۆیــان ئەگێڕنــەوە ئەوسـزادانەی خـوا دای بەسـەرتانا کـەخوا ئێـوەی کـردوە بـە مـەیمون و بەبـەراز ،هـەتا مووسوڵمانان بڵێن :ئێمە لە ئێوە بەرێزترین وە ئەو سزایانە بکەن بەبەڵگە لەسەرمان .

﴿لیحاجوکم به عند ربکم﴾ هەتا موسوڵمانان بیکەن بەبەڵگە بۆ خۆیان و بۆرتان بـدەن بەو شتەی ئێوە پێتان ووتون لەخزمەت پەروەردەکەری خۆتان ،ئێوەی پێ بکەن بــە پــەندو نەتوانن وەڵامیان بدەنەوە ،دوژمنایەتیان بکەن بەو شتانە ئێوە دەیڵێن لەلای خواو لە پاشــە ڕۆژدا پێتان بڵێن (باوەڕتان نەئەهێنا وە کەچی ئەتانزانی ئاینی ئیسلام ڕاستە .

﴿ أفـلا تعقلـون ﴾ ئایـا ئێـوە دوای بـۆ ورد نەبوونـەوە لـــەو هەڵەیــەی کردتــان و سەرئەکێشێ بۆ بڵاوبوونەوەی نهێنیــەکان ،ئــەبێ بەبەڵگــە بەســەرتانەوە چونکــە گاڵتــەتان بەئاینی ئیسلام و پەیڕەویتان نەئەکرد .

﴿ أولا يَعلَمُونَ انَّ اللهَ يَعْلَمُ مايُسِرُّونَ وما يُعْلِنُونَ﴾ ئایا ئەو جولەکانــە نــازانن بەڕاســتی خوا ئەزانێ بەشتێ ئەوان بیشارنەوە بەشێ ئەوان ئاشـکرای بکـەن لـە کـردارو گوفتـار و گومڕاییان ،ئەزانێ بەوەی مالومەکان فێرتــان ئەکــەن خــوای گــەورە هیـچ شـتێکی لێ ون نابێت فێڵ و فڕەکانیان بەهەرجۆرێ بشــارنەوە خــوای گــەورە پێغەمبــەری خــۆی ئاگــادار ئەکات فێڵی ئەوانیش ئەبێت بەتۆزو با ئەبیات جوولەکــەکان دوو تــاقم بــوون تاقمێکیــان نەخوێنەوارو نەزان هیچ شتێکیان لەو نامەیە بۆیان هــاتبوو نــەیان ئــەزانی ،جگــە لــەهیواو ئاواتی پڕوپووچ ئاگاداری هیچ نەبوون وایان بیستبوو لەمالوومەکانیانــەوە جولەکــە نــەبێ کەسی تر ناچێتە بەهەشت،گەلی هــەڵبژاردەی خــوان چــەند ڕۆژێکــی کــەم نــەبێت ناچنــە دۆزەخ،هەرگوناهێك بکەن خوا لێیان خۆش ئەبێ.

تاقمێ تریان زۆرزان و خۆپەرست و دەست بڕبوون ،نەخوێنەواری و نەزانی ئەوتاقمەی یەکەمیان بەهەل ئەزانی ،درۆیان بەناوی تەوراتەوە بۆ ئــەکردن ،دەســت نووســی خۆیانیــان

بەناوی تەوراتەوە بلآو ئەکردەوە ،فەرموودەی خوایان ئەگۆڕی ئەوەی بیان ویستایە ئـەیان کرد ، ئەوەی نەیان ویستایە پەنهانیان ئەدا، ئەو شـتانەیان ئـەکرد هـەموویان بـۆ سـوودی خۆیان ،وەك خوا ئەفەرموێ :

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّآ أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ ٱلْكِتَٰبَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ لِيَشْتَرُوا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

﴿ ومنـهم امیـون لا یعلمـون الکتـاب ﴾ وە هـەندێك هـەبوون لـــە جوولەکـەکان نەخوێندەواربوون و تەوراتیان نەئەزانی و نەیان خوێندبووەوە ،هەتا پێغەمبـەر (ﷺ) بناسـن و باوەڕی پێ بهێنن،ئەوشتەی نەیان بیستایە لەمالومەکانەوە نەیان ئەزانی .

﴿إلا أماني ﴾ مەگەر ئەوەی ئەوان ئەیانزانی ئەودرۆیانە بو بەبێ بەلگەوە وەریان گرتبـو لە مالومە فێڵ بازەکانیانەوە کەتەوراتیان گۆڕیبوو ئەو درۆیانە وەك ئەمانە : بڕوایان وابــوو هەر جوولەکە ئەچێتە بەهەشت ،چەند ڕۆژێکی کەم نەبێ ناچنە نێـو ئـاگری دۆزەخ ،هـەر گوناهێك بکـەن خـوا سـزایان نـادات ،بـاوك و باپـیرە پێغەمبـەراکانیان لای خـوا بۆیـان ئەپارێنەوە جگە لەتەورات نابێ بڕوایان بە هیچ نامەیە تر هەبێ ،ڕانومایی لـە پـەیڕەوکردنی ئەواندایەو بەس ،ئـەوان کـوڕی خـوان و خۆشەویسـتی خـوان ، عوزەیـر کـوڕی خوایـە

،هەرشێ بکەن بەهەرکەسێ جگە لە جوولەکە ڕەوایەو درووستە لایان ،چەندین شتی تری ناڕوا.

﴿وإن هم إلاّ يظنون﴾ وە بۆ ئەو جوولەکانە لە درۆو دەلەسەیاندا بۆیان نییە مەگەر گوومان ئەبەن بەو پڕو پوچانە بەبێ بەلگە ،کۆمەلێکن ئەوپەری کۆششیان گومان و چاولێکردنی مالومەکانیانە ،بەبێ ئەوەی هیچ شێ تر بزانن و لە هیچ شێ بگەن .

﴿فويل للذين يكتبون الكتاب بأيديهم ﴾ دووایی ڕیسوای و خەفەت بۆ کەسانێکی ئەوتۆیە نامە ئەنووسن بەدەستی خۆیان وئەلێن :ئەوە تەوراتە بۆ ئەوەی بەرتیل وەرگرن.

﴿ ثمّ يقولون هذا من عند الله﴾ لەپاشان ئەلێن ئەوەی ئێمە نوسیومانە لەلایەن خواوە بۆمان هاتووە بۆ ئەوەی جولەکە نەزانەکانی پێڕاکێشن .ئەگێڕنەوە کاتێك پێغەمبەر ﴿ ﷺ﴾ هاتە مەدینە مالومەکان و سەرۆکەکانی جولەکە لەپلە و کاری خۆیان ئەترسان ،دەستیان دایە ڕەخساندی فێلێ بۆ بەرگری کردن لە جوولەکە ژێر دەستەکانیان ، هەتا بڕوا بە پێغەمبەر نەهێنن بۆیە ڕەنگ و شێوازی پێغەمبەریان کەلە تەورات دا نوسرابوو گۆڕیان ،لەجیاتی ئەوە بلێن : محمد ﴿ﷺ﴾ جوان و دەم وچاو جوان و چاو ڕەش و میانە بالایە ،نوسیان بالادرێژو چاوشین و مو ڕاکشاوە .

﴿ ليشتروا به ثمناً قليلاً﴾ بۆ ئەوەی وەربگرن بەو گۆڕینەی تەورات نرخێکی کەم لەنەخوێنەوارو ژێردەستەکانیان ،وەك پێکهێنانی سامان و بەردەوامی دەستەلاتیان بەسەر جوولەکەکان دا، بەرتیل وەرگرتنی سەرۆك و مالومەکانیان بەهۆی ئەوشتەی بەدەستی خۆیان نووسیان و تەوراتیان پێ گۆڕی ئەو بەرتیلانە با بەرچاوی زۆربن بەلام قەدەغەو بێ پیتن ،تۆلەو سزایان زۆرترە .

﴿ فويلٌ هم مما كتبت أيديهم ﴾ دوایی ڕیسوای و خەفەت بۆ ئەو مالومانەیە لەبەر شێ نوسیویانەتەوە بەدەستی خۆیان و تەوراتیان پێ گۆڕی .

﴿وویلٌ لهم مما یکسبون﴾ وە ڕیسوای و خەفەت لە پاشەڕۆژو ئێستادا بۆ ئەو مالومانەیەچونکە سامانی زۆر بەفرِو فێلّ و بەرتیل پەیدا ئەکەن و کۆ ئەکەنەوە بەگوناه کردنیان و کرێ وەرگرتنیان لەسەر فێرکردنیان بیروباوەڕی پوچ بەجوولەکەکان .

خوای گەورە (٣)جار ووشەی (ویل)ی دووپات کردوەتەوە بۆڕوون کردنەوەی (٣)سێ تاوانیان :

یەکەم:-گۆڕینی شێوازو باسی پێغەمبەران (ص).دووەم:-بوختان و درۆ بەناوی فەرموودەی خواوە .سێهەم:-بەرتیل وەرگرتنیان بۆ گۆڕینی تەورات هەتا بزانرێ بوختان بەناوی خواو تەوراتەوە گەورەترین گوناهە ،سەختترین سزایان بۆ دانراوە .

ئەمەیشمان لەبیر بێت ئەوئایەتە هەرچەندە دەربارەی جوولەکەکان هاتۆتە خوارەوە بەلاّم ئەو هەڕەشانە هەموو زانایە دەگرێتەوە وەکە بە ڕوالّەت بەرگی زانایان دەپۆشن ،بۆ ئەوەی بۆی بلوێت دانیشتوانی پێ بڕوتێنێتەوە بەناوی ئاینەوە فڕیشی بە ئاینەوە نیە و بگرە ئەبێ بەکۆسپ لەڕێگەی ئایندا .گرنگترین شتێ پێویست بێ بزانین ئەمەیە ئەو کەسەی مانای قورئان و فەرموودەی پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ بکات نابێ پشت ببەستێ بەگۆترەکاری بۆ ماناکردنیان لەخۆیەوە بەلّکو پێوسیتە لەسەری بەگوێرەی توانا بەر لە هەموو شتێ بزانێ بنچینەو دەستوری ماناکان لەسەر چ شتێ دانراوە وە چاو دێری ئەو دەستورە بکات لە ڕوونکردنەوەی ویستی خواو پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ بۆ خۆ پەرستن لەدرۆو دەلەسە نەوەك توشی خەشمیان بێ بەبێ هۆی پێویست .کەواتە ئەوکەسەی بیەوێت مانای قورئان بکات پێویستە خوێنەوارو نووسەر بێت ،مانای یەکە یەکەی ووشەکانی قورئان بزانێت زانستی هەبێت بە سەرف و نەحو مەعان و بەیان و فیقە و بنچینەکانیان ،بەپێی پێویست زانستی ژمێرەو گەردوون ناسی و ڕووەك و پزیشکی بزانێت ، هۆی هاتنە خوارەوەی هەموو ئایەتێ بزانێ.

بەوبۆنەوە ئەمەیش بزانین :مرۆڤ پلـەی زانیاریەکـەی هەرچـەندە بـەرز بێـت پێویسـتە لەسەری یەك سەر مانای ئایەتێکی کرد نەڵێ ئەوە ویستی خوایــە و لــە (لـوح المحفـوظ)دا نوسراوە .کەواتە هەرفتوایەکی دەرکرد بەڕەوا بێت یان بــە قەدەغـەبێت بـۆ هەرشـتێ یـان فەرمانێکی لەدادگادا دەرکرد لەسەر داوایەك .یان مانای ئایەتێکی کــرد پێویسـتە وادانـێ ئەوانە هەموویان کۆشش و بیرکردنەوەیەکی ڕوتن شایانی ڕاسق و چـەوتین ،بەپێچەوانـەوە ئەگەر بەلایەوە وابێت ئەوی وتویەتی فــەرموودەی خـواو پێغەمبـەرن ،بەڵگـەی بێگومـانی بەدەستەوە نەبێ وێنەی ئەوەیش بەوێنەی ئەوەیە بوختان و درۆی داوەتە پاڵ خـوای گـەورە ،ئیتر بازانا ترین کەسبێت لـەو سەر دەمەدا ، یانێ زانا ئەبێت بەڵگەی ڕاســت و بێگومـانی هەبێ لەکاتی فتواو فەرمان دەرکردنیا ،ئەوکاتـە ئـەتوانێ بڵـێ :لەوانەیـە راسـتبن ،ئـەگینا بەکۆشش و بەرهەمی خۆی دانێ هەمووشتێ هەواڵەی زانیــاری خـوای بکـات، جگـە لـە پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ هەموو کەس جێگەی هەڵەیە.

وَقَالُوا۟ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِندَ ٱللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ ٱللَّهُ عَهْدَهُۥٓ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَٰطَتْ بِهِۦ خَطِيٓـَٔتُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨٢﴾

﴿ قالوا لن تمسنا النار الا اياماً معدودة﴾ وە جولەکەکان ئەیان ووت : ئیمە هەست بە ئاگرناکەین توشی ئیمە نابیّ مەگەر چەند رۆژێکی هەڵبژێراو د یاری کراو. جولەکەکان گومانیان وایە کوڕی خوان : هەڵبژێرادەو پوختەی ئادەمیزادین لای خوا ،هەموو ئادەمیزاد بێجگە لەخۆیان کوڕی شەیتانن گەلی وازلیّ هێنراوی خوان،هەتاهەتایە لەنێو ئاگردان خوا بەرەقی لەگەڵ جولەکەدا کارناکاو ناجولێتەوە .بەلکو سزایەکی کەمیان دەدات بۆماوەیەکی کەم و کورت ،لەدوایدا لیّیان ئەبوریّ واتە خوا وەك باوك ئەیان لاوێنێتەوە ،خوای گەورە ژمارەی ڕۆژەکانی ڕوون نەکردۆتەوە ئێمەش پێویستە بێدەنگ بین .بەلاّم کاتیّ پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ چوتە مەدینە موسولمانان ئەوەیان لەجولەکەکانەوە دەبیست ،ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە بۆ ئابڕوبردنیان ،بەهۆی ئەو بوختانەوە ئەیکەن بەناوی خواوە ، جوولەکەکان بەدرۆی خۆیان ئەڵێن تەمەنی جیهان ئەبیّ حەوت هەزار ساڵ بێت حەوت ڕۆژ ئێمە ئەخرێینە ئاگر هەزار ساڵ بەرۆژیّ ، یان چل ڕۆژ بەئەندازەی ڕۆژانی پەرستنی گوێرەکەکە ، ئەوانە هەموویان جێگەی باوەڕنین بەلای مرۆڤی ژیرەوە ، چوونکە تەمەنی جیعان زۆر زۆر ترە لەو ماوەیە .

﴿ قل أتخذتم عند الله عهداً﴾ محمد تۆ بلیّ بەو جوولەکانەبۆ ئەوەی سەر شۆڕیان بکەی و هەڕەشەیان لیّ بکەی‌ئایا ئێوە پەیمانێی تەواوتان وەرگرتووە لەخزمەت خواو بەپەیمانی ڕاست کەئێوە ناچنە نێو ئاگرمەگەر چەند ڕۆژێکی کەم نەبیّ.

﴿فلن يخلف الله عَهْدهُ ﴾دوای خوا ناگۆڕیّ پەیمانی خۆی بەڕاستی ئەو گومانەتان ئەوپەڕی بێشەرمیە لەچ لایەکەوە ئەو پەیمان و بەلێنەتان وەرگرتووە.

﴿أم تقولون على الله مالا تعلمون ﴾ یا ئێوە دەیلێن ئەو شتەی ئێوە نایزانن،کەئێوە دەلێن چەند ڕۆژێکی کەم نەبیّ ناچینە نێو ئاگری دۆزەخ ،ئەوانە گومان و گۆترە بازین ،ئەوە وائەگەیەنێت ئێوە گالتە بکەن بەگوناە کردن و لاتان سووك بیّ ، پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەفەرمویّ بەڕاستی مرۆڤی باوەڕدار گوناهی خۆی وا ئەبینیّ بەردێکەو ئەترسیّ بکەویّ

بەسەریا بەڕاستی بێ باوەڕان گوناهی خۆیان وا ئەبینن مێشێکەو ئەڕوا بەسەر لوتیانا فەرموودەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ یەکسەر ئەو جولەکانەیش ئەگرێتەوە وە ئەڵێن کوڕی خواین ئەوکەسەی بڕوای بەخۆی ببێ و هەست بەگوناهەکانی خۆی نەکات ئامۆژگاری وەرنەگرێت چاوەڕوانی ڕانوومایی نەبێت هەستی چاکەی لێ ناکرێت مرۆڤی ژێر تەماشای خۆی ناکات بەلەخۆ بای بوون بەگومانی پڕوپووچ بەڵکو هەموو کاتێ بیر لەگوناهو خراپەی خۆی دەکاتەوە سەرزەنشتی خۆی ئەکا بیر لەوە ئەکاتەوە ئەوخراپانەی لەسەر پەتی چۆن ڕزگاری ببێت لەدەستیان ،بۆیە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەڵێ ئەو کەسەی بزانێ خراپەی کردووە وەك چاکەی کردبێ وایە .

﴿بلى من كسب سيئته﴾ بەڵێ ئەوەی ئێوە ئەیڵێن چەند ڕۆژ لە نێو ئاگردا ئەبین ڕاست نیە،هەرکەسێ خراپەی کردبێ ،بەبوختان دانان و هاوبەش دانان بۆ خوا و پەشیمان نەبێتەوە کردەوەی وەك کردەوەی ئێوەبێت.

﴿وأحاطت به خطيئته﴾ وەدەوری داوە لەهەر چوار لاوە تاوان و گوناهەکەی ،بەجۆرێ ڕێگەی ڕزگار بوونی لێ گیرابێت بە گوناه کردن ، هەروەها گوناه کۆبکاتەوە لەسەر خۆی ،دڵی هەموو کاتێ بەرەو گوناه ڕای ئەکێشێ،هەر بەگوناه دڵ خۆش بێت باوەڕ بەئاینی ئیسلام نەهێنێ .

﴿ فأولئك أصحاب النار هم فيها خالدُون﴾ئەو کەسە خراپە کەرانە پەشیمان نەبنەوە ،دانیشتووی ئاگری دۆزەخن و هاو ڕێگەی ئاگرن ،ئەو کەسانە لەنێو ئاگردا بەردەوامن و دەرچونیان بۆنیە ،ئەبێ جوولەکەکان لەچ لایەکەوە بۆیان هاتووە چەند ڕۆژێ لەنێو ئاگری دۆزەخدان ، ئەو ئایەتە هەرچەندە دەربارەی جوولەکەکان هاتۆتە خوارەوە بەلام هەموو کەسێ ئەگرێتەوە کەوێنەی ئەوان بێت ،بەئاواتی پڕوپوچ ڕۆژ بباتە سەر بڕوایان بەخواو بەپێغەمبەری خوا﴿ﷺ﴾و بەناوەرۆکی هەمووقورئان نەبێ و بڵێن :ئێمە نەوەی پێغەمبەرین یان پیاو چاکین .بەلام ئەوکەسانە گوناهی زۆر گەورەیان کردبێ و بمرن و

پەشیمان نەبنەوە بەلای هەندێ لەزانایانەوە هەتاهەتایەلەدۆزەخدان . وەئــەو بــیرەی ئــەوان لای ئێمە جێگەی باوەڕمان نی‌یە .

ئەوەی جێگەی باوەڕی زۆرترین لەهاوڕێکانی پێغەمبــەر و دواکــەوتوی پــاش ئــەوان و ســەرجەمی ســوننەکان و دوازە ئیمامیــەکان خــاوەنی گونــاهی گــــەورەو زۆر بەمــــەرجێ بەباوەڕەوە مردبێ لەدۆزەخدا بەبەردەوامی نامێنێتەوە جێگــەی بــەزەیی ومیــهرەبانی خوایــە ئارەزۆ بفەرموێ لێی ئەبورێ ئارەزوی هەبێ ئەیخاتە نێو ئاگر سزای خۆی وەرئەگرێ ئــەی هێنێتە دەرەوە لەدۆزەخ و ئەیــخاتە بەهەشت ، ئێمە ناتوانین ئەو کەسەی خوا لێی ئــەبورێ و ئەو کەسەی سزای ئەدا ماوەی سزاکەی بۆ دیاری بکەین ، هەواڵەی زانیاری خوایە .

﴿ وَالذینَ آمَنوا ﴾ وەکەسانێکی ئەو تۆ باوەڕیان هێناوە بەخواو بەپێغەمبەر و بــەقورئانی پیرۆز بەهەموو دڵیانەوە بەنیازی پاکەوە بەزمان شایەتمانیان هێنابێ وەباوەڕیان هێنــابێ بــەو شتانە ئێوەی جولەکە بڕواتان پێ ی نەهێناوە وەك موسوڵمانان .

﴿ وَعَمِلوا الصالِحات ﴾ وەکردەوە چاکەکانیان کردبــێ وەك نوێــژو ڕۆژو زەکــات و حەج وەکۆشش بۆڕێگەی ئاین وازیان لەهــەموو گونــاهێ هێنــابێ وەك کوشــتنی نــاڕەواو دزی و ئارەق خواردن و سوو وەرگرتن و بوختان و داوێن پیسی ، هەتا دێ .

﴿ اولئك اَصحابُ الجَنَة هُم فیها خالِدون﴾ ئەو کەسانە دانیشتوی بەهەشتن وەدەرنــاچن لەناو بەهەشت و نامرن ، ئەو گومانەی جولەکەکان ئەیبەن کەجولەکەکان کوڕی خوان و گەلی هەڵبژێر دراوی خوان ، لەو سەرچاوەیەوە هەڵئەقوڵێ ئــاین و ڕەوشــت بەلایانــەوە کارێکی بازرگانی و جیهانی و سودی تایبەتی یە ، جگە لەوانە بەلایانەوە قوڕیات و تــۆزی بابردون ئەوەیش وەنەبێ هەر جولەکەکان وابــن بەتەنــها بــەڵکو زوربــەی ئــادەمیزاد وەك ئەوان وان بەلاّم جولەکەکان پتر لەهەموو کەسێ کینەو ڕقی تایبەتیان بــۆ ئــادەمیزاد هەیــە بەمەرجێ لەخۆیان نەبن ئاواتی هەرە گرنگیان ئەوەیە هەموو دانیشتوانی زەوی لــەناو ببــەن جگە لەخۆیان .

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَقُولُوا۟ لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

دەست پێکردنە لەژمارەی هەندێ تر لەکارە نالەبارەکانی جولەکە پێشووەکان ، هەتا بزانین نەوەکانیشیان هەروەك ئەوان وان ، بگرە خراپ ترن بێگومان مار هەرماری لێ ئەبێ لەمەو بەر باسی ئەو پەیمانە کرا لەئایەتی (٦٣) شەست و سێدا .

﴿ وَإذ اَخَذنا میثاقَ بَنيِ اِسرائیلَ﴾ موحەممەدو باوەڕ داران بیری ئەوکاتە بکەنەوە ئێمە وەرمان گرت پەیمانی کوڕانی ئیسرائیل ، هەندێ لەزانایان ئەڵێن خوای گەورە بەو ئایەتە ڕو ئەکاتە جولەکەکانی کاتی پێغەمبەر و ئەفەرموێ . ئێوە بیری ئەو پەیمانە بکەنەوە ئێمە وەرمان گرت لە باوك وباپیرەکانتان لەژێر کێوی توردا بەسەر تانەوە ڕامان وەستانبوو ، هەرچۆنێ بێ مەبەستە ناگۆڕێ ،

﴿ لاتَعبُدُونَ الاّ الله ﴾ ئیچوە مەپەرستن هیچ شتێ مەگەر خوا ، پەرستن هەر بۆ خوا بکەن بەتەنها هەر خوایە شایانی پەرستن بێ .

﴿وَبالوالدَینِ احساناً ﴾ وەچاکە لەگەڵ باوك و دایکتان بکەن لەهەڵسان و دانیشتن و ژیان بردنە سەر لەگەڵیاندا ، وەڕێزیان لێ بگرن و ملیان بۆ کەچ بکەن خراپە کردن لەگەڵیانا لەگوناهە گەورەکانە .

﴿ وَذی القُربی ﴾ وەچاکە بکەن لەگەڵ خزمانی نزیك تان ئامۆشۆیان بکەن ، بەچاکی ڕەفتار بکەن لەگەڵیانا .

﴿ وَالیَتامی﴾ وەچاکە لەگەڵ هەتیوانی بێ دایك وباوك بکەن نزیکی خۆیان و دارایی‌یان مەکەون بەچاکە نەبێ ئیتر ئەو هەتیوانە نێر بن یامێ ، میهرەبان و خۆش کردەوەو خۆش وویژ بن لەگەڵیانا ، ئەوپەڕی چاکەیان لەگەڵ بکەن .

﴿ وَالمَساکِینِ ﴾ وەچاکە لەگە ڵ هەژاران بکەن یانێ ئەو کە سانەی بێ نەواو پەك کەوتەن ، مافی ڕەوای خۆیانیان بدەنێ وەدەست گیرۆیی یان بکەن ، پلەی هەژاران دوای پلەی هەتیوانە لەدەست گرتنیان ، هەژار لەوانە یە جوجۆڵێ بۆخۆی بکا ، بەلام هەتیو هیچ شتێکی بۆ ناکرێ .

﴿ وَقُلُوا لِلناسِ حُسنا ﴾ وەئێوە گفتو گۆ بکەن و بلێن بە ئادەمیزاد چاکە کردن و گفتو گۆی شیرین و نەرم ، بەفیز و ڕق وڕوی گرژەوە وەمەدوێن لەگەڵ هەموو کەسێ ، ئەو ڕستە بەرزە ئەوەمان ڕا غویی ئەکا هەرکاتێ لەهەر مرۆڤێکەوە کارێ یاگوفتارێ لەوانەوە ڕوی دا ، پێویستە لەسەرمان گومانی خراپەیان بۆ نەبەین ، بەپاکیان دانێین بۆ وێنە پیاوێکمان لەگەڵ ژنێ چاو پێکەوت نەمان زانی ژنێتی یان بێگانەیە یاگوێمان لەگوفتاری مرۆڤێ بوو نەمان زانی چاکە ئەلێ یان خراپە ئێمە ئەبێ وادانێین ئەوانە لەخراپەوە دورن ... ناوەڕۆکی ئەو ڕستەیە بەسەرچاوەیەکی مرۆڤایەتی ڕۆون دائەنرێ کەڕێزی مرۆڤی تێدا بپارێزرێ کەو اتە ئاینی ئیسلام تەنها پەرستن باوەڕی ڕووت نی‌یە بەڵکو ئەوپەڕی گرنگی ئەدا بەسەرچاوەی مرۆڤایەتی نەخشەیەکی بەرهەمدارمان بۆ ئەو مەبەستە بۆ ئەکێشێ ... بەداخەوە ئەو کەسانەی ئاینیان بە شەیتان فرۆشتوە ئەو بیرو باوەڕە ئەکەن بەدەست کەلای دەستیان و لەو مەبەستە خاوێنە لا ئەدەن بەزۆرترین ناوی دەست کردوو تەڵەکەو فڕو فێڵ لەخەڵکی ئەکەن هەر یەکەیان بەناوێکەوە پولو پارەی پێ وەرئەگرن ، کۆشك و تەلاری

پیێ دروست ئەکەن وەك پاپاکان بەهەشتیان پـێ ئەفرۆشـن چاکـەکردن لـەگـەڵ ئـادەمیزاد لەکویێ ؟

فێڵ وتالاّن و دزی ودەست برین بەشێوازو بەرگی ئاینەوە قومارو سودو قـازانجی زۆری نارەوا ، ترساندنی هاونیشتمانانو ئازار دانـی دراوسـێو واز هێنـان لـەخزم داوێـن پیسـی وئاژاوە رە خسان و لا قرتی کردن بەمافی مرۆڤایەتی ، لە خۆبایی بوون وفیزی ووشـك و دڵی رەق و مشت نوقان لەئاستی هەژاران لەکویێ ؟ ئەو رستە پـیرۆزە ئەوکەسـانە بـەدرۆ ئەخاتەوە داوای مافی مرۆڤ ئەکەن .

﴿ وَاَقِيمُوا الصّلاة ﴾ وەئێوە راوەستێنن نوێژەکانتان بەو جۆرەی یاسا دیـاری کـردووە موسا فەرمانی پێدابون بەکورنوشی تەواوەوە بەترس و لەرزەو بەدڵی هوشـیارەوە نوێـژ بـۆ خوا بکەن .

﴿ وَاتوا الزّكاة ﴾ وەئێوە زەکات بدەن بەهەژاران بەو جۆرەی لەتەوراتدا فـەرمان تـان پیێ دراوە ، زانایان ئەڵێن : دارایییەکانیان دا ئەنا ئەگـەر ئـاگر بهاتایـەو بیدایـە بەسـەریانا مانای وابوو ئەو زەکاتە خوا وەری گرتووە ئەگەر نەهاتایـە مانـای خـواوەری نـەگرتن بـو بەپێچەوانەی دەستوری ئیسلام مانای وەرگرتنی زەکات مانای وایە بدریێ بەهەژاران .

﴿ ثُمَّ تَوَلَّيتم الاّ قَليلاً مِنكُم ﴾ لەدوایدا ئێـوە پشـتان کـردە ئـەو پەیمانـە بـەو جـۆرەی فەرمانتان پیێ درابوو نەتان کرد ، وازتان لیێ هێنا مەگەر کەمێکتان نەبیێ لەپێشەوەکانی کاتی موساو کەمیێ ترتان لەسەردەمی پێغەمبەردا وەك عەبدولای کـوری سـەلام کەبـەو پەیمانـە هەڵسان .

﴿ وَانتم مُعرضُون ﴾ وئێوە تاقمێکن واز ئەهێنن لەهەموو پەیمانیێ ، نەخواتان پەرسـتووە نەچاکەتان کرد لـەگەڵ باوك ودایك و خزمان و هەتیوان هـەژاران و نوێـژ تـان نـەکردوو زەکاتەکانتان نەدا بەهەژاران ، لەجێگەی ئەو کەسانەی سەردەمی موسـادا وابـن ئەمانـەی ئێستا نەوەی ئەوان چاوەریێی چاکەیان لیێ ناکریێ باوەر ناهێنن و بیر لەپەیمان ناکەنەوە .

باسی جولەکەکان و گیرو گرفتیان کۆتایی نەهاتووە ئەوەی لەمەو دوا باسی لێوە ئەکرێ لەقورئانی پیرۆزدا زۆرترە لەوەی لەمەوبەر باسی کراوە ، ئەوەی بەکورتی وبەپوختەیی لەئایەتە بەرزەکانی قورئانەوە بۆمان دەرکەوێ چوستی خۆیان دوپات ئەکردەوە بۆ بلاو کردنەوەی ئاشوب و گێرە شێوێنی ، هەرکاتێ داوایان لێ بکرایە بۆ ڕانوومایی بون و ڕێك و پێکی ، ئەوان پتر درێژەیان ئەدا بە یاخی بوون و خراپە کردن ، وەکو سروشتیان دروست کرابێ لەگوناە ، تەورات فەرمانی پێ ئەدان بە خوا پەرستن ئەوان گوێرەکەیان ئەپەرست ، موسا ئەیفەرموو ئەو تەوراتە لای خواوە هاتووە ئەوان ئەیان ووت خوامان پیشان دە ، موسا ئەیفەرموو بیر لەچاکەکانی خوا بکەنەوە و داوای لێ بوردنی لێ بکەن ئەوان گالتەو لاقرتیان پێ ئەکرد .

ئەو شتانە کردەوە یانبێ لەگەڵ موسای پێغەمبەریان ، کوڕانی ئیسرائیل ئەبێ لەگەڵ جگەی موسا چۆن بن ؟

فیرعەون وبەختەنەسر و ڕۆمانیەکان زۆریان لێ کوشاتن ، پاشا (ئەدوارد) ی ئینگلیزی دەری کردن لەبەریتانیا ، هیتلەر زۆری لێ کوشتن بەر لەوانیش قەیسەری ڕوسیا نزیکەی (١٠) دە هەزار کە سی کوشتن ، لەجیاتی ئەوەی ئەوانەیان لەبیر نەچێ و تۆڵەی خۆیان بکەنەوە بەیاریدەی ئەو دوژمنانەی خۆیان پەلاماری مسوڵمانانی فەلەستینیان دا بەبێ تاوان ، بە(١٠) یان قەسابخانەیان بۆ دانان .

لەجێگەی خۆیانیان دەرکردن تەفرو تونایان کردن بۆ دەرەوەی نیشتمانیان وەك ئەو موسوڵمانانە بەختەنەسر بن تۆڵەی خۆیانی لێ بکەنەوە یاهیتلەرو ئەدواردین بەوەیشەوەنەوەستاون دووبارە پەلاماری لوبنایان دایەوە قەسابخانەی تریان لە (لەسەبرەو لەشەتێلەدانایەوە بۆ دەرکراوەکانی فەلەستین بەهەزاران بێ تاوانیان کوشت).

بەهەرچۆنێ ئەو پەیمانە خوا لێ یەوەرگرتن پێویستە یەکتری نەکوژن و خۆیان لەهەرێمی خۆیان دەرنەکەن هەموو پەیمانەکان لەتەوراتدا نوسراون بۆیە ناتوانن بلێن :

وانـی یە کـەچی جولەکـەکان بەپێچەوانـەی فـەرمانی تـەورات دەسـتیان دایـە کوشـتن وەدەرکردنی یەکتری ، خوا ئەفەرموێ :

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَـٰقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنفُسَكُم مِّن دِيَـٰرِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾
ثُمَّ أَنتُمْ هَـٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا
مِّنكُم مِّن دِيَـٰرِهِمْ تَظَـٰهَرُونَ عَلَيْهِم بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ
وَإِن يَأْتُوكُمْ أُسَـٰرَىٰ تُفَـٰدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ
إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَـٰبِ وَتَكْفُرُونَ
بِبَعْضٍ ۚ فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْىٌ
فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰٓ أَشَدِّ ٱلْعَذَابِ ۗ
وَمَا ٱللَّهُ بِغَـٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾

﴿ وَإِذ اخَذنا مِثاقَكُم لاتَسفِكونَ دِمائكم ﴾ وەئێوە بیری ئەو کاتە بکەنەوە ئێمە وەرمان گرت پەیمانی ئێوە خوێنی خۆتان ئەی ڕێژن و خۆتان نەکوژن ، خـوای گـەورە بـەو ئایەتـە لـەگەڵ جولـەکەکانی سەردەمی موسایەتی کەباوك باپیری ئەمانەی سـەردەمی پێغەمبـەرن ، بەکردەوەی پێشوەکانیان قنیاتن ، یان لـەگـەڵ ئەوانـەی سـەردەمی پێغەمبـەرێتی بەفـەرمانی تەورات هەڵنەساون واتە خزمی خۆتان مەکوژن کوشتنی خزمەکانتان وەك ئەوە وایە خۆتان کوشتبێ بێگانە هان مەدەن و پشتیوانیان مەکەن بۆ کوشتنی یەکتری .

﴿ وَلاتُخرِجونَ انفُسَکم مِن دیارکم ﴾ وە ئێوە خۆتان دەرمەکەن لـەنیشـتمانی خۆتـان بەوزۆررو بەناڕەوا یابەتوانج وجنێودان بەیەکتری ناچاریان بکەن جێگەی خۆیان بەجێ بهێنن ئێوە لـەیەك نەتەوەن وەیەك ئاینتان هەیە هەرکەسێ دەربکەن وەك خۆتـان دەرکردبـێ وایـە خۆتان ئەبنە هۆی دەرکردنتان لـەجێگەی هەتاهەتایتان کە بەهەشتە لـەپاشەڕۆژدا .

﴿ ثُمَّ اَقرَرتُم ﴾ لـەپاشان ئێـوە بڕیـاری ئـەوەتان دابـوو ئـەو پەیمانـەتان لێ وەرگـیراوە بەزمانی خۆتان کەیەك نەکوژن نەوە لـەدوای نەوەتان .

﴿ وَانتُم تَشهَدُون ﴾ وە ئێوە شایەتی ئەدەن لـەسەر خۆتان کەئەو پەیمانە لـەپێشوە کانتان وەرگیراوە پێوەش نـەوەی ئـەوانن وەك ئـەوە وایـە ئێـوە ئاگـاداری ئـەو خوێـن ڕشـتن و دەرکردنـەبن ، کەواتـە هەرچـەندە لـەگـەڵ پێشـووەکانیەتی بـەڵام ئەوانـــەی ســـەردەمی پێغەمبەریش ئەگرێتەوە .

﴿ ثُمَّ انتُم هؤلاءِ ﴾ لـەپاشا ئێوە ئەو کەسانەن ئەو پەیمانەتان لێ وەرگیرا وەبەڵێنتان دابوە وە ئاگاداریش بوون کەچی زۆر دارەکانتان لاوازەکانتان ئەکوژن وە دەریـان ئەکـەن وەك ئێوە ئەوانە بن ئەو پەیمانەتان دابێ ، وەك خوا ئەفەرموێ :

﴿ تَقتُلونَ انفُسَکم ﴾ ئێوە خۆتان ئەکوژن یانێ هـەندێکتان ئەوانـەی ترتـان ئـەکوژن ، وەك ئەوە وایە خۆتان بکوژن چونکە ئێوە یەك ڕەگەزنو یەك ئاینتان هەیە .

﴿وتخرجون فريقاً منكم من ديارهِم﴾ وە ئێوە دەر ئەکەن کۆمەڵێك لە خۆتان لەنیشتمانی خۆیان بەناڕەوا.

﴿ تظاهرون عليهم بالاثم والعدوان﴾ ئێوە یارمەتی بێگانەکان ئەدەن لەسەر زیان گەیاندن بەو تاقمەو لەسەر دەرکردنیان بەگوناه و بەدەست درێژی کردنە سەریان ،لەکوشتن و دەرکردنیان لەئارامگای خۆیان ،ئەو ئایەتە پیرۆزە بۆمانی ڕوون دەکاتەوە پارچە پارچەن و دوژمنی یەکترن هەریەکەیان لەدژی ئەوی تریان پاڵیان داوە بەهۆزێك لەعەرەبەکانەوە .

پوختەی ئەم ڕووداوە بەم جۆرەیە:لەمەدینەدا دووهۆزی عەرەب هەبوون {ئەوس و خەزرەج}هەردوولایان لەبنچینەدا کوڕی یەك باوك بوون واتە ئەوس و خەزرەج برابوون ،ئەو دوو هۆزە پێش ئیسلام دوژمنایەتی کەوتبووە نێوانیان ئەو دوهۆزە بت پەرست بوون بڕوایان بەپاشەڕۆژ و پرسیار و دۆزەخ نەبوو.

لەهەمان کاتا جوولەکەکانیش سێ هۆز بوون :بەنی قورەیزە و بەنی نضیر و بەنی قەینا ع ئەو سێ هۆزانەش دوژمنی یەکتری بوون لەبنچینەدا کوڕی یەك باوك و خاوەنی یەك ئاین بوون ئەو سێ هۆزەی جولەکەکان وهۆزەکانی ئەوس و خەزرەجی عەرەب دانیشتووی مەدینە بوون هۆزی بەنی قەینا ع هاوسوێندی ئەوسی عەرەب بوون .پشتیان ئەگرتن لەدژی هۆزی بەنی قورەیزەو بەنی نظیر ،هەروەك بەنی قورەیزەو بەنی نظیر پشتی هۆزی خەزرەجیان ئەگرت لەدژی بەنی قەینا ع و هۆزی ئەوس .کەواتە هەرهۆزێ لەجولەکەکان یاریدەدەرو پشتیوان و هاوسوێنی یەکێ لەهۆزەکانی عەرەب بوون لەدژی هۆزێکی تری خۆیان .هەرکاتێ جەنگ هەڵگیرسایە جولەکە برای جوولەکەی خۆی ئەکوشت و لەجێگەی خۆی دەری ئەکرد کەچی ئەوەندە گەوج بوون ئەگەر هۆزێکی عەرەب جوولەکەکانیان بەدیل بگرتایە بە پارە لەهۆزە هاوسوێنەکەی خۆیان ئەکڕیەوە بەرەڵایان ئەکردن کەچی ئەو کەسانە هەر ئەوانە بوون کەلەگەڵ عەرەبەکان ئەیان

کووشـتن؟ ئـەی بـۆ بـەرەڵایان ئـەکردن ؟ئـەو دووکردەوانـە دژی یـەکترین کوشـتن و دەرکردنیان ڕەوایە بەڵام بەدیل گرتنیان قەدەغەیە،ئەیان ووت :تـەورات فـەرمانی پێداویـن هەرکاتێ جوولەکە بەدیل کران بەرەڵایان بکەین ،بۆیە خوای گەورە بەدرۆیان ئەخاتـەوە و ئەفەرموێ:تەورات فەرمانی پێداون یەك نەکوژن و یەکتری دەرنەکەن.

بەوانەی ڕابردوون مانای فەرموودەی خوامان بۆڕوون ئەبێتەوە کەئەفەرموێ:

﴿وإن یاتوکم أساری تفادوهم﴾ وەئەگەر ئەو جوولەکەی برایانەتان بهاتنایە بۆلای ئێوە بەدیل کراوی ئێوە ئەوانتان بەرەڵا ئەکرد بەپارەو پول .ئەتان ووت تەورات فەرمانی پێداوین لەدیلی ڕزگاریان بکەین .

﴿وهو محرم علیکم اخراجهم﴾ وەکارو ئیش ئەوەیە قەدەغەیە لەسـەر ئێـوە دەرکردنـی جولەکەی برای خۆتان ،بۆ ئەبێ بـەدیل گرتنیـان بەتەنـها قەدەغـەبێ لای ئێـوە ؟کوشـتنو دەرکردنیان ڕەوا بێت لای ئێوە بێگومان لای خوا هەموویان قەدەغەن .

﴿ أفتؤمنون ببعض الکتاب ﴾ ئایا دوای بۆ ئێوە بـاوەڕ ئـەهێنن بەهـەندێ لـەناوەڕۆکی تەورات وەك ڕزگارکردنی دیلەکان بەکڕینیان لەهۆزە عەرەبە هاوسوێنتان.

﴿ وتکفرون ببعض﴾ وەئێوە باوەڕ نایـەنن بەهـەندێ لەیاسـای تـەورات ،وەك قەدەغـە نەکردنی کوشتن و یاریدەدانی بێگانە و باوەڕنەهێنان بـە محمـد ئەوانـە هـەمویان قەدەغـەن وەهەروەها بەدیل گرتنیان و دەرکردنیشیان قەدەغەن ئەوکارانەی ئێوە گاڵتە کردنە بەئایین.

﴿ فما جزاء من یفعل ذلك منکم ﴾ دوای سزای کەسێ ئەوشتە بکات لەئێوەچ شتێکە کەباوەڕی بەهەندێ لەتەورات هەبێو و باوەڕی بەهەندێ تر نەبێ لەتەورات .

﴿إلا خزيٌ في الحیاة الدُّنیا﴾ مەگەر سەرشـۆڕی و ڕسـوای لـەژیانی جیـهاندا بـەهۆی کوشتنی بەنی قورەیزەو دەرکردنی بەنی نەزیر بۆ (ئەزروعات و ئەریحا) لەشام کەبرای هـاو پشتی خۆتانن.

﴿ویوم القیامة یردّون الی أشد العذاب﴾ وەلە ڕۆژی هەڵسان لەگۆڕەکان بۆپاداشت و تۆڵە ئەوکەسانە دەگێڕنەوە بۆلای سەخترین عەزاب لە دۆزەخدا بەهۆی ئەو کارانەیانەوە .

﴿وماالله بغافلٍ عما تعملون﴾ وەخوا بێ ئاگا نیە لەشتێ ئێوە ئەی کەن وەك ئەوەی بڕواتان بەهەندێ یاسای تەورات هەیە لەڕزگارکردنی دیلەکان و بەڕلاکردنیان بەپارە بڕواتان بەهەندێکی نیە لەکوشتن و دەرکردنی خزمەکانتان .

﴿ أولئك الذین اشتروا الحیاة الدنیا بالاخرة ﴾ ئەوکەسانە ئەو کارە نارەوایانە ئەکەن کەسانێکی ئەوتۆن کڕیویانە ژیان و گوزەرانی دنیا بەخۆشی پاشە ڕۆژهەربۆ ئەوە هاوسوێنەکانیان خۆشنود بکەن .

﴿ فلا یخفف عنهم العذاب ﴾ دوای سوك ناکرێ لەوانو کەم ناکرێتەوە سزای دۆزەخ سزای ئەمڕۆ پاشەڕۆژ هەتا هەتایە نەك بەگوێرەی گومانی ئەوان چەند ڕۆژێك نەبێت لەدۆزەخ دا نامێننەوە .

﴿ ولا هم ینصرون﴾ وەئەوان یاریدەیان نادرێ وەکەس نیە سزایان لەسەر هەڵگرێ و یان بۆیان بپارێتەوە لەدژی ئەوەی ئەیان ووت :باوك و باپیرە پێغەمبەرەکانمان بۆمان ئەپاڕێنەوە لای خوای پەروەردگار .

بەکورتی هەربیر و باوەڕێك سەرچاوەکەی لەقورئانی پیرۆزەوە هەڵنەقوڵێ کەفەرمانی داوە هەموو ئادەمیزاد یارمەتی یەکتری بدەن بۆ بەختیاری هەموویان پێویستە باوەڕی پێ بهێنرێت .بەڵام بیرو باوەڕی داگیرکەرانو ئیمپریالیزم و سەهیۆنی دەڵێن ئێمە ئەمانەوێ هەرخۆمان بژین ئیتر بالەناوچوونی ئادەمیزادی تر بێت .بەیارمەتی خوای گەورەی دادپەروەری خاوەنی زەوی و ئاسمان بەهەڵمەتەوە پەلاماریان دەدات سزاو تۆڵەو نەگبەتی ئەڕژێنێ بەسەریانا بەهۆی بلاو بوونەوەی یاسای پیرۆزی ئیسلام .

لەو ئایەتە بەرزو بەنرخانەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کەجوولەکەکان لەسەردەمی پێغەمبەر و لەکاتی موساوە وەئێستاو لەمەو دوایش لەسەر دووپەت یاری دەکەن ،

خۆیانیان کردووە بەدووبەشەوە هەربەشێکیان پاڵیان داوە بەلایەکی بێگانەوە بۆ ئەوەی کلپەی ئاگری جەنگ بەرز بێتەوە هەر بۆئەوەی سوودی خۆیان بپارێزن و مسۆگەرتری بکەن ئەو پاڵ پشتەیان لەنێوان دوو دوژمنی بیانەدا بەمیرات لەباوك و باپیریانەوە وەریان گرتووە بەچاوی خۆمان دیمان و بەگوێ بیستمان لەمەو بەر پروپاگەندەیان بۆ شیوعیەکان ئەکرد و پشتیوانیان بوون بۆڕوخاندنی دام ودەزگای قەیسەری ڕووسیای سەرمایەدار ،هەرئەوانیش بوون لەدژی شیوعیەکان و ڕوسیا خۆیانیان فڕێداوەتە لای سەرمایەدارانی ڕۆژئاوا بەتایبەتی ئەمریکا .کەواتە هەموو ئاوات و ئامانجیان ئەوەیە دانیشتوانی سەرزەوی بکەن بەدووپارچەوە و هانیان بدەن لەدژی یەکتری ،بۆ هەڵگیرساندنی جەنگو ئاژاوەو دووبەرەکی ،هەتا بتوانن ڕامیاریە دۆزەخیەکەی خۆیان بسەپێنن بەسەریانا بۆ سەرکەوتنی خۆیان و مژینی خوێنی گەلانی بێ تاوان ،هەرلایەکیان سەرکەوت ئەوان لەگەڵیدان ،هەتا خراپەکەیان ئەزانرێ دووایی ڕوو وەرئەگێڕن بۆ ئەولاکەی تریان لەدژی دۆستە پێشوەکیان .ئەوجۆرە نەخشانە بۆمان ساز ئەکات جولەکەکان بڕوایان بەخواو بەمرۆڤایەتی جگە لەخۆیان نیە ،هیچ پەیمانێکی مرۆڤایەتی نابەستن ،کوشتن و تالانکردن و ڕەگەز پەرستی ودووڕووی و ئاژاوە نانەوە لەنێو گەلاندا و ڕووخاندنی مزگەوت و دروست کردنی ئارەق خانە و جێگەی قومارکردن و بەرەلایی ژنان و داوێن پیسی و فێرکردنی سوڕدان و نەهێشتنی شەرم و بێ میهرەبانی منالان بۆ مرۆڤایەتی و سووتانی قورئان ئەوانەو شتی تری زۆر خراپ پیشەی جولەکەکان و شاگردەکانیانن و هەرگیز ناسرەون لە خراپەکردندا .

جولەکەکان ئەیانووت :بۆیە ئێمە واز لەئاینی ئیسلام دێنین و ناچینە ناوی ،ئێمە بەشی تەواوی خۆمانمان هەیە لەئامۆژگاری پێغەمبەکانمان بیکەین بەدەستوورو یاسا ئیتر پێویستمان بەیاسای تر نیە قورئانی پیرۆز ئابڕوویان ئەبا هەڵوێستیان لەگەڵ پێغەمبەرانی خۆیاندا و ئامۆژگاریەکانیان ڕون ئەکاتەوە پێیان ئەسەلمێنێ کە هەر کاتێ توشی ڕاستی و کاری ڕەوا

بو نایە ڕویان وەرنەگێڕا و دووای ئارەزواتی گلاوی خۆیان ئەکەوتن یەك لە دووای یـەك پێغەمبەرانیان بۆ ئەهات بڕوایان پێ نەئەکردن وە ئازارو بێ شەرمیان لە گـەلدا دەکـردن ، ئەوەتە خوای گەورە هەندێ تر لە تاوانەکانیان ڕون ئەکاتەوە و ئەفەرموێ:

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ بِٱلرُّسُلِ ۖ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

﴿ولقد آتينا الموسى الكتاب﴾ وەبەڕاستی ئێمە بەخشیومانە بەموسا ئەونامەیە کەتەوراتـە هەمووی بەیەك جار هاتووە بۆلای موسا ،بەپێچەوانەی قورئان کەلـەماوەی بیسـت و سـێ ساڵدا هاتۆتە خـوارەوە بـەگوێرەی ڕوداوی پێویسـتی ڕۆژانـە بـەهۆی مانـای ئـەو ئایەتـە پیرۆزەوە چاوێك فرێ ئەدەین بۆلای موسوڵمانانی ئەمڕۆ چۆن ئاواتی پڕو پووچ و بۆگـەن سواریان بووەو شێتی کردوون و ئەقڵی تێکداون .لەدەمی دوژمنانەوەو لەدەمی پیرەژنـەوە هەندێ شت ئەگێڕنەوەو بڕوایان پێ ئەکەن ،ئەڵێن مرۆڤ بڕوای بەخوا هـەبێ هەمووشـتی بۆ ئەکا جیهان ئەوەندەی تێدا بەسە نیە ،خوا لەم ڕۆژەداو لەپاشەڕۆژدا هەموو شـتێك بـۆ مووسوڵمانان دەکات پیرە ئاینیەکانمان و زاناکانمان بۆمان ئەپاڕێنـەوە لای خـوا ،هـەروەك جوولەکەکان ئەیان ووت باوك و باپیر و پێغەمبەرەکانمان بۆمان ئەپاڕێنەوە ،موسـوڵمانانی ئەمڕۆش خۆیانیان لەبیر چۆتەوە کەپێغەمبەر﴿ﷺ﴾ و پێشوەکانمان بەچ جـۆرێ نەئەوەسـتان

بۆ بەدەستهێنانی بەختیاری ئەمڕۆ و پاشە ڕۆژ ،قورئان ئەخوێنن لەناوەرۆکەکەی ناگەن ، مێژو تەماشا ئەکەن پێی تەمێ نابن ،جگە لەتوێکلّی زانیاری و زانستی فێری مەبەستەکەی نەبوون ،وازیان لەدۆزینەوەی پیت و فەڕی ئاسمان هێناوە ، هەرئەلّێن خوامان بەسە ئەو وتە نابێت مووسلّمانانی ڕاست بیلّێن .خوای گەورە پێی ناخۆشە بۆیە پێمان ئەفەرموێ لەقورئانی پیرۆزدا :ئەی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ تۆبلّێ بەئادەمیزاد :ئێوە کاربکەن و پاداشتی کارەکانتان وەرئەگرن و ئەیبینن (سورەتی تەوبە)ئایەتی (١٠٥).بەو جۆرە نین خوا فەرمویەتی بۆیە دوژمنانی ئیسلام پێشمان کەوتون لەفێربوونی زانین و زانیاری ،ئەوکەسانەی ئێمەیان داگیر کردو سامانیان بردین .ئێمەش ئاینمان لەدەست دەرچوو .بەکورتی ئێمەی مووسولّمان پێویستە لەخەوهەلّسین ،یاسای پیرۆزی ئاین بگێڕینەوە بۆلای دۆخی جارانی ،ماف و ئایینی زەوت کراومان وەرگرینەوە ئەلّێن پاش باران کەپەنەك .خوا ئەفەرموێ :بۆ مرۆڤ نیە جگە لەوەی خۆی بگەڕێ بەشوێنی و بیکات لەخۆیەوە هیچ شتێکیان بۆ نایە .سورەتی نجم ئایەتی (٣٩).

﴿وقفینا من بعده بالرسل﴾ وەئێمە هێنامان بەدوای موسادا چەندین نێراوی تر یەك لەدوای یەك بێژراوە هیچ کاتێك نەبروە لەنێوان موساو عیسی دا پێغەمبەرێکی خاوەن نامە یان پێغەمبەرێکی تر نەبووبێ مەگەر نێرراوە بۆلای کوڕانی ئیسرائیل کە ئەوپێغەمبەرانە فەرمانیان پێداون بەچاکە کردنو بەنەکردنی خراپە ، وەئەو پێغەمبەرانە بریتی بوون لە :یوشەع ،ئەشمەویل ،داود ،سولەیمان، شەعیاء ،ئەرمیاء ،عوزەیر ،حەزقیل ،ئەلیەسع،یونس ،زەکەریا،یەحیاء ،چەندین پێغەمبەرانی تر ئەو پێغەمبەرانە هەتا ڕەوانە کردنی عیسی هەموویان یەك دەستوریان هەبووە ،خوای گەورە ڕەوانەی ئەکردن بۆ تازەکردنەوەی یاساو دەستووری تەورات و بۆ زینو کردنەوەی هەندێ لەوەدەستورانە لەبیریان نەمابوو لەدەستوری پێشوودا هەروەك زانایانی ئیسلام هاتوون و چوون و دێن و ئەڕۆن بۆ تازەکردنەوەی یاسای قورئان ، بۆیە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێت :زانایانی ئوومەتی من وەك

پێغەمبەرانی بەنو ئیسرائیلی وان ..بەڵام دوای ئەو پێغەمبەرانەی بەنو ئیسرائیلی خوای گەورە عیسای بەدەستورێکی تازەوە ڕەوانە کرد بۆسەر کوڕانی ئیسرائیل .خوا ئەفەرموێ:

﴿واتینا عیسی ابن مریم البینات ﴾ وەئێمە بەخشیمان بەعیسی ی کوڕی مەریەم چەندین نیشانەی ڕوون و ئاشکراو کاری بەکەس نەکراو لەسەر ڕاستی عیساو پێغەمبەرایەتیەکەی ،وەك زیندووکردنەوەی مردووان ،چاککردنەوەی کوێرو بەڵەکاوی،گێڕانەوەی ڕووداوی لەبەر چاو نەبو ،عیسا بەزمانی سورەیانی یەشوع .یانی (پیرۆز و موفەڕەك .وە مەریەم یانی خزمتگوزار).

﴿وأیدناه بروح القدس ﴾ وە ئێمە عیسامان بەهێز کرد بەهۆی گیانێکی پاکەوە کەفریشتەی پەیام هێنەرەو ناوی جیبریلە ئەو یارمەتی و بەهێز کردنە تەنها بۆعیسا ناو براوە هەرچەندە فریشتەی پەیام بۆلای هەموو پێغەمبەران چووە ،لەبەر ئەوەی جیبریل مۆژدەی بە مەریەم دا بەبوونی عیسا ،بەفوی ئەوخوا دروستی کردووە جبریل بو عیسای بەخێو کردو لەگەڵی بو لەمناڵیەوە هەتا لەگەڵی چوو بۆ ئاسمان هەندێ لەزانیان دەڵێن :کەبەڵگەیەکی دیاری کراو نەبێت لەسەر مەبەست لە(روح القدس) ئەڵێن :ئەتوانین بڵێین ئێمە عیسامان بەهێز کرد بەهۆی ئەوگیانە پاکەوە کرابوو بەبەریا ، خوا گیانێکی بەهێز و پوختەی وای پێ بەخشی شایستەی فروستادەی خوابێ و بتوانێ سکاڵای بەندەکانی خوا بگەیەنێ بەخواو ڕایان کێشێ بۆلای ڕێگەی ڕاست و ڕانموییی .هەرچەندە ئەومانایە دەچێتە مێشکەوە بەڵام هەرخوایە هەمووشتێك بزانێت ، جولەکەکان ئەوەندە لاساربوون بڕوایان بەو پێغەمبەرانە ئەکردو ئازاریاندان هەریەکەیان بەجۆرێ وەك خوای گەورە دەفەرموێ :

﴿ أفکلما جاءکم رسول بما لاتهوی أنفسکم استکبرتم﴾ ئایا دووای هەمووکاتێ هاتووە بۆلای ئێوە نێرراوێ بەشتێکەوە ئارەزووی لەو شتە نەبووبێ دڵی ئێوە ،ئێوە لەخۆتان بایی ئەبوون و فیزتان زل ئەبو،وەڵامتان نەئەدایەوە و گاڵتەتان پێ ئەکردن خوای گەورە بەو ڕستانە ڕوونی ئەکاتەوە :هەمووجوولەکەیە بەبێ جیاوازی یەك نەتەوەن و یەك ئاینیشیان

هەیە ،،هەرکەسێکیان ستەمی لەیەکێکیان کرد ئەوانی تریان بەوستەمە ڕازی بـن هاوبەشـن هەموویان لەوستەمەدا .

﴿ ففریقاً کذبتم ﴾ دووای ئێوە تاقمێ لەو فرۆستادانەتان بەدرۆ ئەخستەوە ،وەك عیسا و محمد (ﷺ) کەنەتان توانی بیان کوژن ،هەرچەندە هەوڵی زۆرتان دا بۆکوشتنیان و بۆتـان نەکرا ،بەتایبەتی جادووتان کرد لەمحمد و گۆشتی ژەهراویتان بەکارهێنا بۆ لەناوبردنی هەر بۆئەوەی سەرۆکایەتیەکەتان بپارێزن بەسەر زۆربەی ڕەشو ڕووتـی نەتەوەکـەتان ،سـامانیان بەناڕەوا بخۆن ،بیان خەڵەتێنن بەوەی ئێوە ڕاستن و پێغەمبەرەکان درۆزنن ،بەهۆی گۆڕینـی تەوراتە دەستکردە کەتان .

﴿وفریقاً تقتلون﴾ وتاقمێ ترتان لەو فروسـاتادانەی خواتـان کوشـت ،وەك زەکـەریاو یەحیاو هەندێ تریان ،خوای گەورە دەنگ وباسی کوڕانی ئیسرائیلی مان بۆ ئەگێڕێتـەوەو ئەمان ترسێنێ نەوەك ئێمەتووشـی ئـەو کـردەوە گلاوانـەی ئـەوان ببـین ،جێگەداریەکـەی سـەرزەویمان لێ بسـێنێتەوە هـەرکاتێ ئێمـەی موسـوڵمان وەك ئـەوانمان لێـهات تووشـی ئەوکارانە بووین وەك ئەوانمان لێ هـات ، پـەیڕەو و پرۆگرامـی خۆمـان فـڕێ دا ، هـەواو هەوەسی خۆمانمان کرد بە فەرمان ڕەوای خۆمان ،هـەندێ لـەڕانومایی کـەرانی خۆمانمـان کوشت و هەندێ ترمان بەدرۆخستەوە ،گوێڕایەڵی زانایانمـان نـەبووین و توانـج و قسـەی ناڕەوامان ئاڕاستە کردن .خوای گەورە ڕسوامان دەکـات بەوشـتانەی ئـابڕووی کوڕانـی ئیسرائیلی پێبرد،پارچە پارچەو بێ هێز ئەبین ،کلۆڵ و لاواز ئەبین ،هەر بەوجۆرە ئەبین هەتا وەلامی خواو پێغەمبەری خواو زانایانمان دەدەینەوە بەختیاری ئاینمان بـۆ ناگەڕێتـەوە هـەتا دەستی ڕانومایی کەرانمان نەگرین بەڕێزەوە ،ئەگەر بەو جۆرە بکەین بەرەو پێش ئـەڕۆین و جێگەی خۆمان ئەگرینەوە دەستورەکەی قورئان باڵی دادگەری خۆی بەسـەر ئـادەمیزاد دا ئەکێشێ ،ئەگەر وانەبین تووشی نەمانی ئەمڕۆو تۆڵەی دوارۆژ ئەبین .بەلام سوپاس بۆ خـوا ئەمڕۆ وائەبینرێ لەنەوەی موسوڵمانانەوە چاکیان هەڵکردووە بەخوێنی خۆیـان کەبـەرزی

یاسای ئیسلام بگێڕنەوە بۆ دۆخی جارانی خۆی ،بەفێربوونی زانین و زانیاریو ڕێزی زانایان و ڕانومایی کەرانیان و پێشەوا ئاینیە کانیانەوە ، جوولەکەکان بڕوایان بەڕانوومای کەرانیان نەبوو ئەیان ووت :

﴿وقالوا قلوبنا غلف﴾ وە جولەکەکان ئەیان ووت بە پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ دڵی ئێمە چەندین پەردەی بەسەرەوەیە .ئەوانەی تۆ بەئێمەی ئەڵێیت نایزانین ،هەڕەشەو ترساندی تۆ بۆئێمە سوودی نیە هەندێ لەزانایان مانای ئەوڕستەیان بەم جۆرە کردووە :دڵانی ئێمە کیسەی زانیاریە پێویستمان بە هەڕەشەو گوڕەشەی تۆنیە ،ئێمەی زانایان بمانزانیایە ئەوەی تۆ ئەیڵێیت سوود بەخشە وەرمان ئەگرت .قورئانی پیرۆز دەم کوتیان ئەکاو ئەفەرموێ :

﴿بل لعنهم الله بكفرهم﴾ بەڵکو خوا دووری خستەوە تەوە لەمیهرەبانی خۆی ،هەرگیز لێان نابورێ بەو بۆنەیەوە بڕوایان بەخواو پێغەمبەر نەئەهێنا ،درۆ ئەکەن و دڵیان نەپەردەی بەسەرەوەیە ،نەکیسەی زانیاریە ،هەرخۆیان لاسارو نەزانن.

﴿فقليلامايؤمنون﴾ دوایی کەمێ لەوجوولەکانە بڕوا ئەهێنن بەمحمد پێغەمبەر﴿ﷺ﴾وەك عبدالله کوڕی سلام و هاوڕێکانی بەدووجۆری تر مانای ئەو ڕستەیە کراوە یەکەم:ئەوجولەکانە بڕوا بەکەمێ لەفەرمانەکانی خوائەهێنن بڕوا بەخوا دێنن ،بڕوا بە پێغەمبەر نایەنن.دووەم: کەمێکیان باوەڕناهێنن یانی نەزۆریان بڕوا ئەهێنن نەکەمێکیان .

ئەو دوو ئایەتە وەك هەڕەشە وایە بۆ ئەوکەسانەی باوەڕیان بەپێغەمبەر﴿ﷺ﴾ نەهێناوە و گوێ لەڕاستی ناگرن .هەرەشەیشە بۆ هەموو کەسێ بەئاسانی بجولێتەوە لەگەڵ ستەم کاران لەڕوویاندا نەوەستێ بەئامۆژگاری‌کردنیان و گەڕانەوەیان بۆلای دادپەروەری ، بۆ ئەوەی پلەی بەرز بۆ خۆیان دابین کەن وسامانی دانیشتوان بخۆن یارمەتی ستەمکاران ئەدەن ، پێشەوای ڕاست و ئاین پەروەر جگە لەچاکە بۆ دانیشتوان هیچ شتێ تری ناوێ بەگوێرەی یاسای ئیسلام لەکوشتن و برین و ستەم ئەیان پارێزێ لەبەر فەرموودەی خوا لەکەس ناترسێ و کەسیش ناترسێنێ ،هەمووکەسێ لەقازانج و زیاندا وەك خۆی تەماشا

دەکات ،هەموو ئاواتی ڕەزامەندی خوایە بۆ خوا خۆی ئەکات بە قوربانی ،ئەرێژێ بەسەر دانیشتواندا دادپەروەری وجگە لەڕاسق و خزمەتی گەل و نیشتیمان مەبەستی تری نیە .بەلاّم مرۆڤی پروپوچ ئەیەوێت دانیشتوانی لیّ ڕازی بن ،گوێی لەخواو گەل و خزم نیە ،بازاڕی خۆی و قازانجی لەکاردا بێت بەسە بۆ ئەو ، جولەکەکان لەمەدینەدا بەر لەهاتنی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەپارانەوە لەخوا سەریان بخات بەسەر ئەوس و خەزرەج دا بەهۆی هاتنی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ وەئەیان ووت ڕۆژێ دێت ئەوپێغەمبەرەی لەتەورات دا ڕەنگ و شێوازی نوسراوە دێتو سەر ئەکەوێ بەسەر عەرەب دا بت پەرستان لەناو ئەبا ، کاتێ ئەو پێغەمبەرە هات جوولەکەکان بینیان کە عەرەبە و جولەکەنیە پشتیان تێکرد ،ڕەگەز پەرستی و دەمارگرتنی ، خۆیانیان بەدرۆ خستەوە .

بۆیە هەندێ لەهۆزەکانی ئەوس و خەزرەج ووتیان :ئەی کۆمەڵی جوولەکە ئێوە ئێمەتان ئەترسان بەمحمد ﴿ﷺ﴾ ئەتان ووت ئێوە بت پەرستن ،ڕەنگ و شێوازی ئەوتان بۆ ئێمە ئەگێڕایەوە ،ئێستا ئێمە باوەڕمان پێهێنا ،جوولەکەکان وەلاّمیان نەدانەوە ئەو پیاوە شتێکی وەهای نەهێناوە ئێمە نەیزانین .ئەو کەسەنیە ئێمە ئەمان ووت :خوای گەورە بەم ئایەتانە نەفرەتیان لیّ ئەکات و ئەفەرموێ:

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا ٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ

فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ
﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ نُؤْمِنُ بِمَآ
أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِّمَا مَعَهُمْۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

﴿ولما جائهم كتاب من عند الله﴾ وەکاتیَ هات بۆلایان ئەو نامەیە کەقورئانــە لەلایـەن خواوە بڕوایان پێنەهێنا ،ئەویش لاساری و خراپەیەکی تری جوولەکەکانە.

﴿مصّدق لِما معهم﴾ بەڕاستی گێڕا شتیَ لەگەڵ ئەواندا بوو ،لەتەوراتدا باســی کرابـوو فەرمانیان پێدرابوو باوەڕ بە محمد ﴿ﷺ﴾ بێنن ،بەڕاسـتی دابنێـن ئەوشـتەی بۆیـان هـاتووە لەگەڵ قورئاندا یەکن و سەرچاوەیان یەکە .

﴿وكانو من قبـل يستفتحون علـى الذيـن كفـروا﴾ وە جوولەکـەکان لـەپێش هـاتنی پێغەمبەرەوە داوای سەرکەوتنیان ئـەکرد لـەخوا بەسـەر ئەوانـەدا بڕوایـان بەخوانیـە ،وەك هۆزەکانی ئەوس و خەزرەج .کاتیَ بکەوتنایەتە جەنگەوە لەگەڵ ئەوانەدا ئەپاڕانەوە لـــەخوا ،ئەی خوایە تۆ سەرمان خەی بەسەریان لەبەر خاتری ئەو پێغەمبەرەی لەمەو پـاش ئـەینێری ،ئەیان ووت نزیکە هاتنی ئەو پێغەمبەرە ،هەتا بسەلمێنریَ ئەوڕاستیانە ئێمە ئەیلێین ، ئەو کاتە ئێمەئێوە لەناو ئەبەین وەك هۆزەکانی عاد و سەمود کەوەك ئێوە بت پەرست بوون .

﴿فلّما جاءهم ماعرفوا كفروا بە﴾ دوایی کاتێ هات بۆلای جوولەکەکان شتێ زانیبویان لەتەورات و زانیان بەهۆی قورئانەوە لەناسینی پێغەمبەر ،ئەوان باوەڕیان بەو شتە نەئەهێنا ئەبوایە باوەڕیان پێ بهێنایە ،چونکە ئەیان ووت و خۆیانیان پێوە هەڵ ئەکێشا بەبت پەرستان ئێمە ئێوە ئەکوژین لەکاتی هاتنی ئەو پێغەمبەرەدا ،کەچی ئەو پێغەمبەرە هات و ناسیان و باوەڕیان پێنەهێنا ،بەپێچەوانەی ئەوانەوە بت پەرستەکان ناسیان و باوەڕیان پێهێنا و یاریدەیان دا ،جوولەکەکان لەناو چوون بەهۆی بت پەرستە پێشووەکان بەپێشەوایەتی محمد دروودی خوای لێبێت ئەوشتەی ئەوان ئەیان ویست بیکەن بەرامبەر ئەوس و خەزرەج ئەمان کردیان بەرامبەر بەوان لەکوشتن و دەرکردنیان.

ئەو جوولەکانە باوەڕیان بەپێغەمبەر نەئەهێنا لەبەر هیچ بیانویەك نەبوو ،جگە لەڕەگەز پەرستی لەکۆتایدا تووشیان بوو بەو شتانەوە تووشیان بوو بەلەناوچوون و دەرکران ،کەواتە هەمووکەسێ بڕوای بەراستی نەبێت لەبەر ڕەگەزپەرستی و دەمارگیری پڕ بەپێستی خۆی هەروەك جوولەکەکان وایە وتووشی ئەوان دێت ئەوەی تووشی جوولەکەکان هات.

﴿ فلعنة الله على الكافرين﴾ دوایی خەشم و بێ میهرەبانی خوا لەسەر بێ باوەڕان بێت کەپێغەمبەریان بەڕاستی ناسیبوو باوەڕیان پێنەکرد ،ئەوکەسانە وێنەی چوار پێن پتر لەوەی ئادەمیزاد بن ،یاخوا ڕسوابن چۆن پەشیمان بوونەوە لەوەی ووتیان لەناسینی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾.

﴿بئسما اشتروا به أنفسهم أن يكفروا بما أنزل الله﴾ خراپ شتێ بۆ خۆیان پێ فرۆشت کەباوەڕ نایەرن بە شتێ خوا ناردویێتیە خوارەوە کە قورئان و ئاینی ئیسلامە ،نەوەك سەرۆکایەتیان لەناو بچێت ، یانێ ئەو جوولەکانە خۆیانیان فرۆشت بەشەیتان خۆیانیان لەناو برد بە پەسترین نرخ ئەو شتەی لەناوی بردن هەر ڕەگەز پەرستی بوو بۆیە خوای گەورە ئەفەرموێ:

﴿ بغياً أن ينزل الله من فضله على من يشاءُ من عباده﴾ هەر لەبەر پـیێ ناخۆشـبونیان و لادانیان لەیاسا کەخوا بنێرێتە خوارەوە بەگەورەیی و ڕێزی خۆی قورئان بـۆ سـەر کەسـێ ئـارەزووی هـەبێت لـە بـەندەکانی خـۆی ، ئـەو جوولەکانـە باوەڕیـان نـەهێنا بـە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾،چونکە ئاواتیان وابوو پەیام و ڕێزی پێغەمبەرایەتی هەربۆخۆیان بێت بەتەنـها ،هیچ شتێکیان نەلەخواوە وەنەلە کەسـی تـرەوە وەرنەئـەگرت ،ڕێـك نەکەوتایـە لـەگـەڵ هەوەس و سوودی تایبەتی ئەوان .

﴿فباءوا بغضب على غضب﴾ دوایی ئەو جوولەکانە گەڕانەوە بەخەشم لـەسـەر خەشـم بۆلای پەروەردگاری خۆیان،وە شایەنی ئەو دووتۆڵەیەن :یەکێکیان لـەسەر بـێ باوەڕیـان ، یەکێ تریان لـەسەر ڕەگەز پەرستی ، خەشمێ لـەسـەر پەرستنی گوێرەکـە کـە،ئـەوی تریـان لـەسەر باوەڕنەهێنان بەپێغەمبەر ،تۆڵەیـە لـەسـەر باوەڕنـەهێنانیان بـەئینجیل ،ئـەوەی تریـان لـەسەر باوەڕنەهێنانیان بەقورئان ،خەشمێ لـەسەر باوەڕنـەکردنیان بەعیسـاو ،ئـەوەی تریـان لـەسەر بێ باوەڕیان بەمحمد.

﴿وللكافرين عذاب مهين﴾ وەبۆ بێ باوەڕان هەیە سزایەکی ڕسواکەریان و ئابڕوبـەریان بەبەردەوامی لەناو دۆزەخدا ئەمێننەوە، لـەبەر ئـەوەی بڕوایـان بـە قورئـان نـەهێنا و پێیـان ناخۆشبوو ،بەتەمای ئەوەبوون پـەیامی خـوا بـۆلای ئـەوان بێتـە خـوارەوە ،وایـان ئـەزانی هەرئەوان بەڕێزترن لـەهەموو کەسێ ،گاڵتەیان بەقورئان ئەکرد ،خۆیانیان بەگـەورە ئـەزانی بەڵام ئەو سزایە ڕیسوایان ئەکات ، خوا ئەفەرموێ:

﴿وإذا قيل لهم آمنوا بما أنزل الله﴾ وەکاتـێ ببێژرایـە بەجوولەکـەکان ئێـوە بـاوەڕ بێنـن بەشتێ خواناردوویەتیە خواەوە لـەقورئان و ئەو نامانە هاتووە بۆ پێغەمبەرانی تر ،واتـە ئێـوە باوەڕبهێنن بەپەیامی خوا بەو بۆنەیەوە پەیامی خوایە ،تەماشا مەکەن چ کەسـێ هێناویـەتی و لـەچ گەلێکە ،فروستادەیە هەر فروستادەیە ، بۆ گەیاندنی فەرمانی خوا بەبێ جیاوازی .بـەڵام ئەو مەرجەی ئێوە داتان ناوە کەباوەڕتان بەو پەیامە هەیە بۆ گەلی ئیسرایل هاتبێ و بەس ،بۆ

کەسێ تر هاتبێ بڕوای پێ ناکەن ،ئەو مەرجەتان ئەوەئەگەیەنێ لە بنچینەدا باوەڕتان بەهیچ پەیامێ نەبووەو نابێ، ئەتانەوێ بێ فەرمانی خۆتان بسەپێنن بەسەر خوادا و دووای ویستی ئێوە بکەوێ ، مانای وایە خوا کزۆڵە لەئاستی ئێوەدا ،بەلاّم ئێوە هەرگیز ملی بۆ دانانەوێنن.

﴿قالوا نؤمن بما أنزل علینا﴾ جولەکەکان ئەیان ووت : ئێمە باوەڕ ئەهێنین بەشتێ هاتۆتە خوارەوە بۆسەر ئێمە ، ئێمە بەردەوامین لەسەر بڕوا بەتەورات ، ئەوە ئەمە ئەگەیەنێ بەڕونی و ئاشکرای نەئێستاو نەلەمەو دوایش بڕوا بەجگەی ئەو پەیامەی بۆ خۆیان نەهاتبێ ناهێنن ، وەك ئینجیل و قورئان ئیتر بابەهەزاران بەڵگەیان بۆ بهێنرێتەوە .

﴿ وَيَكفُرونَ بِما وَراءَ ه ﴾ وەباوەڕ ناهێنن بەجگەی شتێ هاتبێتە خوارەوە بۆ سەریان وەك ئینجیل و قورئان ، بۆیە خوای گەورە ئەفەرموێ و ئاگاداریان ئەکا بەو شتەی خۆیان ئەیزانن لەتەوراتا هاتۆتە خوارەوە بۆسەریان وە ئەفەرموێ :

﴿ وَهوَ الحَقُّ مُصَدِقاً لِما مَعَهُم ﴾ وەقورئان ڕاستە ، بەڕاست گێڕە بە شتێ لەگەڵ ئەواندایە کەبەڵگەی پێویستە لەسەر ئەوەی باوەڕ بەپێغەمبەر بهێنن .

﴿ قُل فَلِمَ تَقتُلُونَ انبياءَ اللهِ مِن قَبلُ ﴾ موحەممەد تۆ بڵێ بەوان لەبەر چ شتێ پێغەمبەرەکانی خوا ئەکوژن ، کەواتە ئێوە درۆ ئەکەن لەو گومانو داواکاری‌یەی خۆتانا کەبڕواتان بەو پەیامە هەیە بێتە خوارەوە بۆسەر گەلی ئیسرا ئیل ، بەڵکو ئێوە بڕواتان بەهیچ پەیامێ نی‌یە بگرە بەوەیش بۆ خۆتان هاتوە بەڵگەیش ئەو هەمووە پێغەمبەرانەیە لەخۆتانن ، بۆ خۆتان نێرراون پێویست بوو بڕوایان پێ بکەن کەچی هەندێکیانتان کوشت ، وەك زەکەریاو یەحیا وە هەندێکیانتان بەدرۆ خستەوە ، وەك عیسا ، ئەوانە هەمویان بەڵگەن لەسەر درۆزنیان ، گفتو گۆ و کردارتان دژی یەکترن و خۆتان بەدرۆ ئەخەنەوە ، ئەو ئایەتانە هەرچەندە لەگەڵ ئەوانەی پێشوانیانە ، بەلاّم ئەمانەی سەردەمی پێغەمبەریش

ئەگرێتەوە ، لەبەر ئەوەی بەکردەوەی پێشووەکانیان ڕازین کەواتە وەك ئەمان کردبێتیان وایە.

﴿إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ ئەگەر ئێوە بڕواتان هەیە هاتووە بۆسەر خۆتان وەك تەورات فەرمانتان پێ ئەدا پێغەمبەرەکانتان مەکوژن بۆچی ئەتان کوشتن هەندێ لەزانایان ئەڵێن : ووشەی (ان) بۆ نەفییە یانی ئێوە بڕوادار نەبوون ، خوا هەموو شتێ ئەزانێ .

ئەو کردەوە پیسانەی جولەکەکان کەپێتان خۆشە هەر خۆیان کاری خۆیان هەڵسوڕێنن بالەسەر خراپەیش بن لەگەڵ فەرمانی خوایشا ڕێك ئەکەوێ هەر ئەوان بەوجۆرە نین بەڵکو زۆر کەس و زۆر ڕەگەز هەن ، کە ئەمەیان پێ چاکترە لەسەر ڕەوشتی خراپ و ڕژێمی ناڕەوا یاسا دەست کردوو ستەم کاری و داوێن پیسی و گێرە شێوێن و گومرایی بڕۆن هەتا بتوانن بەرگری ئەوکەسە بکەن کەبەهۆی کەسێکەوە یاهۆزێکەوە ئەیەوێ ئەوان و هەزاران کەسی تری وەك ئەوان ڕانومایی وەرگرن بۆلای ڕێگەی ڕاست و ڕەواو ئاین پەروەری و بەختیاری .

وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ
ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟
مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ

بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾
قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمُ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ عِندَ ٱللَّهِ خَالِصَةً مِّن
دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ
﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ ٱلنَّاسِ عَلَىٰ حَيَوٰةٍ وَمِنَ ٱلَّذِينَ
أَشْرَكُوا۟ ۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِۦ
مِنَ ٱلْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

﴿ وَلَقَد جاءَ كم مُوسى بِالبَيِّناتِ ﴾ وەبەڕاستی هات بۆلای ئێوەی بەنی ئیسرائیل موسا بەچەندین کاری بەکەس نەکراو ئاشکرا کە بەڵگەبوون لەسەر ڕاستی موسا وەك دار دەستەکەی کەئەبوو بەمارێك ، ئەوەی جادوو کەران کەبەکاریان ئەهێنا هەمویانی هەڵئەلوشی ، وەك دەستە سپی‌یە تیشك دەرەکەی بەبێ نەخۆشی لەباخەڵی ئەی هێنایە دەرێ و ڕوناکی بلاو ئەکردەوە ، پچڕانی دەریا کاتێ فیرعون کەوتبووە دواتان ، هاتنە دەروەی ئاو لەبەردی ڕەق و ووشك ، هاتنی لاقاوو کوللەو گرانی و ئەسپێ و بۆق و خوێن ، ئەوانە هەموو بۆ ئازاردانتان و تەمێ کردنتان ، ئا مۆژگاری کارتان تێ ناکاو تەمێ ناخۆن .

﴿ ثُمَّ اتَّخَذتُمُ العِجلَ من بَعدِهِ ﴾ لەپاش ئەو هەموو بەڵگە ڕونانە ئێوە وەرتان گرت گوێرەکەیە بۆ پەرستراوی خۆتان لەدوای چونی موسا بۆ کێوی تور ، وازتان لەپەرستنی خوا هێنا .

﴿ وَانتُم ظالِمُون﴾ وەئێوە ستەمتان لەخۆتان کرد و بێ باوەڕ بوون گوێرەکەتان پەرست واتان ئەزانی کەسێ توانای بەسەر ئەو کارە بەکەس نەکراوانەدا نیە جگە لەو خوایە توانای لەژوری هەموو توانایەکەوەیە .

﴿ واذ اخَذنا مِثاقَکم ﴾ وەبیری ئەوکاتە بکەنەوە ئێمە وەرمان گرت پەیمانی ئێوە مانای ئەو ئایەتەو ئایەتی پێشو لەباسی مانا کردنی ئایەتی (٥١) پەنجا ویەك و ئایەتی (٦٣) شەست و سێ دا باسی کراوە بەڵام لێرەدا دوپات کراوەتەوە هەتا بەچاکتر داپێن بکرێ لەسەریان و تەمێ خوار بن و بیانو یان نەمێنێ .

﴿ وَرَفَعنا فَوقَکم الطّورَ ﴾ وەئێمە بەرزمان کردبۆوە بەژورتانەوە کێوی تور هەڕەشەمان لێ کردن ئەگەر ئێوە باوەڕ بەتەورات نەکەن ئەو کێوە ئەخەین بەسەرتانا ، پێمان وتن : ﴿خُذوا ماآتَیناکم بِقُوة واسمَعوا﴾ ئێوە وەربگرن شتێ ئێمە بەئێوە مان بەخشیوە کەناوەرۆکی تەوراتە بەهەموو هێزتانەوە و ببیستن و کاری پێ بکەنو وەڵامی خوا بدەنەوە .

﴿ قالوا سَمِعنا وَعَصَینا ﴾ جولەکەکان وتیان : گفتو گۆیەکمان بیست و ئێمە بێ فەرمانی تۆ ئەکەین وەبەجێی نایەرین بەناچاری بەزمان ئەیلێن : بیستمان هەتا ئەو کێوە نەکەوێ بە سەرمانا ، بەڵام لەدڵمانەوە وەری ناگرین .

﴿ وَاُشرِبوا فی قُلوبِهم العِجلَ بِکُفرِهم ﴾ وەدەرخواردیان درابوو خۆشەویستی گوێرەکەکە لەنێو دڵیانا و پەرستنی داپێن بو لەنێودڵیانا بەهۆی بێ باوەڕیانە خوای گەورە خۆشەویستی گوێرەکەکەی بەخواردنەوە داناوە نەك بەخواردن چونکە ئاو بەهەموو ڕەگ و مێشکدا و بەناوەوەو بەدەرەوەی لەشی مرۆڤ دا ئەڕوا ، بەڵام خواردن جگە لەشوێنی تایبەتیدا نەبێ ناڕوا .

﴿ قُل بِئسَما یَامرکم به إمانُکُم ﴾ موحەممەد تۆ بلێ بەوان خراپ شتێکە بـاوەڕ هێنـانی ئێوە فەرمانتان ئەدا بەوشتە کەئەیلێن : ئێمە ئەی بیستین و بێ فەرمانیت ئەکەین ، بەووتـەی خۆتان و هەڵوێستان تەورات فەرمانی داوە باوەڕ بەتـەورات بکـەن ئایـا لەتـەوراتدا هەیـە پەرستنی گوێرەکە و کوشتنی پێغەمبەران و بەدرۆ خستنەوەیان ؟ چۆن فەرمانتان پێ ئەدا ؟

﴿ اِن کُنتُم مؤمِنین ﴾ ئەگەر ئێوە باوەڕتان بەتەورات هەیە چۆن تـەورات فـەرمان ئـەدا ئەو هەموو کارە خراپانە بکەن ، ئێوە هەر باوەڕدار نەبون بەتەورات .

خوای گەورە بەهەڕەشەوە ئەو ئایەتانە دوپاد ئەکاتەوە بۆ ڕانومـایی کردنـی موسـوڵمان کەهەربەهۆش و گۆشی خۆیان بیر بکەنەوە و وورد ببنەوە بەچاوی دوژمن تەماشـای هیـچ شتێ نەکە ن وەك جولەکەکان نەبن کەبەهۆش و گۆشی میسری یەکان لەگوێرەکـە وورد ئەبونەوە کەئەیان ووت : پێویستە گوێرەکـە ڕێـزی بگـیرێ هـەتا جوتمـان بۆبکـاو کشـتو کاڵمان بۆ بڕەخسێنێ ، جولەکەکان گوێرەکەیان پەرست و چاویان لەمیسری یەکان کـرد و گومڕابوون .

ئێمەی موسوڵمان ئەگەر پشت بـەخوا نەبەسـتین و قورئـان نەکـەین بەیاسـاو پێغەمبـەر نەکەین بە پێشەوای خۆمـان گومـڕاو لاواز ئـەبین ، بـێ بـرخ وبـێ هـێز ئـەبین ئەوکاتـە چاوەڕوانی دوژمنانی خۆمان ئەبین چەك و ئاگرمان بدەنێ و خۆێن و ناموسمان لێ وەربگرن کردەوەی خرا پ ترو زۆرتـر لەگوێرەکـە پەرسـتن ئەکـەین . جولەکـەکان گوێرەکـەیان ئەپەرست بەس نەبوو جوتیان پێ ئەکرد ئێمە دوژمنـانی خۆمـان ئەپەرسـتین و جوتمـان پـێ ئەکەن وەردویشـمان پـێ دووگاسـنە ئەکەنـەوە بەچـەکو ئاگرەکـەیان بـرای موسـوڵمانو هاونیشتمانی خۆمانمان پێ ئەکوژن ، ئە لێن : ماڵتـان ئـاوابێ وسوپاسـتان ئەکـەین ، ئێـوە دۆستی ئێمەن . جولەکەکان ئەڵێن : ئێمە کوڕی خواو خۆشەویستی خواین چەند ڕۆژێکی کەم نەبێ ئاگر نامان سوتێنێ بەماوەی چـل ڕۆژ گوێرەکـە پەرسـتنیان ، ئـەڵێن : هەرئێمـە دۆستی خوایـن هـەر جولەکـە ئەچنـە بەهەشـت بڕوایـان وابـوو بـاوك و باپیرەکانیـان و

پێغەمبەرەکانیان لەسزای خوا ڕزگاریان ئەکا خوای گەورە وویستی ڕیسوایان بکا و خراپەیان دەربخات بۆیە فەرمانی‌دا بەپێغەمبەر بلێ :

﴿ قُل اِن کانت لَکُم الدّارَ الاخِرَةَ عندَاللهُ خالِصَةً مِن دونِ النّاس ﴾ موحەممەد تۆ بلێ : ئەگەر ئەو جیهانەی دوایی وبەهەشت هەر بۆ ئێوەیە بەتایبەتی و بەپوختە کراوی لەجگە ئادەمیزادی تر ، گەیشتن بەو بەهەشتە سوك و ئاسان نی‌یە کەواتە هەردولامان لەخوا بپاڕێینەوە ئەو لایانەمان درۆزنین لەناومان ببا ، ژیانو ڕابواردنی ئەم جیهانە کەمەو بێ نرخە وەك خوا ئەفەرموێ :

﴿ فَتَمَنّوا المَوتَ ان کنتُم صادِقِن ﴾ دوایی ئێوە ئاوات بخوازن بمرن ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن ئێوە کوڕو خۆشەویستی خوان ، ئێوە بەهەشتین و کەمێ ئاگر ئەتان سوتێنێ و سزاتان ئەدرێ ئەو کەسەی بڕوای وابێ بەهەشتی یە مردن لای خۆشەویست ترە لەژیانی جیهانی پڕ لە گێرو گرفت و ناخۆشی و دەردو خەفەت ، ئەو کەسەی بڕوای وابێ کەبەمردن ڕزگاری ئەبێ لەوانە ئەچێتە بەهەشتی پایە دارو داوای مردن ئەکا .

﴿ وَلَن یَتَمَنّوه اَبَداً بِما قَدَّمَت ایدیهِم ﴾ وەئەو کەسانە ئاواتی مردن ناخوازن هەرگیز ئەترسن و ئەلەرزن لەمردن بەهۆی شتێ پێشیان خستووە بەتوانای خۆیان لەکردەوەی خراپ و پێغەمبەرەکانی خۆیانیان بەدرۆ خستۆتەوە ستەمکاریان کردووەو تەوراتیان گۆڕی ، وە ئەوڕستەیە پێمان ئەگەیەنێ داوای مردن ناکەن و نەیشیان کرد ئەو ڕوداوە بەو ڕاستی‌یە کەس ناتوانێ بیلێ جگەی قورئان .

﴿ وَاللهُ عَلِمٌ بِالظالِمین ﴾ وەخوا ئەزانێ بەکردەوەی ستەم کاران و درۆزنان ئەو شتانەی کردویانە و لەمەودوایش ئەیکەن ئەیزانێ . بە کورتی نەیان توانی داوای مردن بکەن .خۆیان ئەیان زانی درۆزنن و ئەترسان داواکەیان گیرا ببێ‌و بمرن ، بێ بەشی هەردوو جیهان بن وسزای پاشەڕۆژیش سەخت ترە .

ئەو ئایەتانە لەگەڵ جولەکەکانی سەردەمی پێغەمبەریتی کە چەنەبازی و دەمە دەمەیان لەگەڵیا ئەکرد ، بڕوایان پێ نەئەکرد ، کەواتە زمانی ئەو کەسانە ئەبڕێ ئەڵێن : جولەکەی ئێستا داوای مردن ئەکەن و لەناویش ناچن هەتا بەو گفتو گۆ پڕو پوچانە گومان لەدڵی باوەڕدارانەدا پەیدا ببێ .

﴿ وَ لَتَجِدَنَّهم اَحرَصَ النّاسِ عَلی حَیاة ﴾ سوێندم بەخوا موحەممەد تۆ بەڕاستی جولەکانت دەست ئەکەوێ بەدرێژایی ساڵ تەما کارترینی ئادەمیزادن لەسەر ژیانی جیهان و ڕابوردوانی جیهان .

هەرگیز داوای مردن ناکەن و کوژراوی دەستی سامان و سود وەرگرتن و ژیانی جیهانین .

﴿ وَمِنَ الَّذینَ اَشرَکوا ﴾ وەتۆ دەستت ئەکەوێ ئارەزویان پتر ترە لەسەر ژیانی جیهان لەکەسانێکی ئەوتۆ هاوبەش بۆ خودا دائەنێن لەبت پەرستان کەجگە لەزیندەگانی ئەمڕۆ بڕوایان بەدوا ڕۆژ نی‌یە ئەو ڕستەیە بت پەرستانی عەرەب و ئاگر پەرستەکانو ئەوانیش ئەگرێتەوە ئەڵێن ، عیسا کوڕی خوایە عوزەیر کوڕی خوایە ئەو کەسانە هەمویان هەرچەندە ووشەی (النّاس) لەڕستەی پێشەودا ئەیان گرێتەوە بەلاَم بۆ جارێ تربەتایبە تی خوا باسیان ئەفەرموێ هەتا بۆمان ڕوون ببێتەوە هەرچەندە بت پەرستان لەهەموو بێ باوەڕان خراپ ترن چونکە هاوبەشی بۆ خوا دائەنێن ، جولەکەکان لەوانیش خراپترن وەئارەزویان بۆ ژیانی جیهان پتر ترە .

﴿ یود أحدهم لویعمر ألف سنة﴾ ئاوات دەخوازن هەریەکە لەجوولەکەکان و لە هاوبەش دەرە بت پەرستەکان تەمەنیان پێ ببەخشرێت هەزار ساڵ ،ئەو وێنە لێدانە لەوەوە هاتوە ئاگر پەرستەکان و هاوبەشدانەران لەعەرەبەکان بچونایە بۆلای پاشاکانیان یا بەیەکتری بگەشتنایە ئەیان ووت :تەمەنتان هەزار ساڵ بێ و لەهەزار جەژنا بن ،بەو ووشانە

ڕۆژباشیان لەیەکتری ئەکرد .بەو بۆنەوە واچاکە ئێمەی موسوڵمان لەهیچ جەژن و لەهیچ ڕووداوێکدا ئەورستانە بەکار نەیەنین لەگەڵ یەکتری دا .

﴿وما هو بمزحزحه من العذاب أن يعمر﴾ وە ئەو تەمەنە درێژە هەزار ساڵیە دوور ناخاتەوە و ڕزگاری ناکات لە سزای ئاگری دۆزەخ کە ئەو تەمەنەی پێ ببەخشرێت ،بێگومان پاشەڕۆژی ئەوکەسە هەر مردنە ،بەڵام با ئاگاداری ئەمەیش بین ئەو کەسانەی تەمەن درێژیان پێخۆشە هەتا چاکە بکەن لەگەڵ ئادەمیزادا ئەو کەسانە بەختیارن و ئاواتیان پەسەندە ،بۆیە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ دەفەرموێت خۆشی بۆ ئەوکەسەیە کە تەمەنیان درێژ و کردەوەیان چاك بێت .ئەو کەسانەی هاوبەش بۆ خوا دادەنێن ،وەبەتەمای زیندوو بوونەوە نین و بەتەمای پاداشتی پاشەڕۆژ نین ،بۆیە تەمەن درێژیان لاگرنگە جولەکەکان بیانزانیایە چ دەردی سەری و سزایان تووش دەبێت لەدواڕۆژ دا زانیاری خۆیانیان بەفیڕۆ نەئەدا وە ئەیانزانی بروا بەپاشە ڕۆژ بەهرەی بەنرخەو ئەڕژێ بەسەر دڵیانا هێمنی و ئارامی ، ئەیانزانی بروا بەپاشەڕۆژ چرکەی دڵ و نەخۆشی مێشك پەرتەوازە دەکات .

﴿والله بصيرٌ بما يعملون﴾ وە خوا ئاگادارە بەشتێ ئەو کەسانە ئەیکەن و ئەیان بینێ ، وەهیچ شتێکی لێون نابێت ،پاداشت و تۆڵەی هەموو کردەوەکانیان ئەداتەوە لەپاشە ڕۆژدا ئەتوانین بڵێین :ڕستەی ﴿ومن الذين أشركوا﴾ هەتا کۆتایی ئایەتەکە پەیوەندی بەپێشەوە نیەو سەربەخۆیە ،یانی وەتاقمێ لەکەسانێکی ئەو تۆ هەن هاوبەشیان بۆ خوا داناوە باوەڕ بەتۆ ناکەن لەبەر لەخۆبایی بونیان و فیز لێیان ،ئەیشزانن لەدواڕۆژدا تووشی سزای هەتا هەتایی ئەبن بڕواشیان بەڕاستی تۆ هەیە، ئەوتاقمانە زۆریان پێ خۆشە تەمەنیان درێژ بێت هەتا ئەگاتە هەزار ساڵ ،ئەو کەسانە سامانی جیهانیشیان بازۆریش بێت دووریان ناخاتەوە لە مردن و سزای پاشە ڕۆژ ، بێگومان دەبێت هەر بمرن و بەسزای خۆیان بگەن .

وەك لەمەو بەر بەکورتی باسمان کرد خوای گەورە فەرمانی داوە بەپێغەمبەری خۆی بەشیرین ترین گفتو گۆ لەگەڵ دوژمنانی خۆی بدوێ ،بەجۆری کاربکاتە سەر عەقڵ و

بیریان ، ئەمەش بزانین هەموو گفتوگۆی قورئان لەو بابەتەیە ،بێ باوەڕان بـانگ ئـەکات و ئەفەرموێ :بیر لە خۆتان و زەوی و ئاسمان بکەنەوە چۆن درووست کـراون،بـەو کەسـانە ئەفەرموێ کە ئەڵێن عیسا کوڕی خوایە چۆن خۆی و دایکـی خواردەمـەنی ئـەخۆن ؟ڕوو ئەکاتە جوولەکەکان و ئەفەرموێ بیری ئەوە بکەنەوە کـە تـەوراتم بـۆ نـاردن ڕانومـایی و ڕووناکی بۆ ئێوە تێدایـە ،چـۆنم ڕزگـار کـردن لـە چەوسـانەوەی فیرعـەون ؟هـەتا دێ ، هەڕەشەیان لێدەکات بۆ گوێرە کەکەتان پەرست ؟ کێوی تورم بەسەرتانەوە ڕاوەسـتان تـا بڕوا بەتەورات بکەن ،ئێوە چـۆن ئـەبێ کـوڕی خـواو خۆشەویسـتی خوابـن چـۆن ئـەبێ بەهەشت بەتایبەت هەر بۆ ئێوە بێت .فەرمانی پێ ئەدان و ئەی فەرموو ئەگەر ڕاست ئەکەن لەگفتو گۆی خۆتانا داوای مردن بکەن ئەو کەسەی بڕوای وابـێ بەهەشـت هـەر بۆئـەوە داوای مردن دەکات لەخوا،هەتا لەدەسـت جیـهانی پـڕ ئاشـوب ڕزگـار ببێـت و بچێتـە بەهەشت ،ئەگەر لەو فەموودانەی خوای گەورە ورد بینەوە دەبینین خوای گەورە ئەوپەڕی میهربانی بەکار هێناوە لـەگەڵ بەندەکانی خۆی جارێ بەنەرمی ئامۆژگاریان ئەکات و جارێ تر بەتووندی ئێمە ، بێگوومانین کەجوولـەکەکان باوەڕیـان بەپێغەمبـەر نـەهێنا بەڕواڵـەت ، ئەیان ووت ئێمە بڕوا بەپەیامێ نابەین بۆ ئێمەنەهاتبێ ، بەتەنها لەبەر ڕەگەز پەرستیان نـەبوو بەڵکو لەناوەڕۆکدا لەبەر سوودی تایبەتی و مانەوەی سەرۆکایەتیان بـوو ،چونکـە ئـەوان لـەسەر دەسـت بڕیـن و سـود خـواردن و بـەرەڵایی ئـەژیان .پێغەمبـەر﴿ ﷺ﴾ ، ئەوانـەی غەدەغەکردبوون ئیتر چۆن ئەبێت باوەڕی پـێ بـهێنن ،بەڵکـەش لەسـەر ئەوانـە ئەومەیـە: پێغەمبەرەکانی خۆیانیان ئەکووشت هەرلەبەر سوودی تایبەتی خۆیان ،هەرکەسێ بـەوجۆرە بێت گفتوگۆی شیرین کاری تێ ناکا ،بائەوەشمان لەبیر بێت هەربەتەنها ئەوان وانین،بـەڵکو هەرکەسێ ئاواتی وابێ سوودی تایبەتی خۆی بپارێزێ بالەناوچوونی دانیشـتوانی تـر بـێ ، وێنەیان وەك جولەکەکان وایە لەهەموو کات و جێگەیەکدا.

قُلْ
مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ
﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ
إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾
أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

هەموو زانایان کەمانای قورئانی پیرۆزیان کردووە فەرموویانە :هـۆی هاتنـە خـوارەوەی ئەو ئایەتانە ئەمەیە : جوولـەکـەکان بەسـەرۆکایەتی عبـدالله کـوری سـوریا کەیەکێکـە لـە مالومە گەورەکانیان پرسیاریان کرد لە پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ئەو فریشتەیە پەیامت بـۆ دێنێـت چ کەسێکە؟ وەبیستبویان پەیام هاوەر جبرەئیلـە بـەلام بـۆ چەنـە بـازی ئـەوەیان بـەرپا کـرد پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ فەرمووی ئەو فریشتەیە جبرەئیلە ووتیان: دوژمنی ئێمەیە چونکە بـەگرانی و بەجەنگەوە دێتە خوارێ میکائیل بەئاشتی یەوە دێتە خوار ئەگەر میکائیل پەیامی بهێنایە بۆتۆ بڕوامان پێ دەهێنای ئەوان خۆیانیان گێل و شێت کـردووە کینـەو ڕقـی گلاویـان ڕایـانی

ئەکێشا بۆلای ئەو شێتیە ئەگینا بۆ ئەبێت جبریل دوژمنیان بێ ئەو فریشتەیە ،خۆ ئـادەمیزاد نیە هەتا دوژمنیان بێت ،هیچ شتێ بەدەست جیبرەئیل نیەو بەندەی خوایە بێ فـەرمانی خـوا ناکات هەرشتێ خوا بیفەرموێ ئەوشتە بەجێ دێنێ ،بۆیە خوای گەورە بەفورستادەی خـۆی ڕاگەیاند بەجوولەکەکان بڵێ ئەو کەسەی دوژمنـی جیبرەئیلـە بـا بمـرێ بـەچاوی گێـل و کینەی خۆیەوە جبرەئیل قورئان ئەخاتە دڵی تۆ لـەبەری ئەکەیت و لێی تێ ئەگەی فـەرمانی خوا بۆتۆ ئاسان ئەکات ئەو قورانە بەڕاست ئەگێڕێ ئەو پەیامانـە هاتوونەتـە خـوارەوە بـۆ پێغەمبەرە پێشووەکان ڕانومای کەرە بۆ گوومڕایان و مـوژدە دەرە بـە بەهەشـت لـەڕۆژی دوایدا بۆیە خوا ئەفەرموێ:

﴿ قل من كان عدواً لجبريل ﴾ محمد تۆ بڵێ ئەوکەسەی دوژمنی جبریلە بالـەڕقا بمـرێ هیچ بەڵگەیەکی بەدەستەوە نیە ئەو کەسە دوژمنی ئەوبێ بێ باوەڕە .

﴿فإنه نزله على قلبك﴾ دوای بەڕاستی جبرەئیل قورئانی بەسرووشت هێنـاوە بـۆ سـەر دڵی تۆ پارستوویەتی بۆتۆ ، دڵی تۆی والێ کردووە قورئان ببێ بەڕەوشتی تۆ هەتا لـەبـەری بکەی وە هۆگری بیت.

﴿ باذن الله ﴾ بەهۆی دەستور و فـەرمانی خـواو ئاسـان کردنـی ، بـەو ڕستـەیە خـوا هەڕەشە لە جوولەکەکان دەکات لـەسەر دوژمنایەتیان بۆ جـبرەئیبل ، ئـەیکات بـە بەڵگـە بەسەریانەوە هەتا بەڵگەیان نەمێنێت چوونکە جبرەئیل بەفەرمانی خوا قورئـانی هێنـاوە نـەك لەلایەن خۆیەوە .

﴿ مصدقاً لِما بين يديه﴾ ئەو قورئان ڕاسـت گـێڕە بـۆ شـتێ لـەپێش خۆیـەوە هاتۆتـە خوارەوە ڕێك و پێکە لەگەڵ ئەونامانە هاتوونەتە خوارەوە بـۆ پێغەمبـەرانی تـر یـەکێ لـەو نامانە تەوراتە.

﴿وهدى وبشرى للمؤمنين﴾ وە ڕانومای کەرە جبرەئیل بۆلای ئاینی ڕاست مـوژدە دەە بۆ باوەڕداران وەڕایان ئەکێشێ بۆلای ڕێگەی ڕاست و سەرکەوتن مرۆڤی ژیر چـۆن واز

لەوانە دێنێ ، فریشتەیە بەو جۆرە بێت دوژمنایەتی ناکرێ بەڵکو ئەبێ خۆشتان بوێ و سوپاسی کردەوەی بکەن بۆ هاوردنە خوارەوەی ئەو قورئانە کەسوودی هەردوو جیهانی تێدایە .

جوولەکەکان لەمەو بەر بەرواڵەت ئاژاوەیان ئەنایەوە ، ڕوویان پێئەکرد بۆلای پێغەمبەر بەتەنها ئەیان ووت پەیام پێویستە بۆ یەکێ لەجوولەکەکان بێت نەك بۆ گەلی عەرەب کاتێ خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی دەم کووتیان کردن بەبەڵگەی بێ وەڵام ، هیچ یان بۆ نەمایەوەو ، ڕووی ئاژاوەکەیان وەرچەرخان بۆلای جبرەئیل نەك پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ بەڵام لەناوەرۆکدا وەك باسمان کرد ئاژاوەکەیان نە لەبەر پێغەمبەرو نەلەبەر جبرەئیل ، نەلەەر عەرەبایەتی و نەلەبەر جوولەکایەتی بوو بەڵکو هەر لەبەر سوودی تایبەتی خۆیان بوو ،چوونکە کار وباریان بڵاوکردنەوەی داوێن پیسی و ئارەق فرۆشتن و سود خواردن و شاردنەوەی خواردەمەنی پێویست بۆ دانیشتوان ئەوانەیش قەدەغە کرابوون بۆیە دەستیان کرد بەدرو ڕووی درۆو دەلەسەی پرو پوچ ، خۆیانیان ئەشاردەوە بەو فرو فێڵانە.

﴿من كان عدواً لله ﴾ هەرکەسێ دوژمنی خوابێ فەرمانەکانی بەجێ نایەنێ بەو جۆرەی خوا فەرموویەتی گوێڕایەڵی قەدەغە کراوەکان نەبێت و لەپەرستنی خوا دەرچێت .

﴿وملائكته﴾ وەدوژمنی فریشتەکانی خوایش بێ وەبەدرۆ یان بخاتەوە بەو جۆرەی خوا فەرموویەتی کەبێ فەرمانی خوا ناکەن و گوناهیان نەکردووەو نایشی کەن .

﴿ورسله﴾ وە دوژمنی نێردراوەکانی خوا بێت بەدرۆیان بخاتەوە بەدەستی ئەنقەست وەئازاریان بدات .

﴿ وجبريل وميكال ﴾وە دوژمنی جبرەئیل و میکائیل بن ، جوولەکەکان بەگوێرەی سروشتی خۆیان هەروەك جیاوازیان دروست ئەکرد لەنێو پێغەمبەراندا جیاوازیشیان لەنێو فریشتەکان دروست ئەکرد ئەیان ووت ئێمە دۆستی میکائیل ین بەڵام دوژمنی جبرەئیلین . خوای گەورە بۆیە باسی جبرئیل و میکائیلی بەجیاوازی باس کردووە هەرچەندە

فریشتەکان ئەمانیشی ئەگرتەوە هەتا بۆمانی ڕوون بکاتەوە دوژمنایەتی هـەرکامیان بکرێـت دوژمنایـەتی ئـەوی تریشـیانە بـەبێ جیـاوازی دوژمنایـەتی جـبرەئیل دوژمنایـەتی خــواو فریشتەکان و فروستادەکان و میکائیلە.

﴿ فإن اللهَ عدوٌّ للكافِرين﴾ دووایی بەڕاستی خوا دوژمنی بێ باوەڕانـەو سـزایان ئـەدا ئەو کەسانەی دوژمنی جبرەئیل بن یەکێکە لەبێ باوەڕان.

کاتێ عبداللە ی کوڕی سوریا بەپێغەمبەر﴿ﷺ﴾ ی ووت :ئەی محمد تۆ شتێکی وەهـات نەهێناوە ئێمە بیزانین ،ئایەتێکی ڕونت بۆ نەهاتووە هەتا ئێمە دوات بکەوین ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوە،فەرمووی :

﴿ ولقد أنزلنا إليك آياتٍ بيِّناتٍ﴾ وە بەڕاستی ئێمە ناردومانەتە خـوارەوە بـۆلای تـۆ چەندین ئایات و بەڵگەی ڕوون و ئاشکراو بێگومان ، مانـای دەرکـەوتویان هەیـە ،یاسـاو دەستوری ئیسلامیان تێدایە ،بەدرێژی لەهەموو ڕویەکـەوە بـۆ هـەموو کـات و جێگەیـەك کاری ڕەواو نارەوای پێ ئەزانرێ .

﴿وما يكفر بها الا الفاسقون ﴾ وە بێ باوەڕنابێ بەو ئایەتانە مەگــە کەسـانێ لەسـنوور لایان دابێ ،ئەوی تۆ هێناوتە گومان وەرنـاگرێ ، لـەڕووی ئـەو هـەموو بەڵگـە ڕوونانـە جولـەکەکان لەباوەڕ دەرچوون بە باوەڕنەهێنانیان بەپێغەمبەر﴿ﷺ﴾ جێگەی سـەر سـوڕمانە ئەو جولـەکانە لەڕووی هیچ شتێکا دانامێنن و شەرم لەهیچ شتێ ناکــەن ،گوێیـان لـەهیچ پەیمانێ نیە ،ئەو پەیمانە ئەمڕۆ بیدەن بەتۆ بەیانی تێکی ئەدەن وەك خوا فەرمویەتی :

﴿أو كلما عاهدوا عهدا﴾ ئایا ئێوە بێباوەڕ نەبوون بەو بەڵگــە ڕوونانـە ، هـەمووکاتێ ئەوان بەستبێتیان پەیمانێ کەیارمەتی دوژمنانی ئـاین نـەدەن پەشـیمان ئەبوونـەوە وەك خـوا ئەفەرموێ:

﴿ نبذهُ فريقٌ منهم ﴾ تێکیان دا بوو تاقمێ لەوان ئەو پەیمانە ، پەیمانـەکان بریتـی بـوون لەیارمەتی نەدانی بت پەرســتان بـاوەڕ بـە پێغەمبـەر هێنـان ﴿ﷺ﴾ پێغەمبـەرەکانی خۆیـان

نەکوژن . باوەڕیان پێبـهێنن . لـەخوا بترسن ، دوایـی یـاریدەی بـت پەرستانیان ئـەدا ، پێغەمبەریان بەدرۆ دەخستەوە ،پێغەمبـەرەکانی خۆیانیـان کووشـت و بـەدرۆیان خستەوە ،ویستیان عیساو پێغەمبەر بکوژن ، گوێرەکەیان پەرست .

﴿ بل أكثرهم لايؤمنون﴾ بەڵکو زۆربەیان باوەڕناهێنن بەتەورات ،هیچ ئاینێکیان نـەبوو ، تێکدانی پەیمانیان بەگوناه نەئەزانی ، بڕوایان بەخوا نـەهێناو گوێرەکـەیان پەرست ،ئـەو کارانـەی ئـەوان جێگـەی سەرسوڕمان نیـە ،چونکـە خوڕەوشتیانە لەهـەموو کـات و جێگەیە،شەرمیش ناکەن و تەمێ خوار نابن .

بەکورتی تاوانبار ئەتوانێ بەگوێرەی گڵاوی خۆی بڵێ :من لەسـەر ڕەوام ، خراپـەکار ئەتوانێ داوای چاکە بکات بۆخۆی ،بڕو بیانوو بۆ خراپـەو تاوانـەکانیان بسـازێنن ،بـەپڕو پاگەندە بەرگی ڕەوایان بکەنە بەریان ، بەڵام زۆری پێناچـێ ڕسـوا ئـەبن ،بەڵگـەی ڕوون مێشکی خراپیان ئەپژێنێ ،جێگەی هەڵهاتنیان بۆنامێنێ ،هەروەك جوولەکەکان خوا ئابڕوی بردن بەهۆی درۆی خۆیان و داواکاری پروپوچیـان ،بـەهۆی ناردنـە خـوارەوەی پـەیام و دوژمنایەتی جبرئیل ، لـەم سـەردەمەی ئێمـەدا ئـەبینین کاربەدەستانی ڕووی زەوی داوای ژیانێکی ئاشتی خوازانە ئەکەن ،بژین بەیەکەوە بەبێ جەنگ و ئاژاوە ،ئەیانەوێ گیرو گرفتی نێوان خۆیان و دوژمنەکانیان بەکۆبوونەوەو گرتنی کۆڕو گفتوگۆ کردن .بەڵام لەئـەنجامی تاقی کردنەوەیان لەلایەن مرۆڤانی ژیرەوە فێریان کردووین ووت ووێژی جـوان و شـیرین سوودی نیە لەگەڵ ئەو کەسانەدا سوودی تایبەتی خۆیان بوێ و جیاوازیـان لەگـەڵ جگـە لەخۆیان مەبەست بێ بڕواناکرێ سوود پەرستان لەسوودی خۆیان دابـەزن بـەبێ تـرس و بەبێ زۆر.

ژیانی ئاشتی خوازانە پێویستی بەعەقڵی کراوە هەیەو بە ڕەوشتی بەرز هەیە ، ئەوانـە لای مـادە پەرستـان و خوێـن مـژان و داگـیر کـەران دەسـت ناکـەوێ ،چ بەڵگەیـەك هەیـە چاوچنۆکان و زۆر خۆران قنیات بکات ؟ئەبێژرێ هەردوو لایەنی ڕۆژ ئـاواو ڕۆژ هـەڵات

داوای ژیانێکی هێمن و ئاشتیانە ئەکەن بۆخۆیان و لەناو خۆیاندا .کەچی لەهەمان کاتدا خۆیان پڕچەك ئەکەن بەهەموو جۆرە چەکێ ،لەترسی یەکتری خۆیان بەهێز ئەکەن ، بەلای دانیشتوانەوە کەمترین ژیانی ئاشتیانە ئەمەیە پێك بێن بەکردەوە نەك باواتە وتیە ،هەریەکەیان بەبەلگەی ڕاستەوە بەرەو ئەوی تریان برۆن پێیان وابێ هەموو گەلێ خاوەنی مافی خۆیەتی خۆی بۆخۆی کاری خۆی هەلسوڕێنێ ،هیچ گەلێ دەست درێژی بۆگەلێ تر نەکات و مافی زەوت نەکات ،ئەبێ چ کەسێ بێ بەو کارانە هەلسێ ؟بەڕاستی ووتووێژی ئاشتی پەروەری و سەلماندنی مافی یەکتری پێك نایە بەتەواوی بگرە بەکەمو کوڕیش ، هەتا هەموو لایە بڕوا بەماف و ڕاستی نەهێنن ،جێگەی بڕوا نیە ڕانومای بۆلای چاکەو بەهیوای چاکە بی لەکەسێکەوە بڕوای بەجگە لەمافی خۆی نەبێ ،گرنگ نەبێ لای جگە لە سوودی خۆی ،کەواتە ئەبێ بزانرێ بێجگە لەباوەڕو ترسی خوا و بڕوا بەپاشە ڕۆژ و هەست کردن بەسزا و پاداشتی چاکەو خراپە شتێ تر ناتوانێ ببێتە هۆی ژیانێکی ئاشتی خوازانە لەسەر ڕووی ئەم زەویە ،بەبێ لایەن گری بۆ هیچ لایە ئەگەر کەمێ وورد بینەوە بەئاسانی بۆمان ڕوون ئەبێتەوە جگە بەیاسای قورئان ئەو مەبەستانە نایەتە دی.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ
مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

﴿ولما جائهم رسول من عندالله﴾وەکاتێ هات بۆلای جوولەکەکان نێرراوێ لەلایەن خواوە کە محمد ﴿ﷺ﴾ بۆ هەمووئادەمیزاد و جوولەکەکانی سەردەمی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ .

﴿مصدِّقٌ لما معهم﴾ فروستادەیە بەڕاست گێڕ بوبێ بۆ شتێ کەلەگەڵ ئەوان دابوو کەتەوراتە لەهەموو ڕوویەکەوە لەوەی خوایە کەمژدەدەرە بەهاتنی پێغەمبەر﴿ﷺ﴾ بەهەموو شێوازیەوە .

﴿ نبذ فریق من الذین أتوا الکتاب کتاب الله وراءَ ظهورهم﴾ فڕەیان دا تاقمێ لەکەسانێکی ئەوتۆ درابوو بەوان نامەیە کەتەوراتە ، نامەی خوا کەقورئانە خبرەیان ئەدا بە ئەودیوی پشتیانەوە و کاریان پێ نەئەکرد .

﴿ کأنهم لایعلمون﴾ وەك ئەوەی ئەوان بەڕاستی ئەونامەیە بەنامەی خودای نەزانن و خۆیانیان گێل ئەکرد.کەچی زۆر بەباشی ئەیانزانی لەلایەن خواوە هاتووە وە محمد نێرراوی خوایە ، ئەو باسانەی پێشوو ڕابوورن وەنەبێ هەر جورولەکەکان وابن ، بەڵکو گاورەکانیش هەروەکو ئەوان وان،هەردوولایان نامەکانی خوایان گۆڕی ، ئەو شتانەی پەیوەندیان بەهاتنی مژدەدانی هاتنی پێغەمبەرەوە بوویێ گۆڕاوە بگرە هەرمێژەر بەسەرێ فەرموودەی خوا بگۆڕێ بۆ مەبەستی نارەوای خۆیان ،ئیتر رامیاری بێت یان ئابووری و بەرگری و ڕۆشنبیری هەروەك جورولەکەکان و گاورەکان وایە ؛ لەپاشە ڕۆژدا بەرپرسیارن، بەسزاو تۆڵەی خۆیان ئەگەن .

وَٱتَّبَعُواْ مَا تَتۡلُواْ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلۡكِ سُلَيۡمَٰنَۖ وَمَا كَفَرَ
سُلَيۡمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ
ٱلسِّحۡرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلۡمَلَكَيۡنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَۚ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنۡ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحۡنُ فِتۡنَةٞ فَلَا تَكۡفُرۡۖ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنۡهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَزَوۡجِهِۦۚ
وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنۡ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمۡ وَلَا يَنفَعُهُمۡۚ وَلَقَدۡ عَلِمُواْ لَمَنِ ٱشۡتَرَىٰهُ
مَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنۡ خَلَٰقٖۚ وَلَبِئۡسَ مَا شَرَوۡاْ بِهِۦٓ
أَنفُسَهُمۡۚ لَوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

زۆر بەی زانایان لەگەڵ ڕێزم بۆیاندا ئەو ئایەتەیان بەجۆرێ مانا کردووە ناچێتە مێشکەوە بەگوێرەی دەستوری ئیسلام ، هەندێ لەوزانایانە ناوەرۆکی مانای ئەو ئایاتەیان بەستووە بەوەوە کە خەو پێدا کەوتنێکی میغناتیسی و کاری کردۆتە سەر مێشك و هەندێ شت ئەگێڕێتەوە بۆ دانیشتوان .هەندێ تریان لەماناکردنی ئەو ئایەتە دوا گفتو گۆی جوولەکەکان کەوتوون .ئەوانە هەموویان تینویەتی دڵی مرۆڤ ناشکێنن ،بەڵکو لەڕێزی

فریشتەکان کەم ئەکاتەوە لەو پڕو پوچانەوە وەرگیراوە پێی ئەوترێ ئیسرائیلیات جولەکەکان دروستیان کردوون و ڕازاندویانەتەوە و بلاویان کردۆتەوە ،گوایە ئەڵێن فریشتەکان لەناو خۆیاندا کەوتنە وتوویژ و باسی ئادەمیزادیان ئەکرد و ئەیان ووت :بۆچی ئادەمیزاد خواپەرستی زۆر ناکەن و گوناهی زۆرئەکەن ؟خوای گەورە ئەفەرموێ ئەو سروشتەی ئادەمیزادی لێدروست کراوە ئەگەر لەئێوەیشدا بێت ئەوشتانەی ئەوان ئەیکەن ئێوەش ئەیکەن .فریشتەکان وتیان :ئێمە هەرگیز بێ فەرمانی تۆ ناکەین ،خوای گەورە فەرموی کەواتە دوو فریشتە لەنێو خۆتانا هەڵبژێرن ئەیان نێرمە خوارەوە بۆسەر زەوی ،فریشتەکان لەنێو چاکانی خۆیاندا دوو فریشتەیان هەڵبژارد کەناویان (هاروت و ماروت) بون خواناردنی بۆسەر زەوی لەبابل کەشارێکە لەعیراق دا نیشتەجێی کردن بەکورتی دەستیان دایە داوێن پیسی و عارەق خواردنەوە کوشتنی نارەوا بەو بۆنەوە خوای گەورە خەشمی لێگرتن ئەوانیش داوای لێبووردنیان لەخوا کرد لەنێو بیرێکدا سەربەرەو خوار هەڵی واسیون هەتا ڕۆژی دوای ئەوفریشتانە پێیان سپێردراوە جادوو بەئادەمیزاد فێربکەن هەرکەسێ بچوبایە بۆلایان بۆفێربونی جادوو پێیان ئەوت هەتا بێ باوەڕنەبی بەخوا جادووت پێ فێرناکەین هەرکەسێ بێباوەڕی دەربڕیایە جادوویان فێر ئەکرد ئەیان ووت ئێمە بەلای خواین ئێوەمان پێ تاقی دەکاتەوە جادوو فێرمەبن و کاری پێ مەکەن و بێباوەڕ مەبن هەتا وەك ئێمەتان لێنەیەت ئەو چیرۆکە ڕاست نیە هەرچەندە زووربەی زانیان باسیان کردووە چونکە فریشتەکان بەوجۆرەی خوا ڕوونی کردۆتەوە بۆمان بێ فەرمانی خوا ناکەن ئیتر خوای گەورە بەو هەموو میهرەبانیەوە چۆن فریشتە ئەنێرێ ئادەمیزاد فێری جادوو بکەن و لەخوا پەرستی لایان بدەن .

جوولەکەکان دژی پێغەمبەر(ﷺ) هەڵسان و تەوراتیان کرد بەبەڵگەی ڕاستی خۆیان کاتێ دەرکەوت قورئان و تەورات وەك یەك وان لەزۆرترین فرمانیاندا یەك سەرچاوەیان

هەیە هیــچ شــتێکیان بـۆ نەمایـەوە بۆیـە ئاژاوەیـە تریـان سـازکرد هـەڵیان بەسـت ڕووی ئاژاوەکەیان ئەم جارە وەرگێڕا بۆلای سولەیمان پێغەمبەر .

زانایان بەسێ جۆر مانای ئەو ئایەتەیان کردووە :

١-﴿واتبعوا ماتتلوا الشياطين على ملك سليمان ﴾جوولەکەکان فڕێیان دایە دوای پشتیان ئەونامەیە دوای شتێکیش کەوتبوون شەیتانەکانی ئادەمیزاد و جنۆکە ئـەیان خوێنـد بەسـەر دانیشتوانا بۆ بێ باوەڕ کردنیان لـەکاتی پاشایەتی سولـەیماندا هەرلـەبەر ئەوە بـەدرۆ بخەنـەوە پێغەمبەر کەئەیفەرموو سولـەیمان یەکێکە لـەفروستادەکانی خوا بۆیە هەندێ لـــە مالومـەکان ئەیانووت زۆر سەیرە محمد گومانی وایە سولـەیمان پێغەمبەرە کەچی پێغەمبـەر نـەبوە بـەڵکو جادوگەر بووە بەوبۆنەوە باڵندەو بار جنۆکەو جرِوجانەوەر هۆگری بووبوون زمانی ئەوانی ئەزانی ئەی خستنە کار بەهۆی جادوەوە کـەزۆر بەباشـی ئـەیزانی جـادوویش بێباوەڕییـە بەخوا کەواتە جادو گەری بێباوەڕییەسولـەیمان یەکێکە لـــەو بـێ باوەڕانـە خـوای گـەورە بەدرۆی خستنەوە و فەرمووی :

﴿ وما كفـر سـليمان ﴾ وەبـێ باوەڕنـەبووە بـەخوا سـولـەیمان بـەهۆی جادوگەریـەوە ،پێغەمبەرە پاك و خاوێنە لـەجادوگەری دورە کەواتە ئێوە درۆزنن و بوختان دەکەن .

﴿ولكن الشياطين كفروا ﴾ وەبەڵام شەیتانەکان بێبـاوەڕبوون کەجولەکـەکان لــەوانن بەهۆی فێربوونی جــادوو فـێرکردنی بەدانیشــتوان ، هـەندێکیان وازیـان لـەتـەورات هێنـا دەستیان دایە فێربوونی جادوو نوسینەوەیی و ڕێکخستنی و فێرکردنی بەدانیشتوان .

﴿يعلّمون الناس السحر﴾ وەفێری ئەکەن بـەئادەمیزاد جـادوو هـەروەك خۆیـان فـێری بوبون وەئەیان ویست گومڕایان بکەن

﴿وما أنزل على الملكين ببابل هاروت وماروت ﴾ وە نەنێراوەتە خـوارەوە بۆسـەر ئـەو دوو فریشتانە جادوو لـەبابل دا کەناویان هارووت و مارووتە بەهیچ جۆرە جادوێ .

﴿وما یعلمان من أحد﴾ ئەو فریشتانە فێریش ناکەن بـەهیچ کەسـێ چونکـە جادوویـان بۆنەهاتووە بێ فەرمانی خوایش ناکەن هەتا ئادەمیزاد فـێری جـادوو بکـەن و ئامۆژگاریـان بکەن وجادوویان لێ قەدەغە بکەن .

﴿ حتی یقولا إنما نحن فتنةٌ فلا تکفر ﴾ هەتا بڵێن بەو کەسە ئێمە تاقی کردنەوەی خوایـن بۆ ئادەمیزاد و بەلاَین بۆیان کەواتە ئامۆژگاریتان ئەکین فێری جـادوو مـەبن دوایـی تۆبـێ باوەڕبـی بەخوا .

﴿ فیتعلمون منهما مایفرقون به بین المرء وزوجه﴾ دواتریش ئادەمیزاد فـێربن لـەو دوو فریشتانەو شتێ ئەوان جوێ بکەنەوە و بەو شتە نێوان مـێرد و ژنەکـەی ،وەك هـەندێ لـە درۆزن و بێباوەران نوشتەی خۆشەویسـتی ئەنوسـن کـەژنی مـێردار جگـە لەمێردەکـەی خۆشبوێ بەکوردی پێی ئەڵێن چـەورو شـیرینی وەئەوانـە نەنێراوەتـە خـوارەوە بـۆ ئـەو فریشتانە.

﴿وماهم بضارین به من أحد الاّ بإذن الله﴾ وەئەو ئادەمیزادانە زیان لەهیچ کەسێ نادەن بەهۆی جادووەوە مەگەر بەدەستور و فەرمانی خوا .

﴿ویتعلمون مـایضرهم ولاینفعـهم﴾ وەئـادەمیزاد فێرئـەبن شـتێ زیـان لـەوان نـادات وەسودیان پێناگەیەنێ فێربوونی ئەوشتە ئەمڕۆ و دوارۆژیش .

ئەو چیرۆکە جولەکەکان دروستیان کردووەو لەئەفسانەی خۆیانە ،بەبێ ئەوەی ماف و بنچینەی هەبێ ،بۆیە خوای گەورە بەخەشمەوە بـەدرۆیان ئەخاتـەوە و ئەفـەرموێ :نەهاتۆتـە خوارەوە بۆسەر ئەو دوفریشتەیە هیچ شتێك کەواتە ئەو چیرۆکە هـەمووی درۆیـە دەسـت هەڵبەستی جولەکەکانە جگە لەپرو پوچ شتی تر نیە وەك إمـام فخـری رازی ئامـاژەی بـۆ فەرمووە بەبیرو بۆچونی بەندە ماناکردنی ئەو ئایەتە بەوجۆرەی باسکرا لەڕاستی یەوە نزیکە خواش هەموو شتێ ئەزانێ .

زانای بەناوبانگ ئیبن و عەباس و ڕەبیعەو فەزلی کوڕی حەسەن و محمد ی کوڕی جەریری طبري و عبد الله ی کوڕی محمد ی نەسەفی و ئیسماعیلی کوڕی کەسیرو طنطاوی بەوجۆرە مانای ئەو ئایەتانەیان کردووە لەتەفسیرەکانی خۆیاندا خوایان لێ ڕازی بێت .

٢-بەم جۆرەی خوارەوە هەندێ لەزانایانی تر مانای ئەو ئایەتەیان کردووە وەلایان وایە فریشتەکان جادویان بەئادەمیزاد فێر کردووە ئەمەش دەقی ماناکردنەکەیانە {وە جولەکەکان دوای شتێ کوتون کەشەیتانەکان لەکاتی پاشایەتی سولەیمان دا کاریان پێ ئەکرد ئەیان ووت سولەیمان بێ باوەڕ بووە کاری خۆی بەهۆی جادوەوە بەڕێوە بردوە} خوای گەورە فەرمووی (وە سولەیمان بێباوەڕنەبوە و بەلام شەیتانەکان بێباوەربوون و ئادەمیزادیان فێری جادوو ئەکردو فێری شتێکیان کردبوون هاتۆتە خوارەوەبۆ سەر ئەو دوو فریشتانەی بابل بوون ناویان هاروت و ماروت بون ئەوفریشتانە جادوویان فێری هیچ کەسێ نەئەکرد هەتا نەیان ووتایە ئێمەتاقی کردنەوەی ئادەمیزادین دوای تۆ بێ باوەڕ مەبە بەخوا بەفێربوونی جادوو دوای ئێوە فێری شتێ بن بەهۆی ئەوشتە جیابکەنەوە نێوان مێردو ژنەکەی و ئەو جادوگەرانە زیان لەکەس نادەن مەگەر بەدەستوری خوا فێری شتێ ئەبن زیان بەوان ئەگەیەنێت سوودیان پێناگەیەنێ).

﴿ولقد علموا لمن اشتراه ﴾ وەسوێندم بەخوا بەڕاستی جولەکەکان ئەیانزانی ئەوکەسەی جادوو بۆخۆی هەڵبژێرێ و نامەی خوا بگۆڕێتەوە بەجادووی شەیتانەکان کە قەدەغە کراوە لای خوا .

﴿ماله في الاخرة من خلاق﴾ بۆ ئەو کەسەنیە لەپاشەڕۆژدا هیچ بەشێ لەچاکە و ناچێتە بەهەشتەوە چونکە ئەوکاتەی جادووی بۆخۆی هەڵبژارد نرخی بۆخۆی نەهێشت .

بۆئاگاداری :وەنەبێ هەرجوولەکەکان بێ بەش بن لەبەهەشت بەتەنها بەڵکو ئەوکەسانەش دوای پروپوچی وێنەی نوسراوەکانی ﴿ شمس المعارف الکبری ﴾بکەون و فاڵ

بگرنەوە و دەست بخوێننەوە وەك جوولەکەکان وان بێبەش ئـەبن لەچاکـەی دوارۆژ ئـەو دەست برە درۆزنانە ئەگەر بڕوایان بەخۆیان هەیە بۆ فالێ یان نووشتەیە یاجادویە بۆخۆیـان ناکەن گەرماو تۆزی هاوین و سەرماو سۆڵەی زستان هـەڵیان نـەقرچێنێ پـارەو پـوول لـە دانیشتوان وەرنەگرن و نەیان خەڵتێنن بائەمەیشمان لەبیر بێت ئەوکەسـانەی بڕوایـان بـەو شتانە هەیە زۆر بەیان نەخوێندەوارو منالْ و ژنو ساویلکەو بێباوەڕەکانن .

﴿ولبئس ماشروا به أنفسهم لو كانوا يعلمون ﴾ وە خراپ شتێکە ئەو کەسانە خۆیانیـان فرۆشتووە بەو شتە .

ئەگەر ئەوان بزانن بەخراپی ئەوشتە و ئەو کارانەکردویانە،وەك پشتیان کردۆتە تەورات و ، فێربوونی کردنی جادوو هەر مرۆڤێ بەزانینی خۆی کار نـەکا وەك ئـەوان وایـە بگـرە ئەوان لەچاویانا نەزان ترن . ئەگەر بمانەوێت لەسـەر مانـای ئـەو ئایەتـە بڕۆیـن و باسـی ئەفسانەو ئەو پڕو پوچانە بکەین جولەکەکان دروستیان کردوون، کات، ومـاوەی زۆرمـان پێویستە .بەلاَم بەکورتی جگە لەوماناپانە ئێمەنوسیومانە دەستکردن و جێگەی باوەڕنین .

٣-چاکترین ماناو لێکۆڵینەوە بۆئەو ئایەتە کرابێت ،و بچێتـە مێشـکەوە ڕێـك و پێـك بێت لەگەڵ مانای ئیسلام دا ،زمانی دوژمنانی ئاینی پی ببڕێ ،جێگەی واتـەو ویتـە نـەبێت بەپێی بیرو بۆچونی بەندە ئەم مانایە مامۆستا {جواد مغنیه لەتەفسیرەکەیدا لەنامـەی (النـواة فی الحیاة) دانراوی مامۆستای بەرز (العبیدی) مفتی موسلْ ئەفەرموێت (هەرچەندە لـەمانای ئەوئایەتە وورد ئەبوومەوە ماناکـەیم نەئـەزانی ،مانـاکردنی هیـچ زانایـەك تینویـەتی دلـّمـی نەئەشکاند ،بەو جۆرە مانایانە هەریەکەیان دژی ئەوی تریان بوو ،بەجۆرێ مانایان کردبـوو ئەفسانەو پڕو پوچـی جولەکـەکانیان تێکـەڵاو یاسـای بـەرزو پـیرۆزی ئیسـلام کردبـوو، مەبەستی ئایەتەکەم نەئـەزانی بۆیـە وام بینـی خزمـەتی قورئـانی خـوا گرنگـترین پێویسـتی سەرشانم بێت . کەواتە مەبەستی ئایەتکە بـەم مانایـە ی خـوارەوە ڕوون ئەکەمـەوە :کاتـێ دەستەلاَتی سولەیمان پێغەمبەرو پاشایی سولەیمان پەرەیسەند پاشـای، بـابل چـاوی بڕیبـووە

سوریاو فلسطین کەداگیریان بکات کەچی لەجیاتی داگیرکردنیان ترسی زۆری لەسولەیمان پەیدا کرد چاری نەما دوو پیاوی زۆر زاناو بلیمەتی بۆ (بیت المقدس) نارد هەتا بەو زانیاریەی خۆیان ئاژاوەو درۆو دەلەسە بلاو، بکەنەوە بەجۆرێکی ژیرانە هەتا ناکۆکی بلاو بکەنەوە لەنێو جوولەکەکاندا پاشایەتی سولەیمان لەق و لۆق بکەن و لەنرخی سولەیمان کەم بکەنەوە ئەو دوو زانایە چوون بۆ قودس بوون بەجولەکە بەرواڵەت بەفێڵ و فڕ دەستیان دایە پەرستنی خوا وازیان لەڕابواردنی جیهان هێنا بەناوی ئاینەوە خەڵکێکی زۆر لێیان کۆبوونەوە لەنەزان و نەخوێندەواران و نابەڵەدان لە یاسای ئاین کەبەساویلکەیی دوایان کەوتن ئەوانیش ئاواتیان هاتە دی دەستیان کرد بەبلاو کردنەوەی بیرو باوەڕی خراپ ، خستیانە دڵی دانیشتوان ئاژاوە نانەوە بۆسولەیمان ئەیان ووت سوولەیمان باوەڕی بەخوانیەو جادوگەرە ئەودوو زانایە بەرواڵەت وەك فریشتە وابوون بەلام لەناوەرۆك دا وەك شەیتان بوون ئەو شتانەی ئەوان ئەیان کرد وەك جادوو وابوو بۆ خەڵتاندنی ئادەمیزاد زۆر جاران بیستومانە بەمرۆڤی چاك ئەبێژرێ فریشتەیە بەمرۆڤی خراپ ئەڵێن شەیتانە }.

هەروەها مامۆستای پایە بەرزو بەرێز العبیدی لەسەر فەرموودەکەی ئەڕوات هەتا ئەفەرموێ:مێژوو بۆمانی گێڕاوەتەوە(بخت النصر) ی پادشای بابل پاش سولەیمان فەلەستینی داگیر کرد (بیت المقدس) ی ڕووخان چوونی ئەو دووپیاوە زانایە کارێکی زۆر گەورەو گرنگی ڕەخساندبوو بۆ ئەوداگیرکردنە ڕێگەو شوێنی بۆساز کردبوو ، کەواتە ڕاناوی ﴿واتبعوا﴾ ئەگەڕێتەوە بۆلای جولەکەکانی مەدینە ،کەلە پێش ئەو ئایەتەوە (٦٢) ئایەت یەك لەدوای یەك لەسەر جولەکەکانی مەدینە هاتۆتە خوارەوە لەدوایش دا ئەگەر لە مانای ئەو ئایەتە وورد بینەوە کە پەیوەندی بەسوولەیمانەوە هەیە زۆر بەووردی لەسەر مانای

﴿ علی ملك ﴾ ڕاوەستین و بۆی داچین بەو هەموو ماناو بەڵگانەوە چوار دەوریان داوە ئەوت بۆئەزانرێ جولەکەکانی مەدینە دەستیان دابوە گێرەشێوێنی و درۆو دەلەسە بۆ پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ پروپاگەندەی تریان بلاو ئەکردەوە لەدژی پێغەمبەر﴿ ﷺ ﴾ هەروەك

جولەکەکانی پێشوو یاریدەی ئەو دووزانا نێراوەی بـابل یـان دا بۆڕوخـاندن و نەهێشـتنی دەستەڵاتی سولەیمان لەمەو پاش مانای ئەو ئایەتە ئەکەین بەو جۆرەی مامۆستای پایـە بـەرز العبیدی موفتی موسڵ کردویێتی ئەفەرموێ :

﴿واتبعوا ماتتلوا الشیاطین ﴾ وە جوەکانی سـەردەمی پێغەمبـەر دوای شـتێ کـەوتبون شەیتانەکان ئەیان خوێند ، هەندێ لەو شەیتانانە بوون ئەو دوو مرۆڤـە زانایانـەی بـابل کـە خۆیان دەرئەخست بە دەرخستنی پیرۆز، ئەوان لە ناوەرۆکا شەیتان بـوون و بـێ بـاوەڕ و دژی توانا و پاشایەتی سولەیمان بوون لە سەردەمی پاشایەتی ئەوا، وەك خودا دەفەرموێت:

﴿ علی‌ملك سلیمان ﴾ یانێ بەڕاستی جولەکەکانی مەدینە فێڵ و درۆیان بەکار دەهێنـا لە دژی پێغەمبەر ﴿ ﷺ﴾ هەروەك پێشـووکانیان لە جولەکـە بـەکاریان ئـەهێنا لـە دژی سولەیمان لە کاتی پاشایەتی سـولەیماندا، ئـەیان ووت سـولەیمان بـێ بـاوەڕە بـە خـودا و جادووگەرە.

﴿ و ماکفر سلیمان و لکن الشـیاطین کفـروا﴾ وە سـولەیمان بـێ بـاوەڕ نەبوەبـەڵکو شەیتانەکان بێ باوەڕ بوون، ئەو شتانەی لە دژی سولەیمان دروسـتیان کـرد بـۆ، ئەیاندایـە پاڵی سولەیمان، هەموویان درۆ بوون، دەستکردی درۆینەی خۆیان بوو.

﴿ یعلمـون النـاس السـحرَ و مـا أنـزل علـی الملکـین ببــابل هــروتَ وَمَـروتَ ﴾ ئادەمیزادیان فێری جادوو شتی پوچ و درۆینەیان ئەکردن و، نەنێراوەتە خوارەوە بـۆ سـەر ئەو دوو پیاوە زانایانە لە بابلدا کە بە ڕواڵەت خۆیانیان دەرئەخست بە وێنەی فریشتە لـــە پیرۆزی و پاکیداهیچ شتی فێریان کرابێ لەلایەن خواوە . هاتنـە خـوارەوە لێرەدابـە مانـا سروش نییە لەلایەن خوداوە بەڵکو بە مانا فرێدانی شتێکە بخرێتە نێو دڵەوە.

﴿و ما یعلمان من احد حتی یقولا إنَّما نَحنُ فِتنة فلا تکفـر ﴾ ئـەو دوو پیـاوە بـە نـاو فریشتانە ئەیان ووت. بە درۆ و بە دووڕوویی، فێری هیچ کەسێ ناکەین جادوو هەتا نەیان ووتایە: بەڕاستی ئێمە تاقیکردنەوەی خواین، دووایی تۆ بێ باوەڕ بە بــە فـێربوونی جـادو،

هەروەك درۆزنانی دەست بڕی مرۆڤی ئەم سەردەمە دەست دەکەن بە نوسینی نووشـتەی خۆشەویستی و لیّ بێزان بڕوایان وایە راستە و کاری خۆی دەکا و ئەڵێن بەو کەسە فـێری دەست بڕینیان ئەکەن: تۆ خۆت بپارێزە لەوە کە نوشتە بنوسی بۆ جیا بوونـەوەی مـێرد و ژنی راستی، یا بۆ خۆشەویستی ژنیّ بۆ جگەی مـێردی خـۆی ، بـۆ ئـەوە ئـادەمیزاد بخەنـە گومانەوە کە بەڕاستی زانیاری ئەوان خواییە، پیشەکەیان گیانیە ئەوان نیاز پاکن، هـەر وەك هەموو دەست بـڕ و مفتـە خۆرەکـان و نوشـتە نوسـە درۆزنـەکان و فـاڵ چییـەکانی ئـەم سەردەمە، خۆیان بە خواپەرست نیشان ئەدەن بە ساویلکەکان.

وە دەستیان ئەبڕن و نامەیان بۆ ئەگرنەوە، نوشـتەی دڵداریـان وئاڵۆزیـان بـۆ ئەنوسـن برایارانی موسڵمان: دەستم داوێنتان خۆتانیان لێی بپارێزن و سامانی خۆتانیان مەدەنیّ.

﴿ فيتعلمون منهما ما يفرقون به بين المرء و زوجه ﴾ دووایی ئادەمیزاد فێر ئەبوون لەو دوو زانایانە کە خۆیانیان وەك فریشتە دەرئەخست شتیّ ئەوان جیـا بونـەوەی مـێرد و ژن لەیەك جویّ بکەنەوە بە هۆی ئەو شتەی، وایان ئەژمارد ئەو جیابوونەوە ئەبیّ ، پڕ بەپێـستی خۆی وەك ئادەمیزادی درۆزن دەست ئەکەن بە نووسینی نامەی خۆشەویستی و ، ئـاڵۆزی بە گوێرەی گومانی خۆ کاریگەرە.

بە کورتی ئەو ئایەتە ئاماژە بۆ ئەوە ئەکا کە بەڕاستی بەڵگەنیـە لەسـەر دابـین کردنـی کاریگەری جادو یا ناکاریگەری; چونکە ڕستەی پێشـوی فـەرمودەی خـوا فـەرماندانێکی بێگومان نییە بۆ دابین بوونی جیابوونەوەی نێوان مێردو ژن لـە هـەموو ڕوێکـەوە، بـەڵکو ماناکەی ئەوەیە فێری شتیّ ئەبن دانراوە لەبەر جیابوونەوەی ژن و مێرد لە یـەکتری، ئـەوە ناگەیەنیّ جیابوونەوەکە ئەبیّ.

﴿ و ماهم بضارين به من أحد إلاّ باذن الله ﴾ وە ئەو کەسانە توانای ئەوەیان نییـە زیـان بدەن لـە هیچ کەسیّ مەگەر بە دەسـتور و فـەرمانی خـوا ، نوشـتە و فـاڵ و خوێندنـەوەی

دەست درۆ یە زیان گەیاندن و سود بەخشی پـەیدا ناکـەن، ئەگـەر توشـی زیـان بـبن بـە ڕێکەوتە و هۆی دەرەوەی بۆ ڕخساوە.

﴿ و یتعلمون ما یضرهم و لا ینفعهم ﴾ وە فیری شتێ ئەبن زیان بە خۆیـان ئەگەیـەنێ و سودیان پێ نابەخشێ کوتومت درۆیە.

﴿ و لقد علموا لمن اشتراه ماله في الآخرة من خلاق ﴾ وە بە ڕراسـتی ئـەوان ئـەزانن کەسێ جادوو درۆ بۆ خۆی هـەڵبژێری لـە ڕۆژی دواییـدا لای خـوا هیـچ بەشـێکی لـە چاکەدانییە.

﴿ و لبئس ما شروا به انفسهم ﴾ وە خراپ شتێکە خۆیانیان بەو شتە فرۆشتووە، شـتی خراپ و پەستیان هەڵبژاردووە بۆ خۆیان (لو کانو یعلمون) ئەگەر بە خراپی خۆیان بزانن.

فەرمودە زانانی پایە بەرز مامۆست (العبیدی) کۆتایی پێ هات، هەموو شێ هـەر خـوا ئەزانێ، خوا لـە ئێمە و لـە مامۆستا (العبیدی) و هەموو زانایانی موسڵمان خۆشبێ.

بۆ زانین: (الـسحر) یانێ جادوو، مانای چ شتێکە؟ جـادوو شـتێکی ناسـك و نهێنییـە ئادەمیزاد بەکاری ئەهێنێ لەسەر پەت و گوریـس و دار بـۆ دەرخسـتنی کـاری نـاڕەوا و پڕوپوچ و بۆش لـە شـێوەی ڕاسـتیدا، قورئـانی پـرۆز لـە زۆر جێگـەدا باسـی جـادووی کردووە، بە تایبەتی لە باسی موسـا و فیرعـەوندا، جـادوو لـە بـیرو بـاوەڕ و کەلـەپوری ناڕەوای گەلانە لە کۆنەوە.

هەموو کاتێ جێگە بۆ گیانی نادیـاری مـرۆڤ فـراوان کرابـێ، لـە کاروبـاری نـهێنی کۆڵابنەوە، بە بێ فروستادەکانی خودا، دەرگای فراوانیش بۆ جاددوو قڕوفێل کراوەتەوە ، زانایانی ئایینی ئیسلام لەسـەر جـادوو نووسـیویانە، وەك ئیبنـو خـەلدوون لـە پێشـەکی مێژوەکەیدا، وە ئیبنو نەدیم لە فیهروستا، فەرموویانە: جـادوو وا ئـەبێ خـاوەنی سـودە و وایش ئەبێ خاوەنی زیانە ئادەمیزاد سودی لێ وەردەگرن، هەروەك توشی زیان ئـەبن پێـی،

بەڵام یاسانووسەکانی ئیسلام و دەستوور دانەرەکانیان لە ڕوی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەرەوە بە گشتی فەرمانیانداوە بە قەدەەکردنی جادوو.

بە جۆرێکی کورت ئەکرێ بەم بەشانە خوارەوە، هەرچەندە بەشەکانیان زۆرە:

١-جادوو ماری ئەژدیها و دووپشك گرەکان و دەستەڵاتیان بەسەریانا و ڕام کردنیان، ئەو جادووە بەکار هێنراوە لە ڕۆژهەلاتا بە درێژایی ساڵ هەر لە کۆنەوە، ئێستایش ڕۆژئاواییەکان بەکاری ئەهێنن بۆ ڕابواردن و کات کوشتن، یا بۆ دوورخستنەوەی جرو جانەوەری خشۆك لە ئادەمیزاد و ئاژەڵ مارگرەکانی هیندوستان توانیویانە زاڵ بن بەسەر (کۆبرا)دا کە خراپترین ماری ژەهراویە، ڕامی دەکەن بە هۆی لێدانی زۆرنایەکی تایبەتی، هەروەها توانراوە هەموو مارێکی ژەهراوی بگیرێ بە هۆی جۆرە هاتوچۆی تایبەتی بە شتێکی ڕوناکی دەر لە ڕوی مارەکەدا، هەتا ڕامی دەکەن، هەندێ جار مارەکان دگانیان دەرئەهێنن، هەتا پێیانەوە نەدا، ئەو جۆرە جادووە لە پێشوەکانەوە بۆ ئەمانەی ئێستا ماوەتەوە، هەندێ جاریش مار بەیاری کردن لە گەڵیا ڕام ئەبێ هەتا ماوەیە.

٢- جادوی مرۆڤە بەهێزەکان و پروپاگندە چییەکان بە هۆی چاویانەوە تەماشای ئادەمیزادیان بکردایە توشی زیانیان ئەکردن، وایان دانابوو بیرکردنەوە مرۆڤ لە هەندێ ڕوداودا بە خۆشی و یا بە ناخۆشی کار ئەکاتە سەر مرۆڤ، وەك بیرکدنەوە لە خەفەت و خۆشی و ئارام و ترس و دڵداری کار ئەکاتە سەر مرۆڤ بۆ توشبوونی خەفەت و خۆشی و ئارامی و ترس و پەرستشی دڵدارەکەی. کەواتە دروستە گیانێکی بەهێز و نهێنی لە کەسێکەوە کە وازی لە کاری ئاسایی و ئارەزوی جیهانی هێنابێ بە جۆرێکی ژیرانەی فڕ و فێلبازی کار بکاتە سەر جگەی خۆی و هەڵیان سوڕێنێ بە گوێرەی ویستی خۆی، ئەو جۆرە کارانە لە کەسانێ ئەوەشێنەوە جادووگەرن و مێشکی ئادەمیزاد تێك ئەدەن، هەندێ جاریش ئەڵێن: ئێمە مرۆڤی خواین و بە ناوی گەورەی خواۆ جنۆکە ڕام ئەکەین و مل کەچمان ئەبن، مرۆڤی ساویلکە ترسیان لێی پەیدا ئەبێ و بڕوایان پێ ئەکەن کاری

نارەوایان پێ ئەکەن و دەستیان ئەبڕن، پـارە و پولیـان لێـی ئەکێشـێتەوە، خۆیانیـان لێـی ئەگۆڕن بە هۆی جۆرە بەرگێکەوە، ریشی تایبەتی و میکیـاج و دیکـۆری شـیاو ئارایشـتی دەست کرد بۆ خەڵەتاندنی مرۆڤی ساویلکە ئـەو کەسـانە ئەبنـە جێگـەی خـەشمی خـوای گەورە.

٣-جادوی کلدانییەکان لە کۆنەوە، کە ئەوانە ئەستێرە پەرست بوون، گومانیان وابـو ئەسـتێرە سـەرچاوی نەگبـەتی و بـەختیارین، لـە جادووەکانیانـا بخـور دەیـان ئەسـوتان و دووکەڵیان ئەکرد، جۆرە پۆشاکێکیان ئەپۆشا بە گومانی خۆیان شیاوبووایە لەگەڵ ڕەنگـی ئەستێرەکان، بەو بۆنەوە کاری نائاساییان ئەکرد.

تێبینی: جادووگەر ئەو شتەی نیشانی ئەدا بە ڕواڵەتە و بە فـێربوونی هـەندێ کـارە بـە هۆی پەلەکردنی دەستی، لـە نـاوەڕۆکدا درۆیـە و ئـەو شـتە وانییـە، بـەڵام موعجـیزەی پێغەمبەران و کەراماتی دۆستانی خوا ئەوەی بە ڕوواڵەت نیشان ئەدرێ لـە ناوەڕۆکیشـدا ئەو شتەیە.

٤- جادوی ئەو کەسانەی داوای یارمەتی ئەکەن لە گیان لەبـەری سـەر زەوی، وەك جنۆکە ئەو جۆرە جادووە بەهێزترین جۆری جادووە، بۆ پروپاگـەندە چییـەکان و بـۆش و پوچ پەرستان لەم سەردەمەی ئێمەدا باوی هەر ماوە.

٥- جادووی ئـەو کەسـانە، چـەندین کەرەسـەی هـاتوچۆ پێکـراو لەیـەك ئـەدەن بـە شێوەیەکی ئەندازیارانە و هونەری سەرسوڕێنەر لە زانستی کیمیادا، وەك ئاگری فسفۆر لە نێو ئاودا نیشان بە ئادەمیزاد ئەدەن، وایان پیشان ئـەدەن ئـاگر لـە ئـاودا بـەکار ئـەهێنن و ناکوژێتەوە، ئەوریشمی بەردی چڵکن لەسەر ئاگر دائەنێن و ناسوتێ و خاوێنیش ئەبێتەوە، بەو بۆنەوە ساویلکەکان ئەخەڵەتێنن، ئەو شتاە بە هۆیهێزێکی نـهێنی هـەر بـۆ ئـەوان ڕام دەبن.

٦- جادووی هاتووچۆکەرانی دڵ پیس لە نێو ئادەمیزادا، بە هەڵبەستنی کاری ناڕەوا و دەستکرد بۆ تێکدانی نێوانیان بە جۆرێکی نهێنی و زۆڵانە، هەتا ئاژاوە دروست ئەبێ لە نێوانیانا وە دەست ئەکەن بە کوشتن و لێدانی یەکتری، بە بێ هۆی زانراو، بە خۆیان نازانن وا ئەزانن هەریەکەیان خۆیان لەسەر ڕەوان، لە ئەنجامدا بە دەیان کوژراو و سەرشکاویان لێ پەیدا ئەبێ، بە هەزاران دۆست ئەبن بە دوژمنی یەکتری.

جادوو جۆری زۆرە ناتوانین هەموویان باس بکەین ، مرۆڤی ژیر و ئایین پەروەر و ئاگادار لە یاسای قورئان و فورمودەی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ بە ئاسانی ئەتوانن خۆیانیان لێی بپاریزن، هەندێ تر لە جادوگەر هەن ئەوانە زیانیان لە هەمووان زۆرترە، کەسانێ هەن نوشتە ئەنووسن و هەندێ لە قورئانی پیرۆز بە خوێن ئەنوسنەوە لە خوێنی گیانداری کە لە کەسانی ساویلکە داوای ئەکەن و سەری ئەبڕن، بە گومانی خۆیان لە ڕێگەی خوادا بەکاری ئەهێنن و بخۆریش ئەسوتێنن، زۆر سەیرە زۆربەی ئەو کەسانە نوێژ و ڕۆژ و فەرمانی خوا بەجێ نایەرن، بە گومانی پیسی خۆیان بەو نوشتەیەوە بە یاریدانی جنۆکەکان دەردەداران و فێداریان چاك ئەکەنەوە، زۆربەی ئەو کەسانە ئەچنە لای ئەو دەست بڕانە بریتین لە ژن و نەخوێنەوار و بێ باوەڕان بە ئایین، ئەو کەسانە هەموویان بە جادووگەران و نوشتە بۆ نووسراوان بێ باوەڕانەوە ئیسلام لەوانەوە دوورە .

بۆ زانین: فەرمانی ئایینی ئیسلام بە بێ جیاوازی لە هەموو کۆمەڵ و خاوەن بیریان بە گوێرەی دەرهێنانی بیرەکەیان لە قورئان و فەرموودەی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ بەم جۆرەی خوارەوەیە: بە لای پێشەوا ئەبی حەنیفەو پێشەوایان مالیك و ئەحمەد جادوو بێ باوەڕیەو جادووگەرە بە موسڵمان دانانرێ، هەندێ لە زانایانی سەر بە ئەبوحەنیفە ئەڵێن: ئەگەر فێری جادوو بێ بۆ ئەوە خۆی بپارێزی لە جادووگەران و ئەنجامی جادووەکەیان و خۆیانی لێی دورخاتەوە بە فێربوونی بێ باوەڕ نابێ، بەلای هەموویانەوە کەسێ بڕوای وابێ جادوو لە خۆ یا دروستە یا سود بەخشە بە بێ باوەڕ دائەنرێ.

پێشەوا شافعی ئەفورموێ: ئەگـەر کەسـێ فـێری جـادوو بـو داوای لێ ئـەکرێ : ئـەو جادووەی خۆیمان بۆ ڕوون بکەرەوە، ئەگەر بێباوەڕی تێدا بوو، وەك ئـەوەی ئەسـتێرەکان ئەتوانن هەموو شێ بکەن، یا کاری ناڕەوا بەڕەوا دابنێت، ئەگەر ئاوا بوو ئەو کەسە بە بێ باوەڕ دائەنرێ، ئەگەر وانەبوو بەبێ باوەڕ دانانرێ، مەگەر بلێ: فێربوونی جادوو دروستە، جادووگەر بە جادووەکـەی مرۆڤـی کوشـت ئەکوژرێتـەوە، ئـەوەی جێگـەی بـاوەڕ بـێ جادووگەر پەشیمان بوونەووەی لێ وەرئەگیرێ.

نوشتە ئەگەر ئەخوێنرایەوە و ماناەی ئەزانرا و، بـۆ کـارێکی ڕەوا نوسـرابوو دروستە، هەرچەندە واچاکە نوشتە نەنوسرێ، چەنکە نـە پێغەمبـەر ﴿ﷺ﴾، وە نـەهاوڕێکانی نـەیان نوسیوە و، فەرمانیان نەداوە، بەڵام بە دڵ پاڕانەوە بۆ دەردەداران و داواکەران دروستە، و لەو جۆرەیە کە ئەگێڕرێتەوە لە هەندێ هاوەڵـەکانی پێغەمبـەر ﴿ﷺ﴾ کـە چـەندین سـەر مەڕیان لـە مرۆڤێ وەرگرت کە دووپشك پێوەدا بوو بۆ ڕزگاربوونی لە ئـازار و نەخۆشـی ڕوداوەکەیان بردە خزمەت پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ فەرموی: دروستە، ئەویش بە پاڕانەوە بو نـەك بە نووسین، ئەگەر مانای نوشتەکە نەئـەزانرا، یـا نەئەخوێنرایـەوە، یـا بـۆ کـارێکی نـاڕەوا نوسرابوو، وەك چەورو شیرینی بۆ جوتبوونـی دوو کەسـی لـەیـەك قەدەغـەکراو، ئـەوەیان دروسـت نیـەە، بڕواپـێ بوونـی بێباوەڕییـە، پەشـیمان بوونـەوەی لێـی وەرئـەگیرێ وەك جادووگەر.

بەستنی ژن و پیاو لـە یەکتری، فوکردن بە گرێدا بۆ ئەو مەبەستە، یا بـۆ هـەر مەبەسـێ بێ، بنچینەی ڕاستی نییە بەڕاست دانانرێ، هەروەك گومان بردن بـۆ جـوت کردنـی دوو کەسی لـە یەك قەدەغە، وە یا پچڕانی مێرد و ژن، ڕاکێشانی فریشـتە و جنۆکـە بـۆ کـاری نهێنی و چاککردنەوەی فێدار، ئەوانە هەموویان قەدەغەن، بە دروست زانینیان بێ باوەڕییە.

بەڵام پاڕانەوە لـە خوا بۆ ڕزگار کردنـی نەخۆشـان و دەردەداران، بـۆ ئـەو کەسـانەی توشی کاری نالـەبار بوون، ئەوانە هەموویان ڕاستن و خاوەن بەڵگەن، بە تایبەتی پاڕانـەوەی

مرۆڤ بۆ خۆی لە خوای گەورە، بۆ کاری ڕەوا و نەهێشتنی هـەموو ڕوداوێ هـەلگرتنی گرانیێ، بۆ ئاسانکردنی کاروباری، ئەوانە هەموویان ڕاستن، وەك خـوا ئەفـەرموێ: (فـاني قريـب اجيـب دعـوة الداعي اذا دعـان) بـە ڕاسـتی مـن نزیکـم لێتانـەوە، مـن وەڵامـی داواکاریی داواکەران ئەدەمەوە، هەر وەك خوێندنی قورئان و فوکردن بە دەستا لـە کـاتی خوێندنی هەندێ ئایەتا دروستە و خاوەنی بەڵگەیە.

پاش ئەوەی خوای گەورە خراپەی جولـەکەکانی ژمارد و بە درۆ و دەلـەسەیان لـە دژی یێغەمبەر ڕون کردەوە فەرمووی: بێباوەڕی و لاساری ناگاتە فریاتان، ئەفەرموێ:

وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟
وَٱتَّقَوْا۟ لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ خَيْرٌ ۖ لَّوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ
﴿١٠٣﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقُولُوا۟ رَٰعِنَا وَقُولُوا۟
ٱنظُرْنَا وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَلِلْكَـٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾
مَّا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ وَلَا ٱلْمُشْرِكِينَ
أَن يُنَزَّلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

﴿ و لو انهم امنوا ﴾ وە بەڕاستی ئەگەر جولەکەکان باوەڕیان بهێنایە بە قورئان و پێغەمبەر، بەو جۆرەی تەورات فەرمانی پێدابون لە خۆشیدا ئەبون و بە خۆشی ئەژیان و ئەحەسانەوە.

﴿ واتقوا ﴾ وە خۆیانیان لە جادووگەری بپارێزاییە، وازیان لە تەورات نەهێنایە، دوای جادووگەران نەکەوتنایە و بێ باوەڕ نەبوایە بە جادوکردنیان بۆ تێکدانی نێوان ژن و مێرد.

﴿ لمثوبة من عند الله خیر﴾ بە ڕاستی پاداشتێ لە لایەنی خوا چاکترە لە هەموو شتێ، چونکە بەردەوامە پاداشتی خودا.

﴿ لو كانوا یعلمون ﴾ ئەگەر ئەوان بیزانن و باوەڕیان بەو پاداشتە ببوایە، بەڵام نەیانزانی و بڕوایان پێ نەکرد ، یانێ ئەگەر بڕوایان بهێنایەو ، خۆیانیان بپاریزایە پاداشتیان ئەدرایەوە لە لای خوا کەچاکتر بو لەوەی خۆیانیان پێ فرشت، بە پایە و پلەی بەرز ئەگەیشتن، ئەو ئایەتە ئەو کەسانە ئەگرێتەوە فێری جادوو ئەبوون لەو فریشتانە بە ڕواڵەت فریشتە بوون. ئەوانەیش ئەگرێتە دووای ئەو پڕو پوچانە کەوتبوون کە شەیتانەکان ئەیان گێڕایەوە لە کاتی پاشایەتی سولەیمان، وازیان لە تەورات هێنابوو، دووای فڕو فێڵی ئەوان کەوتبوون.

کاتێ پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ موسڵمانانی فێری یاساو فەرمانی خوا ئەکرد، ئەیان ووت بە پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ (راعنا) یانێ چاوەڕووانی ئێمە بکە و لەسەر خۆبە لەگەڵمان لە کاتی فێرکردنمان هەتا لێی تێبگەین جولەکەکان کە ئەوەیان بیست، بە هەلیان زانی ئەو ووشەیە بەکار بێنن بۆ گاڵتە پێ کردن بە پێغەمبەر وە پێ بکەن، زۆر جاران ڕویان ئەکردە پیچغەمبەر و ئەیان ووت: (راعینا) ئەو ووشەیە بە زمانی عیبری یانی نەفام، مەبەستیان ئەوە بو نەفامی بدەنە پاڵ پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ سەعدی کوڕی عوبادە ئەو وشەیە بە زۆری لە جولەکەکانەوە ئەبیست، لە مەبەستەکەیان تێگەیشت، بە جولەکەکانی ووت: ئەی هووژمنانی خوا : یاخوا نەعلەتی خواتان لێ‌بێ، سوێند بەو کەسەی منی بە دەستە لە هەر

کەسێکتان ئەو ڕستەیە ببیسم و بلێن: بە پێغەمبەر ئەدەم لە گەردنتان، جولەکەکان ووتیان: ئەی بۆ ئێوە خۆتان ئەیلێن: بۆیە خوای گەورە وتنی ئەو ڕستەیەی قەدەغە کرد لە موسڵمانان فەرموی: لە جیاتی (راعنا) بلێن: (أنظرنا) هەتا ئەو تاوانجە دوور بخرێتەوە، بۆیە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە. فەرمووی:

﴿ یا ایها الذین امنوا﴾ ئەی کەسانێکی ئەوتۆ باوەڕتان هێناوە بە پێغەمبەر و بە قورئان.

﴿ لا تقولوا راعنا﴾ ئێوە مەڵێن لە کاتی کفوگۆ کردنتان لەگەڵ پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ (راعنا) واتە چاودێریمان بکە، نەك بەو ڕستەیەی ڕێگە بۆ تاوانجی جولەکەکان بکرێتەوە.

﴿ و قولوا انظرنا﴾ وە ئێوە بلێن: تۆ تەماشای ئێمە بکە و لەسەر خۆ بە لەگەڵمان، هەتا ڕزگارتان بێ لە تاوانجی جولەکەکان، ڕستەی (راعنا) وە (انظرنا) لە زمانی عەرەبیدا مانایان یەکە، بەڵام بە ڕستەی (انظرنا) جولەکەکان دەم کوت ئەبن و بۆیان جوت نابێ ئەو هەڵوێستە نارەوایە بەکاربهێنن.

﴿ واسمعوا ﴾ وە ئێوە گوێ بگرن و فەرمودەی خوا بە باشی وەربگرن و بە جێی بێنن و مەڵێن : (راعنا) هەتا سەر نەکێشێ بۆ لای جنێودان بە پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ڕێزی پێغەمبەر بگرن و شیرینترین ووشەی بۆ بەکار بهێنن، چاکترین مانای بۆ هەڵبژێرن.

﴿ و للکافرین عذاب الیم ﴾ وە بۆ بێباوەڕان هەیە سزای ئازاردەر لە پاشاڕۆژدا. بە تایبەتی بۆ ئەو جولەکانە لاقریتان بە پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ ئەکرد.

بۆ ئاگاداری: یەکەمین بانگکردن لەم سورەتەدا بۆ هەموو ئادەمیزاد بۆ لای ئاینی ئیسلام و پەرستنی خوا، فەرموی: (یاایها الناس اعبدوا ربکم الذي خلقکم) ئەی ئادەمیزاد ئێوە بپەرستن پەروەردەکەری ئەو تۆی خۆتان ئێوەی دروست کردووە.

دوو هەمین بانگ بۆ کوڕانی ئیسرائیل بو کە گەورەترین هۆزبون، گاورەکانیش لەوانبوون، فەرمووی بەوان بیریانی خستەوە لە چەوسانەوە ڕزگاری کردن، چاکەی

زۆری لەگەڵ کردن، فەرموی: (یـا بـني اسـرائیل اذکـروا نعمـتي علیکـم) ئـەی کوڕانـی ئیسرائیل بیری من بکەنەوە بە بەخشینم بە ئێوە و ڕازاندم بەسەرتانا چاکەی خۆم.

سێهەمین بانگ بۆ ئۆمەتی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾ کە لـەم ئایەتەدا بانگیان و ئەفەرموێ: (یاأیها الذین امنوا لا تقولـوا راعنـا) بـەو ئایەتـە بانگیـان ئـەکا و موسـڵمانان فـێری دەسـتوری ئیسلامیان ئەکا، فێری چۆنیەتی موسڵمان بونیان و باوەڕ هێنانیان ئەکا.

ئەو سێ بانگ کردنە بەو جۆرە شتێکی سروشتی و ئاساییە ، ڕێـك و پێکـە بـۆ بـانگ کردنیئادەمیزاد ، ئەبێ هەروایشبێ ، یەکەمین جـار بـۆ ئـادەمیزاد دووهـەم جـار بـۆ ئـەو کەسانەی باوەڕیان هێناوە بەزیندووبونەوە بانگ بکرێن و بیریان بخاتەوە ئەو چاکەو ڕێـزەی خوا لەگەڵیانی کردووە ، سێهەم جار بانگی ئەوانە بکرێدوایی باوەڕیان هێناوە دەسـتوری خوایان پێ فێربکرێ ، ئەوانەیش کەبە و جۆرە دارڕژاون لەخۆش خوانیەکانی قورئانی پیرۆز کە لە سەرەوە بۆ خوارەوە دەست پێ بکرێ .

لەو ئایەتەوە (٢) دوو فەرمانی گەورەمان بۆ دەرئەهێنرێ ، پێویستە بەجێیان بهێنین :

١- خۆمان بپارێزین لەتاوانج گرتنە ئادەمیزاد بەئاشکرا و بەنهێنی و بەهەر شێوەیە بێ ، مەگەر سودێکی پێویستی ئایینی پاڵمان پێوە بنێ بۆ ئـەو توانجـە ، بۆیـە پێغەمـەر ﴿ ﷺ ﴾ فەرموی : موسوڵمان ئەوەیە موسوڵمانان لەدەسـت و لـەزمانی ڕزگـار و حەسـاوە بـن و لەزیانیان نەترسن وتاوانجی قەدەغەیان نەگرنە خۆیان و ناموسیان .

٢- پێویستە هەموو ڕێگەیە ببەستین لەواتەووتەی نارەوای وا مەترسی لێ بکـرێ ، بـەو هۆیەوە تووشی شتێکی قەدەغە لێکـراو بـین ، بۆیـە خـوای گـەورە ئەفـەرموێ لەئایـەتی (١٠٨) سەدوهەشت لەسـورەتی ئەلئـەنعامدا ﴿ وَلا تَسـبوا الذیـن یَدْعـونَ مِنْ دُون الله فَیَسبوا الله عدواً بِغَیرِ عِلمٍ ﴾ ئێوە جنێو مەدەن بەو کەسانەی ئەوتۆ جگەی خوا ئەپەرستن ، توانج بگرنە خوداکانیان ، دوایی ئەوان جنێو بدەن بەخوا بەستەم و دوژمنانە بەبێ زانـین و دانش ، هەموو ڕێگەیە بگیرێ لەوانە لەلای گـۆڕی پێغەمـەران و پیـاو چاکانیـاندا نوێـژو

خواپەرستی ئەکەن . نـەوەك ڕۆژێ لـەڕۆژان سـەر بکێشـێ بـۆلای پەرسـتنیان و گـەڕان بەدەوریانا ، دارو بەردەکەی ماچی بکەن ، پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ ئەفـەرموێ : { إشتد غضب الله على قومٍ اتخذوا قبور أنبيائهم وصالحهم مساجد } توند و سەختە خـەشمی خـوا لەسـەر کۆمەڵێ گۆڕی پێغەمـەرەکانیان و پیـاو چاکـەکانیان بکـەن بەمزگەوتـەکان بـۆ پەرسـتنی لەناویانا . پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێ { اللهم لا تجعل قـبري وثنـا يعبـد }ئـەی خوایـە تـۆ گۆڕی من مەکە بە بت بپەرسترێ .

هەندێ لەجولەکەکان دۆستایەتی و خۆشەویستی خۆیانیان دەرئەبڕی بـۆ موسـوڵمانان ئەوانیش بڕوایان پێ ئەکردن ، وایان ئەزانی ڕاست ئەکەن و چاکە ئەمانیان ئەوێ ، خـوای گەورە نهێنی پیسی دڵیانی دەربڕی ، درۆکانیانی دەرخست کە خۆیانیان پێوە ئـەنوان کـە ڕق و کینە تێکەڵاوی دڵیان بووە ئەفەرموێ :

﴿ مايَوَدُّ الَّذينَ كفروا مِنْ اَهلِ الكِتابِ وَلا المشـركين ﴾ پێیـان خـۆش نیـە کەسـانێکی ئەوتۆ باوەڕیان نەهێناوە لەخاوەن نامـەکان لەجولەکـە وگـاوور ، پێیـان خـۆش نیـە ئـەو کەسانەی هاوبەشی بۆ خودا ئەنێن .

﴿ أنْ يَنزل عِلَيكُم من خير من ربكم ﴾ کـە بنێردرێتـە خـوارەوە بەسـەر ئێـوەدا هیـچ چاکەیە لەلایەن پەروەردەکەری خۆتانەوە ، ئەیانـەوێ ئێـوە تووشـی چاکـە نـەبن ، پێیـان ناخۆشە پەیامی خوا بۆ ئێوە بێتە خوارەوە ، ئەو ئایەتە بەڵگەی ڕونە لەسەر ئـەوەی خـوای گەورە قەدەغەی کردوە کە موسوڵمانان بڕوا بەدوژمنی خۆیان بکەن ، گوێیان لێ نەگرن ، ئامۆژگاریان لێ وەرنەگرن ، هەر شـتێ ئـەوان بیلێـن فڕوفێڵـە شـتێکی سەرسـوڕێنەر نیـە جوولەکە و گاور و بت پەرست دووڕوەکان و دوژمنانی ئاینمان لایان ناخۆشبێ قورئـان بێتە خوارەوە بۆ پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ ، بەتایبەتی لەلایەن خوای گەورەوە ڕێـزی لێ بگـیرێ و ڕێزبدا بەموسوڵمانان و ڕانمویان بکا . هەروەك خوێن مژان و و داگیرکەرانی ئەم سەردەمە

پێیان ناخۆشە گەلانی ژێردەستەیان بەرەو پێش کەوتن بڕۆن و ڕزگاریان ببێ و فێری زانین و زانست وپیشەسازی بن .

﴿والله یختص برحمته من یشاء﴾ وە خوا جوێ ئەکاتەوە بۆ پێغەمەرایێتی خۆی هەرکەسێ ئارەزۆی هەبێ، هەڵی ئەبژێرێ و ئەیکا بە پێغەمەر و قورئانی بۆ ئەنێرێ، ئەو کەسەیش موحەممەدە. جگەی خوا مافی ئەوەی‌نیە سروەش بەنێرێ بۆ کەسێ خۆی ئارەزۆی هەبێ.

﴿والله ذو الفضل العظیم﴾ وە خوا خاوەنی گەورەیی و ڕێز و چاکە کردنە، هەرکەسێ خۆی هەڵی بژێرێ و ئەیکابە پێغەمەر، هەرکەسێ نەکا بە پێغەمەر لەبەر ئەوە نی‌یە بێ دەسەڵاتە بەڵکو ئەوەی خوا ئەیزانێ کەسی تر نایزانێ.

جولەکەکان گومانیان وابو پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ فەرمان ئەدا بەهاوەڵەکانی بەفەرمانێ کەچی لە دووایدا قەدەغەی ئەکا و فەرمانیان پێ ئەدا بەدژی فەرمانی پێشو، ئەمڕۆ شتێ ئەڵێ وە بەیانی لێ‌ی پەشیمان ئەبێتەوە. کەواتە قورئان خۆی دروستی ئەکا، بۆیە هەندێکی بە پێچەوانەی هەندێ تریەتی، خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردەخوارەوە، فەرموی:

مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

﴿ماننسخ من آیة﴾ ئەگەر ئێمە بگۆڕین فەرمان و مەبەستی ئایەتێ لە ئایەتەکانی قورئان لەبەر بەرژەوەندی و سودی موسڵمانان.

﴿أو ننسها﴾ یان ماناو مەبەستی ئایەتێ لەبیری موسڵمانان ببینەوە و واز لە ناوەڕۆکەکەی بهێنن، یا واز لە ناردنە خوارەوەی ئایەتێ بهێنین بۆلای کاتێکی تر.

﴿نأت بخیر منها﴾ ئێمە ئەهێنین ئایەتێ تر چاکتر بێ لەوەی پێشو، ئاسانتر بێ لەسەر ئێوە، سود و پاداشتی زۆرترە بۆ ئێوە، واتە هەمویان چاکن. بەڵام سود و پاداشتی یەکێکیان چاکترە.

﴿أو مثلها﴾ یا ئەهێنین وێنەی ئەو ئایەتە لە سود و پاداشتا، بەڵام پێغەمەر و موسڵمانان وایان پێ چاکە بگۆڕرێ وەك گۆڕینی ڕووانگەی نوێژ لەکاتی کردنی نوێژ لە بەیتولموقەدەسەوە بۆلای بەیتولحەرام لەمەکە. یانێ خوای گەورە فەرمانێ ئەکا بەدەستور بۆ موسڵمانان بۆ ماوەیەکە زۆر پێویستیان بەو فەرمانە هەیە، لەدواییدا موسڵمانان پێویستیان بەو فەرمانانە نامێنێ خوای گەورە ئەی گۆڕێ بۆیان بۆ کارێ تر لەبەر بەرژەوەندی موسڵمانان ، هەروەك پزیشکێ وای بەچاك ئەزانێ کە نەخۆشی بۆ ماوەیە گۆشت نەخوا، وایشی بەچاك ئەزانێ بیروبۆچونی خۆی بەو نەخۆشە نەڵێ و ماوەی قەدەغە کردنی خواردنی بۆ دیاری ئەکا، پاش ڕۆیشتنی حەفتەیە قەدەغەکردنەکەی لەسەر هەڵئەگرێ هەردوو لایان لەبەرژەوەندی نەخۆشەکەیە، ئەمانەی خوارەوە چەند نمونەیەکن بۆ گۆڕینی فەرمانی ئایەتێ بۆلای فەرمانێ ئایەتێ تر لە بەرژەوەندی ئاتدەمیزاد:

١-خوا پێویستی کرد بۆ شەو نوێژ لەسەر باوەڕداران مەگەر کەمێ لەشەو نەبێ، خوای گەورە ئەو فەرمانەی گۆڕی بۆلای سونەت بۆ ئاسان کردنی سەرشانیان و لابردنی قورسایی لەسەریان، بەبێ دیاری کردنی ماوە بۆیان، وە شەو نوێژ بکەن بە گوێرەی توانای خۆیان.

٢- پێویست کردنی (٣) سێ ڕۆژ ڕۆژو گرتن لە هەمو مانگیا خوای گورە گۆڕی بە ڕۆژو گرتنی مانگی ڕەمەزان سەرانسەر لەبەر زۆری پاداشتی ڕۆژوی ڕەمەزان، هەرچەندە گرانترە. گۆڕینی فەرمانی خوا بۆ فەرمانێ تر وەنەبێ هەر بۆ ئۆمەتی پێغەمەری ئیسلام

بوبێ. بەڵکو لە ئاینی پێغەمەرە پێشوەکانیشا هەبوە، وەك دروستبونی مارەکردنی خوشك بۆ برا لەسەردەمی یاسای ئادەمدا، قەدەغەکردنی لەیاسای پێغەمبەرەکانی تردا. هەروەها فەرماندانی موسا بە کوشتنی گوێرەکە پەرستان، لەدوایدا ئەو فەرمانە گوڕرا بە نەکوشتنیان. فەرماندانی بە ئیبراهیم بە سەربڕینی کوڕەکەی، دووایی قەدەغەکرا.

بائەمەیشمان لەبیربێ (النخ) یانێ گۆڕینی پەرستنێ بۆ جۆرەپەرستنێ تر، گۆڕینی فەرمانێ بۆ فەرمانێ تر لەبەر بەرژەوەندی و سودی ئادەمیزادە، بەگوێرەی کات و پێویست میهرەبانی خوایە بۆ بەندەکانی... بە پێچەوانەی (البداء) یانێ خوا بڕیاری کردنی شتێ ئەداو کەچی واز لەکردنی ئەهێنێ، ئەو جۆرە کارە ناڕەوایە پێویستە نەدرێتە پاڵ خوای گەورە، جگە لە سەر شۆڕی و ڕوو ڕەشی هیچ شتێ تر بۆ جولەکەکان و شاگردەکانیان نامێنێتەوە.

گۆڕینی فەرمانی خوا لای زۆربەی موسڵمانان دروستە بە گوێرەی ئەقڵ، لەقورئاندا بیستراوە، نمونەی هەیە، بە پێچەوانەی جولەکەکان ئەڵێن: بە هیچ جۆرێ دروست نیە، بەلای ئەبو موسلیمی ئەسفەهانیەوە گۆڕین لە قورئاندا نیە، هەرچەندە دروستە.

بۆ ئاگاداری: مامۆستا موستەفا مەراغی لە تەفسیرەکەی خۆیا لە مامۆستاکەیەوە ئیبن و عەبدە ئەگێڕێتەوە، ووشەی (آية) لەو ئایەتەدا موعجزەی پێغەمبەرانە، وەمانای ئەم ئایەتە بەم جۆرە ئەکا: (خوای گەورە موعجزەیە ئەبەخشێبە پێغەمبەرێ لە پێغەمەران، لە پاشا ئەو موعجیزەیە لەو پێغەمەرە ئەسەنێتەوە و ئەیدا بە پێغەمەرێ تر) ئەو مانا هەرچەندە لە ناوەڕۆکا ڕاستە. بەڵام دارڕشتنی ئایەتە کە پاڵی پێوە ئەنێ و بەڕاستی ناژمێرێ، ئەوەی جێگەی باوەڕبێ لە فەرمودەی هەمو هاوڕێکانی پێغەمەرەوە زۆربەی زانایانی تر، بەتایبەت ئیبنو عەباس و ئیبنو مەسعود فەرمویانە (النسخ) یانێ گۆڕینی فەرمانی ئایەتێ بۆ ئایەتێ تر هەیە، مامۆستا جەساس لە (أحكام القرآن)دا ئەفەرموێ: ئەو کەسانەی ئەڵێن: گۆڕین لە دەستوری پێغەمبەردا نیە، دورن لە ڕێنمویانی وەرگرتن، بەر لەوان کەسی تر نەی ووتوە،

بەڵکو پێشوەکانمان لە زانایانی ئاینی دەست بەدەست لە یەکترەوە وەریان گرتوە، هەتا گەیاندویانە بە ئێمە، هەمویان فەرمویانە: گۆڕین هەیە. وە ئەو کەسانەی ئەڵێن: گۆڕین لە دەستوری قورئاندا نیە، هەرچەندە گومان لە ئاین پەروەری هەندێکیان نیە و خاوەنی زانیارین لە زانستی (بەلاغە و زماندا) بەڵام خاوەنی زانیاری نین لە فیقە و بنچینەی ئوسولی فیقەدا.

خوای گەورە لەو ئایەتەدا ئەفەرموێ: ئێمە ئایەتێ ئەگۆڕین، نافەرموێ: ئێمە هەمو قورئان ئەگۆڕین، چونکە دوای قورئان شتێ تر نیە جێگەی قورئان بگرێتەوە، بە قورئان فەرمانی ئایەتێ ئەگۆڕێ و هەندێ لە یاسای نامەکانی پێشویش ئەگۆڕێ... مەبەست لە گۆڕینی ئایەتێکی قورئان مانەوەی ووشەکانی و مانەوەی خوێندنەوەی، لەگەڵ وازهێنان لەفەرمانەکەی، کاری پێ کراوە کاتێ لە کاتەکان.

گۆڕین لە قورئاندا لەوانەیە بەش بکرێ بۆلای (٣) سێ بەش:

١- ئەوەیە کە خوێندنەوەکەی و فەرماندانەکەی بگۆڕێ بەجۆرێ ووشەکانی و فەرماندانەکەی بشۆڕێتەوە.

٢- ئەوەیە خوێندنەوەکەی بگۆڕێ بەڵام فەرمان پێدانەکەی بمێنێتەوە، یانێ ووشەکانی لابرێن، فەرماندانەکەی بەردەوامبێ.

٣- ئەوەیە فەرمان پێدانەکەی بگۆڕێ نەك خوێندنەوەکەی، یانێ هەر لە قورئاندا ئەخوێنرێتەوە، دووای ئەوە هەندێ یجار کاری پێ کراوە فەرماندانەکەی.

بەشی یەکەم و دووهەم نەبوون..بەشی سێهەمیان دروستە و هەیشە ، بەبیر و بۆچونی زۆرتر لە موسڵمان و زۆربەی زانایان کەمانای قورئانیان کردوە. ناوەڕۆکی ئەو ئایەتەیش ئاماژەی بۆ ئەکا.. گومان لەمەدا نیە دروستە گۆڕانی فەرمانی ئایەتێکی قورئان بە ئایەتی تر، فەرمودەی پێغەمەر بەفەرمانی قورئان ئەگۆڕێ، وەك پێویست بونی ڕۆژی (١٠) دەهەمی مانگی موحەرەم بە ڕۆژوی مانگی ڕەمەزان. زانایان لە گۆڕینی فەرماندانی قورئان

بەفەرمودەی پێغەمبەر بیریان جیاوازە، ئیبنو عەتیبە زانای بلیمەتی سەردەمی خۆی و شافیعی ئەڵێن: دروست نیە، هەندێ لە زانایان ئەڵێن: فەرماندانی قورئـان بـە سـونەتی موتەواتـەر ئەگۆڕێ، ڕێزم بۆیان ئەو فەرمودەیە ناچێتە دڵەوە. گۆڕان کـاری زۆر لـە نێـوان زانایـاندا ئاڵوگۆڕکراوە لە بارەی ئەو گۆڕان کاریە لە زانیاری ئوسوڵی فیقەدا.

﴿ ألم تعلم أنّ الله على كل شيء قديـر﴾ ئایـا تـۆ نـازانی خـوا بەسـەر هـەموو شـتێکا توای‌نای زۆری هەیە. خوای گەورە بەو ئایەتـە بـە گوێـرەی ڕوواڵـەت ڕوی پـێ کـردوە بـۆلای پێغەمـەر، مەبەستیشـی ئـەو موسـڵمانانەیە کەتەنگـەتاو کرابـون بـە هـۆی تـاوانی جولـەکەکان و هەندێ لەچەنەبازان، ئەیان ووت: گۆڕانی فەرمانی قورئان درۆیـەو ڕاسـت نیە. خوای گەورە بە پێغەمەری فەرمو: گۆڕان دروستە و خوا دەسەڵاتی بەسەر هەمو شتێکا هەیە و هەمو شتێ ئەکا، فەرمانی ئایەتێ بە ئایەتێ تر ئەگۆڕێ لەبەر بەرژەوەندی و سـودی بەندەکانی خۆی بەگوێرە کات و پێویستیان.

﴿ألم تعلم أن الله له ملك السّماوات والأرض﴾ ئایا تۆ نـازانی بەڕاسـتی بـۆ خـوا هەیـە خاوەنێتی و پاشایەتی ئاسمانەکان و زەوی و هەڵیان ئەسـوڕێنێ بـەگوێرەی ویسـتی خـۆی، هەمو فەرماندانێکی بەدەستە، بەگوێرەی ویستی خۆی فەرمانێ بۆلای فەرمانێ تر ئـەگۆڕێ، یاوەك خۆی ئەی هێڵێتەوە بەبێ گۆڕان. ئەو ئایەتە لەگەڵ پێغەمەریەتی و مەبەسـتیش هـەمو موسڵمانانە، جۆرە هەڕەشەیە دەر ئەکەوێ بە ووشەی (ألم تعلم).

﴿ومالكم من دون الله من ولّي ولا نصير﴾ وە بۆ ئێوە نیە لە جگەی خوا هیچ دۆست و هیچ یاریدەرێ. کەواتە ئەی باوەڕداران: گوێتان لە تاوانجی هیچ کەس نەبێ کـە باوەڕیـان بەگۆڕانی فەرمودەکانی خوا نیە بەفەرمانێ تری، خوا توانای بەسـەر هـەموتانا هەیـە. هیـچ بونەوەرێ ناتوانێ زیانتان لێ بدا، هەتا خوا پشتیوان و یارمەتی دەرتان بێ.

بەکورتی گۆڕانکاری لە فەرمانەکانی خوادا هەیە کە مەبەستی ئایەتێکی قورئان بە ئایەتی تر بگۆڕن بەبێ گومان. هیچ شتێ نیە ڕێگەی پێ بگرێ، بە گوێرەی ئەقڵ و دەستور ئـایین

ڕاست ڕەوایە، مەگەر لای ئەو بێ باوەڕانە پـلار و تـاوانج فـرێ ئـەدەن بـۆ موسـڵمانان، وەخوای گەورە هەمو شتێ ئەزانێ.

هەندێ لە موسڵمانان پرسیاریان لە پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ کە باسی هـەندێ شـتیان بـۆ بکـا، بەتایبەتی درێژەدان بەباسی گۆڕانی فەرمانەکانی قورئان کە سودی ئەوان لـەو پرسـیارانەدا نەبو. خوای گەورە ئەو پرسیارانەی لێ قەدەغە کردن، فەرموی: ئەو جۆرە پرسیارانە واز لێ بهێنن، هەتا نەبنە هۆی گرانبونی فەرمانی خوا لـەسەرتان، هەرپرسیار کردن بو، بو بـەهۆی گرانکردنی فەرمانی خوا بەسەر جولەکەکانەوە. کەواتە هەر فەرمان و کـارێ لای خـواوە هات بەجێی بهێنن جابۆیە خوا پێیانی فەرموو:

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا۟ رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَٱعْفُوا۟ وَٱصْفَحُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

﴿أم تريدون أن تسألوا رسولكم﴾ ئایا ئێوەی موسڵمان چ شتێکتان ئەوێ کە ئێوە پرسیار بکەن لە نێراوی خۆتان، بەو پلەو پایە بەرزەوە هەیەتی، ئەوەی خۆتان ئەتانەوێ داوای ئەکەن، بڕواتان بەو فەرمانە نیە ئێوە لەسەری ئەڕۆن، پاش ئەوەی خوا بە ئێوەی فەرمو: گوێ لە پروپاگەندەی ئەو کەسانە مەگرن باوەڕیان بە فەرمانەکانی خوا نیە کەلەو فەرمانانەیە گۆڕینی فەرمانی قورئان، وەپێشیانی فەرموو: چ شتێکتان ئەوێ لە پێغەمەر بەو هەموو بەڵگە بێگومانانەوە هێناویێتی، ئێوە پرسیاری وا ئەکەن زۆر ناقۆڵایە و دروست نیە، مرۆڤ وائەبێ گومان پەیدا ئەکا لە کارێکا.. پرسیاری بۆ ئەکا، کە بەڵگەی بەدەست کەوێ ئەو گومانەی نەمێنێ، ئەگەر بەرێك و پێکی پرسیار بکا جێگەی خۆیەتی. بەلام ئەگەر بڵێ: ئەو کێوەم بۆ بکەیە زێڕ. یا ئەو بیابانەم بۆ بکەنە باخ چیمەن و گوڵ بەبێ ئاو، ئەو پرسیارە بیانوگرتنە و لەخۆ بایی بونە، نارەوایە و چاکەی لێ ی ناوەشێتەوە، کەوابو ئەی باوەڕداران ئێوەیش بێ گوێ مەبن و پرسیاری ڕەوا و سود بەخش بکەن خوا لە هەمو کارێکا چاکەی ئێوە و جگەی ئێوە هەڵئەبژێرێ و ئەتانداتێ.

﴿كما سئل موسى من قبل﴾ هەروەك پرسیار ئەکرا لە موسا لەلایەن تاقمەکانیەوە لە پێش پێغەمەرەوە، پرسیاری وایان ئەکرد لە موسا لە ئەقڵەوە دوربو ئەیان ووت: خوایێکمان بۆ دروست بکە، خوامان پیشاندە بە چاوی خۆمان تەماشای بکەین. چەندین پرسیاری تر، بەو بۆنەوە وایان لێهات بێ باوەڕبون، ئێوەی موسڵمان شایستەی ئەو جۆرە پرسیارانەتان نیە.

﴿ومن يتبدل الكفر بالأيمان﴾ وە هەرکەسێك باوەڕهێنان بگۆڕێتەوە بە بێ باوەڕی، بێ باوەڕی بۆ خۆی هەڵبژێرێ و واز لە باوەڕهێنان بهێنێ و واز لەو ئایەتانە بهێنێ کە بەگوێرەی پێویست هاتونەتە خوارە و لەگۆڕینی فەرمانی ئایەتێ بەفەرمانێ تر، پرسیاری بێ سودی زۆر بکا.

﴿فقد ضلّ سواء السّبيل﴾ دووای بەڕاستی ئەو کەسە وونی کردووە ناوەڕاستی ڕێگەکە بەرەو بەختیاری ئەی برد ، ئەو کەسەی لە ئاستی ڕاستی و باوەڕدا ڕاوەستێ و بیەدێ بەچاکی تێ بگا و پرسیاری بۆ بکا بەجۆرێکی شیاو ئەو کەسە باوەڕداری ڕاستە، ئەو کەسە بەفیز و بەبیانو گرتن و بەلوتەلاو بۆ لاقرتێ پرسیار بکا و شتی واداوا بکا لە ئەقڵەوە دوربێ، بێ باوەڕ و توشی تۆڵە ئەبێ لە هەردوو جیهاندا.

جولەکەکان بە هاوڕێکانی پێغەمەریان ووت لە پاش جەنگی ئوحود: ئەگەر لەسەر ڕاستی بونایە لەو جەنگەدا نە ئەشکان و نە ئەکوژران، کەواتە ئێوە بگەڕێنەوە بۆلای ئاینی ئێمە، ئێمە ڕانمویتان ئەکەین، خوای گەورە پیسایی دڵی ڕەشیانی ڕون کردەوە، بە موسڵمانانی فەرمو:

﴿ ودَّ كثير مِن أهلِ الكتاب ﴾ وە پێیان خۆشە زۆر کەس لەتاقمی خاوەن نامەکان وەك فەنحاسی کوڕی عازورا ، زیدی کوڕی قەیس هەندێ تریان ئاواتیان ئەمەیە :

﴿لو يرودونكم من بعد إمانكم كفاراً﴾ کە ئەوان ئێوە بگێڕنەوە لە دووای باوەڕ هێنانتان بەخوا و بەپێغەمەر و بەئاینی ئیسلام بەبێ باوەڕان بە ئاینی ئیسلام. هەمو ئادەمیزادێ وای پێ خۆشە هەمو کەسێ لەسەر بیروباوەڕی ئەو بێ، بۆیە یەکێ لە فەیلەسوفەکان ئەڵێ: بەختیارترین ڕۆژ لای من ئەوەیە بینیم یەکێ لەگەڵ بیروباوەڕمایە، بۆیە جولەکەکانیش هەمو کۆششی خۆیان ئەخستە کارەوە بۆ سەر لێ شێواندنی موسڵمانان و گەڕانەوەیان بۆلای ئاینە پێشوە خراپەکانیان، لەبەر هیچ شتێ نەبو جگە لە حەسودی و یاخی بونیان، ئەیان توانی باوەڕبهێنن، ئەیانزانی ئاینی ئیسلام ڕاستە. بەڵام ترسیان لە نەمانی بازاڕ و قازانجیانبو، بۆ فرۆشتنی ئارەق و قومارکردن، سازدانی جێگەی کاری خراپ و دانانی ژنانی داوێن پیس لە ناویانا بۆ بڵاو کردنەوەی بەرەڵایی.

جولەکەکان تێشکاندنی موسڵمانەکانیان بەهەل زانی لە ڕۆژی ئوحودا، بەکاریان هێنا بۆ پلارگرتنە پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ لاوە موسڵمانەکانیان ئەبردە ماڵی خۆیانەوە، ئارەقیان

دەرخوارد ئەدان لەو کاتەدا ئارەق قەدەغە نەکرابو، کچە جوانەکانی خۆیانیان نیشان ئەدان. هەروەك ئەم سەردەمە ئەوان و خزمەتکارەکانیان ئەبینرێ خاوەنی ئەوکردەوە پیسەن، نەوەستان گومان بەموسڵمانان پەیدا ئەکەن لەبارەی قورئان و ئاینی پیرۆزی ئیسلام و پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ ، پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ هەستی بەو فروفێڵە گلاوەیان کرد، لەموسڵمانانی قەدەغە کرد چونە ماڵیان بۆ ڕابواردن، هەڕەشەی زۆری خوای دەربڕی بۆ ئەو کەسانە ئارەق بخۆنەوە و قومار بکەن و گۆشتی بەراز بخۆن، پاش ئەوەی موسڵمانان هامەشۆی ماڵە جولەکەکانیان واز لێ هێنا، وەوازیان لە باڕ و گازینۆ و خراپەکانیان هێنا. هەروەها ئەمڕۆش شاگردەکانیان بەو جۆرە کارە ناڕەوایانە هەڵئەسن و وەجاخیان کوێرنەکردوەتەوە. پاش هەڕەشەی پێغەمەر و وازهێنانی موسڵمانان لە هامەشۆیان، دڵی پیسیان هاتە کوڵ لە حەسودیا.

﴿حسداً من عند أنفسهم﴾ لەبەر ئەو دڵ پیسیە لەلایەن دەرونی خۆیانەوە، لەبەر ئەو پلەو پایە بەرزە درابو بە پێغەمەر و بەموسڵمانان، ئەیانزانی قازانج و سود خواردنیان لەکیس چوە.

﴿من بعد ماتبين لهم الحق﴾ لەدووای ڕون بونەوە بۆیان ڕاستی ئاینی ئیسلام، موحەمەد ئاین و گفت وگۆکانی ڕاستە بەهۆی بەڵگەی ئاشکراوە، ڕەنگ وشێوەی لەتەوراتا نوسراوە. بەکورتی جولەکەکان هەوڵی زۆریاندا بۆ گەڕانەوەی موسڵمانان بۆلای بێ باوەڕی و گومڕایی، ئەیشیان زانی ئاینی ئیسلام ڕاستە، هاوبەش دانان بۆ خوا و باوەڕنەکردن بە پێغەمەر بۆش و پوچە.

بۆ ئاگاداری: لەو کردەوە خراپانەدا هەر جولەکەکان وانین. بەڵکو زۆربەی ئادەمیزاد بڕوای بە ڕاستی نیە و بەرەنگکاری ئەکرێ لەبەر ئەوەی دژی بەرژەوەندی ئەوان و داگیرکەران و خوێن مژان و ستەم کارانە.. بابزانرێ حەسودی دوو جۆرە: یەکەمیان ئەمەیە ئاواتە خواز بێ ئەو چاکەیە خوادا یوێتی بە کەسێ تر بەمیهرەبانی خۆی لە ناوبچێ،

ئەم بەشەیان قەدەغەیە لای خوای گەورە، خوا و پێغەمەر بە خراپی باسیان کردوە، وەك لەو ئایەتەدا و ئایەتی تردا باسی کراوە، بە خراپترین کردەوە ناسراوە، پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێ: حەسودی هەمو چاکەیە ئەخوا وەك ئاگر درەخت ئەخوا، حەسودی گەورەترین هۆیە بۆ پەیدا بونی ئاژاوە و ناکۆکی و کوشتن و برین و تالان و چەوساوەی گەلان..

دووهەمیان ئەمەیە: خوا چاکەی بەخشیوە بەکەسێ بە میهرەبانی خۆی، ئەو کەسە ڕەوشتی لەگەڵ قورئاندایە، لە خوا پەرستی و فێربونی زانیاری ناوەستێ، وەیا سامانی زۆری هەیە، بەم دەدست و بەو دەست لەبەر خۆشنودی خوا ئەیبەخشێ، تۆیش ئاوات ئەخوازێ وەك ئەو کەسە وابێ و سامانی وات هەبێ، نەك بۆ ئەوە سامانی ئەو نەمێنێ، ئەو بەشەیان زۆر پەسەندە و پێی ئەوترێ (غبتە) پێغەمەر ئەفەرموێ: حەسودی هەرلەو شتانەدا ڕەوایە.

﴿فاعفوا واصفحوا﴾ دووایی ئێوە ئێستا وازیان لێ بێنن و بەرەنگاریان مەکەن و سزایان مەدەن و لە نەزانینیان ببورن، هەمو کارێ بەستراوە بە کاتی خۆیەوە.

﴿حتی یأتي الله بأمره﴾ هەتا خوا فەرمانی خۆی ئەهێنێ و سزایان ئەدا و تەمێیان ئەکا و ئێوە سەرئەخا بەسەریانا. موسڵمانان وازیان لێ هێنان هەتا خوا فەرمانی پێدان بێ باوەڕان پاك بکەنەوە. فەرموی: ﴿قاتلوا الّذین لایؤمنون بالله والیوم الآخر﴾ ئێوە باوەڕدار جەنگ بکەن لەگەڵ کەسانێکی ئەوتۆ باوەڕ بەخوا ناهێنن و باوەڕ بە ڕۆژی دوایی ناهێنن بێ باوەڕی و بێ ئاینی، داوێن پیسی و بێ شێل کردنی کاری ڕەوا و پەسەند، گێرە شێوێنی و ستەم کردن لە هەژاران ئەوانە هەمویان ئەبینرێن لە ژیاندا، هەمویان یەك هۆیان هەیە: ئەویش بریتیە لە سەرپێچی کردن لە ڕاستی و خواناسی. ئادەمیزاد ئەگەر دادپەروەر بونایە بە بەختیاری ئەژیان و ئەحەسانەوە. بەڕاستی فەرمودەی خوا کە ئەفەرموێ: ﴿فماذا بعد الحقّ إلاّ الضّلال﴾ نیە لە دووای ڕاستی جگەی گومڕایی، بەڵگەی ڕاستە بۆ ئەو مەبەستەی ئێمە. بێگومان مافی ڕەوا بەبێ پشتیوان و یارمەتی پەیدا نابێ، ئەگەر بیشبن زۆر کەمن،

ئەگەر مافی ڕەوا و ڕاستی و دادپەروەری زۆریان ببوایە بە وێنەی کاری بۆش و پوچ ئادەمیزاد بە خۆشی و برایەتی ئەژیان لە نێو ئاسایش و بێ ئازاریدا، بگرە بێ گومان ئەگەر هەمو کەسێ مافی خۆی وەرگرتایە و چاوی نەبڕیایەتە مافی یەکێ تر ستەم و ناڕەوایمان بە چاوی خۆمان نەئەدی، هەمو کەس بە پێویستی سەر شانی خۆی هەڵئەسا. خوای گەورە بەڵگەو دەستوری بۆ مافی ڕەوا و دادپەروەری و ستەم نەنکردن داناوە ڕانموی بۆ لای کراوە، ئەویش بریتیە لە فەرمانەکانی قورئان و دەستوری پێغەمەر و هەڵسان بە دەستوری ئیسلام، ئەگەر بە دڵێکی پاکەوە سەیر بکرێ، فیز و لە خۆ بایی بون و گێلی لە خۆمان دوور خەینەوە، وە بەبێ لایەنە لە قورئان ووردبینەوە، ئەزانرێ ئەو کەسەی پشت بکاتە ئەو بەڵگە ڕاستیانە کە ئەیشزانێ ڕاسن و ڕەوان جگە لەوەی بەبێ باوەڕ دابنرێ بە شێت و نەفام و کەڕ و کوێر و لاڵ دائەنرێ، بە ئەقڵ و زانست کار ناکا، بەگوێ بێ لایەنی و بەچاوی چاکە کارناکا جگە لە لالی هیچ وەدەست نایەنێ، وەك جولەکەکان و بت پەرستان هەمان خوڕەوشتیان هەبو.

لەوانەیە پرسیار بکرێ: موسڵمانان بەم ژمارە کەمەوە چۆن زاڵ ئەبن بەسەر بێ باوەڕان بەو زۆریە، ئەتوانن سزایان بدەن و تەمێیان دادەن؟ خوا ئەفەرموێ:

﴿إن الله على كلّ شيءٍ قدير﴾ بە ڕاستی خوا بەسەر هەمو شتێمکا توانای هەیە، سزاو تۆڵە بەبێ باوەڕان ئەگەیەنێ، هێز ئەدا بەو موسڵمانان و پەرەیان پێ ئەدا کە تەمێی بێ باوەڕان دابدەن دووژمنانی ئاین و پێغەمەر و باوەڕداران پەرتەوازە بکەن، دەریان بکەن لە مەکە و لە مەدینە.

وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

موسڵماناتن کە خوا فەورمانی پێ دان واز لە بێ باوەڕان بهێنێ، ئـەیزانی گرانـە وازلێ هێنانیـان لەگـەڵ ئـەوەی ئەوپـەڕی دوژمنایـەتی باوەڕدارانیـان ئـەکرد، خـوا دڵخۆشـیان ئەداتەوە. ئەفەرموێ:

﴿وأقيموا الصّلاة﴾ وە ئێوەی باوەڕدار نوێژەکانتان بەرپا بکەن و بەجێی بـهێنن، داوای کۆمەك لـە خوا بکەن بەهۆی کردنی نوێژەکانتانەوە هەتا سەرکەون بەسەر بێ باوەڕاندا.

﴿وآتوا الزّكاة﴾ وە ئێوە زەکاتی سامان و دارایی خۆتان ببەخشن بـە هـەژاران، داوای یارمەتی لـە خوا بکەن بەهۆی بەخشینی زەکاتەکانتانەوە.

﴿وما تقدموا لأنفسكم من خيرٍ﴾ وە هەر شتێ ئێوە پێشی خەن بـۆ سـودی خۆتـان لـە هەر چاکەیە.

﴿تجدوه عند الله﴾ ئێوە ئەو شتەتان دەسـت ئەکـەوێ لەخزمـەت خـوادا لـە هـەردوو جیهاندا.

﴿والله بما تعملون بصير﴾ وەخوا بەشتێ ئێوە بیکەن ئەی بینێ و ئاگادارە، لـەناو ناچـێ زۆر بێ یاکەم. ئەو ئایەتە (٣) سێ شتی زۆر گرنگی بۆ موسڵمانان ڕون کردوەتـەوە: (١) فورمانی داوە بە موسڵمانان نوێژەکانیان بەجێ بهێنن.

(٢) فەرمانی پێ داوە زەکاتی سامان و دارایی خۆیان بدەن بە هەژاران.

(٣) سێ هانی داون بۆ کردنی هەمو چاکەیە. ئەو ئایەتە یەکەم جار بەتایبەتی فەرمانی داوە بە کردنی نوێژ و بەخشیشی زەکات. دووهەم جار فەرمانی داوە بەکردنی هەمو چاکەیە کە نوێژ و زەکاتیش ئەگرێتەوە، کەواتە دوو جار فەرمانی داوە بەکردنی هەمو چاکەیە کە نوێژ و زەکاتیش ئەگرێتەوە، کەواتە دوو جار فەرمانی داوە بەکردنی نوێژو دانیزەکات لەبەر ئەوەی زۆر گرنگە کردنیان، ئەو جۆرە دارژاندنە بێ وێنە هەر لە قورئانی پیرۆز ئەوەشێتەوە.

بەڕاستی زۆربەی لاوانی ئەمڕۆمان گاڵتە و لاقرتێ بە ئایین پەروەران ئەکەن، هەندێکیان بەبێ پێ چوپە ناڕوبەڕو ئەڵێن: جگە لە سروشت شتی ترنیە، بڕوایان بەبونی خوا نیە، هەندێکی تریان ئەڵێن: جگە لەسروشت بەڕێوە بەرێکی وا هەیە هەمو بونەوەرێکی لەجێگەی شیاوی خۆیا داناوە. بەڵام نە ڕۆژو هەیە و نە نوێژ، ئەوانە هەردوولایان بێ باوەڕن لای خوا، چونکە ئەو کەسەی نوێژ نەکا کوت ومت وەك بڕوا بەخوا نەبێ وایە..

ئێمە زانایانی ئاینی پێویستە شین بۆ خۆمان بکەین لە سەرکردەوەی لاوانیئەمڕۆمان، ناخۆشی خۆمان دەربڕین لەسەر بێ باوەڕیان و گاڵتە کردنیان بە ئاینپەرستان، ئێمە فەرمانمان داوە بەسەر ئەو لاوانەدا کە لایان داوە لە ڕاستی و ، ئاشکرایە بێ باوەڕن. بەڵام چ شتێکمان بۆ ئەو مەبەستە کردوە: بێگومان بە هیچ کارێ هەڵنەساوین، شێوازێکی بسەلمێنمان پێش کەش نەکردوون، ئیشێکی هەرەوەزیمان بۆ ساز نەکردون، بە کۆبونەوە و بەستنی کۆڕ بۆیان، گفتو گۆمان لەگەڵ نەکردون کە پێیان بخوێنین، بە پێك هێنانی قوتابخانە و زانکۆ بۆ فێرکردنی قورئان و فەرمودەی پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ و فەلسەفەی باوەڕی ئیسلامەتی، فێرکردنی مێژوی ئیسلام و زانستی دەرونی و ڕاهێنانیان لەسەر ئامۆژگاری و بانگ کردنیان بۆلای ئیسلام بە شێوەیەکی جوان و ڕێگەیەکی تازە.

بێگومان هەندێکمان هەڵساوین بە کۆششێکی سوپاس بۆ کراو لەو بارەیەوە. بەڵام پێویستمان بە یەکێتی کۆشش هەیە، بە ویستێکی خاوێن و خۆ بەقوربانی کردنێکی گشتی.

بەڵام بەداخەوە یەکێتی چۆن پەیدا ئەبێ لە نێو ئەو کەسانەدا کە بەزۆری هەن و خۆیان بەسەر ئاینەوە ئەژێنن کۆشك و سامانی زۆر پەیدا ئەکەن، ئەو شتەی گرنگبێ بۆیان لە ئایندا ئەوەیە پلەی بەرزو سامانی زۆریان بۆ بڕەخسێنێ. کەواتە ئێمەی زانایانی ئاین پرسیار لێ کراوین لەلایەن خوا و زۆر بەسەختی دەربارەی لاوەکانمان، هەروەك ئەوانیش پرسیار لێ کراون بەەتوندی تر کە گاڵتەو گەپ بە ئاین ئەکەن و ڕێگە بە ناسینی ڕاستی ئەگرن و ، بە فەرمانی ئاین هەڵناسن. ئا ئەمەیشمان لە بیر بێ پرسیار لێ کراو بە شێوەیەکی ڕاستەو خۆ کاربەدەستانن، چەك و سامان و دارایی و بەرگری و ئابوری و ڕامیاری و ڕاگەیاندن و پەروەردە کردن و ڕۆشنبیری و هەست و نەستی گەلیان گرتوەتە دەست لەو ئایەتەدا کە خوا فەرمانی داوە بە موسڵمانان بۆ کردنی نوێژ و بەخشینی زەکات پێویستە بزانین نوێژ چۆن ئەکرێ، وەزەکات چۆن ئەدرێ بە گوێرەی یاسای ئاین، بەو جۆرەی خوالێمان وەربگرێ بە پێچەوانەوە بکرێ لێمان وەرناگرێ، بۆ ئەو مەبەستە باسی سودەکانی نوێژ و زەکات و چۆنیەتیان ئەکەین، هەریەکەیان بە جیاوازی.

سودەکانی نوێژ: ئادەمیزاد پێویستێکی بەتینیان هەیە بۆ بەهێز کردنی خۆیەتی خۆیان بەبێ وچان بۆ بەدەست هێنانی ڕێزی خۆیان، لەترسی ئەوەی نەوەك پەیوەندی نێوانیان بریتی بێ هەر لە خواردن و خواردنە و سامان پەیدا کردن و سودی تایبەتیو، سەربکێشێ بۆ گێرە شێوێنی لە زەویدا. کەواتە پێویستمان بە پاڵپیوەنەرێ هەیە هەتا توشی گێرە شێوێنی نەبین، هەر تەنها نوێژە ئادەمیزاد ڕابکێشێ بۆ پەرە پێدانی گیانی پێویست بۆ چاك کردنی ئەو کۆمەڵایەتیە. ئادەمیزاد ئەگەر پەیوەندی گیانی بەردەوام و تەواویان بە دروست کەری خۆیانەوە نەبێ، ڕوواڵەتی دوڕوندەیی و پەژارەیی و بێ باوەڕ بە خۆیانەوە ئەبینن، وائەزانن ئەوا نەبۆیان پەیدا ئەبێ لەگاڵتەو گەپ و ڕابواردن وەریان. گرتوە، بۆیە خۆیان فرێ ئەدەنە باوەشی ئەو کردەوە بێ سەردانەوە و ڕایان ئەکێشێ بۆلای ئارەق خواردن و قومار کردن و سوڕدان و گۆرانی و پل تەقاندن و چەقەنە لێدان، هەمو ژیانی خۆیان لەو

پرو‌پوچانەدا دائەنێن، لەهەمویان سەیرتر ئەوەیە بیرێ لە خۆیان ناکەنەوە، هەڵپەی زۆر ئەکەن بۆ پەیدا کردنی سامان بە کۆششێکی زۆرەوە بێ ئەوەی بە ئاواتی خۆیان بگەن و هەڵپەکەیان بەبێ ئەنجام ئەڕوا، جگە لەوەی وەك ئاژەڵ ژیاون و بخۆن و بخۆنەوە هیچ شتێ تریان بەدەست نەهێناوە، لەوان کردەوە و لە ڕەشەبا بردن هەموکاتێ خەفەتبار و سەرگەردان و خەواڵو، بەڵام نوێژ بۆ مرۆڤ ساز ئەکات بۆی هەموکاتێ لە خوا بپاڕێتەوە، ئەوەی بیانەوێ ئەیانداتێ، هەناسەیەکی خۆش هەڵئەکێشن، نوێژ دروست ئەکا بۆ ئادەمیزاد بیرو باوەڕی پەرستنی خوا و بەجێ هێنانی فەرمانەکانی خوا، گەڕانەوەیان لەکار و باری نەگونجا و لەگەڵ سروشتیانا، خەفەت و بڕوا نەبون بە خۆێتی پەرژ و بڵاو ئەکا، پاڵیان پێوە ئەنێ بۆ دەست گرتن بەهێز لەلای خوا و بۆیان دێت. کەواتە پشت ئەبەستن بە خوا و هەست بەسەر گەردانی ناکەن لە دڵیانا. ئەبن بەخاوەنی هێزێ لەخۆیانا پاڵ بنێ بەگەورە ترین گیرو گرفتی سام ناکەوە، بۆیان ڕون ئەبێتەوە پەیوەندی گیانی ئادەمیزاد بەدروست کەری خۆیانەوە، بابۆ ماوەیەکی کەمێ لە ڕۆژێکا، سودی نوێژ زۆرن و ماوەمان کەمە.

لە پێویستە هەرە بەنرخەکانی ئادەمیزادە نوێژ کردن، بۆیە خوای گەورە نوێژی کردوە بە دەستور لەئیسلامدا. خوای گەورە لە قورئاندا نزیکەی (٩٩) جار فەرمانی داوە بەکردنی نوێژ ، یا بەهەڕەشەکردن لەو کەسانەی نەیکەن ، نوێژە فەرزەکان (٥) نوێژن : نوێژی نیوەڕۆ (٤) چوار ڕکاتە کاتی بەجێ هێنانی دەست پێ ئەکا لە لادانی خۆر لە ڕاستی ئاسمان، هەتا سێبەری هەمو شتێ بە ئەندازە خۆ پتر ئەبێ، لە جیاتی نوێژی نیوەڕۆ دوڕکات نوێژی هەینی دەکرێ، بەو مەرجانەی بۆی دیاری کراوە، خوا یارمەتی دەرمان بێ لە جێگەی خۆیا باسی ئەکەین بە درێژی (٢) دووهەم نوێژی عەسر چوار ڕکاتە، کاتی دەست پێ کردنی پتر بونی سێبەری هەمو شتێ لە ئەندازەی خۆی جگە لە سێبەری لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان، هەتا ئاوابونی خۆر لە بەرزترین کێوی بینراو.

(٣) سێهەم: نوێژی مەغریب سێ ڕکاتە کاتی کردنی دەست پێ ئەکا لە ئاوابونی خۆر لە بەرز ترین کێوی بینراو، هەتا نەمانی سورابی خۆر لە کەناری ئاسمان و شین هەڵگەڕاندنی. (٤) چوارەم نوێژی عیشا چوار ڕکاتە بەجێ هێنانی دەست پێ ئەکا بەشین بونی کەناری ئاسمان هەتا دەرکەوتنی سپیایی خۆر لە کەناری ئاسماندا. (٥) پێنج هەم نوێژی بەیانی دوو ڕکاتە بەجێ ئەهێنرێ لە کاتی سپیایی کەناری ئاسمان نەوە هەتا هەڵهاتنی خۆر بەسەر بەرزترین کێوێ بینراو کەواتە نوێژە فەرزەکان. (١٧) حەڤدە ڕکاتن مەرجەکانی پێویست کردنی نوێژ لەسەر ئادەمیزاد (٣) سێ شتن (١) موسڵمانەتی، بێ باوەڕان نوێژیان لەسەر نیە، یانێ کاتێ موسڵمان بون سزایان نادرێ لەسەر نەکردنی نوێژ لەکاتی بێ باوەڕیدا (٢) دووەهەم باڵغ بون بۆ پیاوان بە پەیدا بونی شاوات ، یاتەمەنی بوبێ بە (١٥) پازدە ساڵی تەواو، بۆ ژنان پەیدابونی حەیز، یاتەمەنی بوبێ بە (١٥) پازدە ساڵی تەواویی، منالاّن نوێژیان لەسەر پێویست نیە، (٣) سێهەم ئەقڵ، یانێ شێتەکان نونێژیان لەسەر پێویست نەکراوە.

مەرجەکانی نوێژ بەر لەدەست پێ کردنی نوێژ، کە بەشێ نین لە نوێژدا (٥) پێنج شتن. (١) پاکی هەمو ئەندامەکانی لە بێ دەست نوێژی و لەش پیسی، پاکی ئەندامەکانی و بەرگ و پۆشاکیان لە پیسی (٢) داپۆشینیپیاوان نێوان ناوك و ئەژنۆیان لە کاتی نوێژ کردندا، داپۆشینی ژنان هەمو لەشی جگە لە دەست و دەم و چاوی. (٣) ڕاوەستان بە پێوە بۆ نوێژ لە جێگەی پاکدا. (٤) بڕوابون بە هاتنی نوێژ. (٥) ڕوکردنە لای کەعبە بەڕاستی و بێ گومان.

ڕوکنەکانی نوێژ ئەوشتانەی بەشێکن لە نوێژ، نوێژ بێ ئەوان پێك نایە (١٤) شتن:

(١) نییەت: یانی لە دڵا بێژرێ چوار ڕکات نوێژی نیوەڕۆ ئەکەم بۆ خوا، هەروەها نوێژە کانی تر.

(٢) وەستان بە پێوە ئەگەر توانا هەبو بۆ خوێندنی فاتیحە.

(٣) ووتنی ووشەی (الله أكبر) بەر لـە خوێندنی فاتیحە.

(٤) خوێندنی سورەتی فاتیحە لـە (بسم الله الرحمن الرحيم) هەتا (ولا الضالّين).

(٥) ڕکوع بردن وەستان بۆی هەتا لەشی نوێژ کەر لەجوڵە ئەکەوێ (الطمأنينه).

(٦) هەڵسان لـە ڕکـوع و ڕاوەستانی تـەوا و هـەتا ئەندامـەکانی لـە جوڵـە ئەکـەون (الأعتدال).

(٧) سوژدە بردنی یەکەم هەتا ئەندامەکانی لە جوڵە ئەنیشنەوە.

(٨) دانیشتن لـە نێوان هەر دوو سوژدەکان، هەتا لـەشی لە جوڵە ئەکەوێ.

(٩) سوژدە بردنی دووهەم.

(١٠) دانیشتن بۆ تەحیاتی دووهەم.

(١١) خوێندنی تەحیاتی دووهەم لە (ألتحيات لله) هەتا (اللهم صلّ على محمدٍ).

(١٢) سەلام دانەوەی یەکەم بە ووشەی (ألسّلام عليكم).

(١٣) نییەتی دەرچون لـە نوێژ لـەکاتی ووتنی (السّلام عليكم).

(١٤) بەجێ هێنانی بەو جۆرەی باسکران بەبێ پاش و پێش.

ئەو شتانەی نوێژ پوچ ئەکەنەوە (١٠) شتن:

(١) گفتو گۆ کردن بە دەسیان قس.

(٢) کار کردن و هاتو چۆی زۆر لـە نوێژا.

(٣) خواردن و خواردنەوە لـە نوێژا.

(٤) پەیدابونی بێ دەست نوێژی و لـەش پیسی.

(٥) پەیدا بونی پیسی بۆسەر بەرگ و لـەشی نوێژ کەر لـەنوێژا.

(٦) دەرکەوتنی ئەندامی نوێژ کەر بۆ پیاوان ناوك و نێوان ئەژنۆ، بۆ ژنـان دەرکـەوتنی جگەی دەست و دەم و چاوی.

(٧) گۆڕینی نییەتی نوێژ لـە کردنی نوێژەوە بۆلای نەکردنی.

(٨) ڕو وەرچەرخانی نوێژ لەقیبلە.

(٩) پێکەنینی قاقا.

(١٠) وەرگەڕانی نوێژ کەر لە ئاینی ئیسلام بۆلای جگەی ئیسلام.

باس کردنی دەست نوێژ و لەش پیسی، حەیزی ژنان، تەیەموم، نوێژی هەینی، کورت کردنەوەی نوێژ و کۆکردنەوەی دوو نوێژ بەیەکەوە، نوێژی ترس، نوێژە سوننەتەکان. هەمویان بەیەکەوە لە جێگەی خۆیان باسیان ئەکەین. هەروەها باسی نوێژی مردو ئەکەین باسی زەکات و چۆنێتی پەیداکردنی و بەش کردنی بەر لە ئیسلام:

گەلانی پێش ئاینی ئیسلام کاربەدەستەکانیان باجیان لەسەر سامانی هەژارانی ژێردەستەی خۆیان دانابو، پاشاکان و کاربەدەستان و پیاوانی ئاینی ئەو باجەیان (چربە الدخل) ئەخوارد، زۆر بەخۆشی ڕایان ئەبوارد، چینە هەژارەکانیش بەئەوپەڕی ناخۆشی ئەژیان، بگرە بە بەندەی خۆیانیان دائەنان: بۆیە لەو کاتەدا هەژارەکان کاربەدەستەکانیان بەنوێنەری خۆیان دانەئەنا، بەپێچەوانەوە بەدوژمنی هەرەگەورەی خۆیانیان ئەزانی، هەمو ئاواتی کاربەدەستانیان خواردنی سامان و مژینی خوێنی هەژاران بو، بێ ئەوەی سودێکی بینراویان لێوە دەردەکەوێ بۆ چینە خوارەوەکانیان، بۆیە هەژاران ئەو باجەیان بە بارێکی قورسی سەر شانی خۆیان دائەنا، بەهەرچۆنێ ببوایە بەشوێنی ڕێگەی ڕاستیدا ئەگەڕان.

گەلانی پێشو ئاگایان لەدارایی ناوخۆی نیشتمانیان نەبو، نەیان ئەزانی چۆن پەیدا ئەکرێ، بۆچ جێگەیە ئەڕوا، خۆیانیان بەبێ بەش دائەنا، خۆیانیان بە خۆراکی تایبەتی پاشاکان و دار و دەستەی ئەوانیان لە شالیار و فەرمان بەران دائەنا.. میری کۆن هەمو کاریان ناڕەوا بو، وەك ئەمیری ئەمڕۆ نەبون بەهەرچۆنێ بێ بەشێکی زۆری سامانی میری بلاو ئەکەنەوە لە ڕێگەی بەرژەوەندی و بوژانەوەی دانیشتوان و پێك هێنانی دادپەروەری هەرچەندە تەواویش نیە، خۆیان زۆرتری ئەبەن، ئەی خەنە بانگەکانی بێگانەوە. بەلام ئەگەر

یاسای قورئان بچەسپێ لە هەمو ڕوێکەوە، دادپەروەری باڵی پیرۆزی ڕونـی خـۆی بەسـەر هەمو ئادەمیزادا ڕائەکێشی.

کاروباری میری هەروەها بەبێ دادپەروەری ئەڕۆیشت هـەتا ئیسـلام سـەری هـەڵدا و ڕوی ڕوناکی خۆی بەسەر زەویدا دەرخست. دژی ئەو ڕژێمە کۆنە پەرسـتانە بـۆ سـودی هەژاران بەشێکی دیاری کراوی شیاو بۆ هەمو کەسێ لـە سـامانی سـەرمایەداران و هـەمو خاوەن دارایی دیاری کرد بۆیان.

بەگوێرە سامانیان بدرێ بە هەژاران و ناویان نا زەکات، بە جۆرێکی داد پەروەرانە بەش بکرێ بەسەریانا کە بێ وێنە بێ و لە هیچ یاسـایەکا شـتی وا چـاك نـەبینرابێ لـە کـۆن و لەتازەدا. بەسە بۆ سودی زەکات ئادەمیزاد ڕزگار ئەکا لە ڕژدی و بێ نرخی و دڵ ڕەقـی و خۆیتی و چاو چنۆکی و سامانی یەکتری خواردن بـەبێ مـاندو بـون و ئـارەق ڕژانـدن، پاکیان ئەکااتەوە لە کاری نارەوای ناو کۆمەڵ کەئەبنە هۆی دەست درێژی و دوژمنایـەتی و جەنگ و ئاژاوە.

بۆمان سەلمێنرا هەژاری بۆ چینی خوارەوەی کۆمەڵ لە کۆمەڵگەی ئادەمیزادا خراپـترین دەردی بێ دەرمانن ئەگەرە چارەیە بۆنەمانی هەژاریان نەکرێ. هەژاری پـاڵ بەهەژارانـەوە ئەنێ کە خراپترین کاری نارەوای زۆر بکەن هەتا پارەو نانێ پەیدا بکەن و پێـی بژیـن، لـە برسێتی ڕزگاریان بێ، وەلە برسێتی هەمو کارێکی خراپ ئەکەن، ئیتر ئـەو کـارە ڕەوابـێ یان نارەوا، بە مان گرتن و خـۆ پیشـاندان هـەزاران کـوژراو برینداریـان لێ پـەیدا ئـەبێ، بەدەیان خانووبەرە و کەرەسە ئاگری تێ بەرئەدەن، ئەو گەلە توشی کاری دڕوندا نەئەبن و بەرەوای دائەنێن، هەر بۆ مەبەستی خۆیان، ئەو گەلانەی هەژاربن بەدەیان تاقم و کۆمـەڵ و پارتیان تێدا پەیدا ئەبێ، هەریەکەیان دژی ئەوی تریانن.

بەڕاستی ئەتوانین بڵێـن: ئەگـەر کاربەدەسـتانی ئیسـلام کاریـان بەدەسـتوری ئیسـلام بکردایە، بە ملیار پارەیان پەیدا ئەکرد، پێویستی هەژارانیان پێ ئەبەست، جێگەی زۆرتریـن

باجی نارەوایان پێ پڕ ئەکردەوە. کەواتە بۆمان ڕون بویەوە زەکات پەیڕەوە کۆمەڵایەتیەکە یەکێتی نێوان هەمو چینەکانی ئادەمیزاد ئەکێشێ بە شێوەیەکی دادپەروەرانە. ئیسلام یەکەمین یاسایە پێش هەمو ئادەمیزاد کەوتبێ بۆ دانانی زەکات، جگەی ئیسلام چاویان لەوان کردوە، کە هەریەکەیان بەجۆرێ باجیان خستوتە سەر دانیشتوانیان.

بۆ زانین: پیت و دەسکەوتی دەرهێنراو لە نێوزەوی پێویستە کتوپڕ چل یەکی بدرێ بە هەژاران، بۆیە دانانی دەستوری زەکات هەمو بەشەکانی سامان ئادەمیزاد ئەگرێتەوە و بەشی هەمویانیشی دیاری کردوە بە جۆرێکی ڕێك و پێکی دادپەروەرانە. کەواتە چارە نامێنێ ئەبێ بسەلمێنرێ کە پێغەمەرێ ﴿ ﷺ ﴾ لە نێو دورگەی عەرەب پێ گەیشتبێ، بەو نەخوێنەواریەناتوانێ یاسای وادابنێ لەخۆیەوە، ئەوەیش بەڵگەیەکی بڕندە و بێ گومانە کە یاسای ئیسلام هەموی لەلایەن خواوە هاتوە و ڕێك خراوە. زەکات جێگەی بەرزی هەیە لە ئیسلامدا، بۆیە خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا (٢٣) جار باسی کردوە بە فەرمان دان بەدانی، هەڕەشە کردن لەسەر نەدانی... زەکات لە (٥) پێنج شتا پێویست کراوە:

یەکەم: چوار پێ کە لەباسی زەکاتا بریتین لە هوشتر و ڕەشە وڵاخ و گامێش و بزن و مەڕ مەرجی پێویست بونی زەکات لەوانەدا (٦) شەش شتن:

(١) پێویستە زەکات دەر موسڵمان بێ، بێ باوەڕ زەکاتی لەسەر پێویست نیە.

(٢) ئەبێ ئەو کەسە زەکاتی لەسەرەسەر بەستبێ، بەندە زەکاتی لەسەر پێویست نیە.

(٣) خاوەنێتی تەواوی بۆ ئەو شتانە هەبێ زەکاتی لێ ئەدا، بۆ وێنەکڕراو بەر لەوەرگرتنی کڕاوەکە زەکاتی لەسەر پێویست نیە.

(٤) ئەندازەی دیاری کرا بۆ زەکات دان لەو شتانەدا زەکات دەر ئەکرێ هەبێ ، بۆ نمونە پێنج هوشتری هەبێ، ڕەشە وڵاخ (٣٠) سەر بزن و مەڕ (٤٠) سەری هەبێ، هەروەها.

(٥) تێپەڕ بونی یەك ساڵ بەسەریانا (الحول) لە ساڵێ کەمتر بێ زەکات پێویست نابێ.

(٦) ئەبێ بەهۆی خۆیانەوە خواردن بخۆن. دابەستەو ئەوانەی ئالفیان بۆ بکڕێ زەکاتیان پێویست نەکراوە.

هوشتر هەتا ئەگەنە (٥) پێنج سەر زەکات پێویست نابێ، بەجۆرەی خوارەوە زەکاتیان ئەدرێ:

لەپێنج سەر هوشتر هەتا نۆ سەر یەك سەر کاوڕی یەك ساڵە، یا بزنێکی دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکات. (١٠) دەسەر هوشتر هەتا (١٤) چواردە سەر (٢) دوو سەر مەڕی یەك ساڵە، یادوو سەر بزنی تەمەن دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکاتیانا. (١٥) پازدە سەر هەتا (١٩) نۆزدە سەر سێ مەڕی یەك ساڵە یا سێ سەر بزنی دوو ساڵە ئەدرێ لەزەکاتیانا. (٢٠) بیست سەر هەتا (٢٤) بیست و چوار (٤) چوار مەڕی یەك ساڵە، یا چوار بزنی دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکاتیانا. (٢٥) سەر هەتا (٣٥) سەر بێچوە هوشترێکی یەك ساڵانەیان بۆ ئەدرێ لە زەکاتا. (٣٦) سەر هوشتر هەتا (٤٥) سەر بێچوە هوشترێکی دوو ساڵەیان بۆ ئەدرێ لە زەکاتا. (٤٦) سەر هوشتر هەتا (٦٠) شەست سەر هوشترێکی سێ ساڵەیان بۆ ئەدرێ لەزەکاتا. (٦١) سەر هوشتر هەتا (٧٤) حەفتاو چوار سەر هوشترێکی چوار ساڵەیان بۆ ئەدرێ لە زەکاتا. (٧٥) سەر هوشتر هەتا (٩٠) سەر (٢) بێچوە هوشتری دووساڵەیان بۆ ئەدرێ لە زەکاتا. (٩١) سەر هوشتر هەتا (١٢٠) دوو بێچوە هوشتری سێ ساڵەیان بۆ ئەدرێ لە زەکاتا. (١٢١) سەر هوشتر یهەتا (١٣٠) سەسێ هوشتری دوو ساڵیان بۆ ئەدرێ لە زەکاتیانا. ئیتر هەتا ئەگاتە (١٣٩) سەر زەکاتەکەیان ناگۆڕێ. بەڵام کە بون بە (١٤٠) سەد و چل سەر لە هەموو چل سەرێ دوو ساڵەیێکی هوشتر ئەدرێ لە زەکاتیانا، وە لە هەمو پەنجا سەرێ سێ ساڵێکی هوشتر ئەدرێ لە زەکاتا. یانێ لە (١٤٠) سەر هوشتر دووساڵ و سێ ساڵەیە هوشترێ ئەدرێ لە زەکاتیانا.

تێبینی: ئەوەی ئەدرێ لە زەکاتا پێویستە مێینە بێ، مەگەر هەمویان نێربن.. وەك یەك ساڵەی مەڕ و دوو ساڵەی بزن هاوتای یەکتر بن بۆ زەکات دان.

ڕەشە ولاّخ و گامێش هەتا نەگەنە (٣٠) سی سەر زەکاتیان پێویست نەکراوە، بەم جۆرەی خوارەوە زەکاتیان ئەکرێ:

(٣٠) سەر ڕەشە ولاّخ هەتا (٣٩) سەر گوێرەکەیەکی یەك ساڵە مێینە ئەدرێ لە زەکاتیانا.

(٤٠) چل سەر ، کوێرەکەێکی دوو ساڵەی مێینە ئەدرێ لە زەکاتیانا، ئیتر پێویستە ناگۆڕێ هەتا (٥٠) پەنجا سەر کە لە (٥٠) سەر زۆرتربون لە هەمو پەننجا سەرێ دوو ساڵەیەکو لە هەمو چل سەرێ یەك ساڵیە ئەدرێ لە زەکاتا. یانێ لە (٩٠) سەر یەك ساڵەیەکو دوو ساڵەیە ئەدرێ لە زەکاتیانا.

مەڕ و بزن هەتا نەگەنە (٤٠) سەر زەکاتیان لەسەر نیە کەبون بە چل سەر بەم جۆرەی خوارەوە زەکاتیان لێ دەر ئەکرێ:

لە (٤٠) سەر هەتا (١٢٠) سەر مەڕێکی یەك ساڵە یا بزنێکی دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکاتیانا.

وە (١٢١) هەتا (٢٠٠) سەر دوو مەڕی یەك ساڵە یا دوو بزنی دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکاتیانا.

وە (٢٠١) سەر هەتا (٣٩٩) سەر سێ مەڕی یەك ساڵە یا سێ بزنی دوو ساڵ ئەدرێ لە زەکاتا.

(٤٠٠) سەر مەڕ یا بزن (٤) سەر مەڕی یەك ساڵ یا چوار بزنی دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکاتا. یانێ دووایی لە هەمو (١٠٠) سەرێ یەك مەڕی یەك ساڵە یا یەك بزنی دوو ساڵە ئەدرێ لە زەکاتا.

مەرجە بۆ پێویستبونی زەکات لە زێڕ و زەیو (٥) پێنج شت:

(١) ئیسلامەتی، بێ باوەڕ زەکاتی لەسەر پێویست نیە.

(٢) سەربەستی، بەندە زەکاتی لەسەر پێویست نیە.

(٣) ئەندازەی دیاری کراو بۆ زێڕ بگاتە (٢٠) بیست مسقاڵ. بۆ زیـو بگاتـە (٢٠٠) دوو سەد درهەم. ئەوکاتە زەکاتیان لێ ئەدرێ.

(٤) خاوەنێتی تەوا و بۆ زەکات دەر، لە کڕین و فرۆشتنا هەتا وەریان نەگرێ زەکاتیان پێویست نیە.

(٥) تێپەڕ بونی یەك ساڵ بەسەریانا، کەمتر لە ساڵی زەکات پێویست نیە لەواندا زێڕ و زیو ئەندازەکەیان گەیشتە(٢٠) مسقاڵ بۆ زێڕ، (٢٠٠) درهەم بۆ زیو، لە هـەردوو لایانـا بە چل یەك زەکاتیان لێ دەر ئەکرێ.

تێبینی: شخڵی ژنان زەکاتی لێ ناکەوێ، مەگەر ئەندازەکەی زۆر بێ بەگوێرەی دام و دەزگای ئەو شوێنە. بەڵام ئەو زێڕ زیوانە بەکارهێنانیان قەدەغەیـە وەك قـاپ و کەرەسـەی ناو ماڵ، ئەو شخڵانەی پیاوان بەکاری بهێنن زەکاتیان لێ ئەدرێ.

مەرجە بۆ پێویستبونی زەکات لەگشـت کـاڵاو دانەوێڵـە و مێـوژ و خورمـا (٢) دوو شت:

(١) چێنراوی ئادەمیزادبێ، ئەوانەی خۆیان سەوز ئەبن و ئەڕوێنرێن لە زەویدا زەکاتیان تێدا نیە، بۆ ژیانی ئادەمیزادیش شیاو بێ هەڵگرتنی.

(٢) دوو بگاتە ئەندازەی دیاری کراو بۆیان، ئەندازەی دیاری کراویـش بۆیـان ئەگـەر بەبێ توێکڵ هەڵگیرێن بریتیە لە (٥) ویسق کە ئەکاتە (٦٣١) شـەش سـەد و سـیو یـەك کیلۆ گرام. ئەگەر بە توێکڵەوە هەڵگیرێن وەك چـەڵتوك ئـەبێ بگاتـە (١٢٦٢) هـەزار و دووسەد و شەست و دوو کیلۆ گرام، کە گەیشتە ئـەو ئەندازەیـە لەهـەر (١٠) دەکیلـۆ بەیەك کیلۆ ئەدرێ لە زەکاتا دانە وێڵەو کشت و کاڵ ئەگـەر بـە دۆڵچـە یـا ئاویـان بـۆ ئەگەڕرا یا بە وڵاخ ئاویان ئەدرا پێویستەکەیان ئەبێتە بیست یەك. ئەو دانەوێڵـەو کشـت و کاڵانە زەکاتتیان لێ ئەدرێ، وەك گەنم، جۆ، نۆك، نیسك، ماش، برنج، گەنمە شامی.

مەرجە بۆ پێویست بونی زەکات لەمیوەدا وەك مێوژ و خورما (٤) چوار شت:

(١) ئیسلامەتی، بێ باوەڕ زەکاتی لەسەر پێویست نیە.

(٢) سەربەستی، بەندە زەکاتی لە سەر پێویست نیە.

(٣) ئەندازەی دیاری کراو بۆیان کە بریتیە لە (٦٣١) کیلۆ گرام هەر وەك دانەوێڵـە، وەگەیشـتنە ئـەو ئەندازەیـە لـە هـەمو (١٠) وەکیلۆیـەك کیلۆدەرئـەکرێن. مەرجـە بـۆ پێویستبونی زەکات لەکەرەسەو پارچەی بازرگانی (٥) پێنج شت:

(١) ئیسلامەتی. (٢) سربەستی. (٣) ئەندازەو دیاری کـراو کـە نرخەکـەیان گەیشـتە بیست مسقاڵ زێڕ، یا دووسەد درهەم زیو، لەو کاتەدا لە هەر چل مسقاڵێ لە نرخەکـەیان زێڕبێ یەك مسقاڵ. زیوبێ (٥) درهەم ئەدرێ لە زەکاتا.. ئەگەر زێڕ و زیو لە کاتـەکانیانا هێنرانە دەرەوە و گەیشتنە بیست مسقاڵ زێڕ یا دووسەد درەم کوتوپڕ چل یـەك زەکاتیـان لێ دەرئەکرێ.

ئـەو زێـڕ و زیـوەی لـە زەویـدا شـاردرابێتەوە بـەر لـەهاتنی ئیسـلام و دۆزرانـەوە و دەرهێنران پێویستە دووای گەیشتنیان بە بیست مسقاڵ زێڕ یا دوو سەد درەم زیو پێویسـتە کوتو پڕ زەکاتی لێ دەربکرێ.

سەرفیترە پێویستە لەسەر هەمو کەسێ بەسێ مەرج:

(١) ئیسلامەتی، بێ باوەڕ سەرفیترەی لەسەر پێویست نیە.

(٢) بە ئاوابونی خۆر لە کۆتایی مانگی ڕەمەزاندا.

(٣) لـە گوزەرانـی خۆیـی و ئـەو کەسـانەی پێویسـتبێ بـەخێو کردنیـان پێ‌ببـێ. کـە ئەومەرجانە هاتەدی. پێویستە هەمو کەسێ لە خۆیی و لەو کەسـانەی پێویسـتە بـەخێویان بکا بۆ هەریەکەیان (٢,١٠٠) دوو هەزار و سەد گرام لە دانەوێڵەدا لە خواردەمەنی ئـەو جێگەیە بە هەژاران بدرێ.

بۆ ئاگاداری: سەرفیترە لای شافیعیەکان یەك ساعە، ساعێ بریتیە لە چوار مـود، چـوار مودیش بریتیە لە (٢,١٠٠) دوو هەزار و سیو یـەك کیلـۆ گـرام. دروسـتە نرخـی ئـەو

دانەوێڵەیە بدرێ لە سەرفیترەدا بە هەژاران.. ئەو ئەندازەیەی سەرەوە گۆترە کاری نیە خۆم مودی پێغەمەرم ﴿ﷺ﴾ کێشاوە بەم جۆرەیە: بە نۆك (٥٥٠) گرام. بە برنج (٥٧٥) گرام. وە بەگەنم (٥٢٥) گرام.

پێویستە زەکات بەش بکرێ بەسەر ئەم کەسانەی خوارەوەدا کە (٨) هەشت تاقمن:

١- (الفقراء) بەو کەسانە ئەڵێن: هەژارن بۆ خۆی و بۆ خێزانەکەی (١٠) دە دیناری پێویست بێ لە ڕۆژێکا، بەڵام ئەو کەسە لە نیوەی ئەو ئەندازەیە کەمتر هەبێ، وەیا هیچ شتێکی تری نەبێ.

٢- (المساکین) بەو کەسانە ئەڵێن: لە نیوەی پێویستی ژیانی زۆرتری هەبێ. بەڵام نەگاتە ئەندازەی تەواوی پێویستی بۆ ژیانی ڕۆژانەی خۆیی و خێزانی.

٣- (العاملین علیها) بەو کەسانە ئەڵێن: کاربەستان دایان ئەنێن کاربکەن و زەکات کۆ بکەنەوە، لە نوسەر و بەش کەرانی زەکات بەسەر هەژاراندا.

٤- (المؤلّفە القلوب) بەو کەسانە ئەڵێن: دڵ نەوایان بکرێ لە تازە موسڵمان بووان و لە ڕێز گیراوانی ناو هۆز و خزمەکانیان، چاوە ڕوان بکرێ لەبەر ئەوە خزمەکانی موسڵمان بن، بەو کەسانەیش ئەڵێن: بە تەواوی باوەڕ نە چەسپیوە لە دڵیانا و تازە موسڵمانن، بۆ چەسپانی باوەڕ لە دڵیانا زەکاتیان ئەدرێتێ، یا بۆ ئەوەی بینە کۆسپ لە ڕێگەی بێ باوەڕاندا هەتا نەتوانن دەست درێژی بکەنە سەر موسڵمانان.

٥- (الرقاب) بەو کەسانە ئەڵێن: بەندەن و لەگەڵ گەورەکانیانا پێك هاتون لە چەند مانگێکا ئەندازەیێکی دیاری کراوی نێوانیان پارە بدەن بە گەورەکانیان، ئەو کەسانە زەکاتیان ئەدرێتێ هەتا بتوانن خۆیان لە بەندەی ڕزگار بکەن.

٦- (الغارمین) بەو کەسانە ئەڵێن: قەرزار بون و بەهۆی ژیانی خۆیان و خێزانیان و ئیتر با دارایی خۆی دانابێ و قەرزار بێ لە گوناە کردندا، بەڵام گەڕابێتەوە و پەشیمان بوبێتەوە

لە گوناهەکانی، یا قەرزار بوبێ بەهۆی ئاشت کردنەوەی دوو تەیافەی دوژمن بە یەکتری بە هۆی کوژاوێی لە نێوانیانا.

وەیا قەرزار بوبێ بە بۆنەی کەفالەت کردنی کەسێکەوە، نەخۆی و نە ئەو کەسە نەیان بێ قەرزەکە بژێرن، یا خۆی بەتەنها نەیبێ. بەڵام بە بێ دەستوری کەفالەت بۆ کراوە کە بوبێ بەکەفیل.

٧- (فی سبیل الله) بەو کەسانە ئەڵێن: خۆیانیان تەرخان کردوە بۆ جەنگ کردن لەگەڵ بێ باوەڕان ئەو کەسانە زەکاتیان ئەدرێتێ با هەژاریش نەبن، بۆ یارمەتی دانیان لەسەر ئەو مەبەستە پیرۆزە.

٨- (ابن السّبیل) بەو کەسانە ئەڵێن: لە ماڵی خۆیان دور کەوتونەتەوە، بۆ گوناه نەڕۆیشتبن، ئەو کەسانە زەکاتیان ئەدرێتێ بە گوێرەی پێویستی خۆیان هەتا ئەگەنەوە ماڵی خۆیان.

تێبینی: ١- بەش کردنی زەکات پێویستە ئەو هەشت تاقمانە بگرێتەوە، بەگوێرەی توانا، وە هەمویان پێویستە لە (٣) سێ کەس کەمتر نەبن، جگە لە عامیل ئەو با یەکەسیش بێ دروستە.

٢- ئەو کەسانەی زەکاتیان پێ ئەدرێ پێویستە سامانی وای نەبێ بەشی تەمەنی غالبی بکا، لە نەوەی هاشم و موتەلیب نەبن، بێ باوەڕ نەبن، لەو کەسانە نەبن بەخێو کەریان هەبێ.

٣- ئەو کەسانەی زەکاتیان پێ ئەدرێ، بە هەر بۆنەیەکەوە بوبێ توشی هەژاری بوون، چونکە لە جیهاندا پەرستن بۆ خوا ئەکەن و کارناکەن بۆ گوزەرانی خۆیان، قەدەغەیە زەکات وەربگرن بەڵام ئەو کەسانەی توشی هەژاری ئەبن لەبەر خوێندنی دەستوری پێویستی ئیسلام زەکاتیان ئەدرێتێ، وە بگرە پێویستە لەسەر موسڵمانان بە خێویان بکەن.

خوای گەورە هەندێ تر لە پڕوپاگەندەی خاوەن نامەکانمان بـۆ ئەگێڕێتـەوە کـە ئـەیان ووت: هەر ئێمە ڕانومایمان وەرگرتوە، بەهەشت هەر بۆ ئێمەیە، کەچی هەریەکەیان ئـەوی تریانان بەدرۆ ئەخستەوە. ئەگێڕنـەوە نوێنـەری گاورەکـانی (نـەجران) هـاتن بـۆ مەدینـە، مالومەکانی جولەکە هاتن بۆلایان، لە خزمەت پێغەمبـەردا دەسـتیان کـرد بـە ووتووێـژ و جنێودان بە یەکتری، هەریەکەیان ئایینی خۆیانیان بەڕاست ئەزانی، هەردولا نامـەیخۆیانیان ئەخوێندەوە جولەکەکان بڕوایان بە عیسا و ئینجیل نەبو، وە گاورەکان باوەڕیان بە موسا و بە تەورات نەبو، هەروەك بت پەرستان بڕوایان بە هیچ ئاینـێ نـەبو، خـوای گـەورە ڕونـی ئەکاتەوە ئەفەرموێ:

وَقَالُوا۟ لَن يَدْخُلَ ٱلْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَـٰرَىٰ ۗ
تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ
صَـٰدِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ
فَلَهُۥٓ أَجْرُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾
وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَـٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَـٰرَىٰ
لَيْسَتِ ٱلْيَهُودُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ ٱلْكِتَـٰبَ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ
ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ
فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

﴿وقالوا لن يدخل الجنّة إلاّ من كان هوداً أو نصارى﴾ وە جولەکەکان و کاورەکان ئەیان ووت: ناچێتە بەهەشت مەگەر کەسێ جولەکە بێ یا گاور بێ. یانێ جولەکەکان ئەیان ووت: هەر جولەکە ئەچێتە بەهەشت، گاورەکانەیان ووت: هەر گاور ئەچێتە بەهەشت.

﴿تلك أمانيّهم﴾ ئەو بیرو بۆچونەی جولەکەکان و گاورەکان کە هەرخۆیان ئەچنە بەهەشت چەندجین ئاواتی ئەوانە، ئاواتیان زۆرە: هەندێکیان ئەمەیە کە موسلمانان وەرئەگەڕێنەوە بۆ لای بێ باوەڕی، سزای دوژمنانی جولەکەو گاورەکان ئەدرێ، بەهەشت هەر تەنها بۆ ئەوانە.

﴿قل هاتوا برهانكم﴾ موحەمەد تۆ بلێ: ئێوە بەڵگەی خۆتان بهێنن لەسەر ئەوەی کە هەر ئێوە بە تەنها ئەچنە بەهەشت، کەسی تر جگەی ئێوە ناچێتە بەهەشت.

﴿إن كنتم صادقين﴾ ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن لە داوای خۆتانا، هەمو داوایە پێویستە کە بەڵگەیکی سەولمێنراوی هەبێ، پێویستە ئێوەش بەڵگە بهێننەوە، هەتا لە کۆتایدا وای لێ بێ هەمو زانایان و ژیرەکانیان گومانیان نەمێنێ، وەك ئەوەی لێبێ ئاگر گەرمە و ژمارە (١٠) لە (٥) زۆرترە کە پێویستیان بە بەڵگە نیە، ڕونە ئێوە بەڵگەی واتان دەست ناکەوێ. کەواتە داواکەتان بێ بەڵگەیە.

تەفسیری (ئەلەنار) مانای ئەو ئایەتە بەم جۆرە ئەکا و ئەڵێ: موسلمانانی پێشو بەو جۆرە کاریان ئەکرد هیچ شتێکیان بەبێ بەڵگە نە ئەکرد و نەیان ئەوت، هەرکەسێ هەرشتێکی بووتایە ئەیان ووت: بەڵگەت چ شتێکە؟ لە پڕ خۆیانیان نە ئەکرد بە بچوك و گوێڕایەڵیان، بە گوێرەی زانیاری خۆیان ئاینیان ئەبرد بە ڕێوە، بەلاسایی کردنەوەی کەس کاریان نە ئەکرد. بەڵام پیاوە خراپەکانی دوایی بە پێچەوانەی ناوەڕۆکی ئەو ئایەتەوە کاریان کرد، ئەیان ووت: هەر شتێ زانا پێشچوەکان ووتویانە بڕوامان پێیان هەیە و کاریان پێ ئەکەین، قەدەغەیە بلێن: بۆچی ئەبێ وابێ؟ وایان بە دانیشتوان کرد بە

فەرمودەی خوا و پێغەمەر هەڵنەسن، بە واتاو بە گفتو گۆی ئەم زانا و ئەو زانا کاربکـەین، بە مەرجێ بیرو بۆچونی ئەو زانایانە دوربێ لە فەرمودەی خوای مەزن ئەو پـەڕی ڕێـزم بـۆ خاوەنی تەفسیری (ئەلمەنار) ئەو زانا و پێشەوا پێشوانە ئەو شتەی فەرمویانە بێ بەڵگـە نیـە، هەر فەرموودەیەکیان ووتبێ، پێیان بێژراوە بۆچی؟ ئەوانیش فەرمویانـە: بەڵگـەمان قورئانـە یان فەرمودەی پێغەمەر یا ئیجماع یاقیاسە. کەواتە لە ناوەڕۆکا ئێمە بـەگفتو گـۆی ئـەوان هەڵنەسین، بەڵگەمان ئەوەیە ئەوان بۆ ئێمەیان گێڕاوەتەوە لەو سەرچاوە بێگومانا ئەوە بگرە ئەگەر ئەو پێشەوایانە نەبوایە ئەو مـیرات و کەلـەپورە بەنرخـەیان بـەجێ نەهێشـتایە ئـەو، مامۆستا دووایی‌ەی ئەوان نـەیان ئـەتوانی نەباسـی قورئـان بکـەن و نەباسـی فـەرمودەکانی پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەگەر ئەوان نەبونایە چ کەسێ تـر ئـەو سـەرچاوە پیرۆزانـەیان بـۆ ئێمـە ئەگێڕایەوە، خاوەنی تەفسیری ئەلمەنار بە دەستە وەسـان دا ئەنیشـت و سـەرچاوە نـە ئـەبو باسی یاسای ئیسلام بکا.

لەو ئایەتە پیرۆزەوە دەر ئەکەوێ گاور و جولەکەکان هەر لـە کۆنـەوە هـەمو شـتێکی چاکیان هەر بۆ خۆیان ویستوە، خۆشی هەردوو جیهانیان بـۆ خۆیـان دانـاوە، وەك بۆمـان ڕون بویەوە بەهەشتیان بەتاپۆی ئایینی خۆیان داناوە، بۆیـە کلیسـایەکان چـەکی لێ خـۆش بونیان بەگوناە باران ئەفرۆشت بە پارەو پول بـە نـەزان و نەفامـەکانی خۆیـان، بـەو کـارە نارەوایە سامانی زۆریان بەدەست ئەهێنا بـۆ پیـاوە ئایینیـەکانیان، ڕێگـەی داوێـن پیسـی و گوناهیان بۆ تاوانباران ئەکردەوە، هانیان ئەدان هەرشتێ ئەکەن بیکەن، دەقی ئەو چەکـەی لێ خۆشبونە بەم جۆرە ئەنوسی: (پێوە دراوە لە تۆ ئەی گوناهبار: ئەودەرگایە تاوانباران پێیا ئەڕۆن بۆلای سزاو تۆڵە، ئەو دەرگایـەت بـۆ کراوەتـەوە تـۆ تێپـەڕ ئەکـەی بـەوا بـۆلای بەهەشت، با بەدرێژی ساڵ لە گوناها بیت ئەو چاکەیەت بـۆ ئەمێنێتـەوە و نـاگۆڕێ هـەتا ڕۆژی دووایی، بەناوی باوك و کوڕو گیانی پیرۆزەوە)

﴿بلى من أسلم وجهه لله﴾ ئەوەی ئێوەی خاوەن نامە ئەی لێن وانیە: هەرکەسێ خۆی تەرخان کرد بێ بۆ خواپەرستی بە نیازی پاکەوە لەکردارەکانیا، بۆنی هاوبەشدانان و دووڕویی تێدا نەبو، ئەو کەسە لە ڕێز گیراوەکانی لای خوایە.

﴿وهو محسنٌ﴾ وە ئەو کەسە چاکە کەربێ لە هەمو کارو کردەوەیدا، وابزانێ نزیك بونەوە لە خوا هەر بەکردەوە چاکەکانە، نەك بە کردەوەی خراپ و زیان بەخش.

﴿فله أجره عند ربِّهِ﴾ دووایی بۆ ئەو کەسە هەیە پاداشتی کردەوەکانی لەخزمەت پەروەردگارەکەی خۆیا لە بەهەشتا بەبێ کەم و کوڕی.

﴿ولا خوفٌ عليهم ولا هم يحزنون﴾ وە ئەو کەسانە ترسیان لەسەر نیە و ئەوان خەفەت بار نین لە ڕۆژی دوایدا کاتێ ئەچنە بەهەشت، لەو ڕۆژەدا هەمو ئادەمیزاد لە ترس و لە خەفەتایە باوەڕداران ئەترسن نەوەك خوا پەرستی و چاکەیان وەرنەگیرابێ لە خزمەت خوادا. بێ باوەڕان لە سزای خواداں، سامان و گێرە شێوێنی جیهانیان بو بەهۆی مانەوەیان لە دۆزەخدا.

خوای گەورە بەو ئایەتە خاوەن نامەکان بەدرۆ ئەخاتەوە کە بەهەشت هەر بۆ ئەوانە. فەرموی: ئەو کەسە خۆی تەرخان کردبێ بۆ خوا و چاکە کەربێ هەر ئەوان پاتداشتیان بۆ هەیە ناترسن و خەفەتبار نین.

﴿وقالت اليهودُ ليست النصارى على شيءٍ﴾ وە جولەکەکان ئەیان ووت: گاورەکان لەسەر هیچ ئایینێ نین، هەرشتێ ئەوان ئەیلێن ڕاست نیە.

﴿وقالت النّصارى ليست اليهود على شيءٍ﴾ وە گاوەڕکان ئەیان ووت: جولەکەکان لەسەر هیچ ئایینێ نین، هەر شتێ ئەوان ئەیلێن ڕاست نیە.

﴿وهم يتلون الكتاب﴾ وەخاوەن نامەکان ئەخوێننەوە نامەکانی خوا لە تەورات و لە ئینجیل، وە خۆیان بە خوێنەوار و بە زانا ئەزانن، ئەوان ئەگەر نامەیە لە نامەکانی خۆیان بخوێندایە وە بەڕاستی باوەڕیان ئەهێنا بە نامەکانی یەکتری، چونکە هەمو نامەکان یەکتری

بەڕاست دائەنێن، لە تەوراتا مژدە بە هاتنی عیسا دراوە، لە ئینجیلا موژدە بە هاتنی موحەمەد درراوە.. دووایی چۆن موسڵمان بێ باوەڕی ئەدەن بەسەر یەکتریدا، قورئان ئەخوێنینەوە، کەواتە با لەخوا بترسن و زمان لانەدەن لە ناوەڕۆکی قورئان، دڵیان لە مەبەستی کوێر نەبێ.

﴿کذلك قال الّذين لايَعْلَمونَ مثل قولهم ﴾ هەر بەو جۆرە خاوەن نامەکان ئەیان ووت: کەسانێکی ئەو تۆ هیچ شتێ نازانن لە بت پەرستان ئەیان ووت وێنەی گفتو گۆی خاوەن نامەکان کەئەوان نەبێ کەسی تر ناچێتە بەهەشت .

﴿ فالله يحكم بينهم يوم القيامه ﴾ دوایی خودا فەرمان ئەدا لەنێوانیانا لە ڕۆژی دواییدا

﴿ فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ لە شتێکا ئەوان لەو شتەدا ئاژاوەیانە و لە دوو بەرەکیدان کە ئەو سێ تاقمە ئەڵێن لە جولەکەکان و گاورەکان و بت پەرستان. ئەڵێن : هەر ئێمە ئەچینە بەهەشت.

بۆ زانین: لەم سەردەمەدا بە چاوی خۆمان بینیمان، بە گوێی خۆمان بیستمان کە گاور و جولەکەکان پرۆژەیەکی تایبەتیان داڕشت لە نێوان خۆیانا لە دژی موسڵمان و داگیرکردنی نیشتمانی موسڵمانان.. ئەوە زانراوە و ناسراوە بۆ هەمو کەسێ کە ئاینی گاورەکان لە کۆنەوە بڕیاریان داوە جولەکەکان عیسای خوای ئەوانیان کوشتوە و هەڵیان واسیوە، بە پێچەوانەی ئاینی ئیسلام کە ئەفەرموێ: نە عیسایان کوشتوە و نە هەڵیان واسیوە کەچی (پاپا ڕۆما) ئەو پەڕی هەوڵی خۆی خستە کار بۆ بەدرۆ خستنەوەی خۆیان.

لەساڵی (١٩٦٥) بۆ لابردنی ئەو تاوانەی کوشتنی عیسا لەسەر جولەکان و نەوەکانیان، بۆ ئەو مەبەستە چوار کۆبونەوەی پێك هێنا، (٢٠) بیست ملیۆن دۆلاری تێچو، ئەو تاوانەی لەسەر لابردن. کەواتە هەر لە کۆنەوە پاپاکان لەلایەن خۆیانەوە ئاینیان دروست کردوە، بە گوێرەی مەبەستی خۆیان ئەی گۆڕن، لەسەر لابردنی ئەو

تاوانە لەگەڵ کلێسای ڕۆژ هەڵاتی بوبە ئاژاوە و ناکۆکیان، ڕون بویەوە هەمو کردەوەی پاپاکان ڕامیاریە نەك ئایینی، ئەمەیشمان فێر ئەکەن ئایین لەلای ئەوان بریتیە لە پارەو پول پەیدا کردن و داگیر کردنی نیشتمانی موسڵمانان جەنگی خاچ پەرستی تازە ئەکەنەوە، سەر شۆڕی خۆیان و ڕاو نانیان لە فەلەستین بە بەسەرۆکایەتی پاڵەوانی کورد (سەلاحەدین) ئەسڕنەوە ، ئارەقی شەرمەزاری باو باپیریان وشك ئەکەنەوە.. زۆر جێگەی سەر سوڕمانە کە گاور و جولەکە لایەنی یەکتری بگرن. هەریەکەیان نامەیەکی تایبەتی و ئاینێکی تایبەتیان هەیە کەچی موسڵمانان پشتی یەکتر ناگرن . لە ڕاستیدا یەك کۆمەڵن و یەك خوا و یەك نامە و یەك پێغەمبەریان هەیە و بۆ ئەبێ موسڵمان لە نێو خۆیانا یەك نەبن، بۆ ئەبێ هەرلایێ ئەو لایەنەی تر بەبێ باوەڕ دانێ؟ بۆ ئەو هەموە بیروباوەڕە جیاوازە پەیدابێ لەنێوانیانا؟ بۆ ئەبێ بکەونە جەنگ و ئاژاوە لەگەڵ یەکتریدا؟ بۆ ئەبێ ڕەگەز پەرستی بخەینە کارەوە لە دژی یەکتری؟ ئەی بۆ سودی یەکتریان مەبەست نەبێ لە دژی داگیر کەرانمان؟ ئەگەر لەمانای ئەو ئایەتە وردبینەوە جولەکە و گاورەکان یەکتری بەبێ باوەڕ دائەنێن، بەراوەردیان بکەین لەگەڵ خۆماندا، ئێمە بە هەزاران لەوان خوا بترین، ئەوان دوو پێغەمبەر دوو ئایینی جیاوازیان هەیە، کەچی لە دژی ئێمەی موسڵمان بوون بەیەك، ئێمە یەك پێغەمبەر و یەك ئایینمان هەیە کەچی یەك ناگرین، بە پێچەوانەوە بووین بە دوژمنی یەکتری. بەداخەوە قورئان ئەخوێنینەوە، بائەوانە بەدەم قورئان ئەخوێنن و بەدڵ کوێرن لە خوا بترسن، بەکورتی خوای گەورە وەڵامی جولەکە و گاورەکان ئەداتەوە بەم شتانەی خوارەوە:

١- ڕاستی پەیوەندی بەوە نیە کە ئەبێ بۆ چەندین کەسێ بێ، یا بۆ کەسانی ناودار و خاوەن ناوبن، چونی بەهەشت پەیوەستە بە باوەڕ و کردەوەی چاکەوە نەك بەئاواتەوە.

٢- بەڕاسی خوای گەورە چاکە کاران و خراپە کاران ئەناسێ پاداشت و تۆڵەی هەردوولایان ئەداتەوە. هەمو ئایین پەرستان و کۆمەڵ و پارت و تاقمێ بەلایانەوە وایە

خۆیان ڕاستن و جگەی خۆیان درۆن بەزەقی لاسایی گاور و جولەکە بت پەرستەکان ئەکەنەوە کە هەریەکەیان خۆیانیان بەڕاست ئەزانن. کەواتە ئێمە چۆنمان بۆ ڕوون ببێتەوە چ کەسێ ڕاست گۆیە و ڕاست ئەکا لە داواکاری خۆیا، بەر لەوەی ئێمە وڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە، پێویستمان بەم پێشەکیەی خوارەوە هەیە، ئەو کەسەی داوای ڕاستی ئەکا و ئەڵێ: من ڕاستم، داواکاریەکەی لەم دووانە بەدەر نیە:

١- یا کەسێکە بڕوای بە بیروباوەڕی خۆی هەیە و هۆگری بوە، بە جۆرێ لای وایە هەر ئەو بیرو باوەڕەی ئەو ڕاستە و شایستەی خراپەی لێ ناکرێ، گوێ لە هیچ بەڵگەیە ناگرێ کە پێچەوانەی بیروباوەڕەکەی ئەو بێ بەهەر شێوەیە بێ.

٢- یا ئەو کەسەی داوای ڕاستی ئەکا، ئەیەوێ بگەڕێ بەشوێن ڕاستیدا، کۆششی خۆی بۆ ئەخاتە کارەوە بۆ دۆزینەوەی ڕاستی، بە وردی بۆیدا ئەچێ هەتا بە بڕوای خۆی ڕاستی ئەدۆزێتەوە بە بەڵگەو نیشانە.

ئەو کەسە بڕوا بەڕاستی ئەهێنێ با لەلای یەکێ ترەوە بۆ ڕوون ببێتەوە، کاتێ بیروباوەڕی ئەو کەسەی لا چاکبێ واز لەوەی خۆی ئەهێنێ، چونکە ئەو ڕاستی ئەوێ بالای کەسێ ترەوە بێ دووایی پێویستە درێژەی ئەو بیرو باوەڕانە بەکورتی باس بکەین. دەربارەی یەکەمیان ڕێگەی بۆ نادۆزرێتەوە کە پێی بسەلمێنرێ. نە بەنەقڵ و نە بەبەڵگە، چونکە بۆ یەکەم جار ڕێگەی ئەو شتانەی لە خۆ گرتوە، بگرە ئەوەی ئەیلێ دەردی بێ دەرمانە، پێویستە وازی لێ بهێنین.. دووهەمیان گفتو گۆ لە گەڵیا ئاسانە، چونکە دووایی بەڵگەو پرسیار کەوتوە لە هەرلایەکەوە ڕاستی بۆ هات باوەشی بۆ ئەگرێتەوە، هەمو دانیشتوان ئەزانن هەندێ شت هەن خۆی لە خۆیا ڕونە و کەس گومانی لەوەدا نیە، وەك هەرزانی، خۆشی. بەختیاری هەژاری. شوم و نەگبەتی. دۆستایەتی چاکترە لە دوژمنایەتی. یارمەتی چاکترە لە ئاژاوەنانەوە. ئاشتی چاکترە لە جەنگ. زانین و زانیاری ڕوناکیە. نە

خۆشی و نە خوێنەواری تاریکیە داد پەروەریێ ڕاستیە. ستەم و پرو پـوچ ناڕەوایـە. ئەوانـە پێویستیان بە بەڵگە نیە.

کاتێ ئەو پێشەکیەمان زانی، ئەگەر کەسێ داوایـەکی کـرد و ووتـی: مـن ڕاسـتم لـە داواکاری خۆما، جگە لەمن کەسی تر ڕاست ناکا، ئێمـە بـەراوردی ئـەو داوایـە ئەکـەین لەگەڵ ئەو دوو شتانەی پێشودا، ئەگەر لەگەڵیانا گونجـا و سـەری بـۆ ڕاسـتی دانـەواند، ئێمەیش باوەڕی پێ ئەکەین، ئەگەر دژی ئەو ڕاستیانە بو ئێمە بە پروچی دائـەنێن. ئەیخەینـە ئەو لاوە، چونکە ئەگەر بە ووتنی ئەو بێ و گوێمان لـــە بەڵگـە نـەبێ، پێویسـتە دەرگـای قوتابخانە و زانکۆ و مزگەوتەکان داخەین، نرخ نـــە بـۆ ئـەقڵ، نـە بـۆ یاسـا و ڕەوشـت و دادگاکان دانەنێن، سەرگەردانی و نەزانین بڵاو ببێتەوە، هەمو کەسێ بەرەو شوێنی بـڕوا و بلێن و نەیکەن.

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ أَن يُذۡكَرَ فِيهَا ٱسۡمُهُۥ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَآۚ أُوْلَٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمۡ أَن يَدۡخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَۚ لَهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٞ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿١١٤﴾

هۆی هاتنە خوارەوەی ئەو ئایەتە ئەمەیە: (تەیتوسی) ڕۆمی پاشای گاورەکان لـە سـاڵی (٧٠) حەفتای زاینیـدا خـۆی و سـوپاکەی پـەلاماری جولەکـەکانی دا، جـەنگاوەرەکانی جولەکەکانی کوشت ژن و منالەکانیانی بەدیل گرتن، بەیتولموقەدەسی ڕوخاند، مردارۆ بـو و پیسی تری فڕێدایە ناویەوە، تەوراتیان سوتاند، بەرازیان لە نێو بەیتولموقەدەسدا سەر بڕی. هەروەها بەیتولموقەدەس بە کاولی مایەوە هەتا کاتێ عومەری کوڕی خەتاب ڕزگاری کردلە

دەستی ڕۆمەکان بەو سامانەی لە ئاگر پەرستەکان گیرابو، بەیتولموقەدەسی پێ چاك کردەوە بۆ جاری دووهەم خاچ پەرستەکان داگیریان کردەوە و قەسابخانەیان بۆ موسڵمانەکان دانا، ماوەی پتر لە سەد ساڵ بەدەستیانەوە بــو، هــەتا ســوڵتان ســەلاحەدین بــە خــۆی و ســوپا کوردەکان و هەندێ لە نەتەوەکانی تریش لەساڵی (٥٨٥) پێنج سەد و هەشــتا و پێنــج دا کۆچی‌دا زۆر بە سەربەرزی‌موسڵمانان و دادپەروەری لەگەڵ خاچ پەرستان لە بیروباوەڕی ڕەگەز پەرستانەی ئەوانی ڕزگار کرد. خاچ پەرستان بە سەر شۆڕی ڕاونران لە سەرداوای خۆیان چونەوە بۆ ئەوزوپا. بۆ جاری سێهەم لە ساڵی (١٩٤٨) جولەکەکان و زاوێنیەکان بەیارمەتی ڕژێمەکانی ڕۆژ ئاوایەکان بە تایبەتی بەریتانیا قاچی خۆیانیان فڕێدایە بۆ نێو خاکی فەلەستینەوە.

ووردەیە بەیارمەتی ئیمپریالزمی ئەمریکا بەیتولموقەدەسیان داگیر کرد.

هۆی تر بۆ هاتنە خوارەوەی ئەو ئایەتە ئەمەیە: پێغەمــەر ﴿ﷺ﴾ لــە ســاڵی (٦) شەشــی کۆچی‌دا خۆشی کەوتە دڵی خۆی و هاوڕێکانی بۆ سەردانی لە کەعبەی پــیرۆز، فــەرمانی دا بە هاوڕێکانی خۆیان گورج بکەنەوە لە مانگی زیلقەعیدەدا بۆ بەجێ هێنانی حەج، ئــەو هەواڵە گەیشت بە قورەیشیەکان، دڵیان پڕبو لە ترس، دەستیان کرد بەگفتوگۆ کردن لــە خزمەت پێغەمەردا ﴿ﷺ﴾ کۆتایی پێ هات بــە بەســتنی ئاشــتی حودەیبیــەی بــەناو بــانگ، بەمەرجێ پێغەمەر خۆی و هاوڕێکانی لە ساڵی دووایدا بێنــەوە بــۆ حــەج و (٣) ســێ ڕۆژ بمێننەوە.

﴿ومن أظلم ممّن منع مساجد الله﴾ وە چ کەسێکە ستەم کار تــر لــە کەســێ قەدەغــەی مزگەوتەکانی خوا بکا، ئیتر هەر مزگەوتێ بێ.

﴿أن یذکر فیها اسمه﴾ کە باس بکرێ لەو مزگەوتانەدا نــاوی خــوا و پەرســتنی خــوای تێدا بکرێ دروشمی تێدا جێ بەجێ بکرێ.

﴿وسعى في خرابها﴾ وە ستەمکارتر بێ لە کەسێ کۆششی کردبێ لە ڕوخاندن و کاول کردنی‌ی مزگەوتەکان لە هەر جێگەیەبێ.

﴿أولئك ماكان لهم أن يدخلوها إلاّ خائفين﴾ شایستە نەبو بۆ ئەو کەسانەی قەدەغەی مزگەوتەکانیان ئەکرد کە ناوی خوای تیا باسکرایە کە بچنە ناویانەوە مەگەر بەترس و لەرزەو لە، چونکە بەیتولموقەدەس جێگەی حەجی گاورەکانە، کەواتە ئەبوایە ئەو کارەیان نەکردایە لەگەڵ خۆیان ، گاور بوون بەیتولموقەدەسیان ڕوخان . هەروەك موسڵمانان نەیان ئەتوانی بچنە ناو کەعبە مەگەر بەترسەوە ، بەر لەگرتنی مەکە .

﴿لهم في الدّنيا خزيٌ﴾ بۆ ئەو جۆرە کەسانە هەیە ڕسوایی لە جیهاندا بە کوشتن ودەر کردنیان، بێ بەش بون لە خۆشی هەتا ئەگەڕێنەوە بۆ لای خوا و ڕێز گرتن لە مزگەوتەکان.

﴿ولهم في الآخرة عذابٌ عظيم﴾ وە بۆ ئەو کەسانە هەیە لە ڕۆژی دوایدا سزایەکی زۆر زۆر گەورە. بەڵێنی خوا بێگومان بەڕاست گەڕا، موسڵمانان سەرکەوتن بە سەریانا. ئەو ئایەتە لەو ئایەتانەیە مانای زۆری لێ دراوەتەوە، هەر زانایێ بەجۆرێ، بەڵام ئەوەی بۆ ئێمە ڕوون بێ بۆ هەڕشە کردنە لەو کەسانە ڕێزی مزگەوت ناگرن، نایەڵن چاکیان بکەنەوە دووایی ڕوخان و نایەڵن پەرستنی تێدا بکرێ، هەوڵ بۆ ڕوخانی ئەدەن، وە ناهێڵن دانیشتوان هاموشۆی بکەن و دروشمی ئایینی تێدا بەرپابکرێ. بەڕاستی فەرمانی خوا و دەستوری مرۆڤ پێویستی کردوە لەسەر ئادەمیزاد ڕێزی مزگەوت بگرێ لەگەڵ پەرستگاکانی تردا. بڕۆنە ناویان بە مل کەچی و گەردن کەچی و کزۆلیەوە، لە سزای خوا بترسن و بەتەمای پاداشت بن، گاڵتە بە مزگەوتەکان نەکەن، چونکە بۆ پەرستنی خوای گەورە دانراون، بۆیە خوای گەورە ئەو ئایەتە بۆمانی ڕوون کردوەتەوە ئەو کەسانەی گاڵتە بەمزگەوتەکان بکا ڕیسواو کزۆڵ و سەر شۆڕی هەردوو جیهانە و سزای گەورە ئەدرێ لە پاشە ڕۆژدا. بە کورتی ئەو ئایەت بۆمانی ئاشکرا کرد ئەو کەسەی ئەو

کردەوە خراپانە بکا دەربارەی مزگـەوت، خـوا ئـەوەی فـەرموێتی ئـەیکا لـە ڕیسـوای و سزادان کەواتە ئەو ئایەتە بۆ ڕوداوێکی تایبەتی نەهاتوەتە خوارە ئیتر ڕوداوەکە لەوە و بـەر پەیدا بوبێ یا لەکاتی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکە پەیدا بوبێ، یا لەمەو پاش پەیدا ببێ.

بەڵام هەندێ لە زانایان ئەڵێن: ئەو ڕوداوە بەر لە هاتنی پێغەمەر بوە، بریتیـە لـە کـاول کردنی بەیتولموقەدەس بەدەستی ڕۆمانیەکان. هەندێ تریان ئەڵێن: بریتیە لە قەدەغە کردنـی بت پەرستان و ڕێگە گرتنیان لە پێغەمەر و هاوڕێکانی لە چونیان بۆ کەعبە. هەندێ تریـان ئەڵێن: ئەو ڕوداوەی قەدەغەکردنـەی مزگەوتـەکان دووایـی هـاتنی پێغەمـەر پـەیدا ئـەبێ لەوانەیە بریتی بێ لە قەدەغەکردنی خـاچ پەرسـتان کـە چـون بـۆلای بەیتولموقـەدەس، یـا قەدەەغەکردنی ئێستای جولەکەکان بێ ، فەرمودەی ئـەو زانایانـە ئـاو بـە گـەرمایی دڵـی ئێمەدا ناکا چونکە بەڵگەی ڕاستیان نە ئەقڵەن ، کەواتە ئێمە وەك وتمان دەست بـە مانـای دەرکـەوتوی ئایەتـە ئـەگرین کـە پێویسـتە ڕێـزی مزگەوتـەکان و پەرسـتگاکان بگریـن، قەدەغەکردنیان جێگەی ڕسوایی ئەمڕۆ و سزای پاشە ڕۆژە.

بۆ ئاگاداری: دروست کردنی مزگەوت ئەو پەڕی ڕەواجی بۆ دانراوە لە لایەن خـوای گەورەوە بۆ پەرستن، پێویستە بە خاوێنی ڕابگیرێن، قەدەغەیە لـەش پیـس و ژنـی حـەیزدار دانیشن لە ناویدا، ئەو پـەڕی ڕێـز پێویسـتە بۆیـان لـە هـەمو ڕوێکـەوە.. بـەلای پێشـەوا مالیکەوە قەدەغەیە چۆنی بێ باوەڕان بۆ ناو هەمو مزگەوتێ. حەنەفیەکان ئەفەرمون: چـون بۆ ناو هەمو مزگەوتێ دروستە بۆ بێ باوەڕان. شـافیعی ئەفـەرموێ: تەنـها بـۆ مەسـجید و لحەرام قەدەغەیە چوون بۆ نێوی.

وَلِلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَٰنَهُۥ ۖ بَل لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَإِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

جولەکەکان تانەیان ئەدا لــە پێغەمــەر و موسـلـمانان کاتـێ خـوا قیبلـەی گـۆڕی لـە بەیتولموقەدەسەوە بۆلای کەعبە، ئەیان ووت: موحەممەد ئەمرۆ فەرمان ئەدا بە هاوڕێکانی بە فەرمانێ بەیانی بەجۆرێ تر فەرمانیان پێ ئەدا، هـەتا دوێنـێ بـو ڕوی پـێ ئـەکردن بـۆلای بەیتولموقەدەس، ئەمرۆ ڕویان پێ ئەکا بۆلای کەعبە. چۆن ئەبێ بەســەر ئولاخـەوە بـڕۆی و نوێژ بکەی و ڕوت بۆ هەر جێگەیە بێ.. ئەیان ووت: لە مزگەوتا نەبێ پەرستن قەدەغەیــە، چۆن ئەبێ لە هەر جێگەیە بێ نوێژ و پەرستن بکـرێ. خـوای گـەورە ئـەو ئایەتـەی نـاردە خوارەوە.

﴿وللهِ المشرق والمغرب ﴾ وە بۆ خوا یــە خۆرهـەلات و خۆرئـاوا، یـانی زەوی هـەمو گۆشەو کەناری و هەمو شتێ لەسەر زەویە بۆ خوایە و بەبێ جیاوازی. خوای گەورە لـــەو ئایەتەدا ناوی خۆر هەلات و خۆر ئاوای بەتایبەتی بردوە چونکە ئەو دوانە هـــەمو جێگـەی زەوی ئەگرنەوە، هەر جێگەیێ تۆ بیگری مانگ و خـۆری بەسـەردا هـەلدێ و بەسـەریانا

ئاوادەبێ، بە پێچەوانەی باشور و باکور، هەر بۆیەش زەوی دابەش کراوە بە خۆرهەڵات و خۆرئاوا. نەك بە باشور و باکور.

﴿فاینما تولّوا فثم وجه الله﴾ دووایی بۆ هەر جێگەیە ڕووەرگێڕن بـۆلای ڕوانگـە لـەو جێگەیە زاتی خوا هەیە کە بتانەوێ خوا پەرستی بکـەن و نوێـژ بکـەن بـەو جـۆرەی خـوا فەرمانیان پێ ئەدا یانێ ئەگەر ئێوە نەتان توانی نوێژ لە کەعبە یـا لـەبەیتولموقـەدەس بکـەن و ڕێگەیان پێ گرتن خوا هەموو زەوی کردووە بە مزگەوت بۆ ئێوە، دووایی نوێـژی خۆتـان بکەن لـە هەرجێگەیە ئارەزۆتان هەیە لەو جێگەیە ڕووەرگێڕن بـۆلای قیبلـەو بۆتـان دابـین ئەبێ و گران نیە.

﴿إن الله واسع علیم﴾ بەڕاستی خوا پێوەیستی بەکەس نیە و میـهرەبانی خـوا فراوانـە و ئەیەوێ ئاسانی بڕێژی بەسەر بەندەکانی خۆیا، ئەزانێ بەکردەوە و نیازەکانی ئێـوە، لەهـەر جێگەیە ئێوە نوێژ بکەن خوا ئاگادارە.

پ/ لـەو ئایەتەوە وادەرئەکەوێ موسڵمانان ئەتوانن لــە نوێـژا ڕوبکـەن بـۆ هەرشـوێنێ بیانەوێ نەك بەتایبەتی بۆلای کەعبە؟ کەچی پێغەمەر و موسڵمانان جگــە لەکەعبـە ڕویـان بۆلایەنە کردوە.

و/ بەڵێ نوێژی سونەت دروستە بەسـواری و بـە پیـادە ڕو بـۆ هـەر جێگەیـە بکـرێ، هەروەها کەسێ سەرگەردان بێ ولای کەعبـەی بـۆ نەدۆزرێتـەوە ئـەتوانێ دوای کۆشـش خۆی لایە دیاری بکا و نوێژی فـەرزیش بکـا. بـەڵام لـەکاتی ئاسـایش و زانینـی کەعبـە لەنوێژی فەرزا پێویسـتە هـەر بـۆلای کەعبـە ڕوبکـا، بەڵگەیشـمان ئایـەتی (١٤٩) ئـەم سورەتەیە خوا ئەفەرموێ ﴿فولّ وجهك شـطر المسـجد الحرام﴾ تـۆ ڕو وەرگـێڕە بـۆلای مەسجیدولحەرام لەنوێژا.

﴿وقالوا اتخذ الله ولداً﴾ وە جولـەکە و گاور و بت پەرستانی عەرەب ئەیان ووت: خـوا دایناوە بۆ خۆی منداڵ، بەوێنەی ئەوە لـە ئایەتی (١١٣) باسکرا کە ئەیان ووت: هـەر ئێمـە

راستین، جگە لە ئێمە ڕاست وێژ نین و لەسەر هیچ ئاینێ نین، ئەوەی ئەوان ئەیلێن هەموی بوختان و پڕوپوچن، بۆیە خوای گەورە لە قورئانا بۆمانی ڕون ئەکاتەوە و ئەفەرموێ: جولەکەکان ئەلێن: عوزەیر کوڕی خوایە کە پێغەمبەرێ بو هەمو تەوراتی لەبەر بو، دووای بەختەنەسر خۆی و سوپاکەی دایان بەسەر جولەکەکاندا و بەیتولموقەدەسیان ڕوخان بەر لە هاتنی عیسا و لە دایك بونی بە (٧٨٠) ساڵ، جولەکەکان بەدیل گیران و کەسیان نەمایەوە هەمو تەوراتی لەبەر بێ کە عوزەیر هات و لەبەر تەوراتی بۆ جولەکەکان خوێندەوە ووتیان: بێ و نەبێ ئەمە کوڕی خوایە، گاورەکانیش ئەیان ووت: عیسا کوڕی خوایە، وە بت پەرستان ئەیان ووت: فریشتەکان کچی خوان

﴿سبحانَهُ﴾ پاك و خاوێنی بۆ خوایە، تەنها و تاکە منداڵی نەبوە.. ئەگەر خوا منداڵی هەبێ ئەم کارە نارەوایانەی خوارەوە ڕوئەدا:

١- ئەو کەسە منداڵی لێ پەیدا بێ، پێویستە ئەو منداڵە ڕەگەزی باوکی بێت، هەتا بتوانرێ ببێژرێ ئەو منداڵە لەو باوکەیە، خوای گەورە بێ ڕەگەز و بێ وێنەیە.

٢- ئەگەر منداڵی بێ ئەبێ خوا پێویستی بە منداڵێ هەبێ لە خۆیەوە نزیك بێ، لەش و پەیکەری لەو بچێ، خوای گەورە نە لەشی هەیە و نە پەیکەر و وێنەی هەیە.

٣- کەسێ منداڵی بێ پێویستە ئەو کەسە بەبێ منداڵ کاری نەڕوا، خوا پێویستی بە هیچ بونەوەرێ نیە، نەك منداڵ و هاوکار.

٤- ئەو کەسەی منداڵی هەبێ، ئەبێ خۆشی منداڵی کەسێ تربێ و خوالەکەس نەبوە.

٥- هەمو شتێ لە ئاسمانەکان و لەزەوی دروست کراوی خوان و بەندەی ئەون، دروستکەر بە باوکی دروست کراوی خۆی. فەرمودەی خوایە:

﴿بلْ لە مافي السّماوات والأرض﴾ بەڵکو بۆ خوایە شتێ لە ئاسمانەکان و لە زەویدا، دروست کراوی خوان، منداڵی خوایان تێدا نیە و هەمویان بەندەی خوان.

﴿كلّ له قانتون﴾ هەمویان فەرمان بەرداری خوان و پەرستن بۆ ئەو ئەکەن، ناتوانن بێ فەرمانی ئەو بکەن، گیاندار و بێ گیانی بونەوەران مل کەچی خوان.

﴿بديع السّماوات والأرض﴾ خوای دروستکەرە و هێنانەدەری ئاسمانەکان و زەویە لە نە بونەوە بۆ بون، ئەوانەی لە ئاسمان و زەویدان دروست کراوی خوان، چۆن ئەبن بە منالی‌خوا.

﴿وإذا قضى أمراً يقول له كن فيكون﴾ هەرکاتێ خوا فەرمانی دابێ بەشتێك و بەکاری بۆ پەیدابونی، دووایی خوا ئەفەرموێ تۆ ببە، دووایی کتوپڕ ئەو شتە ئەبێ بەو جۆرەی خوا بیەوێ.

بۆزانین: جیاوازی نێوان (القضاء والقدر) { قەزا } لای زانا ئەشعەیەکان بریتیە لە خواستی ئەزەلی خودا کەپەیوەندە بەشتەکانەوە بەو حاڵ و جۆرەی لەپاشە ڕۆژدا و لە { مالایزال } دا لەسەری دەبن ، { قدر } یش بریتیە لە دروستکردنی خودا بۆ ئەو شتانەی هەریەك لە کات و وادەی خۆیا و لەسەر ئەو ئەندازەیە کەبڕیاری داوە لە سەر ئەو حاڵ و سیفەتانەی کە خواستی خۆی دیاری کردون . ئەم جێگەیە زەریای بێ بنە . ئەو بونە بەو جۆرەی خوا ئەیفەرموێ: ببە، ئەو شتەیش پەیدا ئەبێ بەبێ وەستان، ئێمە ناتوانین ئەخشەی بۆ بکێشین و بزانین چۆنە. کەواتە با ئێمە خۆمانی بۆ ماندونەکەین و توانای خۆمان بە فیڕۆ نەدەین، خۆمان بخەینە نێو زەریای بێ‌بن و دەشتی بێ پایان و بەرین، ئەو کارە گرنگە کاری خوایە، هەرگیز ئێمە بۆمان دیاری ناکرێ وێنەی ئەو دروست کردنە.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا ٱللَّهُ أَوْ تَأْتِينَآ ءَايَةٌ كَذَٰلِكَ
قَالَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَٰبَهَتْ قُلُوبُهُمْ
قَدْ بَيَّنَّا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ
بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَٰبِ ٱلْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾
وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ
هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ ٱلَّذِى جَآءَكَ
مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

﴿وقال الذين لايعلمون لولا يكلمنا الله﴾ وە کەسانێکی ئەوتۆ بەڕاستی پێغەمبەر نازانن لە بت پەرستان ئەیان ووت: بۆچی خوا گفتوگۆ لەگەڵ ئێمە ناکا ڕووبەڕوو بڵێ: موحەممەد فوروستادەی منە. کەواتە بۆیە ئێمە باوەڕت پێ نایەرین.

﴿أوتأتينا آية﴾ یابێت بۆلای ئێمە بەڵگەیە لەسەر ڕاستی تۆ، ئەو بەڵگانە ئەوان داوایان ئەکردن زۆرن، وەك ئەمانە: بۆمان هەڵقوڵێنە لەزویی و وشکدا کانیاوێ. بێستانێکت هەبێ لە ترێ و لە خورما. ئاسمان بکەوێتە خوارەوە بەسەر ئێمەدا. فریشتەکان بێن شایەتی

بدەن لە سەر ڕاستی تۆ. کۆشێکت هەبێ لەزێڕ. بەرزببیتە بۆ ئاسمان. ئەو کاتە ئێمە بڕوات پێ ئەکەین بۆ باسکردنی ئەو داوایانەی ئەوان تەماشای ئایەتی (٩٠) لە سورەتی ئیسرادا بکە.

﴿کذلك قال الّذین من قبلهم﴾ هەر بەو جۆرەی ئەوان و داواکەیان ، ئەیان ووت کەسانێکی ئەو تۆی نەزان لەپێش ئەوان، هەر تۆ بەتەنها ئەو داوایەت لێ نەکراوە. ئەیان ووت:

﴿مثل قولهم﴾ وێنەی گفتو گۆی ئەوان، ئەوە بو تاقمەکانی موسا بەموسایان ئەوت: باوەڕت پێ ناهێنین هەتا خوامان پیشان نەدەی بە ئاشکرا، گاورەکان بە عیسایان ئەووت: ئایا خوای تۆ ئەتوانێ لە ئاسمانەوە خوانێکمان بۆ بهێنێ پڕبێ لە خواردەمەنی.

﴿تشابهت قلوبهم﴾ دڵی ئەوانەی ئێستا و ئەوانەی پێشو لەیەك ئەچن لە ڕەقیدا، بیرو بۆچونی هەمویان وەك یەکوان.

﴿قد بیّنا الآیات لقومٍ یوقنون﴾ بەڕاستی ئێمە ڕونمان کردوەتەوە چەندین بەڵگە بۆ کۆمەڵێ باوەڕی بێ گومانیان هەبێ بەو بەڵگانە، بەڵگەی چڕو پڕمان هێناوەتەوە لەسەر ڕاستی موحەمەد، داوای زۆرتر بۆ بەڵگە لەخۆبایی بونە و داواکاری بەو جۆرە وازی لێ نەهێنرێ و سودی نیە بۆ نەزان و بێ باوەڕان، باوەڕ ناهێنن بەڵگەی زۆرتریشیان بۆ بهێنرێ.

بۆ ئاگاداری: ئەو شتەی بچێتە مێشکەوە، پێویستی بە وەڵام هەبێ کە بۆی داوا بکرێ: ئەمەیە خوا یارمەتی فروستادەی خۆی ئەدا بە نیشانە و بەڵگەیکی وا جێگەی گومان نەهێڵێتەوە لە دڵا، بۆ کەسێ بەڵگە سودی هیە خۆی تەرخان کردبێ بۆ ڕێگای ڕەوا و بەس، خوای گەورە ئەو کارەی لەگەڵ موسڵمانان کردوە، بەڵگەی تەواوی بۆ ڕون کردونەتەوە، وە ئەو کەسانەی بڕوایان پێ کردوە زۆر تر لەو بەڵگانە کات بەفیڕۆدانە. بەڵام ئەو کەسانەی بێ نرخن و گوێ بۆ هیچ شتێ ناگرن شایانی ئەوە نین وەڵامیان

بدرێتەوە، چاکتر وایە وازیان لێ بهێنرێ. ئەو کەسانە بەبێ بەڵگە لە خۆیانەوە بڵێن: باوەڕ بەو بەڵگانە نایەرن، چۆنیان پێ ئەسەلمێنرێ؟ ئەگەر ئێمە بمانەوێ بە باشی تێبگەین و بزانین ئەو توێژوە و برینەی کەوتوەتە سەر لەشێ لە لەشەکانی مرۆڤ چ نەخۆشیەکە؟ پێویستە بە تاقی کردنەوەی پزیشکی تایبەتی پشت ببەستین ئەگەر بمانەوێ بسەلمێنین هەڵسورێنەرێکی هەمو کارێ لە جێگە شیاوی خۆدانەر هەیە، پێویستە پشتە سوری ئەقڵ و ژیری بین، ئەگەر بمانەوێ فەرمانێ لە فەرمانەکانی یاسای ئیسلام بناسین ئەبێ تەماشای قورئان بکەین لەگەڵ ڕەوشتی پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەگەر بمانەوێ فێری زمانی نەتەوەیە بین پێویستە تەماشای نەریت و ڕەوشتی ئەوان بکەین ئەگەر بمانەوێ یاسایە لە یاساکان بزانین ئەبێ تەماشای نامەی یاسا بکەین. ئەگەر بمانەوێ فێری مێژوو بین ئەبێ پشت بە مێژوو ناسان ببەستین. کەواتە ئەو کەسەی خۆی بۆ خۆی سەربەخۆ لە خۆیەوە بەبێ پرس و ڕاوێژ و تاقی کردنەوەی کەسێ تر هەر لەخۆیەوە بەڵگە و نیشانە بۆ خۆی دروست بکا هەرئەبێ سەر گەردان و گێل و گەوجبێ بە وێنە جولەکەکان و گاور و بت پەرستان.

کاتێ پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ بەرەنگاری دوو ڕووان و بێ باوەڕانی بە قورئان کرد و گفتوگۆی ئەوانی پوچ کردەوە، توانایان نەما و سەریان شۆڕ کرد، ئەگەر دووایی باوەڕ نەیەرن بە نەزان و تێ نەگەیشتو دائەنرێن و دەرگایان لە خۆیان داخستوە، خۆیانیان کەڕ کردوە لە کاتی بیستنی گفتوگۆی ڕەوادا، خۆماندوکردن لەگەڵیانا بێ سودە.. شاگردەکانی ئەو نەزانانە لەم کاتەدا وێنەیان بەردەوامە، لە هەمو لایەکەوە کای کۆن بەبا ئەکەن.

خوای گەورە پیشەی پێغەمەری ڕون و دیاری کردوە کە مامۆستای ئادەمیزادە و هەموکاری ڕەوای ڕون کردوەتەوە، کەس پاڵی پێوە نانێ و زۆری لێ ناکا، خوا دڵخۆشی ئەداتەوە کە دڵ تەنگ نەبێ کەبێ باوەڕان باوەڕ ناهێنن و ئەفەرموێ:

﴿إنّا أرسلناك بالحقّ﴾ بەڕاستی ئێمە تۆمان ڕەوانە کردوە بە قورئانێکی ڕاست و ئاینێکی زۆر پاکەوە، جگە لەو ئایینە ئایینێ تر وەرناگرێ لە هیچ کەسێکەوە، زۆر لە هیچ کەسێ مەکە باوەڕ بهێنێ.

﴿بشیراً ونذیراً﴾ تۆ موژدەری بەو کەسانە باوەڕ ئەهێنن بە بەهەشت، ڕانومایی کەریانی ترسێنەری بەو کەسانە باوەڕ ناهێنن بە ئاگری دۆزەخ، ئەوانەیە پیشەی تۆ، پاش ئەوەی داواکاریەکەت ڕون کراوەتەوە بەئاشکرای خۆت دڵ تەنگ مەکە، تۆ زۆر لەکەس مەکە بۆ وەرگرتنی داواکاریت، تۆ توشی خراپە نابیت و ئەوان توشی سزائەبن.

﴿ولا تسأل عن أصحاب الجحیم﴾ وە تۆ پرسیارت لێ ناکرێ لە دانیشتوانی دۆزەخ کە باوەڕیان نەهێناوە بەوانی ڕابگەیەنە ، ئیتر گوێت لێ ئەگرن یان گوێ ناگرن لێرەدا پرسیارێك دێتە کایەوە، ئایا دایك و باوکی پێغەمبەر ﴿ ﷺ ﴾ بەهەشتین یانە؟

لە وەڵامدا زانایان فەرمویانە مەبەست لەو دۆزەخیانە لەو ئایەتەدا بریتین لە جولەکە و گاور و بت پەرستان، پەیوەندی بە دایك و باوکی پێغەمبەرەوە نیە. هەروەها زانایان فەرمویانە: واپێویستە لەو بارەیەوە ئێمە گفتو گۆ نەکەین، چونکە بەڵگەیەکی بێ گومان بەدەستەوە نیە. بەڵام ئەوەی بەشایانی باسێ دای بنێن باوك و دایکی پێغەمبەر بڕوایان بە یەکێتی خوا بوە، بەو بیرووباوەڕەوە مردوون، زانینی هەموو شتێ لای خوایە.

خوای گەورە دڵخۆشی پێغەمەری دایەوە بەو ئایەتەی پێشو، بە پێغەمەری فەرمو: تۆ لەلایەن خۆتەوە هەمو شتێکت بە تەواوی ڕون کردۆتەوە، بێ باوەڕانیش بێ بەڵگەن لەوەی باوەڕ بەتۆ ناهێنن، ئەو پەڕیان گرتووە لە بێ باوەڕیدا، ئەیانەوێ تۆ پەیڕەوی ئەوان بکەی و بڕۆیتە سەر ئاینی ئەوان. ئەوەەیش بۆ تۆ ناگونجێ، ناتوانی و ناچێتە مێشکەوە لەیەك کاتا پەیڕەوی ئاینی هەردوو لایان بکەوی، هەرلایەکیان بگری ئەوی تریان لێت ڕازی نابێ. کەواتە ئایینی ڕاست هەر ئاینی ئیسلامە، تۆ هەر پەیڕەوی ئەو بکە و بەس. خوای گەورە ئەو مەبەستەی خاوەن نامەکان باس ئەکا، ئەفەرموێ:

﴿ولن ترضى عنك اليهود و الا النصارى﴾ وە ڕازی نابن لە تۆ جولەکەکان و گاورەکان. لێرەدا بەتایبەتی ناوی جولەکەکان و گاورەکان براوە، هەرچەندە هەمو بێ باوەڕان وەك ئەوان وان، چونکە ڕوداوەکە لەوانەوە پەیدا بوە، بۆ ئەوەیش پێغەمبەر لەمەو پاش بەتەمای ئەوان نەبێ، ئەوان بەجێگەی بڕوادا نەنێ.

﴿حتى تتبع ملتهم﴾ هەتا تۆ دووای ئاین و دەستوری ئەوان نەکەوی، ئەیان ووت: ئێمە لەتۆ ڕازی نابین با ئەو پەڕی هەوڵ بدەی بۆ ڕازی کردنمان، هەتا دووای ئاینی ئێمە نەوکەوی بەو ڕستەیە خوا پێغەمبەری هۆشیار کردەوە هەرگیز چاوەڕوانی باوەڕ هێنانی ئەوان نەکا.

﴿قل إنّ هدى الله هو الهدى﴾ تۆ بڵێ: بەڕاستی ئەو ئاینەی ئیسلام کەبەسروش بۆ تۆ هاتوە لەلایەن خواوە. ڕانموکەەری خوایێ بۆ ئادەمیزاد هەر ئەو ئایینە ڕانومایی کەرە، خوا هەر لەو ئاینە ڕازیە، ڕانومایی کەرێ تر نیە جارێ بۆ بدرێ.

﴿ولئن اتّبعت أهواءهم﴾ وە ئەگەر تۆ دووای ئارەزوی بۆشی ئەوان بکەوی، بڕوا بەدەستوری ئەوان بکەی، لە نوێژا ڕووبکەی بۆلای ڕووانگەی ئەوان. بێگومان ئەوە لە تۆدورە.

﴿بعد الّذى جاءك من العلم﴾ دووای ئەوەی ئەوتۆ هاتوە بۆلای تۆ لەو سرووش و ئاینەکە ڕاستیەکەی زانراوە و ناسراوە.

﴿مالك من الله من وليّ ولا نصيرٍ﴾ نابێ بۆ تۆ لەلایەن خواوە هیچ دۆستێك و هیچ یاریدەرێ کە ڕێگە بگرن تۆڵەت لێ بکرێتەوە ئەگەر دوای ئەوان بکەوی .

بەکورتی جولەکەکان داوایان لە پێغەمبەر کردنەرم و لەسەر خۆبێ لەگەڵیانا هەتا پەیڕەوی بکەن و باوەڕی پێ بهێنن. خوای گەورە دەرگای بە تەمابونی پێغەمبەر بۆ گفتوگۆی ئەوان داخست بەو ئایەتە، ئەو ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوە هەرگیز نابێ پێغەمبەر دڵی جولەکە و گاورەەکان ڕازی بکا، چونکە ڕازی کردنی ئەوان بەستراوە بەوەوە

پێغەمەر واز لە ئایینی ئیسلام بهێنی و ببێ بەجولەکەیا بەگاور، ئەوەیش هەرگیز ناگونجێ. کەواتە موحەممەد تۆ بەوان بڵێ: ئەو شتەی من لە سەریمی ڕاستە، ئەوەی ئێوە لەسەرینی گومڕایی بۆشە، چۆن من واز لە کاری ڕەوا ئەهێنم، دووای گومڕای ئەکەوم؟

ئەو شتەی گومانی تێدانەبێ هەرجولەکە و گاورەکان خاوەنی ئەو بیر و باوەڕەنین، هەمو ئایین پەرستان و تاقم و پارتێ ئەو بیرباوەڕەیان هەیە ئەیانەوێ هەموکەس پەیڕەویان بکەن، بگرە زۆریشیان هەتا ئەبێ بەبەندەیان لێت ڕازی نابن. بەڵام ئایینی ئیسلام ئەوبیروباوەڕە خراپەی زۆر لاناخۆشە، بە پێچەوانەی ئەوانەوە هەمیشە داوای بەیەکەوە ژیان ئەکا بەجۆرێکی ئاشتی خوازانە لە هەمو خاوەن بیروباوەڕێ. بەبێ دەست درێژی لە یەکتری بەدڵی پاکەوە بەیەکەوە بژین. بۆ نمونە ئیسلام ڕێز لە هەموو فروستادە و پێغەمەران ئەگرێ و ناویان بە چاکە ئەبا، داوا لە هەمو موسڵمانان ئەکا باوەڕ بەهەمو پێغەمەران بهێنن، ئەویش گەورەترین بەڵگەیە ئیسلام ئەیەوێ هەمو نەتەوە و خاوەن بیروباوەڕێ بژین بە یەکەوە بە خۆشی.

لە وانەیە هۆی هاتنە خوارەوەی ئەو ئایەتە ئەمەی دووایی بێ: کە بەدڵی پێغەمەردا ﴿ﷺ﴾ هاتبێ، بەلای کەمەوە نزیك ببێتەوە لە جولەکەکان. بەڵکو ڕانومایی وەربگرن، یاریدەی بدەن لەسەر ئەو کارە ڕەوایەی ئەیەوێ، گێرە شێوێنەکەیان کەم بکەنەوە، واز لە خراپە کردن بهێنن، خوای گەورە ڕوونی کردەوە کە دوژمنایەتی ئایین و بیروباوەڕی تۆ لە تۆ ڕازی نابن هەتا تۆ واز لەو بیروباوەڕە نەیەریت لە سەریتی، دووای گومڕای ئەوان بکەوی، بۆیە لەدوایدا خوا قەدەغەی کرد لە پێغەمەر لەوان نزیك نەبێتەوە، چونکە ئەو نزیك بونەوە یاریدەی ئەوان ئەداو بەهێزیان ئەکا باپێغەمەر پێی نەزانێ. بێگومان ئەوانەیش قەدەغەن لەسەر تۆو هەمو موسڵمانان بەگشتی، هەروەك قەدەغەیە دووای ئایینی ئەوان بکەون.

بائەمەیشمان لە بیربێ جولەکە خراپ کاری و گێرە شێوێنی ڕەوشتی ئەوانە، دژی چاکە و خاوەن چاکەن. ئەوان پێویستە لەسەریان ئەو کەسانەی چاکەیان لەگەڵ بکەن ئەوان خراپەی لەگەڵ بکەن، هەوڵدان لەگەڵیان بۆ ئاشتی خراپە نەکردن و بێ سوودە.. ئەو قدەغەکردنە و ترساندنی پێغەمەر لەلایەن خواوە گەورەترین هەڕەشەیە لە موسڵمانان کە دۆستایەتی لەگەڵ دوژمنانی ئایین و بیروباوەڕ و نیشتمانا نەکەن، بەبیری خۆیان بیانەوێ بەکاریان بهێنن بۆ سودی موسڵمانان. بەڵام پێچەوانەکەی زۆر ڕاستەت، چونکە ئەوان بەدەم دۆستایەتی لەگەڵ ئێوە ئەکەن هەتا لەژێرە وەبازرگانی و مامەڵەی خۆیان مسۆگەر ئەکەن.

قازانجی خۆیانیان ئەوێ هەموو کاتێ ، تاکە دروشمیان ئەمەیە: وەرگرن و هیچ شتێ بەکەس نەدەن، ئەگەر چارەیان نەما کەمێ ئەدەن بە موسڵمانان و زۆریان لێ وەرئەگرن، خوای گەورە ئەو بازرگانیەی ئەوانی زۆر بەباشی ڕون کردوەتەوە بەم ئایەتە کە ئەفەرموێ: ﴿ولتجدنهم أحرص النّاس على حياةٍ﴾ وە تۆ بەڕاستی جولەکەکانت دەست ئەکەوێ بەچاو چنۆك ترین ئادەمیزاد لەسەر گوزەران و ژیانی جیهان.

هەموو دوژمنانی ئیسلام بەبێ جیاوازی لەکۆن و لەتازەوە لە دژی ئیسلام نەوەستان و نایشوەستن: لەمەو بەر بەناوی ئاینەوە ئەجەنگان لە دژی موسڵمانان. بەڵام ئێستا بە ناوی پاراستنی سودی خۆیانەوە بۆ داگیر کردنی زەوی و نەوت، بۆ هاتو چۆی نێو ئەم زەریا و ئەو زەەریا ئەجەنگێن لەدژی موسڵمانان، دوکەڵی نەوت و گڕی گاز و ئاوی گەرم ئەبینن چاویان کوێر ئەبێ، ناوەستێن بۆ داگیر کردنی ئەوانە و هەمو سامانی تری موسڵمانان و کردنیان بە ژێر دەستەی خۆیان، جەنگی ئابووری و بەرگری و دارایی و ڕامیاری و ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و شتی تریان لەگەڵ ئەکەن، موسڵمانیان خەڵەتاندوە و بێ هۆشیان کردون بەخواردنەوەی ئارەق و قومارکردن و داوێن پیسی بەهۆی فلیمی بەرەڵایی و سینەما و تەلەفیزیۆن و گۆڤار و ڕۆژنامە و سەتەلایتەوە، ئەبوایە هەندی

لەوانەیان بۆ کاری چاك بەکار بهێنایە، بەو بۆنـەوە دەسـتیان داوەتـە کوشـتنی یـەکتری و تالاّن و دزی و دەست برین. لە هەموان سەیرتر خۆیان بەپێش کـەوتو ئـەزانن، وەلاسـایی پیاوانی ئایین ئەکەنەوە لەسەر شانۆ، جبە و سەرپۆش ئەپۆشن و ئەیانەوێ ڕەوەشتی بـەرزی پێشویان بریندار بکەن، بە دوژمنانی باو باپیری خۆیان بسەلمێنن کە باو باپیرمان نەفام و گێل بوون. ئەی ئێوە تاقمی لاسایی کەران چ شتێکتان کردوە بۆ هاونیشتمانتان جگـە لـەوەی دەری بخەن دوژمنانتان کە باو باپیرمان نەزان و گێج بوون.

برایانی موسلّمان: لەخەو بێدار ببنـەوە و ڕاپـەرن و خۆتـان چـەك داربکـەن بەچـەکی قورئان، کۆشك و تەلاری زاوێنی و خاچ پەرسـتان بروخێنـن، خۆتـان ڕزگـار بکـەن لـە نینۆکی دڕوندانەی بێ ئاینیان و داوین پیسان و داگیرکەران و گۆرستان پەرستان و نوشـتە نوسان و جادوگەران، ڕاویان نێن لە نشتیمانی خۆتانا ببنە خـاوەنی ئـابوری و ڕامیـاری و زەوی و ئاو زەریا و ناموس و ئایین و بەرگری خۆتان، بائەم جارە ئەوان چاوەڕووانی ئێـوە بن. ئەو گەلەی بەزانست و زانیاری و پیشەو ڕەوشتی بەرز خۆی بەهێز ئەکا زۆر بێ نـرخ و لاوازە باوەکو ژمارەیان زۆربێ، بە پێچەوانەوە سەربەرزن بازمارەی نفوسیان کەمبێ.

دووای ئەوەی خوا ڕونی کردەوە بۆ پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ کە گاورو جولەکـەکان بـڕوات پێ ناکەن، بگرە لێت ڕازی نابن هەتا دووای دەستورەکانیان نەکەوی، ئەفـەرموێ: ئـەوان وەنەبێ هەمویان بەو جۆرە بن. بـەلّکو هـەندێکیان بـەویژدان و دادپـەروەریان هەیـە، بـەو جۆرەی پێویستە تەمشای نامەکانی خۆیانیان کردوە، ئەوانەیان موسلّمان ئـەبن و باوەڕیـان پێ ئەکەن.

ئەوانەیش (٤٠) چل کەس بون (٣٢) سی و دوو کەسیان دانیشتوی حەبەشەبون، (٨) هەشتیان زانایانی شام بون، هاتنە خزمـەت پێغەمـەر ﴿ ﷺ ﴾ موسـڵمان بـون، وەك خـوا ئەفەرموێ:

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

﴿ألّذين آتيناهم الكتاب﴾ کە سانێکی ئەوتۆ ئێمە بەوانمان بەخشـیوە نامەیـە، ئیتر ئـەو نامەیە قورئانێ یا تەوەرات و ئینجیل لە موسڵمانان و جولـەکە و گاورەکان.

﴿یتلونـهُ حقّ تلاوتـه﴾ ئـەو نامەیـە ئەخوێننـەوە بـەو جـۆرە ڕاسـتبێ و شـایانبێ و خوەێندنەوەی ئەو نامەیە، مافی خـۆی ئـەدەنێ، بەفەرمانـەکانی کارئەکـەن، واز لـەقەدەغـە کراوەکان ئەهێنن. دەستکاری ئەو نامەیە ناکەن و نای گۆڕن، بەهەمو دڵیانـەوەی وەریـان گرتوە.

﴿أولئك یؤمنون به﴾ ئەو کەسانە بڕوا بەو نامەیە ئـەهێنن کـە نـەگۆڕاوە و دەسـتکاری نەکراوە، واز لـە گۆڕراوەکە ئەهێنن.

﴿ومن یکفر به فأولئك هم الخاسرون﴾ وە هەر کەسێ باوەڕ بەو نامەیە نەهێنێ، دووایی ئەو کەسە هەر ئەوانەن زەرەرۆمەندن، بەرەو نێو ئاگر ئەڕۆن کـە بۆیـان دانـراوە، چونکـە گومڕاییان بەکاری ڕەواو ڕاست کرپوە، ئیتر ئەو نامەیە بڕوای پـێ نایـەرن قورئـان بـێ یـا تەورات و ئینجل، چ زیانێ لە زیانی دووا ڕۆژ گەورەتربێ؟

لێرەدا پێویستە ئەمەیش بزانین بڕواکردن بە قورئان و نامەکانی ترپێك نایە بـە گوێـرەی زانستی تەجوید قورئان بخوێنرێ و بەس، ووشەکانیان ڕێك خرێ و پیتەکانیان لـە جێگـەی شیاوی خۆیانا دابنرێ، ئەوانە سوودیان پێ وەرناگیرێ ئەگـەر لەماناکـەیان وردنەبیتـەوە و پێی تەمێ خوارد نەبین ، بۆیە پێغەمەر ﴿ ﷺ ﴾ ئەفەرموێ: ((ماآمن بـالقرآن مـن اسـتحلّ محارمه)) باوەڕی بەقورئان نەهێناوە ئەو کەسەی بەڕەوای دانێ قەدەغە کراوەکانی قورئان.

زۆرم لا گرنگە مامۆستای بەڕێز (موحەمەد عەبدە) ئەفەرمێ: ئەو کەسەی قورئان هەربۆ خوێندنەوە بخوێنێ و بەس، وێنەی گوێ درێـژێ وایـە هـەڵگری چـەند کتێـبێ بـێ بەشـی لەباوەڕ بەونامانە نەبێ ،چونکە لەناوەرۆکەکەیان ناگات ڕێنومای خوای لەوانەدا بەدی‌ناکا کەواتە خوێندنەوەیە بەو جۆرەبێ سودی بۆ ڕانومای وەرگرتن نابێ ،باوەکو بزانێ مانەکەی چۆنە ،ئەوجۆرە زانینە دێت وئەڕواو لەدڵدا جێگر نابێ ،زانیبی ڕاستی وبـاوەڕی بێگومـان بیر کردنەوەیە کە ڕێنومای وشارەزایی لێوەربگرێ وەوابزانـێ ئەوئایەتانـە داوای ڕێنومـای لێێ ئەکەن و ئەڵێ شارەزای مانەکەی بـە، کۆتـایی بـە فـەرمودەی موحەمـەد عـەبدەهات پوختەی‌مانای ئەوئایەتە ئەمەیە :تەورات وئینجیل موژدەیان بە فروستادەی پێغەمبەر داوە ،وە قورئانیش بەڵگەیە بۆ ڕاستیەکەی ،بۆیەئەو کەسانەی لـەمانای نامـەکان وردبنـەوە بـاوەڕ بەپێغەمبەرو بە ئاینی ئیسلام ئەهێنن . خۆیانی بۆتەرخان ئەکەن بـەو جۆرەی‌پێویسـتبی،ئیـتر جولەکەبن یان گاورو بت پەرستەکان.بێباوەڕانی ئـەم سـەردەمەییش بـەوجۆرەی شـایانی قورئان بێ لەمانەکەی وردنابنەوە ، خۆیان گێل وکوێر ئەکەن و باوەڕی پێ ناکـەن خـوای گەورە لەئایەتی (٤٠) چلەوە هەتا ئایەتی (١٢٣) سەدوبیست وسێ باسـی جولەکـەکانی

کرد بەو ئایاتانە ڕوی فەرماندانیخۆی تێ کـردن ،بـەدوردرێژی باسـی مێـژوی رابـردوی ئەوانی لـەگەڵ خـواو پێغەمبـەرەکانی خۆیـانی بۆکـردن ، سـەرنجی ڕاکێشـان بـەڕوکردنی فەرماندانەکەی بۆ پێغەمبەرو موسڵمانان ، بـەوان ڕائەگەیـەنێ بەوئایەتانـە .کۆتـایی بـانگ کردنیانە بۆ باوەڕهێنان کەچی ئەو جولەکانـەی ئێسـتا هـەروەك کۆنـەکانیان وان لـە بـێ باوەڕی داو لە لاساریدان بۆیە خوای گەورە لـەدوای بـاس کردنـی ئـەو هـەموو نیشـانە گەورانە باسی چاکەو بەخشندەی خۆی بۆیان دووپات ئەکاتەوە بە ئایەتی (١٢٢) سـەدوو بیست ودوو گوێچکەیان ئەلەرزێنیو ئەیان ترسێنێ بە ئایەتی (١٢٣) سەدوبیست وسـێ ، ئەفەرموێ:

﴿ یابني إسرائیل اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم ﴾ ئەی کوڕانی ئیسرائیل: ئێوە بیری ئەو چاکە و بەخششانە بکەنەوە من بە چاکە ڕژاندم بەسەر ئێوەدا.

﴿وأني فضّلتکم علی العـالمین﴾ وە بەڕاسـتی مـن ڕێـزی ئێـوەم داوە بـە سـەر هـەمو ئادەمیزادی ئەو سەردەمەی خۆتان کە پێغەمەری زۆرتانم پێ بەخشیون و کاری بـۆ کەسـی تر نەکراوم پێ داون.

﴿واتقوا یوماً لاتجزی نفس عن نفسٍ شیئاً﴾ وە ئێوە بترسـن لـە سـزای ڕۆژی دووایـی سود نابەخشێ هیچ کەسێ بە هیچ کەسێ تر هیچ شتێ، هـەمو کەسـێ چاکـە و خراپـەی کردەوەی خۆی وەرئەگرێ.

﴿ولا یقبل منها عدل ولا تنفعها شفاعة﴾ وە وەرناگیرێ لـە هیچ کەس بریتـی و بـەرتیل بەهەمو سامانی جیهان و سود ناگەیەنێ بەهیچ کەسێ پارانەوە بۆ کەسێ تر.

﴿ولا هم ینصرون﴾ وە ئەوان یارمەتیان نادرێ لە هیچ کەسێکەوە. مانـای ئـەو ئایەتـە بەدرێژی لە کاتی ماناکردنی ئایـەتی (٤٨) چـل و هەشـتا باسـی کـراوە لـەم سـورەتەدا. پوختەی باسی ئەوەیش کراوە ئایا (شفاعة) واتە پاڕانەوەی پیاوچاکان لە خزمەت خوادا لـە ڕۆژی دوواییدا بۆ کەسێ لە ئادەمیزاد وەر ئەگرێ یا نە؟

دووای ئەوەی خوای گەورە باسی چاکەکانی خۆی کرد لەگەڵ کوڕانی ئیسرائیل و بت پەرستان و باسی لاساری و گومڕایی ئەوانیشی کرد. لەمەو پاش باسی چیرۆکی ئیبراهیم ئەکا کە هەمویان لە ڕێزداری ئیبراهیم ئاگادارن، ئەوانیش لەنەوەی ئەون، دانیشتوی شارە ڕێز گیراوەکەی خوان، خزمەت کاری خانوە پیرۆزەکەی خوان، هەروەها لەو بەسەر هاتەی ئیبراهیم دا چەند کارەساتێکی وا هەن پێویستی ئەکا لەسەر یان بڕوا بەئاینی پێغەمەر بکەن ، وە مل کەچ بن بو دەستوری ئەو پێغەمەرە. ئەو کارە ساتانەیش ئەمانەن:

١- ئیبراهیم فەرمانی پێ درا کە هەندێ فەرمانی زۆرگران جێبەجێ بکا، ئەویش جێبەجێ کردن بۆیە پیشەی پێغەمەرایەتی و پێشەوایەتی پێ درا. کەواتە هەمو چاکەیە بۆ هیچ کەس پەیدا نابێ هەتا واز یاخێتی نەهێنێ، فەرمانەکانی خوا بەجێ نەهێنێ.

٢- ئیبراهیم داوای کرد لەخوا ئەو پێشەواییە کە خوا داویتییە بەخۆی بیبەخشێ بە نەوەکانیشی، خوا داواکەی لێ وەرگرت. بەڵام ئەو پیشە گەورەیە نادا بە ستەم کارانی نەوەرەکانی. کەواتا زانرا ئەو کەسەی بیەوێ مافی ڕەوای دەست بکەوێ پێویستە واز لە ڕەگەز پەرستی و دووڕوویی و بێ نرخ کردنی مرۆڤە بەرزەکانی لای خوا بهێنێ، هەتا سەرۆکایەتی ئەمرۆ و پاشە ڕۆژی دەست بکەوێ.

٣- کاتێ ڕوانگە بۆلای کەعبە گۆڕا جولەکەکان زۆریان لا گران بو، خوا ویستی لەوان کەڕق و کینەکەیان لابەن، بەوەی کەعبە دروست کراوی ئیبراهیمە کە خۆیان بەگەورەی ئەزانن و بە باپیرە گەورەی هەمو پێغەمەمەرانی خۆیانی دائەنێن و ئەڵێن: ئێمە دووایی ئەو کەوتوین.

٤- ئیبراهیم پاڕایەوە لەخوا کە لەنەوەی خۆی پێغەمبەرێ بنێرێ، موحەمەدی نارد کە لەنەوەی ئەوە، ئەو کەسەی باوەڕی بە ئیبراهیم بێ پێویستە باوەڕیش بەوبکا. بۆیە خوا ئەفەرموێ.

وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾

﴿وإذ ابتلى إبراهيم ربّه بكلمات﴾ وە موحەممەد تۆ بیری ئەو كاتە بكەرەوە ئیبراهیمی تاقی كردەوە پەروەردگاری خۆی بە چەندین فەرمانێ و بەچەندین شتێ قەدەغەكرابون كە ئەو شتانە زۆر گرانبون و كردنیان، هەتا ئیبراهیم هۆگری خۆگرتن و هێمنی بێ لەسەر هەڵگرتنی باری گرانی فەرمانەكانیخوا، وەك ئەوەی فرێی دایە نێو ئاگرەوە، دانانی ژن و كورەكەی لەو جێگە چۆڵە و شیوە قوڵەی بێ ئاو و خواردەمەنیە لە مەكەدا، بەسەر برینی كورەكەی.

﴿فأتمهن﴾ دووایی ئیبراهیم ئەو فەرمانانەی بەتەوای بەجێ هێنا، بەو جۆرەی شایانبێ بۆیان بەبێ كەم و كورِی.

﴿قال إني جاعلك للناس إماماً﴾ خوا فەرموی بەئیبراهیم: بەڕاستی من تۆم كرد بە پێشەوای ئادەمیزاد و چاولێ كراو بۆیان بۆ ئەوەی پەیڕەویت بكەن.

﴿قال ومن ذرّيتي﴾ ئبراهیم پاڕایەوە لەخوا ووتی: ئەو پێشەواییە ببەخشە بەهەندێ لەخێزانەكان و نەوەكانم، هەتا ئەوانیش ببنە پێشەوای ئادەمیزاد.

﴿قال لاينال عهدى الظّالمين﴾ خوا فەرموی: توشی ئەو پەیمان و پێشەواییە نابن كەسانێ ستەم كاربن لە ئادەمیزاد، پێشەوایی بۆ ستەم كاران دەست نادا، بەڵكو بەشی چاكە كارانە چونكە ئەوان شایانی چاو لێ كراوین نەك ئەو ستەم كارانەی باوەڕیان بەخوا نیە.

لێرەدا ئەمانەی خوارەوە جێگەی باسن:

١- کۆمەڵێ زانایان ئەڵێن: پێشەوای موسڵمانان و کار بەدەستەکانیان پێویستە داد پەروەر و چاکەکاربن لەگەڵ موسڵمانان، توانای بەڕێوە بردنی کار و باری دانیشتوانیان هەبێ بەو جۆرە پێویست بێ، بۆیە پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ ئەفەرموێ: ((ان لاینازعوا أمره)) ئاژاوە مەگێڕن لەگەڵ ئەو کەسانەدا شایانی پێشەوایی بن، بەڵام ئەگەر گوناهبار و زۆرداربون وستەم کاربون، شایستە نین بۆ ئەو کارە، خوا ئەفەرموێ: ﴿لاینال عهدی الظالمون﴾

٢- زۆرترین لە زانایان ئەڵێن: ئارام گرتن لەسەر ستەمی فەرمان ڕەوایی ستەم کارو پێشەوایان چاکترە لە ئاژاوە نانەوە، نەوەك خوێن ڕێژی و کوشتن و تاڵان و سوتان و دزی پەیدابێ. دەستی خراپە کاران بەرەڵا بێ و گێرە شێوێنی پەرەبسێنێ.

٣-موچەوەرگرتن لەکا ربەدەستانی ستە مکاربە سێ جۆرە:

یەکەم: ئەگەر ئەو سامانە لەلای ئەو کاربەدەستە یە بە گوێرەی دەستوری ئیسلام وەرگیرابێ موچەوەرگرتن لەوان دروستە.

دووهەم: ئەگەر ئەو سامانە لە ڕەواو ناڕەوا پێك هاتبو چاك وایە ئەو کەسانەی بەشی خۆیان داراییان هەیە موچەیان لێ وەرنەگرن. بەڵام هەژاران بۆیان هەیە بەگوێرەی پێویست بۆ خۆیان موچەوەربگرن.

سێهەم: ئەگەر بەڕونی ئەزانرا ئەو سامانە بەگشتی لەقەدەغە کراوەکان پێك هاتوە، پێویستە موچەیان لێ وەرنەگرن.

ئەو ئایەتانە بۆمان ڕون ئەکاتەوە خزمایەتی و دۆستایەتی و ڕەگەز پەرستی لە ئایینی ئیسلامدا باوی پێ نادرێ، کەواتە ئادەمیزادی بێ باوەڕ لەگەڵ باوەڕدار پەیوەندیان پچڕاوە لەگەڵ یەکتریدا بێ گانەن، باوك و کوڕ و خێزان ژن و مێرد پەیوەندیان بە یەکەوە نیە، بەمەرجێ یەکێکیان بێ باوەڕبێ، عەرەب و کورد و هەمو گەلانی تر برای یەکن ئەگەر خاوەن باوەڕبن ﴿إنّما المؤمنون إخوة﴾ بەڕاستی باوەڕداران برای یەکترن عەرەب و

عەرەب کورد و کورد، باوك و کوڕ، براو خزم، پەیوەندیان بەیەکەوە نیە ئەگەر یەکێکیان بێ باوەڕبێ کەواتە بنە ماڵە بۆ موسڵمانان بە باوك و کوڕ و نەوە پێك نایە بەڵکو بە بیرو باوەڕ و خوا پەرستی پێك دێت، ئیسلام بە کۆمەڵی ڕەگەز پەرستان دروست نابێ، بە بیروباوەڕ دروست ئەبێ، ئەو کۆمەڵەی ئیسلام پێکی دێنێ بەبیروباوەڕە ، ئیتر بارەگەز و نشتیمان و ڕەنگیان جیاواز بێ، ئەو ئاینەی خوا داوای ئەکا پێویستە بەو جۆرە بێ کە خوای گەورە لەو ئایەتەدا باسی ئیبراهیمی کردوە. کەواتە بابزانین ئیبراهیم چ کەسێکە؟ ئیبراهیم باوکی هەمو پێغەمەرانی پاش خۆیەت پێغەمەرێکی بەڕێزە لای موسڵمانان و جولەکەو گاور و بت پەرستەکانی دانیشتوانی مەکە خۆیان بەنەوەی ئەو دا ئەنێن لە ئیسماعیل ئەبن بەکوڕی ئیبراهیم.

ئیبراهیم کوڕی (تارح) واتە (ئازەر) کوڕی (ناحور) کوڕی (سروح) کوڕی (ڕوعو) کوڕی (فالح) کوڕی (عابر) کوڕی (شالح) کوڕی (أرفکشان) کوڕی (سام) کوڕی (نوح).

ئیبراهیم لە شاری (فرام ئارام) کە دێیەکە پێی ئەوترا (کوثـا) هاتۆتە جیهانەوە، ئەو شوێنە ئەکەوێتە نێوان هەردو ڕوباری دیجلەو فورات سەر بە هەرێمی بابل، کەئێستا بەشێکن لە عێراقی ئەم سەردەمە لەو کاتەدا فەرمان ڕەوای ئەو جێگایە (نەمرود) ی ستەم کاری کوڕی (کنعان) کوڕی (کوش) بوە. داوای خوایەتی کردوە ژێردەستەکانی ئەیان پەرست لەگەڵ ئەوەشدا چەندین بتیان بەدەستی خۆیان ئەیان تاشین و ئەیان پەرستن بۆیە ئیبراهیم پێغەمەر بەباشی زانی بانگیان بکا بۆلای پەرستنی خوای تاك و تەنها.

ئازەری باوکی بت پەرست و بت تاش بو نزیك تری کەس بو لە ئیبراهیمە بۆیە بەچاکی زانی پێش هەموان لە باوکیەوە دەست بکا بەبلاو کردنەوەی بیروباوەڕی خوا ناسی، زۆر بەڕێزەوە و نەرمی پێی ووت: ئەی باوکی خۆم چ شتێك تۆی وا لێ کردوە کڕنوش بۆ ئەو بتانە ببەیت کە تاشراوی دەستی خۆتن و هیچ شتێکیان لە توانادا نیە؟ کوێر

و کەڕ و هیچ نەزان ، ووتیشی من لەلای خوای گەورەوە بەشێکی گەورەم پێ بەخشراوە پێت ناخۆش ئەبێ گوێم لێ بگرە باوەڕ بەخوای تاك و تەنها بهێنە کە دروست کەرمانە، ئازەر وەڵامی ئیبراهیمی زۆر بە توندی دایەوە و لێی توڕە بو ڕووی لێ گرژ کرد، ئیبراهیم بە دڵێکی فراوانەوە وەڵامی دایەوە و ووتی سڵاوی خوات لەسەربێ و داوای لێبوردنت لێ دەکەم.

هەروەها ئیبراهیم لەسەر ئامۆژگاری خۆی ڕۆیشت گەلەکەی باشتر لەسەر بێ باوەڕی بەهێزبون، پەرەی بەکارەکەی خۆی دا هتا ڕۆژی جەژنی بێ باوەڕان هات بەپێی دەستوری خۆیان، بێ باوەڕان بەهۆی جەژنەوە چون بۆ دەرەوەی شار ئیبراهیم بەتەنها لە بت خانە مایەوە و هەلی بۆ ڕەخسا و هەمو بتەکانی شکاند و ووردو خاشی کردن، بتە گەورەکەی هێشتەوە تەورەکەی لا دانا، دانیشتوانی شار لە سەیران و جەژن هاتنەوە و بەرەو بت خانە ڕۆیشتن تەماشایان کرد ماڵ وێران و سەرگەردان و خوا نەماو هەمو بتەکانیان شکاون و پارچ پارچە کراون سەرسام و سەرگەردان ئەبێ چ کەسێك ئەو کارەی کردبێ؟ کەسێ لەو ناوەدا هات ووتی: لاوێك هەیە پێی ئەڵێن ئیبراهیم، ناوی بتە کانمانی بە خراپە ئەبرد بێ و نەبێ ئەو کارە ئەو کردویەتی بت پەرستان لێی کۆبونەوە ئەیان ویست داخی دڵی خۆیانی پێ بڕێژن و بیکوژن، ووتیان: ئەی ئیبراهیم: تۆ ئەو کارەت کردوە بەخواکانمان؟ ئەویش زۆر لەسەر خۆ بەبێ پەشۆکان فەرموی بتە گەورەکەیان وای لە بتە بچکۆلەکان کردوە لێی بپرسن ئەگەر گفتو گۆ ئەکا، ئەوانیش هەتا ماوەیەك کڕو مات سەریان دانەواند لەدوایدا بەناچاری ووتیان: ئەی تۆ نازانی ئەوانە نادوێن، ئیبراهیم فەرموی: ئەی ئێوە چۆنیان ئەپەرستن ، ئەوان هیچیان بۆ نەمایەوە، چاڵێکی زۆر گەورەیان هەڵکەند و درەخت و پوشی زۆریان تێ کرد و ئاگریان تێ بەردا و لەدورەوە بە مەنجەنیق ئیبراهیمیان فڕێ دایە ناو ئاگرەکەوە بۆئەوەی بسوتێ. بەڵام خوای گورە ڕزگاری کرد دوای کوژانەوەی ئاگرەکە چون بزان چ شتێك بەسەر ئیبراهیمدا

هاتوە. تەماشایان کرد بەساغی وەك خۆی زیندو ماوەتەوە و گەشەی سەر کولمی دێت، بەهۆی ئەو کارە بەکەس نەکراوە زۆربەی دانیشتوان باوەڕیان هێنا بۆیە نەمرودی ستەم کار لەو ڕوناکیە ترسا و ئیبراهیمی بانگ کرد و دەستی کرد بە ووتو وووێژ لەگەڵی ئیبراهیم زاڵ بو بەسەریا ئەویش سەر شۆڕ بو بەناچاری فەرمانی دەرکردبۆ سیخوڕەکانی کە ئیبراهیم و ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناوە بیان خەنە ژێر چاودێری تەنگیان پێ هەڵچنن ئیبراهیم وای بەچاك زانی لە نیشتمانی خۆی دەرچێ بەرەو شام کەوتە ڕێگا خۆیو ئازەری باوکی و خاتو سارای ژنی و لوتی برازای و چونە دێی حەڕان، دووای دوو ساڵ ئازەری باوکی لەوێ مرد، پاش ماوەیەك گرانیەکی زۆر سەخت لەشامدا پەیدا بو بۆیە ئیبراهیم و خێزانەکەی بەرەومیسر ڕۆیشتن وسێ مانگ لەوێ مانەوە،فیرعەونی میسر هاجەرەی کارەکەریخۆی بەخشی بەسارا خاتونی ژنی ئیبراهیم ،خاتون سارا وایبەباشزانی بیبەخشێ بەئیبراهیم ،ئەویش مارەیکردلەخۆی،هاتنەوەبۆشام،لەشام لەهاجەرەکوڕێکیبوو،ناوینائیسماعیل،بەفەرمانیخوا ئیبراهیم ئیسماعیل ودایکی بردنەحیجاز لەوجێگەیە کەشاری مەککەو کەعبەی لێ دروست کراوە داینان وبەجێی هێشتن،هەموو کاتێ ناوبەناو ئیبراهیم سەری لێئەدان،ماوەیەلایهاجەرە وکورەکەی لەحیجاز ئەمایەوە،ماوەیەکیش لەشام لەلایخاتوو سارا ئەمایەوە،لەدوای ١٤ ساڵ چواردەساڵ ئیبراهیم لە ساراخاتون کوڕێکیبووناوینا ئیسحاق.جارێ لەوجارانە کەئیبراهیم سەریئەدا لەئیسماعیل خوافەرمانی پێدا خۆیو کورەکەی خانویە دروست بکەن بۆپەرستنی خوابەتەنها.جێگەی خانوەکەیان لەلایەن خواوەبۆ دیاریکرا،ئیسماعیل بەردی ئەهێناو ئیبراهیم دایئەنا لەدیواری خانوەکەدا خانوەکەیان تەواوکرد،ئیبراهیم لەخوا پارایەوە،فەرمووی: ئەیخوایە ئەم جێگایە چۆڵ و بێ ئاو و بێ کشتوکاڵە نەتەوەیەکیان بۆ بنێرە ئاوەدانی بکەنەوە ، داواکارم ڕۆزی و خواردەمەنی بۆ نەوەکانم ساختەبهێنێ بۆیانْ لەم جێگەیەدا، خوای گەرە نزاکەی وەرگرت وتایفەی جورهومی بۆ

ناردن و لەوێدا نیشتە جێ بون، ئیسماعیل ژنی لێ خواستن ، بەرە بەرە منالّی زۆر بو، وای لێ هات جگە لەوان کەسی تر لەمکەکە نەمانەوە، بەر لەوان خوا بیری زەمزەمی پڕ لەئاوی شیرینی بۆ هەلّقولاّندبون، پێغەمەری ئیسلام ﴿ﷺ﴾ لەهۆزی قورەیشی نەوەی ئیسماعیلە، ئەو خانوە کرا بەرِوانگە و جێگەی پەرستنی خوای گەورە ئەفەرموێ:

وَإِذْ جَعَلْنَا ٱلْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ
وَأَمْنًا وَٱتَّخِذُوا۟ مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ
وَإِسْمَـٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَـٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ
ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَـٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَٱرْزُقْ
أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ
فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

﴿وإذا جعلنا البیت مثابة للناس﴾ موحەمەد تۆ بیری ئەو کاتە بکەرەوە ئێمە ئەو خانوەمان کرد بە جێگەی گەرانەوەی ئاواتی ئادەمیزاد کە بچن بۆلای بە کۆمەلّ کۆمەلّ بۆ بەجێ هێنانی حەج و عەمرە و پەرستنەکانی تری خوا و بگەرێنەوە بۆلای ئەو خانوە سالّ لەدوای سالّ هەتا رۆژی دووایی و بگەرێن بەهەر چوار لایدا و بیارێنەوە بۆ گەل و نیشتمان و خۆیان.

﴿وأمنا﴾ کردمان بە جێگەی ئاسایش و نەترسان، یانی ئادەمیزاد چونە ئەو جێگەیە و فەرمانەکانی خوایان بەجێ هێناو پەشیمان بونەوە و گەرانەوە بۆ لای خوا بە نیازی پاکەوە

ترسیان لە سزای دووا ڕۆژ نامێنێ، هەروەها جێگەی نەترسانی ئەو کەسانەیە دانیشتوی لای ئەو خانوەن خوا پێویستی کردوە هیچ کەسێ پەلاماری نەدرێ لەو جێگەیە، بەجۆرێ ڕێزی لێ ئەگیرێ باوك کوژرا و باوك کوژی خۆی ئەبینی پشتی لێ هەڵئەکا وەك هیچ نەقۆمابێ لە نێوانیانا.

ئەو کارە ڕەوایە بەردەوامە لە سەردەمی ئیسماعیلەوە هەتا ئەمڕۆی ئێمە. ئەو ئایەتە وامان پێ فەرمان ئەدا ئەو خانوە ڕێزی پێ دراوە پێویستە دانیشتوانی ئەو شوێنە دەست درێژیان نەکرێتە سەر، تالان و کوشتن و گاڵتە کردن دەربارەیان نەکرێ. مانای وانیە کوشتن و تالان و پێ شێل کردنی مافی دانیشتوان نەبینراوە، بیستومانە زۆرجاران جەنگ و ئاژاوە و کوشتن و تالان بە ناڕەوایی لەو جێگەدا پەیدابوە هەرچەندە قەدەغەیە لای خوا.

با ئەویش بزانین ئەگەر تاوانبارێ چوە نێو ئەو خانوە و شایانی کوشتن بوو تۆڵەی لێ بسەنرێ پێویستە تەنگی پێ هەڵبچنرێ و نان و ئاوی نەدرێتێ هەتا خۆی ئەدا بەدەستەوە یا ئەمرێ وەنابێ یەکەم جار پەلاماری بدرێت لەبەر ڕێزی ئەو خانوە پیرۆزە.

﴿واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی﴾ وە ئێمە پێمان ووتن: ئێوە جێگەی ڕاوەستانی ئیبراهیم بکەن بە جێگەی نوێژ کردن بۆ خۆتان. زانایان بۆ دیاری کردنی ئەو جێگایە هەریەکەیان بیروباوەڕێکیان هەیە هەمویان شایانی ئەوەن کە کاریان پێ بکرێ. هەندێکیان ئەڵێن: بەو هەمو جێگایانە ئەڵێن کارو باری حەج و عەمرەیان تێدا بەجێ ئەهێنرێ، وەك جێگەی تەواف ناوی مزگەوتی ڕێز گیراو جێگای هاتوچۆی ڕاکردنی نێوان سەفا و مەروا و عەرەفات و موزدەلیفە. هەندێ تریان ئەڵێن بریتی‌یە لە دەوروپشتی کەعبە کە مزگەوتی ڕێز گیراوی لێ پێك دێت، بۆ ئەوەی نوێژکەران زۆربەی کاتی خۆیان لەوێ بن یا ئیعتکافی تێدا بکەن هەندێ تر سێهەمیان دەڵێن بەو جێگا دیاری کراوە ئەوترێ چەترێکی دیاری کراوی بۆ کراوە و پێی دەوترێ مقام إبراهیم واتە جێگەی ڕاوەستانی ئیبراهیم بۆ نوێژ کردن کەوا چاکە دو ڕکات نوێژی دوای تەوافی تێدا بکرێ.

﴿وعهدنا الى إبراهيم وإسماعيل أن طهرا بيتي﴾ وە ئێمە ئامۆژگاری ئیبراهیم و ئیسماعیلمان کرد کە پاك بکەنەوە ئەو خانوەی من لە هەمو شتێ شایستەی ئەو نەبێ، لە بتەکان و پیسای و چڵك و چەپەڵی و گفتو گۆی بێ سود، لە داوێن پیسی و لادان لە سنوری خوا و چەنەبازی، رێز لەو خانوە بگرن وە فەرمان بدەن بە ئادەمیزاد بۆ کردنی ئەوانەی باسکران.

﴿للطائفين والعاكفين والركع السجود﴾ پاکی بکەنەوە بۆ ئەو کەسانە ئەگەڕێن بەدەری کەعبەدا بۆ بەجێ هێنانی حەج وعەمرە لە هەمو کاتێکا کە بۆپەرستن ئەیانەوێ بگەڕێن بەدەوری کەعبەدا، پاکی بکەنەوە بۆ ئەو کەسانە لە مزگەوتی رێزداردا دائەنیشن و خەریکی خواپەرستی و نوێژ کردن و خوێندنی قورئانن، بۆ ئەو کەسانە نیشتە جێی ئەوێن و پاکی بکەنەوە بۆ ئەو کەسانەی ئەچن بەرکوعدا و سوژدە ئەبەن بۆ نوێژ کردن، یا بۆ ئەوکەسانەی لە هەرێمەکانی ترە دێن بۆ حەج و عەرەفە و نوێژ کردن و پەرستن، لە دووایدا ئەچنەوە بۆ نیشتمانی خۆیان.

﴿وإذ قال إبراهيم ربّ اجعل هذا بلداً آمناً﴾ وە بیری ئەو کاتە بکەرەوە ئیبراهیم پاڕایەوە، ووتی: ئەی پەروەردەکەری من تۆ ئەم جێگە چۆڵەی بێ کشت و کاڵە بکە بەشارێکی هێمن و بێ ترس بۆ دانیشتوانەکانی و دوربێ لەخوێن رێژی و ستەم لەیەکتری کردن.

بیپارێزە لە بومەلەرزە و گێچەڵوکە. ئەبێ بزانین ئەگەر کەسێ ستەمی تێدا کردبێ خاوەنەکەی زۆر نەژیاوە و لەناوچوە بەسەر شۆڕی.

﴿وارزق أهله من الثمرات من آمن منهم بالله واليوم الآخر﴾ وە تۆ ئەی خوایە رۆزی و خواردەمەنی ببەخشە بە دانیشتوانی ئەو شارە لە هەمو میوە و دانەوێڵەیە، ئەو کەسانەیان باوەڕیان هێناوە لەوان بە خوا و بەرۆژی دووایی.

کاتێ ئیبراهیم کەعبەی دروست کرد لەو جێگەیە کە خوا بۆی دیاری کردبو لەخوا بپارێتەوە ئاسایش و بێوەیی بلاّو بکاتەوە لەنێو ئەو جێگەدا بۆ سودی دانیشتوان و خواردەمەنیان بۆ بنێرێ لە هەمولایەکەوە، خوای گەورە نزاکەی لێ وەرگرت، رێز گرتنی ئەو جێگەیەی پێویست کردلەسەر ئادەمیزاد، هەمو جۆرە خواردەمەنی بۆ ناردن. خوا فەرموێ:

﴿ قال ومن كفر فأمتعه قليلاً﴾ وەمن خواردەمەنی ئەدەم بەکەسێ باوەڕی نەهێنابێ، دوایی من سود ئەبەخشم بەو کەسە ماوەیەکی کەم لە جیهاندا. بەراوردی پێشەوایی ئایینی لەگەڵ کاروباری جیهاندا ناکرێ، چونکە پێشەوایی ئاینی دەسەلاّتێکی ئایینی و کاتیە، ئەوەیش پێویستی بە باوەڕ بەخودا و دادپەروەری هەیە. بەلاّم رۆزی پێدان بۆ چاك و خراپە بەوێنەی ئاوو هەوا یە، گوناهو خراپە کاریگەر نیە لە تەمەنی مرۆڤدا و لە رۆزی پێدانی ئەم ژیانەی جیهان.

﴿ ثمّ أضطرّه إلى عذاب النار وبئس المصير﴾ لەپاشامن ئەو کەسە ناچار ئەکەم بۆ لای سزای ئاگری دۆزەخ، و خراپ جێگە یەئاگری دۆزەخ بۆ گەڕانەوەی ئەوان، وەکەس ڕزگاری ناکا.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَـٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ
لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

﴿وإذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل﴾ وە تۆ بیری ئەو کاتە بکەرەوە ئیبراهیم و ئیسماعیل بنچینەی ئەو خانوەیان بەرز کردەوە وە بەهۆی یاریدەی خوای مەزنەوە، کردیان بەو خانوە کەبکرێ بەرووگەی نوێژ کردن.

ئەو زانایانە مانای قورئانیان کردوە، مێژو نوسان هەریەکەیان بەجۆرێ باسی کەعبەیان کردوە: ئایا ئەو خانەی خوایە پێش ئیبراهیم دروست کرابێ و ڕوخابێ و ئیبراهیم دروستی کردبێتەوە، وەك زۆرتر لەو زانایانە و مێژو ناسانی ئیسلام ووتویانە؟ یامێژووی دروست کردنی لە ئیبراهیمەوە دەستی پێ کردبێ مەبەستەکە ناگۆڕێ.

هەندێك لە زانایان لە باسی مێژوی کەعبەدا وەستاون بێ دەنگ هیچ بڕیارێکیان نەداوە، فەرمویانە خوا ئەیزانێ، دەربارەی ئەم باسانە ئایەتێکی قورئان و فەرمودەی بێگومانی پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ نەبەڵگەیەکی ئەقڵی و نیشانەی کۆن و بیروبۆچونی زانایانی زەوی هەڵکەن بەدەستەوە نەهاتوە. کەواتەی ئێمەی موسڵمان پرسیارمان لێ ناکرێ لەلایەن

خوای گەورەوە، داوامان لێ ناکرێ لەلایەن خوای گەورەوە، داوامان لێ ناکات مێژوی دروستکردنی کەعبە بناسین.

ئیتر ئایا کەعبە پارچەیەبێ لە بەهەشت، یا بەشێ بێ لەزەوی؟ ئادەم و پێغەمەرانی دوای ئەوان چوون بۆ حەج لەو خانوەدا یانە؟ لەکاتی لافاوەکەی نوحدا برابێ بۆ ئاسمان و لە پاشان هێنرابێتەوە بۆ جێگەی ئەو سایی و ئێستای خۆی؟ بەردەڕەشەکە جبریل لەبەهەشتەوە هێنای یانە؟ یا ئادەم لەبەهەشتەوە لەگەڵ خۆی هێنابێتی؟ یالەکێوی ئەبو قوبەیسەوە هاتوەتە دەرەوە؟ چەندین شتی تر: ئەوانە هەموی بەڵگەی بێ گومان لەسەریان نیە، جگە لەو هەواڵانەی یەك کەس لەپێغەومەرەوە گێڕاویتیەوە، کەواتە ئێمە باخۆمانی بۆ ماندو نەکەین، ئەو شتەی داوامان لێ بکرێ دەربارەی کەعبە ئەمەیە: ئەگەر ئێمەی موسڵمان توانامان هەبو پێویستە بچین بۆلای، ڕێزی لێ بگرین و بە پیرۆزی دابنێین، بیپارێزین بە گیان و بەسامان، چاو لەپێغەمەر بکەین لەو بارەیەوە، هەروەك ئەو جۆرەی موسڵمانان کردویانەو پاراستویانە، بزانین خوا کردویەتی بە ڕووانگە بۆمان لەکاتی نوێژدا ڕووی تێ بکەین، بەجێگەی ئاواتی خۆمانی دابنێین و دڵی خۆمانی پێوە ببەستین، وەك باڵندە بۆ هێلانەی خۆی.

﴿ربّنا تقبل منا﴾ ووتیان: ئەی پەروەردەکەری ئێمە ئەو کارە و نزایەمان لێ وەربگرە و پاداشتمان بدەرەوە، بەبێ گومان خوا نزاکەی وەرگرتن و پاداشتیان ئەداتەوە، خوا خۆی دەرگای پاڕانەوەی وازکردوەتەوە، لەبەندەکانی خۆی داناخا. بەتایبەتی بۆ ئەو کەسانەی خۆیان ئەپارێزن لەهەموکارە قەدەغەکراوەکان.

﴿إنك أنت السميع العليم﴾ بەڕاستی تۆ هەموشتێ ئەبیسی لەگەڵ پاڕانەوەی ئێمەدا. هەرتۆی هەمو شتێ بزانی و ئاگاداری و پاڕانەوەکانی ئێمەیشی.

﴿ربّنا واجعلنا مسلمین لك﴾ ووتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە: وەتۆ ئێمە بکەبەو کەسانەی مل کەچی تۆبین و بەفەرمان بەرداری خۆت کە هەموشتێ لەتۆو بناسین و بۆتۆی بکەین بۆکەسی ترنەکەین، بەنهێنی و بەئاشکراواز لەپەرستنی تۆ نەیەرین.

﴿ومن ذرّیتنا أمّة مسلمةً لك﴾ وەتۆ دابنێ لە منالکانی ئێمە کۆمەڵی نیازپاك و مل کەچ و تۆپەرستین، فەرمان بەرداری تۆبن. بەڕاستی پاڕانەوەکەیانوەرگیرا، ئەوەتا بەملیار خوا پەرست و باوەڕداریان لێ پەیدابوە.

﴿وأرینا مناسکنا﴾ وە تۆ نیشانی ئێمەی بدە و پێمان فێربکە دەستوری ئاینەکەمان و جێگەی بەجێ هێنانی حەج و عەمرە و چۆنیەتی کردنیان و چۆنیەتی پەرستنەکانی تریش خوای گەورە داواکەی وەرگرتن و فێری چۆنێتی پەرستنەکانی تریش کردن ، خوای گەورە داواکەی وەرگرتن و فێری چۆنیەتی خوا پەرستی کردن.

﴿وتب علینا﴾ وە تۆ پەشیمان بونەوە بڕێژە بەسەر ئێمەدا، لە هەڵەکانمان ببورە ئەگەر ناتەواویمان هەبو خۆمان و منالەکانمان کە باوەڕیان بەتۆ هێنا.

بائەوەیش بزانین داوای لێ خۆشبون ئەوە ناگەیەنێ، ئەو کەسە گوناهباربێ، بە تایبەتی ئەگەر ئەو داوایە لە پێغەمەرانەوە بێ، ئەوان هەر پلەیەکیان هەبێ خۆیان بەکەم تەرخەم دائەنێن لەئاستی پەرستنی خوادا، وای دائەنێن پەرستن بابگاتە ئەوپەڕی هێشتا بەکەمی دائەنێن بۆ ئەو پەرستنەی شایانی خوابێ.

﴿إنك أنت التواب الرّحیم﴾ بەڕاستی تو پەشیمان بونەوە وەرئەگرێ لەبەندەکانت و لە هەڵەکانیان ئەبوورێ میهرەبانیتان زۆرە بۆیان.

﴿ربّنا وابعث فیهم رسولاً منهم﴾ ئەی پەروەردەکەری ئێمە: تۆرەوانەبکە لە نێو ئەو کۆمەڵە نیاز پاك و مل کەچ کەرە بۆ تۆ نێرراوی لە خۆیان، خوای گەورەپاڕانەوەکەی وەرگرت، لەنەوەی ئەوان پێغەمەری ئیسلامی بۆ ناردن، بۆیە پێغەمەر فەرموی: من داواکراوی باپیرم ئیبراهیم و موژدە پێ دراوی عیسا و لەخەودا بینراوی دایکمم.

﴿يتلوا عليهم آياتك﴾ بخوێنێ بەسەریانا ئەو ئایەتانەی تۆ بەسروش ئەی نێری بۆلای کەبریتیە لە قورئان کە بەڵگەن لەسەر یەکێتی خوا.

﴿ويعلمهم الكتاب والحكمة﴾ وەبەوانی فێربکا ئەو نامەی خوایە، بەوانی فێربکا ناسینی ئایین و زانینی مانای قورئان و ئەو شتانەی دڵی مرۆڤیان پێ تەواو ئەبێ لەو هەمو زانیاری و ئەو فەرمانانەی پێویستن بۆ ژیانی ڕۆژانەی ئادەمیزاد.

﴿ويزكيهم﴾ وەپاکیان بکاتەوە لە چڵك و چەپەڵی هاوبەشدانان بۆ خوا و، لە بەشەکانی تری گوناه بەهۆی ئەو هێزە بەرزەی خوا پێ‌ی بەخشیوین.

﴿إنك أنت العزيز الحكيم﴾ بەڕاستی تۆ زۆر بەتوانای، هەمو شتێ لەجێگەی شیاوی خۆیانا دائەنێ، هیچ کەسێ توانای بەسەر تۆدا نیە، هەرشتێ تۆ بیکەی بۆ مەبەستێکی شایستەیە.. لەنەوەی ئیبراهیم و ئیسماعیل جگە لە موحەمەد کەسی تری بەفروستادەیی نەنێرراوە، پێغەمەرەکانی تر هەمویان لەنەوەی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمن.

ئەگێڕنەوە عەبدولای کوڕی سەلام داوای لە برازاکانی خۆی سەلەو موهاجر کرد و پێی ووتن: خۆ ئێوە ئەزانن خوا لەتەوراتا فەرمویەتی: من لەنەوەی ئیسماعیل پێغەمەرێ ئەنێرم ناوی موحەمەدە، ئەو کەسەی باوەڕی پێ ئەکات ڕانومایی کراوە، ئەو کەسەی باوەڕی پێ نەکا لە میهرەبانی خوا دورئەخرێتەوە، سەلەی برازای باوەڕی هێنا. بەلام موهاجیر بەبێ باوەڕی مایەوە.. هەروەها جولەکەکان خۆیان هەڵئەکێشا و ئەیان ووت: ئێمە نەوەی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمین، گاورەکان ئەیان ووت: ئێمە پێغەمبەرەکەمان عیسای کوڕی مەریەمەی کچی عیمرانە و لەنەوەی ئیبراهیمە. بت پەرستان ئەیان ووت: ئێمە لەنەوەی ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیمین، هەمویان خۆیان بە ئیبراهیمەوە هەڵئەکێشا، ئەیانزانی پێغەمەر لەنەوەی ئیسماعیلە. بێ گومان ئەو کەسانەی باوەڕبە موحەمەد نەکەن، باوەڕیشیان بە ئیبراهیم نەکردوە، بۆیە خوا بەهەڕەشەوە بەوان ئەڵێ:

وَمَن يَرْغَبُ عَن
مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ ۚ وَلَقَدِ ٱصْطَفَيْنَـٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ
وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ ۖ
قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ يَـٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا
وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ
إِلَـٰهَكَ وَإِلَـٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ إِلَـٰهًا
وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا
مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

﴿ومن يرغب عن ملة إبراهيم﴾ وەئایا چ کەسێ بێ واز لەئاین و ڕێگەی ڕاستی ئیبراهیم بێنێ بەو ئایەتە ڕاستەوە هەیەتی، بێگومان هیچ کەسێ وازی لێ ناهێنێ.

﴿إلاّ من سفه نفسه﴾ مەگەر کەسێ خۆی بێ نـرخ و ریسـوا کردبـێ و نـەزانبێ وورد نەبێتەوە.

﴿ولقد اصطفیناه في الدنیا﴾ وەبەڕاسـتی ئێمـە ئیبراهیممـان هـەڵبژاردەوە بـە پـاکی و پاکیزەیی بۆ پێغەمەرایەتی ئێمە هەمو شتێ لەجێگەی شایستە خۆیـا دائـەنێن، کردومانـە بـە پێغەمەر لـە جیهاندا.

﴿وإنّه في الآخرة لمن الصّالحین﴾ وەبەڕاستی ئیبراهیم لـە ڕۆژی دوایدا لە پیاو چاکەکانـە چونکە لـە جیهاندا لـەپیاو چاکان بوە، ئاینی ئیسـلام ڕۆژی دوایـی بـەکردەوەی جیهانـەوە ئەبەستێ، ئەو کەسەی لـەجیهاندا پێشەوای چاکان بوبێ لـە ڕۆژی دووایشدا هەر پێشەوایە.

﴿إذ قال له ربّه أسلم﴾ کاتێ فەرموی بە ئیـبراهیم پـەروەردگاری خـۆی: تـۆ فـەرمان بەردار و مل کەچی فەرمانەکانی من بە، بیخەرە دڵی خۆت بەڵگەیـە پـاڵت پێـوە بنـێ بـۆ ناسینی ئێمە.

﴿قال أسلمت لربّ العـالمین﴾ ئیـبراهیم ووتـی: مـن فرمـان بـەردار و مـل کـەچم بـۆ پەروەردەکەری هەمو بونـەوەران. کەواتـە ئیـبراهیم هـەڵبژاردەی خوایـە، وەڵامـی هـەمو فەرمانەکانی خوای داوەتەوە، بەتەواوی بە کارە گرانەکانی پێغەمەرایەتی هەڵساوە.

بەو ئایەتە خوای گەورە پاکی و بێ گەردی و پەرسـتن و فـەرمان بـەرداری ئیـبراهیمی ڕون کردوەتـەوە، هـەروەها سـەری جولەکـەکان و گـاور و بـت پەرستەکانیشـی پـێ ئەکوتێتەوە کە خۆیانیان بە ئیبراهیمەوە هەڵئەکێشـا، کـەچی لـە دووایـیدا دەسـتیان کـرد بەگوناە کردن و یاخی بـون لـەو کەسـەی ڕێگـەو ڕێـبازی ئیـبراهیمی زیندوکردوەتـەوە، ڕەوشت و بیروباوەڕی ئیبراهیم بڵاو ئەکاتەوە کە پێغەمەری ئیسلامە ﴿ﷺ﴾.

﴿ووصّی بها ابراهیم بنیه﴾ وە ئیبراهیم ڕای سپارد و ئامۆژگاری کوڕەکانی کرد بۆلای ڕێگەی ڕاست. یا ئامۆژگاری کردنی بەپوختەی مانا و ناوەڕۆکی ووشەی (أسلمت) واتـە ئیـبراهیم هـەر بـەخۆی وازی نـەهێنا کـە ڕێگـەی ڕاسـت بگـرێ. بـەڵکو ئامۆژگـاری

کوڕەکانیشی کرد کە ئەوانیش مل کەچ و فەرمان بەرداری خوابن هەروەك خۆی. ئەو کوڕانەی ئیبراهیم ئەوەی ڕاستی بێ هەشت کوڕن:

١- ئیسماعیل دایکی ناوی خاتون هاجەرە لەنەوە قیبتیەکانی میسرە، کوڕی گەورەیی ئیبراهیمە بە شیرەخۆرەی لە مەکە نیشتەجێی کردوە لەگەڵ دایکیا، ئەو کوڕەیە خوا فەرمانی کرد کە ئیبراهیم سەری ببڕێ لەتەمەنی (١٣٧)دا کۆچی دوایی کردوە.

٢- ئیسحاق دایکی ناوی خاتون سارای ئامۆزای ئیبراهیمە، لە پاش ئیسماعیل بە (١٤) ساڵ لەدایك بوە. ڕۆم، یۆنان، ئەرمەن، جولەکەکان لەنەوەی ئیسحاقن، لەتەمەنی (١٨٠) سەد و هەشتا ساڵیدا کۆچی دوایی کردوە، لای ئیبراهیمی باوکی لە خاکی پیرۆزدا نێژراوە.

٣- ئیبراهیم لە پاش مردنی خاتون سارا قەنتورای کچی یەقنون لەنەوە کەنعان هێناوە، شەش کوڕی لەو ژنەیانی بوە: ناویان: مەدیەن. مەداین، نەهشتان، زەمران، نەشین، شیوخ، ئیبراهیم بە (٢٦٠٠) دوو هەزار و شەش سەد ساڵ بەر لەدایکبونی پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ کۆچی دوایی کردووە.

﴿ویعقوب یابنيّ﴾ وە یەعقوب ئامۆژگاری کوڕەکانی خۆی کرد. یانی ئیبراهیم و یەعقوب هەردوولایان ئامۆژگاری کوڕەکانی خۆیانیان کرد، ووتیان ئەی کوڕانی خۆمان:

﴿إن الله اصطفى لكم الدّين﴾ بەڕاستی خوا هەڵبژاردوە بۆ ئێوە ئایینی بێ خەوشی ئیسلام کە پوختەی هەمو ئایینەکانە، لەپاش ئەو ئایینێ ترنایە، بۆ هەمو کاتێ دەست ئەدا.

﴿فلا تموتنّ إلاّ وأنتم مسلمون﴾ دووای ئێوە نەمرن مەگەر ئێوە موسڵمانبن، خوا پەرست و چاکە کەربن، مل کەچی فەرمانی خوا بن، پشت بە میهرەبانی خوا ببەستن، ڕاوەستن و بەردەوامبن لەسەر ئایینی ئیسلام، پشتی تێ نەکەن هەتا ئێوە ئەمرن، بۆئەوەی لەدووا ڕۆژدا لەسەری زیندو بکرێنەوە بەو ئایینە خاوێنەوە.

یەعقوب (١٢) دوازدە کوڕی بوە، ناویان: ڕۆبین ، شەمعون، لاویی، یەهوزا، یەش سوخود، زەبولون. زەوانا، نەفتونا، کوزا، ئوشیر، بنیامین، یوسف.

خوای گەورە بەو ئایەتە پیرۆزە ئاگادارمان ئەفەرموێ:

هەمو باوکێ لێپرسراوی منالەکانی خۆیانن، بەخێویان بکەنو پەروەردەیان بکەن، فێرکاری چاکیان بکەن، ڕانمویان بکەن بۆلای ئایینی پاك و ڕەوا، بەگوێرەی توانا کەمتەرخەمییان لەگەڵ نەکەن، لەخوا بپاڕێنەوە بۆیان و یاریدەیان بدەن، پاشە ڕۆژیان بدەنە دەستی خوای بە میهرەبان.

ئەوەی ڕابردو لەمانای ئەو ئایەتانەوە ئامۆژگاری ئیبراهیم و یەعقوب بون بۆ کوڕەکانی، بەجۆرێ ئیبراهیم و یەعقوب لەسەرەمەرگا ئەو ئامۆژگاریانەی لەبیر نەچوبو دووپاتیان ئەکردەوە وە بۆ کوڕەکانیان، هەتا وەکو هەمو کوڕانی ئیسرائیل پاش بیستنی لەبیریان ئەچێتەوە، هەروەها جولەکەکان ئەیان ووت: بەیەعقوب لەکاتی مردنیا ئامۆژگاری کوڕەکانی ئەکرد کە بەجولەکەیی بمرن. بۆ بەدرۆ خستنەوەیان خوا فەرموی:

﴿أم کنتم شهداء إذ حضر یعقوب الموت﴾ ئایا ئێوەی جولەکە ئامادەبون کاتێ کەیەعقوب لەسەرەمەرگی مردندا لەلای بون. بێ گومان ئێوە لەلای ئەو نەبون.

﴿إذ قال لبنیه ماتعبدون من بعدی﴾ ئەو کاتە یەعقوب فەرموی بەکوڕەکانی: چ شتێ ئەپەرستن ئێوە لەپاش مردنی من. کەواتە ئێوە لە چ لایەکەوە ئەو داوایەتان هێناوە بفەرموێ دوای من ئێوە جولەکەبن.

﴿قالو نعبد إلهك وإله آبائك إبراهیم وإسماعیل و إسحاق﴾ کوڕەکانی لە وولامیا ووتیان: ئێمە ئەپەرستین خوای تۆ و خوای باوکانی تۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق یانێ ئەو کەسە ئەپەرستین ئێوە و هەمو کەسانی تر ئەی پەرستن و شایانی پەرستنیێ. لەو ڕستەیەدا ئیسماعیل لە ڕیزی باوکی یەعقوبا دانرا کەچی مام یەتی و باوکی نیە، بۆئەوەی

بزانرێ مامیش بە وێنەی باوك پێویستە ڕێزی بگیرێ، بۆیە پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ فەرموی بە عەباس: ئەمە پاشماوەی باوکەکانی منە.

﴿إلهاً واحداً﴾ پەرستراوێکی تاك و تەنهایە، جگە لەو کەسی تر شایانی پەرستنی نیە. ئاشکرایە ئامۆژگاری ئیبراهیم بۆ کوڕانی خۆی و ئامۆژگاری یەعقوبیش بۆ کوڕانی خۆی جێگەی خۆیانیان گرت، بەچاکی چاودێری ئامۆژگاری ئەوانیان کرد.

﴿ونحن له مسلمون﴾ وە ئێمە بۆ ئەو خوا تەنهایە مل کەچ و فەرمان بەردارین، هەرئەو ئەپەرستین. کەواتە ئەی جولەکەکان: ئێوە ئەگەر لەکاتی مردنی یەعقوبا لەلای بون و فەرمودەی ئەوتان ببیستایە ئەتان زانی خۆتان درۆئەکەن لەداواکاریەکەتانا کە یەعقوب ووتوێتی بە کوڕەکانی: ئێوە هەر بە جولەکەیی بمرن، پڕوپاکندەی درۆینە مەکەن بۆ پێغەمەرانی خوا، پێویستە ئێوەی جولەکە ئاینی ئیسلام بپەرستن ئێوە و ئەوان زۆر دووردن لە یەکتری، بۆیە خوا فەرموی:

﴿تلك أمةٌ قد خلت لها ماكسبتْ﴾ ئەوانە کە ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاقە کۆمەڵێ بون ڕابوردوون بەڕێگەی خۆیانەوە ڕۆیشتن و مردن، بۆ ئەوان هەیە ئەو شتەی کردویانە لە کردەوەی چاك، چاکەیان هەر بۆ خۆیانە، لایان نەداوە بۆ لایەتر، جگەی لە پەرستنی خوا و چاکە کردن.

﴿ولكم ماكسبتم﴾ وە بۆ ئێوەیش هەیە شتی کردوتانە، لەلای خوا جگەی کردەوەی خۆتان هیچ شتێ ناگاتە فریاتان.

﴿ولا تسألون عمّا كانوا يعملون﴾ وە ئێوە پرسیارتان لێ ناکرێ لەشتێ ئەوان کردویانە ئێوە واز لەوان بێنن، ئێوە بەرپرسیارن لەکردەوەی خۆتان، پاداشتی چاکەی کەس بۆ ئێوە نابێ، بە خراپەی کەسیش ئێوە گیرۆدە نابن.

خوای گەورە بەو ئایەتە هەڕەشە لەو کوڕانە ئەکا کردەوەیان وەك کردەوەی باوك و باپیریان چاك نەبێ، باوك و باپیریان ناگاتە فریایان، ئیتر نابێ بە چەنەبازی و ئاواتی خراپیان

خوا بەدرۆبخەنەوە، بۆ نازانن هەمو ئادەمیزادی سەرزەوی هەمویان لــە بنچینــەدا لەنــەوەی پێغەمبەرێکن؟ زۆربەیان بێ باوەڕو دۆزەخین، بۆیە پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ فەرموی: ((ئەی سەفیەی پوری موحەمەد، ئەی فاتیمــەی کچــی موحەمــەد، بێــن بــۆلای مــن لــە ڕۆژی دوایــدا بــە کردەوەکانتانەوە. نەك بە نەسەب و باوك و باپیرتانــەوە، ئــەو کەســەی کــردەوەی دووای خستبێ نەسەبی نایخاتــە پێشــەوە.. ئــەو فــەرمودەی پێغەمــەرە لــەژێر ڕونــاکی ئــەو ئایەتــە ڕابوردووانەوە هاتوە. مانای ئایەتی ﴿فــلا أنســاب بینــهم یومئـذٍ ولا یتسـاءلون﴾ دووایــی نەسەبەکان لەو ڕۆژەدا لە نێوان ئەواندا نیە، لە یەکتری پرسیار ناکەن.

جولـەکەکان ئەیان ووت: ئێوە ببن بە جولـەکە، چونکە موسای پێغەمەری ئێمــە گــەورە ترینی پێغەمەرانە، تەورات گەورەترین نامەیە، ئایینی ئێمە گــەورەترین ئایینــە، باوەڕیــان بــە عیسا و ئینجیل و موحەمەد و قورئان نــەبو. گاورەکــان ئــەیان ووت: ئێــوە بــبن بــەگاور، پێغەمەری ئێمــە عیســایە و نامەکــەمان ئینجیلــە، ئــایین و نامــەی پێغەمــەر و نامــەی ئێمــە گەورەترن لەهەمو ئایین و پێغەمەر و نامەکانی تر، باوەڕیان بە موحەمەد و قورئان نەبو.

خوای گەورە بۆ بەدرۆ خستنەوەیان لـەو داوایانەیان، ئەم ئایەتانەی نارده خوارەوە:

وَقَالُوا۟ كُونُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ تَهْتَدُوا۟ ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِـۧمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ
أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ

مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾
فَإِنْ ءَامَنُوا۟ بِمِثْلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا
هُمْ فِى شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ
﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُۥ
عَـٰبِدُونَ ﴿١٣٨﴾

﴿وقالوا کونوا هوداً أو نصاری﴾ وە جولەکەو گاورەکان ئەیان ووت بە موسـڵمانان: ئێوە بن بە جولەکە یا بەگاور. واتە جولەکەکان ئەیان ووت: ئێوە بن بەجولەکە، چونکـە بەگومانی خۆیان ڕانموی وەرئەگرن، ڕانموی هەر لای ئەوانە. گاورەکان ئەیان ووت: ئێـوە بن بەگاور، ڕانومایی هەر لای ئێمەیە و بەس، جولەکە و گاورەکان خۆیـان لـەنێو خۆیانـا هەریەکەیان ئەوی تریان بەهیچ شتێ دانانێن، یەکتری بە درۆزن ئەژمێرن.

﴿تهتدوا﴾ ئەگەر ئێوە بن بەگاور یابەجولەکە ئێوە ڕانومایی وەرئـەگرن، ئـەو گفتوگـۆ ناڕەوایە وێنەی ئەوەیە ئـەیان ووت: جولەکـە و گاورنـەبێ کەسـی تـر ناچێتـە بەهەشـت، لەکاتی ماناکردنی ئایەتی (١١١) سەد و یازدەی ئەم سورەتە وڵامیان درایەوە خوا فەرمانی دا بەپێغەمەر لێرەیشدا بەم ئایەتە وڵامیان بداتەوە فەرموی:

﴿قل بل ملّة إبراهیم حنیفاً﴾ موحەمـەد تـۆ بڵـێ بـەوان: بـەڵکو ئێمـە دووای ئـایینی ئیبراهیم ئەکەوین وازی لەهەمو ئاینێ هێناوە، ڕوی کردوەتـە ئـایینی پـاك و خـاوێن، ئێـوە ڕێگەی خوار و خێچتان گرتوە.

﴿وماكان من المشركين﴾ وە ئیبراهیم لەو کەسانە بوە هاوبەشیان بۆ خوا دانەناوە، وەك ئێوە نەبوە هاوبەشی بۆ خوا دانابێ: جولەکەکان گومانیان وایە عوزەیر کوڕی خوایە. گاورەکان ئەڵێن: عیسا کوڕی خوایە. ئێوە بەو سەرلێ شێواوەوە بەکەڵکی ئەوەنایەن کەس لەگەڵتانبێ. خوا فەرمانی دا بەموسڵمان و فەرموی:

﴿قولوا آمنا بالله﴾ ئێوەی موسڵمان بڵێن: ئێمە بڕوامان بەخوا هەیە کەبێ هاوبەشە و تاك و تەنیایە. بێ وێنەیە و کەسی لێ نەبوە.

﴿وما أنزل إلينا﴾ وە بڕوامان بەو شتە هەیە نێردراوە بۆلای ئێمە کە قورئانە، بەلامانەوە وایە گەورەترین نامەیە کە هاتوەتە خوارەوە بۆ سەر ئادەمیزاد.

﴿وما أنزل الى إبراهيم﴾ وە بڕوامان بەو شتە هەیە نێردراوەتە خوارەوە بۆ سەر ابراهیم کە پێی ئەوترێ (صحف) واتە پەڕاوەکان کە (١٠) پەڕەن.

﴿وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط﴾ وە بڕوامان بەو شتە هەیە هاتۆتە خوار بۆسەر ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقوب ئەسبات، ئەوانە هەر چەندە نامە و پەڕاویان بۆنەهاتوە. بەڵام چونکە کاروباریان بەنامەی ئیبراهیم بوە، وەك بۆ ئەوان نێرابێ وایە.

کەواتە جێگەی خۆیەتی بیژێری بۆ ئەوان هاتوەتە خوارەوە.

ئیسماعیل و ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمن، یەعقوب کوڕی ئیسحاقە، ئەسبات بریتین لەنەوەی (١٢) دووازدە کوڕی یەعقوب کەدوازدە هۆزی جولەکەی لێ پێك هاتوە، هەتا هاتنە خوارەوەی تەورات بۆسەر موسا پێویست بوە لەسەریان دەستور و یاسایان نامەی ئیبراهیم بێ.

﴿وما أوتي موسى وعيسى﴾ وە بڕوامان هەیە بەشتێ بەخشراوە بە موسا و بەعیسا وەك تەورات و ئینجیل ئەو کاربەکەس نەکراونە کەدراوە بەوان.

﴿وما أوتي النّبيون من ربّهم﴾ وە بڕوامان هەیە بەشتێ بەخشراوە بە پێغەمبەرەکان لەلایەن پەروەردەکەری خۆیانەوە لەگەڵ ئەو هەموکارە بەکەس نەکراوانەدا.

﴿ لا نفرق بين أحدٍ منهم ﴾ ئێمەی موسوڵمان جیاوازی ناخەینە نێوان هیچ یەکێ لەو پێغەمەرانە ، بڕوامان بەهەموویان هەیە ئیتر نامەیان بۆ هاتبێ یان نە .

﴿و نحن له مسلمون ﴾ وە ئێمە مل کەچ و فەرمان بەردارین بۆ خوا، بڕوامان بەهەمو پێغەمەران و نامەکان هەیە، خوا بەتاك و تەنها ئەزانین بۆ پەرستنن.

﴿فأن آمنوا بمثل ماآمنتم به﴾ دووایی ئەگەر خاوەن نامەکان و بت پەرستان باوەڕیان هێنا بو بە وێنەی شتێ ئێوە باوەڕتان بەو شتە هێناوە، بە بڕوایێکی پاك و خاوێن کە بڕوایە بە خوای تاك و تەنها و بڕوا بەهەمو پێغەمەران و هەمو نامەکان.

﴿فقد اهتدوا﴾ دووایی بەڕاستی ئەوان ڕێنموییان وەرگرتوە، وە ڕێگە ڕاستیان گرتوە.

﴿وإن تولّوا﴾ وە ئەگەر پشت بکەنە ڕاستی، بڕوا بەهەمو پێغەمەران و هەمو نامەکان ئەیەرن، جیاوازی بەکار بهێنن.

﴿فانما هم في شقاق﴾ دووایی بەڕاستی ئەوان لە نێوئاژاوە و دووبەرەکیدان، هەر یەکەیان لایێکیان گرتوە، بەتەنها دژی تۆ نین، دژایەتی یەکتریش ئەکەن، لەتێکدانی نێوان ئادەمیزاد ناوەستن و دوژمنی هەمویانن.

﴿فسيكفيكهم الله﴾ دووایی خوا لە مەوپاش تۆ ئەپارێزێ لە گێرەشێوێنی ئەوان، خوا بەسە بۆ تۆ و پاراستنی تۆ لەفێڵی ئەوان، فێڵەکەیان بۆخۆیان ئەگەڕێتەوە و جگەری خۆیان ئەبڕێ، بەڕاستی ئەو بەڵێنە بەرزەی خوا هاتەدی موسڵمانان سەرکەوتن، بەچاوی خۆیان بینیان بەنی قورەیزەکان دیل کران و کوژران، بەنی نەزیر دەربەدەربون.

﴿وهو السميع العليم﴾ وە هەر خوایە هەمو شتێ ئەبینێ، پاڕانەوەی تۆ ئەبیستێ، هەمو شتێ ئەزانێ.

﴿صبغة الله﴾ ئێمەی موسڵمان ڕەنگ کراوین بە ڕەنگی خوا کە ئاینێکی ئەو تۆیە دڵی ئادەمیزاد و ئەقڵی ئادەمیزاد پاك ئەکاتەوە لە چڵك و چەپەڵی، ئێمە بەو ئاینە پاکە ڕەنگ کراوین و پشتی تێ ناکەین، نەك وەك ڕەنگی گاورەکان کە لەدووای حەوت ڕۆژ لەدایك

بونی منالەکانیان ئەبەن لە ئاوێکی زەرد هەڵیان ئەکێشن و ئەڵێن: بەناوی باوك و کوڕ و جوبرەئیلەوە ناوی ئەبەن بە (العمودیه) یانێ تەڕکراو بە گومانی خۆیان بەو کارە پاك ئەکەرێنەوە، ئەوەی ڕاستی بێ هەر تەنها گاورەکان وانین. بەڵکو هەمو خاوەن بیرو باوەڕێ بەو بیروباوەڕە ڕەنگ کراون، پەیڕەو نەخشە و ڕەوشتی پێشەواکانیان ئەکەون. بەڵام پێویستە موسڵمانان پەیڕەوی ڕەنگ و ئاینی خوا بکەون، ڕەنگی تر بەچاك نەزانن وەك خوا ئەفەرموێ:

﴿ومن أحسن من الله صبغةً﴾ وە چ کەسێك شیرین و چاکتر بێ لە خوا لەلایەن ڕەنگ کردنەووە و لەلایەن ئایینەوە؟ بێگومان هیچ کەسێ لەخوا چاکتر نیە لەو لایەنەوە.

﴿ونحن له عابدون﴾ وە ئێمە خوا پەرستی ئەکەین، بەتەنهای ئەزانین بۆ پەرستن، باوەڕمان بەخوا و هەمو پێغەمەران و هەمو نامەکان هەیە.

جولەکەکان ئاژاوەیان ئەنایەوە بۆ پێغەمەر ﴿ﷺ﴾ هەر لەبەر ئەوەی ئەترسان کە سودی تایبەتی خۆیان لەکیسیان بچێ، وەك فرۆشتنی ناموسی خۆیان و فرۆشتنی ئارەق و قومار کردن و سود خواردن. بەبێ شەرمانە ئەیان ووت: تۆ پێغەمەرنیت ، پێویستە خوا هەر لەجولەکە پێغەمەر بنێرێ، خوا هەر خوای ئێمەیە، ئادەمیزاد بۆ ئێمە دروست کراوە. گاورەکانیش لە پڕوپاگەندەی ناڕەوا و بەڵگەی پڕوپوچ هەروەك جولەکەکان نەئەوەستان ئەیان ووت: ئەگەر خوا پێغەمەر بنێرێ ئەبێ خاوەنی سامانبێ، لە مرۆڤە ماقوڵەکانی ئێمە بێ، بۆیە خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە، فەرمانی بەپێغەمەر دا بەوان بڵێ: ئەو کەسە باوەڕی بەو کەسانە نەبێ خوا چاکەیان لەگەڵ ئەکاو ئەیانکا بە پێغەمەر تۆڵەی خواوە و ئەگرێ، ئەفەرموێ:

قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِى ٱللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ

تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَٱلْأَسْبَاطَ كَانُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ ۗ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَٰدَةً عِندَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ
بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

﴿قل أتحاجوننا في الله﴾ موحەمەد تۆ بلێ بەگاورو جولەکەکان: ئایا ئێوە دوژمنایەتی ئێمە ئەکەن لە بارەی ئایینی خواوە و هەڵبژاردنی پێغەمەر لە عەرەب. بەگومانی خۆتان ئاینی ئێوە ڕاستە و ڕانومایی‌و چونی بەهەشت بەستراوە بەئایینی ئێوە، پێتان وایە بەهەشت هەرئێوە تێ ئەچن، بەموسڵمانان ئەڵێن: ئێوە بن بە گاور و جولەکە.

﴿وهو ربّنا وربّكم﴾ وەخوا پەروەردەکەری ئێمە و پەروەردەکەری ئێوەیشە، کارو فەرمانی هەمومان بەدەستی خوایە، ئیتر ئێوە دوژمنایەتی ئێمە بۆ ئەکەن، خوا بۆ هەمومان یەکسانە.

﴿ولنا أعمالنا﴾ وە بۆ ئێمەیە کردەوە و پاداشتی کردەوەکانمان، ڕێك و پێکە لەگەڵ فەرمانی خوادا، کردەوەی ئەمڕۆ بنچینەیە بۆ پاداشتی پاشە ڕۆژ.

﴿ولكم أعمالكم﴾ وە بۆ ئێوەیە کردەوەکانی خۆتان، پاداشتی ئەوانە وەرئەگرن، کردەوەی خراپ و نارێك ناگونجێ لەگەڵ فەرمانی خوادا، چۆن داوای دۆستایەتی خوا ئەکەن؟ دوژمنایەتی ئێوە لەگەڵ مندا کە خوا منی هەڵبژاردوە بۆ پێغەمبەرایەتی زیان بە خۆتان ئەبەخشێ.

﴿ونحن له مخلصون﴾ وە ئێمە بۆ خوا نیاز پـاکین، پـاکی خۆمـان تـەرخان ئەکـەین بـۆ بەندەیی خوا فەرمان بەرداری خواین، هەمو کارێکمان هەواڵەی لای خوا ئەکەین بەوێنـەی ئێوە نین کە ئەڵێن: ئێمە داووای هەرشتێ لەخوا ئەکەین پێویستە بمان داتێ. بە گومان و بێ شەرمی خۆتان خوا فەرمان بەرداری ئێوەیە.

﴿أم تقولون إنّ إبراهيم و أسماعيلَ وإسحاق ويعقوب والأسباط كانوا هوداً أو نصارى﴾ ئێوە دوژمنایەتی ئێمە ئەکەن ئایا ئێوە ئەڵێن: بەڕاستی ئیـبراهیم و ئیسـماعیل و ئیسـحاق و یەعقوب و ئەسبات جولەکـە یـا گـاوربون، بۆیـە ئێمـە پـەیڕەویان ئەکـەین. چـۆن ئێـوە دوژمنایەتی خوا ئەکەن؟ ئاواتی ئێوە چ شتێکە؟ ئێوە دوو شت ئەڵێن: یەکەمیان ئەوەیە خوا پێغەمەر لە عەرەب نانێرێ، ئەو کارە بەدەستی کەس نیە لە جگەی خوا، خوا خۆی ئـەزانێ چ کەسێك ئەکا بە پێغەمەر و چ کەسێ شایسـتەیە؟ دووهـەمیان ئەوەیـە بـە گومـانی ئێـوە پێویستە ئاین هەر ئاینی ئێـبراهیم و نـەوەکانی بـێ، چونکـە ئـەوان جولـەکـە بـوون، ئـەو گومانەتان پوچ و بێ بەڵگەیە ئیبراهیم نە جولەکەبوە، وە نە گاوربوە. بەڵکو ئیبراهیم پاك و خاوێن بوە، هاوبەشی بۆ خوا دانەناوە، گـاور و جولـەکـە پـاش ئیـبراهیم پـەیدا بـوون. کەواتە هەردوو داواکانتان پڕوپوچە.

قورائانی پیرۆز بەو ئایەتە ڕانومایـمان ئەکا بۆ گفتوگۆکردن لـەگـەڵ دوژمنـانی خومـان بەم شێوەیە بـین، هـەمولاێکیان لێـی ببەسـتین و تـەنگیان پـێ هـەڵ چنـین و سـەریان پـێ شۆڕبکەین، بەجۆرێکی ژیرانە کە بەگوێرەی ئەقڵ هیچیان بۆ نەکرێ یاداواکەمان وەرگرن، وەیا بێدەنگیان بکەین. نەك بەتوڕەیی لەگەڵیان گفتوگۆ بکەین و یەکەم جار دڵیان برینـدار بکەین.

تەماشا بکە ئەگەر کەسێ بە ئێوە بڵێ ڕوبەڕوی خۆتان: مـن لـەئێوە زانـاترم. بێگومـان ئێوە پێتان ناخۆشە، ئەو کەسە بەبێ نرخ و نەزان دائەنێن، یا ئێـوە مرۆڤێکتـان بینـی ووتـی بەکەسێ ئەو ساروخەی دروست کردوە ئەچێتە نێو مریـخ: مـن لـەتۆ زانـاترم کـەچی لـە

ناوەڕۆکانەزانە، بۆتان دەرئەکەوێ لەو کەسە گێـل و گـوج ترتـان دەسـت ناکـەوێ. لـە هەموکەسێ بێ نرختر ئەو کەسانەن خۆیانیان بە ئامۆژگاری کـەری خـوا دائـەنێن، ئـەڵێن: پێویستە پێغەمەر هەر ئەبێ لە ئێمە بێ، بۆیە خوا فەرمان ئەدا بەپێغەمەر وولامیان بداتــەوە و بلێ: ﴿ قل أأنتم أعلم أم الله ﴾ تۆ بلێ : ئایــا ئێـوە زانـاترن بـە ئـاینی ئـەو پێغەمەرانـە و نەوەکانیان ، یا خوای گەورە زاناترە لەئێوە ، بێگومان خودا زانــاترە بـەئاینی ئـەوان نـەك ئێوە.

﴿ و من أظلم ممن كتَمَ شهادة عنده مـن الله ﴾ و چ کەسـێ سـتەمکار تربـێ لـەکەسـێ شایەتی دانی خوا بشارێتەوە کە فەرمویەتی ئیبراهیم لـەسەر ئاینی پـاك بـووە ، زۆر بەباشـی حاوەن نامەکان ئەزانن کەلەلایەن خواوە بۆیان هاتوە کە ئیبراهیم و کوڕەکانی و نەوەکانی پاکبون و نیازپاك بوون ، خوایش بەو پاکیەی ئەوان ئێوەی ئاگادار کردوە لە نامەکانیانا.

کەچی ئێوە لـە ئادەمیزادی ئەشارنەوە، ئەو شتەی دژی زانین و ویسـتی خـوا بـێ ئێـوە ئەڵێن، ئیتر چ کەسێ لە ئێوە ستەمکارترە؟ وە ئەیشتان زانــی خـوا پێغەمـەرێ ئـەنێرێ لـە عەرەب و لـەنەوەی ئیسماعیل، لەگەڵ ئەوەیشا نەتان ئەوت و ئەتان شاردەوە، بێ شـەرمانە نامەی خوا ئەگۆڕن. کەوا بو ئێوە شایستەی سزای سەختن لەلایەن خواوە لەبەزەیی خـۆی دورتان ئەخاتەوە.

﴿وما الله بغافل عمّا تعملون﴾ وە خوا بێ ئاگا نییە لەشـتێ ئێـوە ئەیکـەن، ئـەو کـارە ناڕەوایە ناخرێتە ئەولاوە، بەبێ تۆڵەو سـزا دەرناچـێ خاوەنـەکانیان ، ئـەو ڕستەیە هـەمو هەڕەشەیەکی تێدا کۆکراوەتـەوە بـۆ خـاوەن نامـەکان، هـەمو کەسـێ وێنـەی ئـەوان بـن لەشاردنەوەی کاری ڕەوادا و هەڵسان بە دژی کاری چاك توشی سـزای سـەخت ئـەبن، شاگردەکانیان ئێستا زۆر بوون و چاوەڕووانی مرۆڤایەتیان لێ ناکرێ.

﴿تلك أمّةٌ قد خلت﴾ ئەوانە کۆمەڵێ بون لە پێغەمەران ڕابوردوون بەپیشە و کردەوەی خۆیانەوە.

﴿لها ماکسبت ولکم ماکسبتم﴾ بۆ ئەو کۆمەڵە پێغەمەرانە هەیە شتێ کردویانە و بۆ ئێوەیش هەیە شتێ ئێوە کردوتانە.

﴿ولا تسألون عمّا کانوا یعملون﴾ وە ئێوە پرسیارتان لێ ناکرێ لە شتێ ئەوان ئەیانکرد هیچ کەسێ لێپرسراوی کردەوەی کەس نیە، هەمو کەسێ بەرپرسیارە لە کردەوەی خۆی.

مانای ئەو ئایەتە بەدرێژی تر لەمانای ئایەتی (١٠٤) سەدو چوار باسکراوە، بەڵام لێرەدا دوپات کراوە ئەوە بۆ سەرزەنشتی جولەکە و گاور و بت پەرستان و هەمو بێ باوەڕانی تر کەخۆیان خەریك نەکەن بەباسی گەلانی خۆیان و ئایینی خۆیان، هەتا بزانن ئەو ئایینانە ڕۆیشتن و باویان نەما و ڕۆناکیان کوژاوەتەوە ئەمڕۆ باس باسی موسڵمان و ئایینی ئیسلامە، کەدەماری خۆی بەنەلەخشاوی داکوتاوە بەبەڵگە و بەڵێنی کاریگەرەوە. ئەوەی ئەبینرێ ئێستا بیروباوەڕی ڕاستی ئیسلامە پێویستە ئێمە پەیڕەوی بکەین، ئەو ئایینانە ڕابوردوون نازانرێن و یاسایان نازانین، بۆیە باویان نەماوە، ئەو کەسانەی دووای ئەوان پرسیاری کردەوە پێشوانیان لێ ناکرێ، ئاینی ئیسلام شیاوی ئادەمیزادە لە هەموکات و لەهەمو جێگەیە پێویستە بیکەین بە ڕوناکی بۆ خۆمان، هەموشتی پی ببینین.

پاك نوسی مانای جزمی یەکەم بەیاریدەی خوا کۆتایی پێ هات
مانگی ڕەبیعی دووهەم ڕۆژی یەك شەممە ١٤١٨/٣/١ کۆچی
ڕێکەوتی ١٩٩٧/٧/٢ زاینی.

بەیارمەتی خوای گەورە
چاوەڕوانی بەشەکانی تری ئەم تەفسیرەبن

تێبینی :

سەرچاوەکان لەدوا بەشی ئەم تەفسیرەدا بڵاو دەکرێتەوە .

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٨	پێشەکی
٩	ناوەکانی قورئانی پیرۆز
٩	باسی گەورەیی قورئانی پیرۆز
١١	باسی پەناگرتن لە شەیتان
١١	خەڵەتاندنی هەندێ مرۆڤی ساویلکە
١١	گفتوگۆی شەیتان لەخزمەتی خوادا .
١٣	هاتنی شەیتان بۆ خزمەت پێغەمبەر.
١٣	چوونی شەیتان بۆلای عیسا .
١٣	چوونی شەیتان بۆ خزمەت نوح.
١٤	پەناگرتن لەشەیتان سوودی زۆرە.
١٦	بەشی چوارەم باسی ژمارەی سورەتەکان .
١٦	ژمارەی سورەتەکان و تێبینی زۆر گرنگ .
١٧	مانای (سورەت) وە ژمارەی ئایەتەکان .
١٧	کۆتایی پێشەکی .
١٨	سورەتی ﴿ ئەلفاتیحە﴾ .
	ناوەکانی سورەتی ﴿ فاتیحە ﴾.
٢٨	باسی گەورەیی سورەتی ﴿فاتیحە﴾

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٢٣	دەست پێ کردن بەماناکردنی سورەتی ﴿ فاتیحە﴾ .
٢٤	میهرەبانی خوا لەگەڵ مێش هەنگ و ئادەمیزاد دا .
٢٤	میهرەبانی خوا بۆ مێرولە و جاڵجاڵۆکە.
٢٨	ووتووێژی نوێنەری ئیسلام (زەهرە) لەگەڵ ڕۆستەم دا .
٣٢	باسی هەندێ تر لەمیهرەبانی خوا .
٣٤	بیرنەکردنەوەی ئادەمیزادلەخۆی ولەگەردوون .
٣١	شیری دایك و منداڵ .
٣٢	پێویستە داوای یارمەتی هەر لەخوا بکەین .
٣٢	باسی ئەو کۆمەڵانە لەخوا یاخی ئەبن و پاشەڕۆژیان .
٣٥	ئەوانەی خەشمیان لێ گیراوە و لەرێگە لایانداوە .
٣٦	مانای ﴿ آمین ﴾ .
٣٦	کورتەی مانای سورەتی ﴿ فاتیحە ﴾
٣٧	دەست پێ کردن بەمانا کردنی سورەتی ﴿ ئەلبەقەرە ﴾ .

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٣٨	پرسیار و وەڵام لەبارەی مانای (هدی للمتقین)
٣٩	پروپاگەندەی دوژمنانی ئیسلام بۆ قورئانی پیرۆز .
٤١	گا و ماسی و کێوی قاف نین .
٤٢	بەڵگەی بەتین لەسەر بوونی خوا . ڕێزگرتن لەئەقڵ و زانست .
٤٢	زانینی تازەی ئەم سەردەمە. کەئەقڵ هەبێ پێویست بەقورئان نیە .
٤٣	نوێژ نەکردن و سزاکەی بەگوێرەی یاسای ئیسلام .
٤٤	باسی زەکات و جۆرەکانی. باسی ناڕاستی ئینجیلەکان .
	باسی بێ باوەڕی .
٤٣	دارایی ئادەمیزاد پێویستە زەکاتی بۆ بدرێ .
٤٩	بڕوا بەڕۆژی دوایی .
٥٠	دووڕوەکانی کاتی پێغەمبەر (ﷺ) هەر ڕۆژێ بەرگێ لەبەر ئەکەن .
٥١	پیاوانی دووڕوو ئاژاوە دروست ئەکەن .
٥٢	ڕێزگرتن بەسامان و دارایی نیە .

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٥٤	دووڕووەکان ترسنۆکی بەئازایی دائەنێن .
٥٦	سوودی وێنە لێدان لەقورئاندا . دووڕووەکان شاگردیان ماون .
٥٧	ماناکردنی (رعد ، برق) .
٦٣	هاوبەشداران بۆ خوا نمونەیان زۆرن (١٤١٨) ساڵ دژایەتی کردنی قورئان جێگەی خۆی نەگرتووە .
٦٣	قورئان بەرەنگاری ناکرێ .
٦٥	خوا کە باسی شتێکی کرد باسی دژەکەیشی ئەکا .
٦٦	جۆرەکانی خواردەمەنی بەهەشت و جۆنایەتیان .
٦٨	خوا شەرم ناکا وێنە لێ بدا .
٧٠	ئادەمیزاد بیانوی لێ وەرناگیرێ باوەڕ بەئاینی ئیسلام نەبەرێ .
٧١	ئادەمیزاد بەگشتی پێویستە قورئان بکەن بەیاسا .
٧١	هەندێ لەو شتانەی پەیوەندیان بەبونی خواوە هەیە .
٧٤	کیف تکفرون بالله .
٧٧	واذ قال ربك للملائكة .

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٧٩	هیچ بەڵگە نیە بۆ ناسینی فریشتەکان
٧٨	ئایا پێش ئادەم کۆمەڵێ تر بوون لەسەر زەوی ؟ .
٨٠	(خلیفه) چ کەسێکن ؟
٨١	گفتوگۆی فریشتەکان و سوودی بۆ ئادەمیزاد .
٨٤	بۆ خوا فەرمانی دا بەفریشتەکانی سوژدەببەن بۆ ئادەم . سوژدە بردنەکە بەچ جۆرێ بوو ؟
٨٤	سوودی دووپات کردنەوە هەندێ لەمێژوی ڕابووردووەکان ، باسی هەندێ کەس لەقورئاندا سوودی چی‌یە ؟
٨٥	سوژدەبردن بۆ جگەی خوا دروستە یان نا ؟
٨٨	ژن لەچ شتێ دروست کراوە ؟
٨٩	بەهەشت لەچ جێگەیەکە ؟
٩٠	باسی دەرکردنی شەیتان لەبەهەشت.
٩٠	دەرکردنی ئادەم و حەوا لەبەهەشت.
٩٣	بۆ ئادەم لەبەهەشت دەرکرا . سوود چ شتێ بوو ؟
٩٤	پێغەمەران گوناهیان کردووە یا نا ؟

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٩٥	باسی مێژووی بەسەرهاتی جولەکەکان .
٩٩	ئیسرائیل ناوی چ کەسێکەومانای چیە ؟
٩٨	کاتێ پێغەمەر چووە مەدینە جولەکەکان هەستیان کرد بوونی پێغەمەر مەترسی زۆرە .
١٠١	جیاوازی موسڵمانان و جولەکە بەئایەتی (أذكروا نعمتي) .
١٠٦	تەورات و پێغەمەری ئیسلام .
١٠٨	ئینجیل و پێغەمەری ئیسلام .
١٠٩	باسی ئینجیلی (برنابا).
١١٩	نەگبەتی پیاوانی ئاین و زانایان چ شتێکە ؟
١٢٢	ئایا شەفاعەت هەیەلەخزمەت خوادا؟
١٢٤	سەربڕینی ئیسرائیلیەکان و هێشتنەوەی ژنەکانیان.
١٢٥	چەوسانەوەی جولەکەکان .
١٢٩	تۆڵەکردنەوەی کوژراویێ بەدەستی پۆلیس و سەرباز.
١٢٩	ڕزگار بوونی جولەکەکان و خنکانی فیرعەون .

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
١٢٦	ئەو دەریایەی فیرعەونی تێدا خنکا چ دەریایە بوو ؟
١٢٨	سوودی دووپاتکردنوەی باسی فیرعەون و جولەکەکان.
١٣٠	فەرماندانی خوا بەجولەکەکانبۆ خۆ کوشتن .
١٣٢	چونی موسا بۆ کێوی تور .
١٣٢	خۆکوشتنی جولەکەکان و سوودەکانی .
١٣٥	باسی مردنی ئەو کەسانەی داوای چاو پێکەوتنی خوایان کردوو زیندوو بونەوەیان .
١٣٩	ژمارەی ئەو کەسانەی ڕزگاریان بوولەخنکان .
١٣٧	باسی چۆنێتی ئەو کەسانەی ڕەڤیان گرتبێ بەخزمەتکاری بێگانە .
١٤٢	باسی داروودەستەکەی موسا .
١٤٧	بەراوردێ لەنێوان سوشیالیست و سەرمایەداران .
١٥٠	باسی جولەکەکانو گاورەکان و دووڕووەکان .
١٥٢	ژمارەی تاقمی جولەکەکان.

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
١٥٤	ژمارەی تاقمی گاورەکان .
١٥٩	ژمارەی تاقمی سابیئیەکان .
١٦١	باسی ئەو کەسانەی بەدرۆ خۆیان ئەکەن بەئایین پەروەر و نیشتمان پەروەر .
١٦١	خوا فەرمانی دا لەڕۆژی شەممەدا ماسی نەگرن .
١٦٣	فێڵی هەندێ کەسبۆ نەکەوتنی تەڵاق و نەدانیزەکات .
١٦٢	ئایا گۆڕینی جولەکەکان بەمەیمون بەلەشبو یا بەسروشت .
١٦٣	ڕێزگرتنی خوا بۆ جولەکەکان . وەبۆچی کراوە ؟
١٦٥	کردەوەی زاوێنی لەم سەردەمەدا .
١٦٦	دەرکردنیچەندین نامیلکە لە دژی ئیسلام .
١٦٦	جولەکەکان دوژمنی مرۆڤایەتین.
١٦٩	باسی مانگای داواکراو بۆ سەربڕین.
١٧٠	ئایا سەربڕینی ئەو مانگایە پەیوەندی بە کوشتنی ئەو پیاوەوە هەیە کوژرا بوو یان نا ؟

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
١٨١	پەیدا بوونی چەندین پەند لەباسی جولەکەکان .
١٨٢	ئاورێ بدەینەوە بۆ باسی کردەوەی کۆمەڵی ئێستا و بێ فەرمانیان بۆ خوا .
١٨٣	بۆچی کاربەدەستان ڕێگە ناگرن لەکاری بەدرەوشتی ئەم سەردەمە؟
١٨٤	پاشەڕۆژی بێ باوەڕان و کارەساتی سروشتی .
١٨٥	ئایا چ هێزەکە دەست ئەخاتە کاروباری مرۆڤ لەناوەوەی خۆی و دەرەوە ؟
١٨٧	﴿ توفیق ﴾ مانای چیە و چۆن پەیدا ئەبێ ؟
١٩٩	وەرگرتنی پەیمان لەجولەکەکان .
٢٠٥	کاتی چوونی پێغەمەر بۆ مەدینە وچۆنێتی کۆمەڵایەتی .
٢٠٧	جوولەکەکان لەسەر دووپەت یاری ئەکەن.
٢٠٩	بەخشینی تەورات بەجولەکەکان .
٢١١	باسی ﴿ روح القدس ﴾ .
٢١٢	جولەکانی مەدینە بەر لەهاتنی پێغەمەر .

﴿ پێڕست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٢٢٢	جولەکەکان ئەڵێن : ئێمە کوڕی خواین.
٢٢٧	دوژمنایەتی بەجولەکەکان بۆ جبرەئیل
٢٣١	ئامۆژگاریستەمکاران و خۆپەرست بێ سوودە .
٢٣٤	باسی هاروت و ماروت بەدرێژی .
٢٤٣	جادو (السحر) چیە و چۆنە ؟
٢٤٤	جادوی مار و دووپشك ، جادو بەچاوەوە .
٢٤٥	جادوی کلدانیەکان ، جادو بەهۆی جنۆکەوە .
٢٤٥	هەندێترلەجۆری جادو .
٢٤٩	ئایا جادو بێ باوەڕیە یا نا ؟
٢٤٧	نوشتە نووسین دروستە یان نا ؟
٢٤٨	جولەکەکان و ووشەی (راغبا) .
٢٥١	پێویستە ڕێگە ببەسترێ لەگفتوگۆی نارەوا .
٢٥٤	ئایا نەسخ لەقورئاندا هەیە ؟
٢٥٤	بەشەکانی نەسخ .
٢٦٠	جولەکەکان جەنگی ئوحودیان بەهەل زانی .
٢٦٣	ئاینی ئیسلامو دادپەروەری .
٢٦٥	لاوانی ئەمڕۆ و ئاینی ئیسلام .

﴿ پێرست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٢٦٦	سوودەکانی نوێژ .
٢٦٧	نوێژە فەرزەکان و مەرجی کردنیان.
٢٦٩	پوچ کردنەوەی نوێژەکان بەچ شتێ ئەبێ .
٢٧٠	ئیسلام ستەمی نەهێشت .
٢٧٠	باسی زەکات و بەش کردنی .
٢٧١	کارکردن بەئیسلام ، دەرهێنانی پیت لەنێو زەویدا .
٢٧٢	ئەو شتانەی پێویستە زەکاتیان لێ بدرێ و چۆنێتی زەکاتەکانیان.
٢٧٤	مەرجی پێویست بوونی زەکات لەسەر ئادەمیزاد .
٢٧٦	باسی سەرفیترە و ئەندازەکەی .
٢٧٧	ئەو تاقمانە زەکاتیان پێ ئەدرێ .
٢٨٠	تەفسیری مەنار و ڕەخنە گرتن .
٢٨٣	دانای پرۆژە لەدژی ئیسلام.
٢٨٤	وەڵام دانەوەی گاور و جولەکەکان.
٢٨٨	گاڵتە کردن بەمزگەوتەکان .
٢٩٢	خوای گەورە و منالّ بۆ دانانی.
٢٩٣	جیاوازیێوان قەزاو قەدەر.
٢٩٧	ئایادایك و باوکی پێغەمەربەهەشتین.
	مرۆڤ و پارتەکان و تاقمەکانیان .

﴿ پێرست ﴾

لاپەڕە	باسەکان و بابەتەکان
٢٩٩	جولەکەکان و بێ باوەڕی ئەوان .
٣٠٠	هەموو دوژمنانی ئیسلام لەدژی ناوەستن .
٣٠١	هەندێ لەجولەکە و گاورەکان بە ویژدانن و داد پەروەرن.
٣٠٣	ئەو کەسەی قورئان بەگوێرەی پێویست نەخوێنێ وێنەی گوێ درێژە.
٣٠٥	باسی ئیبراهیم و داواکاریەکانی لەخوا .
٣٠٧	پیشەوایانی موسوڵمانان ئەبێ چۆن بن و ئایا دروستە موچە وەرگرن لەمیری ؟
٣٠٨	باسی باو باپیری ئیبراهیم .
٣٠٩	ئیبراهیم و شکاندنی بتەکان .
٣١٩	ئیبراهیم و چونی بۆ میسر و دانانی خاتون هاجەر لەمەکە .
٣١٣	تاوانبار و چونی بۆ نێو کەعبە .
٣١٥	کەعبە چ کاتێ دروست کراوە؟
٣١٨	عەبدوڵای کوڕی سەلام و داوا کردنی لەبرازاکانی بۆ باوەڕهێنان .
٣٢١	ئیسماعیل و ئیسحاق و دایکەکانیان.
٣٢٤	باوك و باپیر ناگەنە فریای کەس .
٣٢٧	مانای (المعمرية) چ شتێکە ؟